

SKRIFTER AF
PAULUS HELIE

UDGIVET AF
DET DANSKE SPROG- OG LITTERATURSELSKAB

FJERDE BIND
VED
MARIUS KRISTENSEN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
KØBENHAVN MCMXXXIV

SKRIFTER AF PAULUS HELIE
BIND IV

SKRIFTER AF PAULUS HELIE

UDGIVET MED
UNDERSTØTTELSE AF CARLSBERGFONDET
AF
DET DANSKE SPROG- OG LITTERATURELSKAB

FJERDE BIND
VED
MARIUS KRISTENSEN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
KØBENHAVN MCMXXXIV

NORDLUNDES BOGTRYKKERI KØBENHAVN

INDHOLD

Om den hellige Messe imod Messedræbere (1531)	I
Om det hemmelige Stykke i Messen, som kaldes Canon (1531)	13
Brev til Borgemester og Raad i Randers	15
Messens Canon paa Dansk	35
Biskoppernes og Prælaternes Forklaring paa den kristne Tros Bekendelse (tabt)	111
Biskoppernes og Prælaternes Svar til de lutherske Artikler (1533)	113
Tekstkritik	323

EEN KORTT VNDERWIISNING,
PAA
THEN HELLIGE MESSE, OC HENNIS BRUG
EMODT NOGRE NY MESSE-DRÆBERE
METT EET FØGE TILHENGE
OM SAMME
MESSE
AFF
BRODER PAULO HELIE CARMELITA

AARHUS

1531

*Indholdsgengivelse af det tabte Skrift efter
Hans Tausens Modskrift, med Benyttelse
af bevarede Brudstykker og Citater i andre
Skrifter.*

Erlige oc fornumstige Mænd, Borgemestere oc Oliv. 119.
Raad i Kiøbenhafn Broder Paulus Helie ønsker
Fred oc Naade, lycke, salighed oc Velfærdt, aff Gud
vor fader oc hans Søn vor Herre JEsu Christo.

- 5 Mange vdaff Kiøbenhaffns Indbyggere storlige
forvndre, huarfore ther icke giffuis svar til the ho-
modige, dierffue oc stolte tilbud, som eders byes
læremestere, ther I lade kalde evangeliske Prædi-
kanter, daglige giøre for eders almuge, huilke tilbud
10 the giøre met ønckelig formaning oc vnder streng
forplictelse paa lifff oc Siæl, om then gandske for-
vandling oc handel, the giøre oc bruge, er ikke sandt
oc fast, som the føre eders almuge vdi vnder et sa-
ligheds Skin etc.

- 15 *Derpaa forklarer han Hensigten med sin „Undervisning“ og beder* [Oliv. 120.]
om, at denne maa overgives til de lutherske Prædikanter til Besvarelse
i skriftlig Form. Saa følger selve Behandlingen af Messen, inddelt i
seks Kapitler.

Thett Første Capittel

Taus. A 2 a

(97)

[Oliv. 120.]

Om Messen maa kallis ett offer, och y huad
mening hun maa kaldis offer.

Taus. A 2 b

(98)

[*Katolikkerne kalder vel Messen et Offer, men* thu siger att] the haffue
icke giort Messen til ett nytt offer for leffuendis oc døde til syndtz
forladelse. 5

Taus. A 2 b

(98)

[*Dersom Messen betragtes som en Syndebod, hvorved Kirken faar store*
Indtægter, siger P. H.] att thet er skeedt vden paffuens oc prela-
ternes vidtskab oc sambtycke.

Taus. A 3 a

(99)

Thu . . . maa sige . . . att folk haffue stictett saadanne messer for 10
een Gudtz tjeneste, Gudt til loff, oc icke for nogen theris egen
nytte til liiff och siæl.

Taus. A 3 b

(101)

[Tall icke ther paffuen. cardinaler. Bisper. prester oc muncke. oc thw sellff
mett alle the thenne messe sige, oc kalle hende ett lofligt offer for folcket.
som well thien til sielss forløssning, paa huilket the well maa haabis att bliffue 15
salige oc sunde?]

Taus. A 4 a

(102)

thu siger, thet att være vor obenbare løgn oc skalckhed, dict oc
paafund [*at stiftede Messer skyldes Gejstlighedens Gerrighed*].

Taus. A 4 a

(102)

thu siger (om thin mening er end anderledis) att messen er inthet
nyt offer eller syndebod. 20

Taus. A 4 b

(102)

O y Messeprester hører L. Powels dom offuer eders messe hand
fordømer alle the messer som sigis for nogett offer til synde bodt.

Taus. A 4 b

(103)

(som hanss danske tale lyder) en skremptere.

Taus. A 4 b

(103)

han gør dog sit folk saa meget til vilie, at han kaller messen
ett offer . . . oc hand lader saare ilde medt oss fattige mend, Fordi 25
wi ville thet icke saa forstaa oc tro, vden all Cristelig oc skellig
beuisning.

[*Teksten (1. Cor. 11,23-26) er saa klar og forstaaelig, at* *thū tøørst* Taus. B 1 b
oc icke weed att sige, att] *hun er saa hul oc dyb, att kirckens for-* (105)
standere, maa her til oc gøre glose offuer hende.

Men thet S. Anders skal szo haffue taled om eet lam ther han Taus. B 2 a
5 offrede (som thw siger forsandt) . . . (106)

Melchizedechs offer, huilket thu siger at være een figurlig be- Taus. B 3 a
tegnelse til thette sacramentelig offer. (109)

[*Hans Tausen ved noget mer end han*] haffuer suet aff Luthers bøger Taus. B 3 b
[*som du siger*]. (109)

10 thu ville gerne behielpe teg met the bønner som gør is y messen. Taus. B 3 b
(110)

Eller maa weel kee thu vilt att samme bønner met testamentins Taus. B 4 a
ord oc sacramentet skulle være et offer thet ene mett thet andet (111)
til sammen, oc icke thet ene for vden thet andet serdelis.

[*Du tilstaar mig med mange Ord, at*] messen er indskicket aff Jesu Taus. B 4 a
15 Christo. (111)

huad wilthu siige, att messen tagis for bønner oc alt sammen naar Taus. B 4 b
hun kallis ett offer? (112)

Saa er nu thenne messe inthet amindeligt offer, som thu kaller Taus. C 1 a
thet. (113)

20 Thet Andet capittil Taus. C 2 b
Om Helligens paakald som brugis y (116)
messen: er sømmeligt eller oc ey. [Oliv. 120]

Then som aff [eett ydmi]wgt hiertte icke fordrii- Aarb. 127
ster seg mett then homodige Phariseo att løbe wor G 1 a
25 Herre wnder øghen, oc fordi begær att gode Helgen
bede mett hanwm till Gudt, han haffwer icke nogen

mijssloffue eller mijstrøst till Gudt, men møgett dess større loffue nar han troer Gudt være saa barmhertig, at han icke vill alsomeniste høre mennischins eghen bøn men oc saa theris som bede for samme mennische. Thet formijnschede icke sancti Pauli 5
 [Taus. C 4 a (119)]¹⁾ loffwe till Gud, att han saa offte ij sijne sendebreff beder oc begær, att alle Christen folck schwle bede mett hanwm till Gud, att thet hellige Euangelium motte fordís oc fremmis, mange till godhe oc gaffn, vdi hans befaling. 10

Torde sanctus Hieronimus begære, at Petrus oc Paulus schulde bede for hanwm, vden all søndelig fare maa wij oc saa thet samme begære, han vell vijste, saa vjde vj oc saa, att huess the bede aff Gudt, thet bede the och saa aff, och . . . 15

Taus. D 1 a (122) thu acter nu att beuiise thesse affdøde helligens forbed met scriff-
 ten, oc indføre eet wittnesbyrd, aff then anden Machabeiske bog. cap. xv.

Taus. D 1 b (122) .. sodan een drøm som Judas Machabeus hade y søffne ..

Taus. D 1 b (123) Thu siger oc saa for then anden beuiissning, att thu finder mange 20
 stæder y thet gamble testamente, hwor Israels børn bestedde y synd oc sorgh begerede aff Gud, att the motte nyde theris hellige forfedre gott adt, oc være anseende for theris skyld.

Taus. D 2 a (124) For then tredie beuisning indfører thu concilium Gangrense, som
 scal hafue gifuet een dom offver them ther foracte then tienniste 25
 oc ihukommelse ther giøris hellige martiribus.

Taus. D 2 b (125) Jeg siger teg thet sandelige for min persone, oc thesligeste myne

1) Taus. C 4 a (119) . . att Sancte Pouel bad andre Christne menneske bede for seg, att han motte bliffue fuld herdig y sin befaling, oc att thet hellige euangelium motte faa sin frii herlige fremgang. 30

medarbeydere . . . att vy huerken bespotte eller foracte Gudz helgene, eller then tilbørlige thienneste oc ihukommelse thennom giøris, som thu tencker oc siger oss paa.

thw siger, att thet er icke emod nogen obenbare hellighe schriffte Taus. D 2 b
5 att begere affgangne helligens bøn . . . thet ville vy vell faa att (126)
see, naar thu kommer mett thin lengre tractatt, ther thu tall om.

[*Vor Herre Jesus Christus siger selv: Kommer til mig, alle som arbejde osv.; Taus. D 4 a*
wil I nu hellere lyde disse Vor Herres egne Ord end Lektor Pouels, som siger: (129)
ney ney gaar icke til Jesum Christum, men til andre som er S. Nicolaus for
10 haffzens fare, S. Gertrud for eet got herbergh, oc andre helgene etc.]

[— — — th]et begriibis, att Gutz [helghen ij him-] Aarb. 126
melin viide oc forstaa vor [bøn oc begæ]ring.

Men nar edre predicanter agte inghen drabelige
ting for sandhedt, wden then the føle mett hender
15 oc træde ij mett føder, tha kwnne the heller inghen
aandelig ting mett een Christelig tro begriibe, fordi
the tro hwerckin schriffte eller sckiell, ierteghen eller
obenbarilse, vden effter theris eghet kiødelige sind
oc tycke.

20 Om thet er emodt Gutz sckick oc Christi [Taus. D 4 b
indsætt att Presten all ene anammer (129)]
Sacramenth. [Oliv. 120]
Tredie capittell.

25 **T**her nest wele edre predicanter giøre then me- [Taus. D 4 b
nige mandt viiss hwore thet er emodt scrifften, (130)]¹⁾
att presten all ene anammer sacramen[th]et, oc giff-

¹⁾ Taus. D 4 b (130). Vy haffue icke giort nogen wiss, att presten maa ey anamme sacramentet allene.

wer thenom intthe mett seg [som me]ssen høre, oc
helst fordi att Chri[stus selff sa]gde. Tager oc æder
thet alle . . . [th]er som mandt scall stoppe eff[ter
ordt . .]

Taus. D₄ b [Jeg wed ocsaa wel huorledis messen bleff holden y then første 5
(130) kircke, siden oc saa y fremtiiden, oc huorledis hun holdis nu, at
thu tørte icke met saa mange forgeffuelige ord, sidde oc veffue
kirckens wodmel, som thu gjør],

Taus. E₂ b slaa icke saa store ord om vor forstockede blindhed eller forher- 10
(134) dede ondscaff . . .

Taus. E₃ a Men brug tig nu fast oc kom igen met een hast (som thu trwer)
(135) [*hentydende til P. H.s gentagne Omtale af en udførligere Traktat, som
han tænker at udarbejde*].

Taus. E₃ b Thet fierde capittell
(136)
[Oliv. 120] Om Gudts legomme scal strax anammis 15
thet er consecreret Eller oc thett maa
gømis oc tilbedis.

Taus. E₃ b [*P. H. har forsvaret Reservation af Hostien i Monstrans og dens Til-
(136) bedelse ved Henviisning dels til thin ecclesiastica eller tripartita hy-
storia, dels til Aabenbaringer for hellige Kvinder (vel især Birgitta), 20
hvad H. T. haanligt kalder thine egne kerlinge fabuler.*]

Taus. E₄ a Icke haffuer ieg eller nogen aff miine medarbeydere met mitt
(137) wid, taldt saa om thette hellige sacramento (som thu klaffuer) att
mand maa ey beuiisett heder eller ære, oc met een sand mening
tilbedet. 25

Taus. F₁ a [*I Anl. af P. H.s Henviisning til Aabenbaringer:*] ther som y wiide
(140) Gudz willie ther paa aff the idelige obenbaringe y berømme eder
aff, att Gud wil y sculle saa giømet . . .

[*P. H. maa ogsaa have forsvaret Reservation af Sacramentet med*] Att Taus. F 1 a
mand haffuer giømt sacramentet for siuge menniskirss skyld. (140)

Thet fembte capittill.

Taus. F 2 a
(142)

Om the ordt som sacrere Gwdts legomme
5 sculle taless høgt eller om the maa hwisckiss.

burde wor ganske handel forføriss ther som wy hagne endh pladt Taus. F 2 a
intett andett brøt, end wille icke tro alt thet thine messeprester (142)
sige, tha maa thett wære een mectigh stoor synd . .

[*Du siger saa:*] Thet sculle wy alle viide, att vdi sacramentet tha Taus. F 2 b
10 haffuer troen besynderlige magt, oc vercker forthi then yperste (143)
kraft y alle sacramente, oc hende for vden skeer ther pladt inthet,
Thet er thine ord L. Pouel, oc thennom vdlegger thu self om pre-
stens thro som skal consecrere . . . staar thenne sacramentelig vy-
else paa prestens tro (som thu siger) saa att ther skeer plat inthet
15 hende for vden . . .

Men ieg giffuer dog icke thine ord magt att prestens tro sculle Taus. F 3 b
wercke then ypperste krafft y alle sacramenter, saa att ther sculle (145)
pladt intet skee hendhe for vden . . .

[*Den (latinske og) hviskede Konsekration har P. H. forsvaret med, at* Taus. G 2 b
20 *Misbrug af det hellige ellers let kan ske*] at Gudz ord ey maa van- (152)
brugis eller wanæris, att dranckere oc doblere sidde y skøgehuss,
oc quæde the hellige ordt offuer een knabe staab (som thu siger) . .

Thet siette capittill.

Taus. G 3 b
(154)
[Oliv. 120]

Om ther maa bedis y messen for heste.
25 fæ suin gess oc hønss.

[*P. H. har met mange tørteløsse ordt forsvaret (ikke Messer for* Taus. G 3 b
Kvæg, men) Bøn for Kvæg under Messen, med Henvisning til Skriften,] (155)

Taus. G₃b (155) Dog er thet huer mand vitterligt, at her er oc haffuer været stor misbrug y thenne messe, som thu oc selff vederkender, at mand haffuer bruget hende for alle honde skade, som er skeet paa queg eller andet gotz . . . Icke kandtw heller haffue her vdfluct oc gøre nogen orsage met bøunnerne, som aleneste sculle være skedne y messen, for sodane ting. 5

(Oliv. 120) *Endelig slutter han Bogen med en Efterskrift til Læseren, hvori han dristigt udæsker Hans Tausen til Kamp, idet han beder Raadet om at afkræve denne et Svar, hellere paa Latin end paa Dansk.*

Taus. G₄a (156) [P. H. har oftere i sit Skrift henvist til en vidtløftigere Behandling, at han szo tiit loffwer at tale meer her om oc ther om een anden tiidt . . .] 10

Men ieg ville att han ville skynde sig oc komme snart met thet store stycke papyr. ther han loffuer. han vil saa beklicke thet scal tale efter hanss død . . . 15

Saa beder hannom nu lade eder faa (som han loffuer) met thet snaresten then anden vnderuiissningh . . .

Resen. [Muligvis er det ogsaa i Efterskriften, at P. H. har truet København med en Straf i Løbet af næste hundrede Aar paa Grund af Munkenes Uddrivelse af Staden med mere af lignende Art.] 20

Taus. G₄b (157) [P. H. har udtalt om Prædikanterne] atth han saa gerne vilde være oss til ordt . . . [om han kunde faa frit Lejde] . . . han scriffuer meg paa, att ieg skulde være saa blodgerig, om iegh hagde magt.

Oliv. 121. [Inden P. H.s Bog var færdigtrykt, forelaa allerede (før Jul 1530) Hans Tausens Svar, og P. H. føjede da til sin Bog en kort Gennemgang af Svaret med følgende Indledning:] 25

Oliv. 121. Broder Paulus Helie til alle Christne læsere fred oc naade. Thu skalt viide, Christne oc fromme læsere, huor thet er meg ganget met thenne forskrefne vnderviissning paa Messen, ret efter min egen ønsche. 30

Som ieg var et synderligt Svar begærendis, paa thet at handelen motte føres i trette, oc komme til grantske, saa hafver ieg oc faaet et enke svar af Mester Hans Tausson, ofuerste Predikant i Kiøbenhaffn
 5 oc Fænnikedrægere for thet gandske Lutherie her udi Danmarks riige. Men huore christeligt thet er, skalt thu formerke aff et børligt giensvar, saasnart som hans svar er af prenteriet vdgangne, oc end før, maa vel skee, om thet halis forlengne met hans prenterie.
 10 Oc at thu des imellom kand haffue en smag aff samme Mester Hansis vchristelige svar oc vide, hvad thu skalt teg formode aff mine giensvar, tha vil jeg nu paa tre eller fire qvaterne summelig registrere then enke meening, som samme hans svar beslutter oc indeholder.

(*Om Tausens Svar siges*): Thersom thu borttager
 alle the skentzord, han skreffuit haffuer, oc saa blotter then bare handel, tha kand thet besluttet paa fire Ark papiir, som nu fylder søttan. Oliv. 122

20 Han Kaller meg en gammel Munck, at the, som meg icke Kiende, schule tencke meg at rase aff Alder, oc fordi icke santze eller vide, huad ieg gjør. Men saa gammel er Jeg, at, nar ieg dør aff Alder, tha schal Mester Hans neppelig uære staffløs. Oc
 25 ihuor ung han er paa thenne dag, tha er han i sandhed gammel nock, om thet var ellers Guds uillie. Oliv. 9.

[*Til P. H.s Tillæg maa ogsaa følgende Stykker fra Hans Tausens Efterskrift sigte*]

[han indfører] att ieg haffuer indtidt andet att fare met, end løghn
 30 klafferi, bagtale, spot, blodig oc grum skiempt, skiendis ordt oc Taus. H 1 b (159)

hore sprock, forthy er ieg icke vden een kaad homodig tyran, een gantelig vanuittig daare, oc æreløss skalk etc.

Taus. H 2 a [then store .. løgn han dicter meg paa] som iegh skulle være y then
(160) forgiffelige mening oc spottelige sighe att christne menniske
skulle icke vendte sig noget andet y samme sacramente, end ett 5
stykke brød oc een slug vin ...

.. forthy ieg kaller sacramentet ett tægn, tha sigher L. Pouel
meg thet paa, att ieg holder thet icke andet att være, end ett sa-
cramenteligt tægn ..

Taus. H 2 b L Pouel ... aff stoor medynck begreder Kiøbenhagn, att ther 10
(161) som han tilforn hagde sin herre oc Gud y by met sig, ther skal
ieg haffue foriaget Christum alle christne menniskirs herre oc
Gud, oc ladt København ett stycke brød oc een slug vin igen,
han beuiiser thet oc ennd merckelige, saa, Er thet icke Gudtz
legomme thu seer, tha er thet icke heller Gudtz legomme thu 15
anammer, tager thu icke then beslutning for fylleste tha kand
han vel beuiisen met the ny Gudtz ordt, huilke han siger att være
sandelige obenbarede, siden Christi euangelium er bleffuet pre-
dicket oc bescreffuet, Er thet tig icke end nu nog beuiist, tha hør
fremdelis drabelig wiissshed, Er thet icke (siger han) Gudtz legom- 20
me thu anammer, tha haffuer thu huercken messe eller prest
behoff.

Oliv. 135. *Til sidst gives følgende Løfte:* Saa skal hand, som
sagt er, met thet snariste faa et børligt svar teg oc
alle Christne læsere til en christelig vnderviisning, 25
oc en forvarsel mod thet fordømde Kietterii om Sa-
cramentet. Oc hues alting i samme Giensvar ikke
saa beskedis, at theg skeer fyllist, tha skalt thu finde
ydermeere forklaring i Værdige Fædris, meenige
Danmarkes Riges Bispers oc Prælaters Giensvar, 30
ther the lade strax vdgaa mod alle Luthers Predi-
kanters kietterlige Klafferi. Oc framelis i then vn-

derschede, som the lade oc met thet snariste vdgaa
paa theris christen trois bekiendelse. Gud spare meg
saa længe liffuert, oc uære meg saa sandelig bestandig,
som ieg acter samme arbeide at giøre hannum til
5 loff, hæder oc ære, ther leffuer oc regnerer en sand
enig Gud nu oc aldtid. amen.

Trycht ij Arhus hoss .H. Pouell Reff aar effter
Christi Mandoms fødtzel MDXXXI. then
XXI dag ij Aprilis Maanedt.

Aarsber. II,
361
[Oliv. 118]

EEN KORTT OC CHRISTELIG
VNDERWIISNING PAA
THET HEMELIGE STØCKE
IJ MESSEN
SOM KALDIS CANON
METT EETT FØGE BREFF TILL BORGEMESTERE
OC RAADET IJ RANDERS
AFF BRODER
PAULO HELIE CARMELITA

AARHUS

1531

Paulus Apostolus: ad. Hebreos. xij.

¶ Uii haffwe eett altere (thet er eett offijrstedt) aff
huilcket, the icke maa æde, som tiene thet Jødische
tabernachel.

Fredt, Naade, Kierlighet oc salighedt, aff
Gudt vor Fader, oc hans søn vor herre Jesu
Christo, ønscher broder Paulus Helie
Borgemestere och Raadt till Randers
ij Nørreiwklandt.

Kiere wenner och brødre. Haffwer ieg formerckt
aff Her Mawritz, mījn herre Bispens officiall.
Huore ij ere thet saare begærindis, att ieg ville meg
vmage till eder by paa nogre faa dage, oc mwnde-
10 lige forklare for eder almuge, then vnderuiisning
paa messen som ieg snijmen forscreff till Borgeme-
stere oc Raadt ij Kiøbenhaffn. Fordi hwn siwnis
icke att være saa klarlige vnderschedett, att hwn
kandt giøre then menige mandt fyllist. Oc thet be-
15 gære ij helst fordi att ieg er then mandt, ther edre
predicanter wille gierne være till ordtz. Nar the
meene att huar ieg vore eentiid forpucked oc scham-
futet, mett sckendtzt ordt, tha haffde the strax ende
paa saghen oc then gantsche handel, ligerwiiss som
20 Christendoms tro oc lerdom haffde bestandt aff meg,
oc icke ieg aff thenom. Saa haffwer ieg meg for-
sportt hoess samme Her Mawritz, hwem therschulde
være dommere emellom meg oc samme edre pre-

dicanter. Fordi ieg vell viiste att scrifft oc sckiell
 kwnne icke ther gaa ij rette: Nar ieg holder eder
 møgett viisere, [A 2 b] endt ij torde dømme paa then
 sag som henger nw ij trette vdi then menige Chri-
 stendom, om retsindig tro oc lerdøm, oc gamble 5
 fordømde Kietterij. Tha vill handt giøre meg viiss,
 att eder Borgemester Niels Hammer, torde vell døm-
 me oss emellom, och ther offuer giffue sijn dom be-
 screffuen. Men nar ther endt tha nogett fattis, tha
 forspør ieg meg framelis, hwadt forwaring meg 10
 giøris kand att alle Christne landt oc stæder, schwle
 lade seg nøije met Niels Hammers bescreffne dom,
 ther till giffwer her Mawritz meg inghen swar. Och
 nar ieg scall tha ther vdi forwiide meg, om ieg scall
 gaa ij rette for vden sckwdtzmaall. Tha giffwer ieg 15
 eder til kiende, att ther som ij haffwe saadan bor-
 ghen och besegling vdi eder by, meg till foruaring,
 att Niels Hammers dom scall aldhrig ryggis och
 driffuis, tha will ieg gierne komme till eder, dog
 beleydett, att meg scall icke andett wederfaris endt 20
 rett och sckiell. Men fordi ieg befrøckter att ij kwnne
 meg icke forware mett saadan borghen oc besegling,
 tha raader ieg eder, att ij giffue eder hiid till Aarss
 mett samme edre predicanter, oc tha will ieg gierne
 wære thenom till ordtz wdi mijn Herre Bispens nær- 25
 wærilse, mett saadane willkaar. Att the vele lade
 scrifftelige optegne, theris tilltall och mijne gien-
 swar, oc mijne tilltall oc theris gienswar, till att føre
 framelis ij rette, for the dommere som all werden
 scall lade seg nøge mett. Och hwar som ij [A 3 a] 30
 thet icke wele, tha tillholder edre predicanter, att
 the forsende hiidt till Aarss paa scrifft, all then be-

wiisning ther thenom trenger till att saa handle
emodt then hellige messe som the nw giøre, tha vil
ieg sette wor bewiisning hoess theris, oc lade saa
thenom bode tillsammen gaa ij rette, for alle wuil-
5 dige dommere. Men hwess the thet icke vele, tha
tillsiger ieg eder paa tro oc loffwe, om Gudt will
spare meg liffwett paa noger stwndt, tha vill ieg
selff tilltage meg then wmage, oc bescriffwe bode
theris bewiisning, oc then hellige kirckis, oc lade
10 thenom bode komme for hwer mantz øghen. Kwnne
theris bewiisning (ther ieg forstaar iw saa vell aff
Luthers bøger, som anthen Niels Hammer eller edre
predicanter) giøre Christendommen fyllist, Lwthers
hob haffde lenge siiden wæridt møgett større endt
15 han nw er. Oc helst fordi att hans gantsche handell
er hwercken beswaaridt mett strenghet eller for-
tackt mett diwbhedt. Fordi nar som ij sette offwer
een siide, Messedrab oc klerckehadt, thet som sii-
den bliffwer igien, er icke andett endt kiødt och
20 flesck, søffn och faffntag, spott oc sckendtzill, lec-
kerhedt och gode dage. Hwess the dess emellom
tale noghett gott om Christen kierlighedt, om troen
oc gode gierninger, thet er Christendoms gamble
lerdom, som ij schule mett Gutz hielp faa snarlige
25 att høre. Thenne scrift oc vnderuiisning som nu
sagt er om ij huercken vele komme eller forsende
predicanternis beuiisning [A 3 b] schwle ij eder for-
mode mett thet snariste. Under dess raader ieg eder,
att ij ingelwnde foriage then hellige messe aff eder
30 by, for endt hwn haffwer fanget dom for seg. Lader
henne nyde thet samme sckiell, som ethers byes
hiwrde haffwer hoess eder. Hwn kand saa snartt faa

the forsuar oc talssmænd mett tiiden, ther Niels Hammer scall icke well kwnne tale mett. Oc scall tha neppelige wordhe eder hemel, till thet som nw vchri-
 stelige handlis vdi eder by. Ere ij vittige oc kloge,
 som ieg wedt att manghe aff eder ere, tha tencker 5
 paa effterkomme. Oc scall thet være een salighedtz
 tro som nw henger ij trette, effter thi henne bør al-
 tid att være frij, tha maa ther ingen nødis till eders
 tro, oc icke heller nogen trengis fra vor tro. Then
 vnderwiisning ij haffwe nw hørtt paa messen, er 10
 icke vdscreffwenn vdi ander mening, end att handelen
 schulde komme for øgen oc ørne oc siiden framelis
 ij rette. Oc fordi schwle ij her effter faa nogett an-
 dett att høre. Oc tha scall eder møgett blottis aff
 edre predicaners schalckhedt, ther ij haffwe endt 15
 nw icke formerckt, Oc ij hwore viiss Niels Hammer
 berømmer seg att være, tha scall ieg riide ij gaarde
 till hanwm mett een besynderlig vnderwiisning, ther
 sagde meg fordi være een Kiettere, att ieg scriffuer
 ij mijn vnderwiisning hwore Dieffwelin pleier icke 20
 endt heller altidt att liwge, endt sije Kiettere. Handt
 er then Kempe meg løster well att figte mett, oc
 helst om scriff[A4a]ten, dog ther staar icke stoer
 seijr att wijnde hoess hanwm. Och tha schwle ij for-
 mercke, hworedan hans dom schwlde være ij then 25
 store oc drabelige handell, nar hans forstandt er icke
 større wdhi eett liidet stöcke lerdøm. Besinder fordi
 gode mendt hwadt ij giøre och handle ij thenne tiidt.
 Fordhi ij haffwe icke meg att trette mett, icke heller
 Bisper oc Prester, som nw ere till. Men Jesum Chri- 30
 stum Gutz søn, oc then hellige scrifft, Apostele oc
 Martyres, hellige Bisper oc Prester, som wæridt

haffue, for ix. x. xi. xij. xiiij. oc xiiij. c. aar, met then
menige Christen man, som leffde ij theris tiid wdi
stoer hellighedt. Thenom haffwer Niels Hammer
oc edre predicanter att giøre mett, oc icke mett meg.
5 Nar the ere dreffne fra Himmerigis glede oc salig-
hedt ther the nw besidde, fra ierteghen oc hellig-
hedt, fra scrift oc sckiell, fra heder oc ære, fra sindt
oc redelighedt, tha driffuis ieg mett. Aff thenom er
ieg bestandig oc icke the aff meg. Then ewige Gudt
10 fordi giffue eder saa sandelige gode raadt ij sindt oc
bryst, som ij haffwe thenom saare vell behoff. Fordi
ther gaas icke nw effter eders liff och gotz, eller an-
den timelig velferd. Men effter siell oc salighedt,
ther haffwe Gudt fast meer bekaast end att the
15 schwlde saa jlde forsettis oc forsømmis som nw
sckeer mett mange hoess eder. Jesu Christi fred oc
naade være mett eder altid oc euinnelige:

Ex Arhusia. anno domini. Mdxxxi. In cena do-
mini. [A4b]

20 Broder Paulus Helie eder ydmiuge oc tro tienere.

THet stöcke aff then hellige messe som kaldis
Canon, ther edre predicanter haffwe som Kiet-
tere oc bedregere, modt Gudt oc then menige Chri-
stendom, wnderschedet for eder fattige almwge, met
25 een falsck oc løgenactig glose, scall ieg mett thet
første wdsette paa breedt Dantsche, vdi sijn rette
mening, saa forstandelige, att ij schwle siiden nogett
bæder forstaa, thet sckalckhedt som the sckalckack-
telige bruge, bode vdi eder by, oc paa nogre andre
30 stæder, ther scall mett Gudtz hielp oplade mange

aff the øghen som nw ere blinde, anthen aff hadt
 eller homod, gerighet eller groffhedt, oc nw fordi
 hwerckin vele eller kwnne see, Oc tha schwle ij for-
 mercke, att then hellige messe, brwgett fra begyn-
 dilsen, er Gud tacknemmelig och møgett dwelig, 5
 bode leffwindis och affgangne Christen siele.

¶ Dog att thette forscreffne breff var hastelighe for-
 rammet vden all fljtt oc konst, alsomeniste aff een
 Christen kierlighedt, ther anseendis terff och gaffn
 forglemmer bode smykke oc sckiønhedt, saa ville 10
 ieg end tha att samme breff, schwlde være eett hoff-
 uetstøcke ij thenne bog att ingen thet sculde vrang-
 lige forføre vdi ander mening end thet var vdscreff-
 uet. [Bia]

Alle Christne mendt oc qwinner, som bygge 15
 och boo, vdi Randers by, ønscher Broder
 Paulus Helie, fredt, naade, lycke, wellferdt,
 kierlighedt oc salighedt, aff Gudt wor
 Fader, oc hans søn vor herre Jesu Christo.

CHristus Jesus Gud Faders euighe och eniste søn, 20
 och (som Apostelen siger) all werdtsins wiis-
 dom, retferdighedt, hellighedt, friihed, oc frelße, er
 nw saa lenge fortrengdt, wdi sijne Helgen oc wd-
 wolde leemmijr, aff Kiettere oc forsorne schalcke,

Gutz obenbare fiendher, och Christen folckis be-
dragere, att han er nw selff fredløss vdi sijn eghen
persoen. The begynte først att forfølge leemmijrne.
Men nw ere the kommen till hoffwedett, thet er
5 till Jesum Christum, som er then hellige kirckis
hoffwet. Mett thet første, begynte the paa affladt,
wiigdt wandt, faste, læsning, pelegrijmsgang, oc an-
dre legomlige hellighedtz brug, oc thet er sckeedt
aff Gutz retferdige tilladilse, fordi the waare icke
10 brwgede vdi een retsindig tro oc [Bib] mening.
Ther nest begynte the att sckiende oc spotte prester
oc muncke, ther met att forfejre theris eghet skalck-
het, fordi the selffue vore forløbne prester oc mun-
cke, oc att platzere thenom met løghen oc klafferij,
15 oc icke alsomeniste thenom, men menige Christen-
doms Prelater oc forstandere Bisper oc Paffuer, ther
oc siuntis att være Gutz retferdige strenghet oc
strengte retferdighet. Nar vij (dess vær) haffue thet
alle forschylt, att vij schule stubis oc hudstrygis
20 met saa blodige riiss att hwer ij sitt sted, kunne met
anger oc had mod synd oc syndig handell, komme
till sijn eghen bekiendilse. Siden the haffue formerckt,
att thenne handell var mange løse folck eett gott
behaff, tha haffue the seg fordriistet till eett større
25 homod. The haffue fordi framdelis platzerid oc hwd-
strwgett mett theris blodige mwnde framfarne Gutz
Helgen, oc samme Helgens tro oc mening, hellig-
hedt oc wschuldighedt vdi leffnett oc lerdom, thet
er the haffwe aff Helgen giortt Kiettere, och aff
30 Kiettere Helgen, een gierning saare groff oc wchri-
stelig: Framdelis haffwe the bestormett Himmelin,
oc tæden foriagett Helgen, fra glede oc salighedt,

ther the haffwe besiitt ij nogre hwnderde aar, oc
haffwe thenom beslagett ij søffn oc dwale, thet er,
the viide aldrig hwar. Oc ther mett haffue the saa
forførtt folck wdi twijll oc trette, att mange sckiøtt
icke viide, om Gud er Gud, eller Helgen ere Hel- 5
gen. Siiden haffwe the belagt Skiers[B2a]ijldt, ther
the agte aldelis att forstøre, huadt heller Gud han
vill eller ej. Oc dog att the haffue segh endt nw
icke fordriistet till att bestolde Helwede, theris leff-
net oc lerdom haffuer tha giort mange mennischer 10
saa vguddelige oc vgudfrøctige, oc saa løsactige vdi
gierning oc handell, ligerwiiss som ther vore huer-
ckin glede ij Himmerige for tuckt oc hørsomme,
eller pījne ij Heluede for vdygd oc schalckhet. Ther
nest haffue the stormet belede aff tempill, ligerwiiss 15
som Christet folck, motte icke saa well læse oc be-
tencke Jesu Christi død oc pījne, oc Gutz mischun-
delige oc vnderlige gierninger vdi sijne Helghen oc
creatur, aff træ ther scriffuis oc formalis met atskil-
lig farue, som aff bøger oc papijr, ther bescriffwis 20
mett blick, Cynobijr oc lasswr. Oc mett faa ordt
siden the haffue anthen forskutt sacramentt och
all Christendoms hellighedt, eller schammelige plat-
zeridt oc foragthet, tha haffue the nu antastet alle
helghens Gud oc herre, thet er, the haffue nu begynt 25
paa Jesum Christum. Hannum vele the nu foriage
aff then hellige messe, huar han haffuer dog vduoldt
seg eet sønderligt stød, ther hanum løster vnder
eett besønderligt oc sacramenteligt fantzun att være
vdi, met een euig begang oc amijndilse, saa lenge 30
verden staar. Oc som the altid forarge seg iu meer
oc meer, som skalckhet pleier at giøre, saa haffue

the saare ijlede begynt, møget wære forfult, men nu
haffue the alsomuerst beslutet, fordi the nw negte
Jesu Christi legomme att wære [B2 b] wdi alterins
sacrament, som er een wære gierning aff thenom
5 som kaldis Christi tienere, endt anthen Judas eller
Pilatus haffwer noghen tiidt giortt, oc bwrde fordi
att græmme oc fortørne paa Gutz wegne hwer Chri-
sten mandt, bode till gradt och metønck, nar ther
offwer bedragis vtalige mennischer, fra sckiell oc
10 salighedd, sindt oc redelighed, then ewige Gud till
eett stortt homod: Huar om ij schwle mett thet sna-
riiste faa att høre een Christelig oc alffuarlig wnder-
wiisning. Och fordi att the ther till, oc hwess andett
the vchristelige lære oc mijshandle om thet hellige
15 messe embede, mjsbruge hellig scrift, oc besøn-
derlige thet støcke ij messen som kaldis Canon, ther
the Kietterlige wdlegge for simpel folck, dog vnder
sandhetz oc Gudelighetz sckijn, dess fleer till bedre-
gilse, att theris skalcke handell forfejris, mett 3aa
20 sckion een titell. Att the thette giøre som sagt er,
tha loffwede ieg eder vdi eett føge breff, som ieg
forscreff till eder Borgemestere oc Raadt, att ieg
wille mett thet første vdsette samme støcke aff mes-
sen paa breedt Dantsche mett een Christelig vnder-
25 schede oc forklaring, ther kwnne være een sckierm
och een sckioldt, modt alt thet klafferij, som samme
Kiettere oc messedræbere nw mett platzere oc kors-
feste then hellige messe. Thet som ieg fordi loff-
wett haffwer, fuldkommer ieg nw, oc sender eder ij
30 thenne lille bog, samme Christelige forklaring, wdi
huilcken ieg haffuer besyn[B3 a]derlige effterfuldt
een møgett lerdt mandt som er nw then menige

Christendom eett drabeligt forswar, modt thenne
 wor tiidtz fordømde Kiettere, oc er øffwerste predi-
 cantt till Mentz paa Rin, och heder Fridericus Blan-
 cicampianus. Her schwle ij formercke, att samme
 Canon, som the vblwelige siige att være Kiettersck 5
 oc vchristelig, er saare Christelig oc retsindig. Her
 schwle ij oc ðaa finde korte swar till theris vforstan-
 dige bewiisning, ther the bruge emodt Christendoms
 messelige offjir, som schwle mett Gutz hielp giøre
 fyllist alle retsindige læßere. Oc beder ieg gierne, 10
 att ij vdi thenne bog, hwercken ansee samme lerte
 mandt, eller meg, men rett oc sckiell. Oc læßer
 henne wdi saadan mening, som ij viiste hwerckin
 att sige aff hanwm eller meg. Att thet hadt som
 nogre aff eder haffwe till meg, scall icke forspilde 15
 eller forhindhre edertt sckiell, fra een retsindig dom
 oc grantsche. Thet kiende Gudt att ieg mett thette
 arbeijde och vmage søger hoess eder hwercken ære
 eller fordell, ordt eller røckte, men alsomeniste eder
 salighed oc vellferdt. Oc dog att edre predicanter 20
 beklaffe meg vblwgelige for then mandt, som mett
 thette arbeijde oc andet møgett, vitterlige søger seg
 modt sandhedt, Bisper, Prelater, oc thet menige
 klerckerij, till villie oc eet gott behaff, forblindett
 (som the siige) aff gerighet. I schwle tha viide (saa 25
 sant hielpe meg Gudt, fordi hielper icke han tha
 hiel[B3b]per meg inghen) att hwar alle Bisper ij
 thette gantsche riige vore meg nw saa vræde oc hatz-
 sche som the sigis att være alle edre predicanter,
 thet samme ieg nu giør, schulde ieg oc saa tha giøre. 30
 Oc huess ieg thet icke giorde, bedraghen ther fra
 anthen aff vrede eller hadt, tha wore ieg een forræ-

dere bode modt Gud, oc then menige Christendom.
Thet nw trettis om, er huerckin homod eller gerig-
het, vkyskhedt eller drwckenschaff, men Gutz ædele
sandhed oc all verdsins salighet, fra hwess biistandt,
5 inghen kan træde anthen aff redsle eller gerighedt,
vden seg till euig schade oc fordømmilse. Thet be-
kiender oc tillstaar ieg for edher oc all werden, att
for endt ieg wille noghen tiidt haffwe then mening
oc troo om messen, oc hennis sacramentelige offjir
10 som Niels Hammer eder Borgemestere, oc edher byes
predicanter nw haffwe oc ere wdi, tha wille ieg hel-
ler lade meg parthere leem fra leem ij twsinde støc-
ker. Anseer thet icke att ieg oc andre mange, ere
syndere, blantt thet menige klerckerij. Schwle the
15 alle forødis oc foriagis som ere syndere, tha er thet
befrøctindis, att Randers by schwlde hwerckin haff-
we Borgemestere eller Raadt, almwge eller menig-
hedt. Thet er een gammill brøst, att syndighe folck
føde syndige børen. Nar Christendoms almwge bliff-
20 wer hellig och godt, tha føder han och saa dygdighe
oc gode børen, ther nest faa wij oc saa dygdige och
fromme Prester, hworedane ther findis [B4a] dog
mange erlige mendt, hwer aff sijne gode willkaar.
Then hellige kircke haffwer hafft mange drabelige
25 mendt, men Petri oc Pauli, Joannis oc Jacobi, liighe,
haffwer hwn hwerckin hafft, eller scall saa snartt
her effter noghen tiid faa. Oc hwar wij icke haffwe
then hellighet som Apostele, Martyres, oc andre
hellige mendt ere mett begaffwede, saa haffwe wij
30 dog then samme tro, Hellighedhen faa wij nar Gudt
vill, oc saa møghen oss nøttig er, oc vij aff hans
biistandt kwnne vell bestaa. Thet er icke menni-

schelig magt oc styrcke, forhwerff oc forschylding,
 att bære een stoer hellighedt, fordhi thet er Gutz
 gwnstige naade oc besynderlige gaffwe, besinder
 fordi om ij haffue tuckt ij bryst, oc ære ij liiff, om
 thet er børligt oc erligt, att ij lade oppeholde vdi 5
 eder by, forløbne sckalcke oc vbluge hunde som
 vchristelige beschelde alle Gutz Helgen, for Kiet-
 terij oc vildfarilse, ther haffue dog værid fundament
 och begyndilse, nesth Gwdt och Gwdtz søn, till all
 werdtsins salighedt och wellferdt, friihedt och frelße. 10
 Och for Jesu Christi naffn schyldt, hwort mwnne
 the arme gecke agthe seg mett oss? Ere wij icke
 fødde aff Christett folck, och haffwe mett wor mo-
 ders melck indrwckedt Jesu Christi troo och ler-
 dhom? Mwnne wij icke alle wijde, hwore thet er 15
 sckeedt aff Gwdtz ewighe forsiwn och wbeghribe-
 lighe mischwndt, att Christus Jesus Gwdtz och
 mennischins søn, haffwer mett sijn [B4b] hellige
 dødt oc pijn, væridt een middeler oc soonere, emel-
 lom Gudt oc mennischin? Mwnne vij icke oc saa 20
 viide att Christi tro oc tilliid for vden, tha duger
 huerckin dob, eller penitentze, sacrament eller no-
 gre gode gierninger, ej heller noger anden hellig-
 hedt, legomlig eller aandelig? Mwnne wij icke och
 saa viide, att all then ting som vell behaffwis for 25
 Gud, være seg anthen messe, faste, læsning, vægt,
 arbeyde oc vmage, eller anden Guddelighedtz han-
 dell, tha haffwe the alt theris gode behaff, nøtthe
 oc duelighet aff Christo Jesu, oc Christi dødtz oc
 pijnis forschylding. Saa viide wij oc saa, att then 30
 som foragter och bespotter the ting som brwghis
 Gudt till loff, oc opwecker mennischin till aandelig

oc inderlig amijndilse oc tancker, oc ere welsignede
vdi Christi naffn mett Gutz ordt och hellige bøner,
hwar mett, sanctus Paulus siger alle creatur vell-
signis till hellighedt, i hwo handt er tha bespotter
5 oc foragter handt bode Gudt oc Gutz ordt. Oc mø-
gett andet som ij schwle ydermere faa att høre, vdi
then wnderschede, som scall snarlige wdgaa, paa
vor menige Christen troes bekiendilse, ther riigens
Bisper oc Prelater, forrammett haffwe: Oc maa wij
10 icke andett nyde, tha lader oss iw thet nyde, att wij
ere riighens indfødde folck, Dantsche mendt, vdaff
eett kiødt och blodt, wdi seedijr, twngemaall, vill-
kaar, oc eett gammilt samfwndt (som er forløbett
fra heden høss oc till then[Cia]ne tiidt) hwer andre
15 saare benegede. Oc for Jesu Christi dødt oc pijnis
sckylt, tha maa the iw lade oss thet nyde wdi wore
egne Christhne landt, fra hwilckedt hwerckin Turc-
ker eller Jøder trengher noger Christen mand ij the-
ris landt. Huar the lade hwertt mennische bliffwe
20 hoess sijn troo, aff inghen andett begerindis endt
tieniste, lydilse oc wnderdanighedt, wdi werdslige
sckick oc regemente. Thi raader oc formaner ieg
eder alle vedt then leffwendis Gudtz naffn, och wedt
Jesu Christi gienkomme paa then yderste dag, att
25 i eder rettelighe besinde, vdi then vchristelige han-
dell, som nw brwgis wdi eder by: Oc hwess ij thet
icke giøre, tha faa i alle hoess edre effterkommere
een saare vchristelig amijndilse. Fordi ther will saa
talis oc scriffuis om edher by, Anno domini MDXXX.
30 Tha lodt Randers by wdi Nørreiwtlandt, segh for-
føre och forwandle fra then menige Christendoms
tro, lerdom, enighedt, samfwndt, oc hwess Christelig

handell, samme by haffde wæridt wnder ij nogre
 hwnderde aar, oc till gamble fordømde Kietterij, oc
 møghen vchristelig handell. Oc ther till brwgede
 samme by twenne vlerde mend, forsorne sckalcke.
 Then ene war een forløben graamwnck Broder Niels, 5
 oc then anden een selffgiortt prest. Theris lerdom
 war att spotte oc sckiende gamble framfarne Hel-
 gen, oc thenom att beschielde for Kietteriies mjs-
 tancke, som haffwe dog Hellighedtz oc retsindig-
 [Cib]hedtz viitnisbyrdt aff Gudt oc all verden. The 10
 fordømde nogre sacramentt, alle gode gierninger
 sagde the att være dødelige synder, hellighet hiolde
 the for spott och geckerij. The afflagde scrifftemaall,
 sang oc lesning, messe oc Gutz tieniste, faste oc le-
 goms twang. The negtede Skiersjild, Jesu Christi 15
 sande legomme att være wdi alterins sacramentt,
 oc andett møgett som hør till Christendoms erlighe,
 retsindige oc Christelige bestandt. The forstørede
 all versins øffwerighedt, magt, ære, statt, herlighedt,
 verdighedt oc børilig vnderdanighet, oc haffwe fordi 20
 giortt alle folck liige mechtige, erlige, verdige oc gode
 vdi all tilbørlig twackt oc tienist. Thi regne the wdi
 een statt, alle mennischer, Paffuer, Bisper, Prester,
 Keysere, Konger, Hertogher, Greffuer, ædell oc
 vædell, sckiøger och sckalcke, oc huess andre ther 25
 findis kunne huer aff sijne villkaar, thenom giøre the
 alle till Prester oc Konger. Oc mett faa ordt alt thet
 som schulde teckis Gudt oc holde mennischin vn-
 der affwe, vdi Gutz frøct oc fare, fra syndt oc vnd-
 schaff, met tuckt oc ydmiwg tieniste haffue the for- 30
 støridt aff tratz och homodt. Till met, haffue the
 bestormet oc berøffuet kircker oc tempill ij samme

by, fra Clenodier, belede, oc alle kirckelige ornament, oc smykke, oc kortelige att sige, tha haffue the foriaget aff theris by, bode Gud oc all hellighet. Theris leffnett var, att æde kiødt oc flesck fredage
5 oc alle fastedage, emodt Christen[C 2 a]doms gamble seed oc vaane, at giiffte seg emod theris eghen iett, løffte oc forplictelse, att sige messe wden all preste vijelse, som scall aff Bisper anammis, att huerckin læse eller faste. Att giøre huess thenom selffue løster
10 oc vell behaffuer. Att bande Paffuer, Bisper, Prelater, prester oc mwncke, oc thet gantsche klerckerij. Att inghen føge eller fjire, vden sijn eghen løst villie oc begæring, att trenge folck mett een løss oc forborget hob som altid leffue paa kloen till forbaand oc be-
15 swæring, vdi syndig oc vchristelig handell, oc ther mett forføre folck till wlydilse, bwlder oc oprør, hworedan handell ther pleier att forføre folck fra liiff oc halss, lycke oc vellferdt. Och mett thet kortiste, summelige att siige, att leffue som vmælinde
20 creatur, ther haffuendis huerckin sckiell heller frij vilkaar, soffuer oc sølijr nar thet løster, oc giør huess forekommer effter naturs naturlige, oc legoms legomlige begæring. Oc paa samme tiidt ther thenne foruandling sckede, tha var Niels Hammer Borge-
25 mestere ij Randers by, oc the, oc the .N. mendt vore raadindis oc regerindis met hannum ther samme stedt, huess schade oc forderffue samme by er offuergangen eller tilstor for sliig vchristelig handell vdi lerdom oc leffnet er theris gierning. Fordi att
30 the vore samme handell sare villige, gode oc gunstige, oc var met theris radt, ophold, framdret, oc tilskynde, bode bestyrcket oc holden ved mact. Oc

thette er tha icke sagt eller fortald vden i exempil-
viiss, fordi thet vill met tiden opscriuis bode [C2 b]
høgre oc haardere endt thet nw fortaldt er. Och dog
att saadan amijndilse er merckelig, hun er tha saa
ønckelig oc wcristelig, att inghen erlig mand kandt 5
were henne begærindis effter sijn dødt. Som een ret-
sindhig Christhendhom haffwer een erlig amijndilse
aff dygdt och fromhædt, saa haffwer Kietterij altidt
een werlig blwgsill aff vdygdt oc skalckhedt. Oc
att ieg scall igienkomme till edre predicanter. The- 10
nom nagger inghen ting saa møgett som messins
gode behaff blantt Christet folck, vell wiidendis att
hwar messen bliffuer vedt magt, som hwn bliffwer
wden twijll, oc haffwer væridt offwer then menige
Christendom ij viij .c. aar, for endt messen noghen 15
tiidt begyntis ij Randers by, tha bliffwer theris gantsche
handell till inthet, och saa bliffwe the arme
mendt ordeløse. Ther till haffwe the seg forplichet
nogle gerighe prestehadere till willie, att the schwle
platt forstøre messen, och glipper thenom then for- 20
plictelse, tha vndfaldis the aff theris gantsche bii-
standt. Oc thet er dog icke messen the søge effter
ij første mening, men then agt oc ære, hielp oc trøst,
rentte oc opholdt, som Christendoms Prester haffwe
for messens sckylt. Till hwilckedt att bekiende, 25
ieg haffwer met eett spørmaall trengd Mester Hans
Taussen theris ypperste fænickedrægere, saa att handt
thet tillstaar, att hwilcken Prest som siger messe,
tha maa han allene anamme sacramenthæ, om mes-
sen er icke stiig[C3 a]tett paa rente. Hwar mett han 30
giffwer hemelige tillkiende, att hwilcken Prest som
will siige messe wden gwnst oc gaffwe, thet tillsteder

hand gierne. Men the messer som Presten nyder
noget got att, thenom kan handt icke liide. Oc dog
findis thet ij sandhedt, att er messen godt for vden
gunst oc gaffwe, icke bliffuer hun ther aff ondt oc
5 vduelig, att Presten haffwer for hennis sckylt klede
oc føde. Saa godt war then predicken ther Paulus
giorde wdi Macedonia, hwar han nødt henne mø-
gett gott, bode tack oc terff, som then handt giorde
hoess the karige Corinthier, hwar handt predickede
10 paa sijn egen kaast oc tæring. Thet formercker ieg
att kwnne the forwandle renthen fra Presterne, hwar
samme Prester siiden sagde x messer for hwer oc
een the nw siige, tha schulde thet icke lastis. Thet
giffwe Gudt, att alle Prester, motte oc kwnne saa
15 rettelige oc børlige berede seg till messen, som thet
er ij sandhed een Christelig, oc Gud saare tacknem-
melig ting, att gierne siige oc høre messe. Huar
wdaff mange (for vden all anden messelig frwckt)
komme till theris eghen bekiendilse, oc lade att giøre
20 vtalige synder, som ellers schulde bedriffuis Gud
storlige till homod oc fortørnilse, huar om ieg scal
een anden tiidt tale nogett meer. Oc fordi edre pre-
dicanter ville gierne være meg till ordtz, tha sender
ieg thenne mïjn talssmand oc wjssse bud, ther the-
25 nom scall paa thenne tiidt være till ordtz paa mïjne
veg[C3b]ne, saa lenge ieg kan worde leedig att
schaffe meg een anden talssmandt, som scall bode
haffwe een skarpere twnge oc haardere tænder. Oc
tha schulle ij formercke, att thet er møget andett
30 endt Euangelium och Gutz ordt, som forløbne och
forsorne schalcke nw tracktere. Undher dess wære
Christus Jesus mett eder, bode ij raadt oc daadt.

Om Canon i Messen

Screffuet vdi Aarhus,
aar effter Christi
mandoms fødtzill
M d xxxi. then xvij dag wdi
Aprilis maanijdt.

[C₄a]

MESENS CANON PAA DANSCKE

[Dia]

Then Hellige partt aff Messen som kaldis
Canon. Textelige wdsett paa Dansche,
mett een kortt wnderschede, sckiift
5 ij sexthen parther.

¶ Første partt.

Te igitur clementissime pater.

FOrdi bede oc formane wij teg, thw allerbarm-
hiertigste Fader mett ydmiwg tuckt formedels
10 thijn kiere søn wor Herre Jesum Christum, att thw
vilt behaffuelige ansee, oc velsigne, desse gaffuer,
desse laan, desse hellige och wbesmittede offjir.

¶ Underschede, och forklaring.

FOrdi att thenne bøn er anhengindis, thet Engle-
15 loff som er giortt aff then hellige kircke nest for
thette støcke ij messen. Udi huilckedt Gudt Fadher
bekiendis att wære een hellig herre oc Gudt, hwess
ære oc herlighedt ther forfylder bode himmell oc
iordt, tha haffuer thette hellige støcke i messen saa
20 merckelig een begyndilse, met eett ydmiwgt tilltall,
till Gudt Fader som er tha bøn riig, nar han bekiendis

for thet han er, oc vj wor sckrøbelighedt icke be-
 tecke. Ligerwiiss som [D1b] then hellige kircke
 ville saa siige. O thu Himmelsche Fader, Fordi
 Himmell oc iordt ere opfylte met thijn Guddom-
 melige ære oc magt, oc thw haffwer aff thijn vbe- 5
 gribelige mischundt forsentt till oss thijn hellige oc
 velsignede søn, som er kommen till thenne verden
 i titt naffn, vdi een anammett mandoms natur. Fordi
 bede oc formane wij teg, att thw wiltt behaffwelige
 ansee och velsigne desse gaffwer, desse laan, och desse 10
 hellighe wbesmittede offjir. Oc nar thu haffwer ij sand-
 het offte sagt hoess thijne propheter, att thu icke viltt
 lenger behaffuelige ansee the gamble legomlige och
 dødelige offjir, fordhi thet schulde sckee, att eett
 nytt offjir schulde mett then ny low indsettis, ther 15
 teg schulde offwer allt worde tacknemmeligt oc be-
 haffweligt. Oc fordi bede wij att thw anseer desse
 laan oc gaffuer, for eett behaffweligt offjir, oc velsig-
 ner thenom, thet er wijn och brødt, som schule sacreris
 till thijn søns vor Herris Jesu Christi kiødt oc blodt, 20
 effter hans eghet sckick oc indsætt. Oc thet er rette-
 lige bedett, fordhi thet hør Gud till att velsigne till
 behaffuelighet, oc mennischin att anrobe oc begære
 velsignilse. Oc fordi siger Herrin saa hoess Moisen.
 The schule anrobe mitt naffn paa the Israels døtters 25
 vegne, oc ieg scall welsigne thenom.

Oc kaldis paa thette stedt vijn oc brød, ther schule
 sacreris, gaffwer fordhi the giffwis aff Gudt, nar alle
 gode och fwldkommelige gaffwer ere off[D2a]wen
 nedher kommen, thet er aff Himmelin. Men sckienck 30
 oc offjir kaldis the fordi, att the aff noghen wnder-
 danighet forsendis oc besynderlige till Gudt, hoess

Esa. 1.
 Hier. 6.
 Mal. 1.

Luc. 22.
 i. Co. 11.

Nu. 6.

Jaco. 1.

huilcken the saa anammis, att the dog mett gwnst oc naade komme till oss igien. Fordi siiger scrifften saa. Herrin haffwer anseett Abell oc hans sckienck. Gen. 4.

¶ Gaffwe siigis om then som giffwer, sckienck oc
5 laan om then som anammer; men offijr om then som offijr haffwer giort.

Icke er thet heller vgwddelighedt och bespottilse (som Kiettere wgudelige och bespottelige siige) att desse sckiencke och laan, kaldis wbesmittelige offijr,
10 ligerwiiss som thet er wgudeligt, att kalde eett stöcke brødt ther almennelige brwgis, helligt fordhi the kaldis icke saa for theris eghen sckylt, aff theris mettgiffne natur, for wden alle wilkaar, men aff een aandelig merckilse.

15 Oc fordi att the nw wdi nogher mening (om wij agte thet som the vorde schwle) mercke thet allershelligste Jesu Christi legomme och hans reene och wbesmittelige blodt, till hwilcke the schwle forwendis mett Gudtz kraftige ordt, och saa sckickis
20 till eett helligt brwg.

¶ Saa sagde Achimelech Prest, till Daud figurlike om thette sacramentt. Jeg haffuer icke almennigt brød, men alsomeniste thet som helligt er, som er [D2b] allene till Presternis behoff. Saa kaldis the
25 och saa wbesmittelige, fordi the schule offrijs aff wbesmittede mennischer, bode paa siell och krop, som Propheten haffuer sagt. I schule giøris rene som bære herrins kar, Oc Moises vdi Leuitico. The schwle
30 naffn: Oc fordi att the offre Herrins røgilse, oc theris Gudtz brødt, tha schwle the være hellige. Framdelis, hwadt kan thet hindhre att wij kalde eett wliFF- i. Reg. 21.
Esa. 52.
Leui. 21.
i. Ti. 4.

actigt creatur helligt, nar Apostelen siger alle creatur
 att være gode, och kwnne vorde hellige formedels
 Acto. 9. Gutz ordt oc bønner? Desligest kaldis Saulus eett
 vdwoldt kar, aff Herren, for end han var anthen
 Exo. 18. døpt eller trofast. Saa sagde oc Gudt till Moisen. 5
 Oc thw scalt giøre thijn broder Aaron, een hellig
 kledeboen, till eett erligt smykke. Thi er thet icke
 vgudeligt at kalde the Gutz laan hellige, som schwle
 strax forwandlis oc komme till eett helligt brwg,
 oc icke alsomeniste forwandlis till eett helligt brwg, 10
 men oc saa till een hellig natur, oc værilse, som er
 sandt Gud och mandt.

¶ Anden partt.

In primis que tibi offerimus. [D3a]

Huilcke wij offre teg offwer alt, for thijn hellige 15
 oc menige kircke, ther thu ville verdis att giøre
 fredsommelig, att bewaare oc gemme, att forsamle
 oc tilhobe føge, att styre oc regere, offwer then gant-
 sche verden, mett thijn tienere vor Paffue .N. oc vor
 Bisp .N. oc wor Konge :N. Oc mett alle then me- 20
 nige oc Apostelige troes retsindige dyrckere.

¶ Underschede, och forklaring.

¶ Her bescheder then hellige kircke thenom, som
 Presten giør bøn oc offiyr fore. Oc først giørs thet for
 then gantsche kircke. Ther nest for thenom som ere 25
 forstandere oc haffwe regementhet. Ther nest for
 thenom som haffue oc beholde een retsindig tro,

oc paa thet siiste for nogre besynderlige, som hand
 hemelige benefner. Oc thet er eett retsindigt sckick
 indsætt aff sancto Paulo ther saa siger. Thi raader i. Ti. 2.
 och formaner ieg offwer alt, att ther scall sckee till
 5 Gwdt, formaning, bønner, begæring, loff och tack for
 alle mennischer, for Konger, och alle thenom som
 ere sckickede vdi noget ypperlig befaling, att wij
 kwnne haffue eett roligt oc fredsommeligt leffnett,
 wdi all Gudelighedt oc reenhet, fordi thet er gott
 10 oc behaffueligt for Gud vor frelßere. Oc beder Pre-
 sten først, att Gud will giøre sijn kircke fredsom-
 melig, att hwn scall icke liide kwmmer [D3b] oc
 trengsill, aff troens fiender oc vwenner, fordi han
 lodt fredt effter seg saa sigendis. Jeg giffwer eder Jo. 14.
 15 mÿn fredt, oc lader fredt iblant eder Men som ver-
 den giffuer, giffwer ieg dog icke. Ther nest beder
 Presten att Gud vill gæmme oc beware sijn kircke
 fra syndt oc Dieffuelschaff, att hun scall icke vnder-
 trædis. Fordi, ther som Herren icke gæmmer oc be- Psalm. 126.
 20 waarer staden tha vaager væckteren forgeffuis. Ther
 nest att han samme kircke vill forsamble wdhi enig-
 het, som er forspredt blantt Hedninge oc Kiettere,
 att alle hennis leemmÿr, kwnne boo och besiide
 Herrins hwss vdi eensindighet, oc være som then
 25 første Christen kircke, ther haffde eett sindt oc eett Acto. 4.
 hiertte. For hwilcken sag Jesus er serdelis dræpt oc dø-
 dett, att Gutz børn som vore atskilde, motte tilhobe Jo. 11.
 komme wdi eett samfwnndt, huilckedt presten her
 beder att thet maa fuldkommis. Ther nesth beder
 30 Presten, att Gudt vill verdis till att raade oc regere
 sijn hellige kircke, att hwn aff modgang scall icke
 fortrengis oc offwerfaldis, icke heller wdi lycke oc

wellferdt, forsee seg mett noghen løsactig løst oc vtucktig glede, att hwn maa siige met propheten.
 Psal. 22. Herrin er mijn hiwrde oc fordi fattis meg inthet, hand lader meg biede ther som møgett græss er.

Hwilcken kircke som ij gammill tiidt streckede seg offwer then gantsche werden. Men er nw for werdsins syndt och wtacknemmelighedt saa forkor-
 thet och beschaaren att hwn icke [D 4 a] findis wden i Europa, som er een liiden wraa, emodt all verdsins store lange oc brede viidhet. 5 10

For thenne thijn menighe kircke o thw allerbarmhiertigste fader, offre wij teg desse rene offjir, oc for alle et cetera. icke wnder the wilkaar som the nw ære, men som the strax her effter vorde schule, omkring vende till thijn søns Jesu Christi kiødt oc blodt 15 wdi een liiffactig krop och siell.

Desse liiffagtige offjir Jesu Christi legomme oc blod mett alle wore Gudelige bøner, offrijs for then hellige kircke, oc icke noghen brødt stwmp eller vjnsllwg, som messe bødele oc dræbere haffwe spot- 20 telige sagt.

¶ Icke far heller Presten wildt som samme messe-
 dræbere wblwelighe klaffe. Nar hand siiger vij offre, ligerwiiss som handt talde om fleer. Fordi handt icke taler sijne egne ordt, men then menighe Christen 25 kirckis.

¶ Thi scall samme offjir icke agtis aff Prestens personlige wilkaar. Men aff then menighe Christen kirckis persoen, hwess statholdere Presten er ij messen.

¶ Thet haffwer dog møgett paa seg till behaffwelighedt hoess Gwdt, eller vbehaffwelighet, om Presten er ond eller godt, for nogre besynderlige bøner 30

han encket beder vdi sijn eghen persoen. Och helst Jo. 9.
fordi att Gwdt hör icke gierne syndige mennischers Jaco. 5.
bøn. [D 4 b] Oc een retferdig mantz bøn som er ijde-
lig, er mögett dwelig.

- 5 ¶ Hwess krafft och sandhet fordi som findis ij thette
offijr, er icke aff Presthens godhett eller verdsckylt,
men aff then menige Christen kirckis wdi hwess
stedt Presten holder messen, nar offeridt sacreris
met Gutz ordt, och kirckins troo.

10

¶ Tredie partt.

Memento domine famulorum.

- H**Erre betenck, oc forglem icke thijne tienere,
mendt oc qwinner .N. oc .N. oc alle thenom
som her omkring stande, huess tro oc inderlighett,
15 teg er witterlig oc bekiendt. For hwilcke wij offre
teg. Eller thenom som teg offre thette samme loff-
lige offijr for seg oc alle sijne, for theris siele lösen
och frelße, for theris salighetz och swndhedtz haab,
oc att the motte theris willie oc begæring antuorde
20 teg som æst een ewig sandt och leffwendis Gudt.

¶ Underschede oc forklaring.

- ¶ Ud aff kirckins gamble sckick, tha giør Presten paa
thette stedt besynderlige bøn for nogre serdelis [E 1 a]
att Gud ville thennom betencke oc icke forglemme.
25 Icke fordi hand er glemmen, och haffwer ther fore
behoff att paamijndis, men att hand mett saadan tale
scall røris till mischwndt.

- Job. 7. ¶ Saa sagde Job. O Gudt betenck meg, fordhi mitt
 Psalm. 105. lifff er som eett væder. Oc propheten siger saa. Be-
 tenck meg Herre, effter then gode villie, som thw
 haffwer till titt folck, besøg oss mett thijn salighed.
 Luc. 23. Oc røffwerin paa korsett. Herre betenck meg nar 5
 thw kommer ij titt riige. Oc er thette samme kirc-
 kins sckick grwndett i thet hellige Euangelio, hwar
 som biwdis paa manghe stæder, att wij schwle bede
 Jac. 5. for hwer andre, och fordi siger Sanctus Jacobus.
 Beder for hwer andre att ij motte salige bliffwe. 10
 ¶ Icke er thet heller vildfarilse att giøre besynderlig
 bøn for noghre serdelis, dog att the ere thenom be-
 slegtede. Nar wij finde att then høffding hoess Mat-
 theum badt for sijn dotter, som tha begynte att døø.
 Mat. 9. Joa. 11. Acto. 9. Matt. 20. Oc Marta badt for Lazaro sijn døde broder. Oc the 15
 grædindis widuer bade Petrum for Thabita som war
 dødt. Oc Zebedei hustru bad for sijne børen: Saa
 [Gal. 6.] siger oc sanctus Paulus. Och fordi then stwndt vj
 haffwe tiidt, tha schwle wij giøre gott modt alle,
 men tha offwer alt modt thenom som ere aff troen. 20
 ¶ Oc beder han først om the ting som haffue mett
 seg een ewig godhet, oc besynderlige om then euige
 Mat. 6. [E1b] salighed. Som Christus haffuer oss lært Till-
 Luc. 11. kommett vorde titt riige. Ther nest om aandelige
 ting, som ere sieletrøst, gaffn, och behoff hwar om 25
 Christus saa siiger. Uorde thijn willie som handt er
 ij Himmelin oc saa her paa iorden. Uor hellighet
 [i. Thess. 4.] som Paulus siiger, er Gutz willie.
 ¶ Ther nest beder han om tiymelige laan och gaff-
 wer, hwar om desse ordt saa lydhe. Giiff oss ij dag 30
 vortt daglige brødt.
 ¶ Oc kaldis thet fordi eett loffligt offjyr, att thet er

sckickedt Gudt besynderlige till loff, heder oc ære som propheten siiger. Then som offrijr loff oc tack han priiser meg, oc thet er vejjen paa huilcken ieg scall lade hanwm see Gutz salighet. Kaldis thet oc
5 saa eett loffligt offiyr fordi att thet opuecker oss till Gutz tack oc loff. Nar vij ther vdaff besinde att handt gaff oss dõtzens offiyr till eett vederlaw modt alle wore synder. Oc handt dog ther offwer giffwer oss altidt thet samme wdi then hellige kircke, for een
10 aandelig spijsning ij sacramente wiiss. Ther nest indsette oc saa Christus samme offiyr, mett loff oc tacksigilse, som Euangelisterne siige att han tog brødet, och effter sijn seedt, velsignede thet oc tackede Gud Fader. Oc nar Kiettere saa siige, hwadt giørs behoff
15 att bede oc offre for siele løsen oc frelse, nar alle siele ere een tiid forløste aff Christo Jesu mett korsins offiyr. Tha scalthu wiide, att Presten icke beder om then første forløsning, ther Christus giortt [E 2 a] haffuer krafftelige for all verdsins synder. Men nar
20 vij ere falden fra then løsen oc frelse paa thet ny met syndt och wtacknemmelighet, oc haffue os forbrwtt mett eett andett offwertrædt, oc haffue fordi then gunst oc naade behoff, att vor vtacknemmelighedt, scall oss icke forspiilde hoess Gudt, then første
25 løsen. Oc fordhi beder Presten att vore synder maa oss forladis till siele løsen, trøst oc frelse, ther vij haffwe siiden giortt och daglige giøre, att vij een tiidt ere forløste. Paa thet att then forløsen, som Christus haffuer oss forhuerffuett met korsins dødt,
30 motte vorde oss krafftig oc fructsommelig, til huilcken forløsen mange giøre seg vverdige met syndt oc wtacknemmelighedt. Nar mange ere kallede men dog faa wduolde.

Psalm. 49.

Matt. 22.

¶ Saa beder fordi Presten och offrijr for sieleløsen
till syndtz forladilse, fordhi nar synder ere forglemde
och tilgiffne, tha er sielen frelst och forløst, som
tilforne war bwnden oc forhindrett wnder synden.
Een wgudelig mantz synder, ere hans baand och 5
Pro. 5. fengsill (oc som Solomon siger) hand beweffwis och
snæries mett syndsins reeb. Om hwilcket frelße Pro-
phetin saa siger. Oc handt scall frelße Israell fra alle
Psalm. 129. sijne mÿjsgierninger.

¶ Saa haffwer thet seg fordi mett wor løsen och 10
frelße, att ihwore Christus haffuer toldt dødt och
pijne for alle, huess dødt som haffuer een vmaadelig
krafft aff sijn eghen natur all verdhen till gode, [E 2 b]

i. Ti. 2. hwar fore han vill alle mennischers salighedt, the
bliffue dog icke alle salige, nar the synde paa thet 15
ny, vden samme synder oc saa forladis paa thet ny
oc the giøris verdige paa thet ny, till theris første
kaldt oc forløsen, oc till theris deelactighet. Hwilc-

2. Pe. 1. kedt sanctus Petrus merckelige siger. Hwilcken som
icke haffwer desse ting, thet er gode gierninger, tha 20
er hand een blindt træffwere, och haffwer forglembdt,
att han er reen giord aff sijne gamble synder. For-
arbeyder thet fordi brødre, mett stoer flÿtt att ij
kwnne vdi gode gierninger giøre edert kald oc vd-
kaaring viss oc fast. Fordi huar i thette giøre tha 25
synde ij aldrig. Om hwilckedt samme, sanctus Paulus

2. Thess. 1. saa siger. Huar vj altidt bede for eder, att vor Gudt
vill eder ansee for thenom som icke ere hans kaldt
vverdige, oc fuldkomme vdi eder sijn villie oc alle
gode anslag, oc trofaste gierninger mett krafft. Oc 30

Colos. 1. paa eett andet stedt saa. Jeg frygder meg nw ij mÿjn
trengsill for eder sckylt, oc opfylder thet, som fattis

i Christi trengsill, for hans legomme sckyld, som er Christen mennischers forsambling.

¶ Oc fordi seer thu hwore Apostelen, icke alsom-
eniste beder, men oc saa liider oc trengis for siele-
5 løsen ther paa eett andett stedt ligerwiiss som handt
schulde samme ord forklare saa siger. Jeg vill gant- 2. Cor. 12.
sche gierne liide, oc offwerflødige liide for eder siele.
Uar fordi sancti Pauli pijn, trengsill och gode [E 3 a]
gierninger, eett offjyr for siele løsen, thet er eett frelße
10 fra syndt oc till salighet, hwij maa icke tha presten
nar han offrijr oc beder i messen vdi menighetz stedt,
oc saa bede for sieleløsen, thet er syndtz forladilse,
formedels vor Herris Jesu Christi legoms oc blodtz
dyrebare offjyr? Effter thi att samme offjyr paa kor-
15 sedt haffwer oss forarbeydett vor første sieleløsen
oc syndtz forladilse. Som ther sigis om Christo. Udi Apo. 1.
sitt blodt afftofwett wore synder. Oc frandelis, ij Apo: 5.
ere frelste oc forløste, i thet vbesmittede Lams blodt.
Oc Christus siger saa. Thette er mitt blodt som Mat. 26.
20 scall vdgiwdis mange till sønds forladilse.

¶ Oc fordi er thet een vnøttig oc vchristelig tale
nar Kiettere vbluelige saa sige. Er thet saa att the
tro, huore kunne the tha være hegtede oc bunden?
Eller haffwer Christus forløst thenom, hwadt giørs
25 tha behoff att bedhe for theris løsen?

¶ Till thenom maa ther giøris saadant spørmaall.
Effther thi att Christi disciple haffde een retsindig
tro oc vore ther till mett frelste och forløste forme-
dels Christum. Hwij ville tha Christus att the schulde
30 altidt bede, oc saa sige. Oc forlad oss vore synder,
et cetera. Oc frelss oss fra ont. Oc fordi findis inghen
wgudelighedt ij thenne partt aff messen. Men vgu-
delige Kiettere ere spottere och schalcke. [E 3 b]

¶ Fierde partt.

Communicantes et memoriam.

HAffuendis tilsammen een menig deelactighedt
 aff enighedt oc samfwnidt, och fordi giøre wij
 amjndilse mett tuckt oc ære, offuer alt then ærefulde, 5
 och ewige Jomfrues Marie Gutz oc vor Herris Jesu
 Christi føderinde. Men oc saa thijne hellige Aposto-
 lorum och Martyrum, Petri, Pauli, Andree, Jacobi,
 Joannis, Thome, Jacobi, Philippi, Bartholomei, Mat-
 thei, Simonis, Thaddei. Lini, Cleti, Clementis, Sixti, 10
 Cornelij, Cypriani, Laurentij, Chrisogoni, Joannis oc
 Pauli, Cosme oc Damiani, oc alle thijne Helgens, for
 hwess werdsckylt oc bøn thw thet wille giffwe oc
 vnde, att wij vdi alting motte beteckis oc behyddis
 vnder thijn beschermelige hielp, formedels then 15
 samme Christum wor Herre.

¶ Underschede oc forklaring.

Exo. 39. ¶ Ligeruiiss som then Jødische prest ij gammill tiid
 oc then store Bisp aff Leui slegt ther han schulde
 indgaa ij thet allerhelligste stedt i tempelett, tha ind- 20
 førde han mett seg paa ett aff sijne preste smykke,
 the xij Israels slegters naffne vdgraffne ij xij dyre-
 ba[E4a]re stene. Saa gjør oc nw then Euangelische
 Prest, nar han scall indgaa till then alsomstørste hel-
 lighet, thet er han benefner vdi een amjndelig be- 25
 gang thet ny testamentijs hellige forfædre, som haffwe
 theris tro oc loffwe till Christum, samburdt oc stad-
 fest, met theris eghen dødt oc blodtz vdgiwdilse.
 Ther presten fordi aff then hellige kirckis sckick

paakalder, att han met een børlig verdighedt, motte consecrere oc forhandle thet høgwerdige sacrament och forvaris oc behyddis aff Guddommelige scherme. Oc siigis bode presterne som holde messe, och folckedt som omkring staar att haffwe deelactighed oc samfwnndt mett Gudtz Helghen.

¶ Først fordi att the haffwe enighedt till hobe wdi een aandelig krop, som Apostelen siger, Christus er eett hoffwett, till eett hwss, som er een forsamb-
 10 ling, aff alle Helghen, nærwærindis oc framfarne, for wden hwilckedt hwss icke findis nogett offjrstedt. Ligerwiss som thet var forbwdet ij gammill tiidt, att offre Gwdt noghett offjrst for wden the Mosaische tabernachell, oc siiden Solomonis tem-
 15 pill. Ther nest fordi att leffuendis trofaste mendt ere mett affgangne Helgen deelactige wdi een tro ther the haffde, leffwendis her paa iorden, och vdi eett haab, fordi thet samme the haffwe forhaabet forhaabe vij nw. Uij haffwe endt nw tro oc haab til
 20 thet som the klarlige oc blotelige haffue oc beside, hwartt vij haabis mett tiiden att schwle komme [E4 b] formedels Gutz naade oc mischundt. Ther nest ere Christne mennischer som leffwe ij troen, deelactige mett framfarne Helghen, for messins och alterins
 25 høgwerdige sacrament. Fordi thet som the nw see oc besiide vdi blott oc bar clarhet som thet er ij seg selff, begaa oc dyrcke wij her paa iorden vnder eett sacramenteligt fantzwn. Fordi, samfwnndt er delactighedt, vdi een oc then samme ting, wdi huilcken the foreenis som haffwe tilhobe samfwnndt, dog
 30 att the anamme ther vdaff deelactighedt wdi atskil lig maade, huar om Herrin siger saa. Ihuo som helst

i. Cor. 12.
 Ephe. 5.
 Coloss. 1.

Leu. 17.

1. Cor. 13.

1. Jo. 3.

Joa. 6.

ther æder mitt kiødt, oc dricker mit blod tha bliffwer han ij meg, oc ieg i hannwm.

¶ Oc saa siger hwer Christen mand then tro som kaldis then Apostelige samlegge. Jeg troer Helghens samfwn dt.

5

Oc haffwer then hellige kircke tagett thette amijndelige sckick, aff then gamble low, hwar the berørde ij theris bøner gamble fædris amijndilse, att the motte dess snarere bekomme theris huerff hoess Gudt nar the haffde biistandt aff hellige fædris forskylding.

10

Exodi. 32.

¶ Saa sagde Moises till Gud ther han badt for folckedt som haffde tilbedett then støpte kalff: Betenck oc forglem icke, Abraham, Isaac oc Jacob thijne

Dan. 3

tienere. The iij hebraische mendt som wore indkaste i then gloendis offn aff Nabuchodonosor læsis att haffue saa bedett. Uor Herre och Gwdt [Fia] tag icke fra oss thijn mischundt for Abrahams sckyld ther teg var kiær, oc Isaac thijn tro tienere, oc Jacob thijn hellige mandt.

15

¶ Men om Helgens gudelige anrob er paa eett andett stedt omtalett nogett meer, oc klarlige bewiist, att thet haffwer icke modstand aff scrifften, men gantsche stortt biistandt oc metholdt.

20

¶ Fempte partt.

Hanc igitur oblationem serui.

25

OC fordi bede wij teg o Herre, att thw sonett och sagthet, anammer thette wortt tjenstelige, oc ther offwer thijn gantsche wnderdanighedtz offjyr,

oc att thu wille beschicke wore dage ij thijn fredt.
Oc thw wille lade oss frelsis fra ewig fordømmilse,
och rægnis ij thijne wdwoldis hiordt formedels Chri-
stum vor Herre. Hwilckedt offijr wij bede teg thw
5 Gudt thw verdis att giøre welsignett, tilscreffwett,
dweligt, sckielligt, oc behaffueligt, att thet kandt
worde oss thijn allerkieriste søns vor herris Jesu
Christi legom och blodt.

¶ Underschede och forklaring. [F1b]

10 ¶ Thenne fempte partt haffwer twenne article, then
første sigis Leo Paffwe att haffue sætt, then anden
Gregorius, ij then første bedis oc begæris att offerijdt
maa worde behaffweligt for Gud, oc att Gudt wille
oss naadelige ansee aff sijn godhet oc giøre samme
15 offijr fuldkommeligt, ligeruiiss som Presten wille
saa sige.

¶ Fordi o Herre oc hellige Fader, wij som ere ij
samfwndt mett thijne Helgen, och twcktelige begaa
theris amijndilse, bede ydmiwgelige, att thw anse-
20 endis Gutz ærefwlde føderindis bøn oc verdschyldt,
the hellige Apostolorum, Martyrum, och alle thijne
wdwoldis, wille tacknemmelige och behaffwelige
anamme, thette wor tienistis offijr, bode i thenom
som offre, oc i thenom thet offrijs fore, ther wij thijne
25 tienere giøre wdi een sandt dyrckilse, som Gudt
allene behørlig er.

¶ Men att her bedis att thett maa anammis for eett
behaffueligt oc tacknemmeligt offijr, thet giørs icke
paa offerins vegne, nar thet kan icke i saa maade
30 wære Gudt mījsteckeligt, effther thi att Jesus Christus

Gutz søn offrijs sijn fader, till hwilcken faderins røst
 Mat. 3. saa lyder aff Himmelin. Thette er mijn kiere søn
 Matt. 17. som meg er møget behaffuelig. Men her bedis att
 thet maa anammis behaffwelige paa prestens vegne
 som er tienere till samme offiyr. Fordi ther som han 5
 er vwerdig oc wtacknemmelig, tha sceer thet for
 hans sckylt, att thet [F2a] offiyr som er aff sijn
 eghen natur behaffueligt bliffuer dog vbehaffueligt,
 fordi tieneren offiyr thet vuerdige oc vbørlige. Saa
 Hie 11. klager Gudt siigindis hoess propheten, Huadt er 10
 thet att then som ieg ælscher oc haffuer kiær, giør
 vdi mitt hwss mange synder? Mwnne thet hellige
 kiødt aff hwilcked thu berømmer teg, kwnne bort-
 tage thijn ondschaff? Huem vedt icke hwore thet er
 een godt och behaffwelig ting for Gudt att predicke 15
 Gutz retferdighed? Thet som predickere nu al-
 mennelige giøre, men samme Gutz retferdighed er
 hanwm dog wtacknemmelig om hwn predickis aff
 then som er vwerdig, hwilcke predickere Gud trwff-
 Psalm. 49. wer hoess propheten saa sigindis. Huadt kommer 20
 thet teg till att fortællie mijn retferdighet, oc tage
 mitt testamentt i thijn mwndt? et cetera. Men ieg
 vill straffe teg, oc sette meg teg vnder øgen. Des-
 ligest endog thet er Gud tacknemmeligt att han
 loffuis oc prijsis, men tha icke, om thet sceer aff 25
 Eccl. 15. then som er vuerdig. Fordi som viissmand siger,
 Loff er icke sckiønt vdi een synders mwnd. Fordi
 handt er aff Herren icke wdsentt. Saa er thet och
 saa nw nar Christus Jesus offrijs sijn kiære fader i
 thet hellige messe offiyr, endog han offrijs hanwm 30
 behaffwelige, men tha icke nar presthen er vwerdig.
 Och saa er samme offiyr vtacknemmeligt paa hans

vegne thet offre scall. Oc fordi sagdis Christus aff
 Simeone att schule worde mange till eett fald. Oc Luc. 2.
 Esaias att han schulde bliffue mange [F 2 b] till een [Esa. 8.]
 slawbrandt, thet er thenom besynderlige som ha-
 5 nwm wbørlige handle oc tractere. Oc fordi pleier
 then hellige kircke nar hwn will børlige oc mett
 qwem werdighedt tacke oc loffue Gudt, att saa be-
 gynde mett propheten. Herre opladt mijne læber, oc Psalm. 50.
 mijn mundt scall forkynde titt loff: Oc framdelis.
 10 Skynde teg Gud att frelße meg, oc sckynde teg Herre Psalm. 69.
 att hielpe meg, thet er, paa thet ieg kan saa børlige
 loffwe och priise teg, som thw viltt loffwis oc priisis.
 Saa beder oc saa presten rettelige Gud Fader, att
 ligerwiiss som thet offijr han giøre scall er hanwm
 15 behaffweligt paa sijne egne wegne och wdi sijne egne
 wilkaar, saa motte thet oc saa worde behaffweligt
 paa prestens wegne, oc wdaff hans gode wilkaar.
 ¶ Skemme seg fordi alle klaffere och spottere, som
 wbluelige oc wforstandelige spotte oc beklaffe then
 20 hellige kircke wdi desse skick och andre flere.

¶ Siette partt.

Qui pridie quam pateretur.

Huilcken som om afftenen før endt handt liidde,
 tog brødt vdi sijne hederlige oc hellige hender,
 25 oc ther han haffde opløfft sijne øghen till Himmelin
 till teg Gud allermectiste hans Fadher, tha tackede
 handt teg, welsignede [F 3 a] oc sønderbrødt oc gaff
 sijne discipeler saa sigindis. Tager oc æder aff thet,
 fordi thet er mitt Legomme.

¶ Underschede oc forklaring.

- ¶ Siiden Presten haffwer bedett och begæridt aff
 Matt. 26. Gudt een qwem och børlig werdighedt mett mange
 Marc. 14. gudelige bøner oc formaninger, tha begynder han
 Luc. 22. Sacramenthens vijelsse, wdi huilcken ther først be- 5
 røris thette høgwerdige sacramentis første indsætt
 aff Christo, ther nest berøris then materia som scall
 wijes oc Consecreris oc er brødt och wijñ. Ther nest
 Christi maade oc fantzwn, som opløffte sijn øghen
 till Himmelin. et cetera. Oc dog thet er icke encket 10
 bescreffwett aff noger Euangelist, som andett møgett
 ther Joannes tillstar, thet er tha sandeliigt, att han
 wedt then maade haffuer seg hafft ther han conse-
 crerede. Opløffte han sijn øghen till Himmelin ther
 Jo. 11. han wogte Lazarum aff døde, vdi een gierning mø- 15
 get mijndre endt att consecrere brødt till Gutz Le-
 gomme, wden twijll tha haffwer han thet samme
 her giortt, ther mett giffwendis till kiende, att han
 alting giorde aff Gudt Faders magt, ther han be-
 kiender saa sigindis: Alting er meg giffwen oc be- 20
 falett aff mijn fader. Att han wille och saa ther mett
 wnderwiise oss hwore wij wdi all merckelig begyn-
 dilse, schule opløffthe till Himmelin bode vore aan-
 delige oc vore legom[F 3 b]lige øghen mett propheten
 Psalm. 122. ther saa siger. Jeg opløffter mijne øghen till teg som 25
 boor ij Himblene. Saa taler han the ordt, ther Chri-
 stus selff brugede till brødtz vijelse, att alle the som
 ville effterfølge samme sckick oc indsætt, tha sculde
 the oc saa beholde samme ordt, som ere, Fordi thet
 er mitt legomme. 30
 ¶ Icke er thet heller vildfarilse, som the vgudelige

messedræbere sige, att thette ordt .enim. som merc-
 ker, fordi, er tilsætt, nar thet tilføger och tilbinder
 samme ordt mett then mening som forestaar, och
 bescheder saghen huar fore the schule æde ther aff,
 5 som icke er andhen, endt fordi thet er hans hellige
 Legomme. ¶ Thet schule vij tro mett then menige
 Christen kircke, att saa snartt som samme ordt ere
 talede aff prestens mwndt, tha er strax Jesu Christi
 sande krop oc liiffacktige legomme vnder brødtz liig-
 10 nilse, vdi eett aandeligt oc vsiwnligt fantzwn, som
 er vransageligt oc vsigeligt. Oc som thet ord .mitt.
 betegnede oc viiste Christum, ther han talede samme
 ordt som presten nw mett consecrerer, saa lyder thet
 endt nw paa Christum, fordi presten som haffuer
 15 Christi sted i messen, taler thenom vdi Christi per-
 soen, oc paa Christi vegne.

¶ Siwnde partt.

Simili modo postquam cenatum est. [F4a]

20 **U**Edt samme maade sidhen natwordt war hol-
 den, tog handt och thenne dyrebare kalck ij
 sijne hellige oc hederlige hender, oc framdelis tac-
 kede teg, welsignede, oc gaff sijne discipele sigindis,
 tager och dricker aff hanwm alle. Fordi thette er
 mitt blodtz, thet ny oc ewige testamentis kalck,
 25 troens hemelighedt, ther for eder och for mange
 scall vdgiwdis till syndtz forladilse. Saa titt och offte
 ij thette giøre, schule ij thet giøre meg till amjndilse.

¶ Underschede och forklaring.

¶ Desse ordt wdlegge oc forklare, sckick, maade, tiidt oc stwndt, som haffwe først consecreridt vijn till Jesu Christi hellige blodt. Thet war vorherre Jesu Christo icke nock, att han gaff oss sitt eghet 5 legomme till een aandelig spiisning, vnder brødtz liignilse oc fantzun, som er then ædeligste ting blant all madt. Men han oc saa framdelis aff sijn vmaadelige och vbegribelige kierlighedt och godhedt, gaff oss sitt eghett blodt for een aandhelig drick, vnder 10 wijns liignilse oc fantzwn, som er then drickeligste ting, och beqwemist blantt all drick. Att liigerwiiss som Christi legomme och blodt er then allerbeste føde blantt aandelig spiisning, saa schulde hun oc giffuis vnder then allerbeste spiisnings fantzwn, och 15 lignilse, om huilcke propheten saa taler. [F4b] Thu lader græss woxe for fæet, och sædt formedels mennischins arbeyde. Saa att thw vddrager brødt aff iorden. Oc vijn som giør mennischins hierte blijtt, oc hennis ansicht glijsinde meer endt olije. Och brødt som be- 20 styrcker mennischins hierte. Och fordi brwgis wijn rettelighe i thette sacramentt som flyder aff vijnbær, att Christus er thet sande wijntræ, ther saa siger. Jeg er eett santt wijntræ, oc ij ere samme træs qwijste, oc ther samme stedt. Jeg er eett santt wijntræ, oc 25 mijn fader een wijngaardtz mandt.

¶ Oc var thette samme vijn vdi een dyrebar kalck, ther fordi kaldis dyrebar, att hand haffde icke nw lenger vdi seg figurlige oc sckuggelige ting, men then klare oc sckijnbarlige sandhet ther figurer oc 30 sckugger haffde betegnet, huar om propheten. Oc

Psal. 103.

Jo. 15.

Psal. 22.

mijn kalck som giør drwckene folck, er saare dyrebar.

- ¶ I thenne partt beschedis Jesu Christi blodtz trenne sønderlige oc drabelige kraffter oc wilkaar. Først
 5 tha er samme høguerdige blodt thet ny och ewige testamentis blodt. Thet ny testamentis fordi att thet er stadfest oc beslwtett, mett samme blodtz vdgiw-
 dilse vdi Jesu Christi dødt. Ligeruiiss som thet gamb-
 le testamentt war befest mett blodt, met hwilckedt
 10 lowboghene oc folckedt offuerstencktis, ther Moses saa sagde. Her er thet forbaandt blod som Herren
 haffwer giortt mett eder, paa all then tale som ij
 haffwe hørtt. Oc Apostelen siger saa. [G1a] I hwar
 som eett testamentt scall være, ther maa oc scall
 15 han døø som testamenthet giortt haffuer. Fordi te-
 stamentt stadfestis mett døden, nar thet haffwer endt
 inghen magt, then stwndt hand leffwer som thet
 gjorde. Men fordi kaldhis thet eett ewigt testamentt,
 att inthet andett scall effterkomme (som thet haffuer
 20 for seg thet gamble testamentt) men scall haffwe
 magt till verdsins ende, som Herren tall igienom
 prophetens mwndt. Jeg scall giøre mett eder eett
 ewigt forbaandt, och Apostelen saa. Men fredtzins
 Gudt, som wdledde fra the døde, then store faare-
 25 hiwrde wor Herre Jesum Christum i thet ewige te-
 stamentis blodt.

Exo. 24.

Heb. 9

Esa. 55.

He. 13.

- ¶ Ther nest er samme blodt, troens hemelighedt
 fordi then tidt Christi blodt flødt vdaff hans hellige
 siide, oc then kortijne sckiørdis i templett, tha bleff-
 30 we Christi lønlige sacrament obenbarede som wore
 tilfornett sckiwlde oc betackte. Ther nest fordi att
 vnder wijns fantzwn oc smag, troer then hellige

Jo. 19.

Matt. 27.

Marc. 15.

Lu. 23.

kircke Christi blodt sandelige att være, oc paa the
 siiste, hwess troen tilstaar oc bekiender, thet er ind-
 uortis hemeligt, oc vnder vjns fantzun betackt. Oc
 fordi maa messedræbere obenbare blwgis och schem-
 me seg, nar the sige thet ordt være vnøttelige till 5
 sætt, nar thet er wden twijll anthen talett aff Christo
 Jesu, eller mett stortt sckiell siden tilsæt aff the hel-
 lige Apostele, eller theris discipele apostelige mendt
 i forklarings wiiss. Oc helst fordi, [Gib] att thet
 som her kaldis troens hemelighedt, kalder Christus 10
 paa eett andett stedt, aandt och liiff, saa sigindis.

- Jo. 6. The ordt som ieg haffwer talett till ether ere liiff oc
 2. Cor. 3. aandt. Fordi aanden er een lønlighet, och eett heme-
 ligt sacramentt effter the ordt, bogstaffue oc text the
 dræbe, men aanden giffwer liiff. Oc troen er liiff, eff- 15
 Ro. 1. ter desse ordt. Then retferdige leffwer aff troen, oc
 Aba. 2. thet motte the vell giøre som the haffwe dog paa
 mange stæder giort, seg vforbrutt emodt then scrifft
 Deu. 4. som siger. Thw scalt inthe legge till ordett, fordi
 then legger icke till ordet som ordet vnderscheder 20
 oc forklarer, men then som ordett forwandler till
 een wrang oc partiisk mening.

- ¶ Thet tredie vilkaar som her beschedis, er syndtz
 forladilse, som merckis ij desse ordt, huilckedt blodt
 som scall for eder och manghe vdgiwdis till syndtz 25
 Heb. 9. forladilse, hwar om Apostelen saa siger. Christus
 er een tiidt offrijdt till att borttage mangis synder.
 ¶ Oc sigis thet icke wden sag hoess Euangelisterne,
 till mange folckis syndtz forladilse oc icke till alle.
 Fordhi dog att Christi offjir er stortt och krafftigt 30
 nock aff sijne egne wilkaar, till alle synders forla-
 dhilse, men thet recker dog icke wden till the wd-

wolde, som wille tro. The andre som icke ville tro,
haffue ther aff ingen fruct, icke for offerijns brøst
oc vfuldkommelighet men for theris egen vantro.
[G2a]

5

Ottende partt.

Unde et memores domine.

HUar fore icke allene wij thijne tienere O Herre,
men oc saa titt hellige folck, betencke oc ij
hugkomme, samme thijn søns wor Herris oc Gutz,
10 bode hellige pijn, oc desligest opstandilse fra hel-
wedis bolige, oc ther till mett hans ærefulde him-
melfartt, Oc ther fore offre thijn høgwerdige maie-
statt aff thijne egne sckencke och gaffwer, eett reentt
offijr, eett helligt offijr, eett wbesmittet offijr, thet
15 euige liffs hellige brødt, oc euig salighedtz kalck.
Hwilcke thw wille verdis att ansee, mett eett mis-
chwndeligt oc bliitt ansigt, oc agte thenom behaff-
welige, som thw lodst teg verdis att behaffwelighe
anamme, thijn retferdighe tieneris Abels skiencke,
20 oc thet som thijn øffwerste prest Melchisedech off-
rede teg eett helligt oc wbesmittett offijr.

¶ Underschede och forklaring.

¶ Oc fordhi thw allerbarmhiertigsthe Fader att
Christus thijn søn oc wor Herre, haffwer saa bwdet
25 oc sckickedt, att wij thette schule giøre hannum till
amjndilse, oc er fordi indsæt oc anammet i brugilse
aff thijn hellige kircke att thet scall være hannum
een [G2b] amjndelige begang, tha betencke icke

alsomeniste wij tijne prester, oc som propheten siger thijne tienere, men oc saa titt hellige folck .et cete. som sagt er ij texten.

¶ Oc fordi att ij thenne partt, effter Christi sckick, hans dødt oc pijn till amijndilse, framberis oc fram- 5 sættis desse wiigde gaffuer, som nw ere mett Gutz ordt forwandlett till Jesu Christi sande legomme oc blodt, for eet amijndeligt offijr, tha berøris her vdi besynderlige, hans pijnis, opstandilsis, oc him- 10 melfartz amijndilse. Fordi att the trenne ting, haffwe mest forarbeydet mennischins løssen oc forklaring fra synden. Nar Christus mett sijn dødt och pijn, haffwer dødet oc dræpt all dødt, som Osee prophet
Osee. 13. haffuer sagt. O dødt, ieg scal vorde thijn død, o thw Helwede, ieg scall worde tith bijdt, thet er, ieg scall 15
Heb. 2. biide teg till døde, oc som Apostelen sagde. Paa thet han mett døden schwlde forderffwe hanwm som var een høffding till dødtzins riige, thet er Dieffuelin, oc frelße thenom som mett dødtzins redsle wore trengde 20 wnder ewig trelldom.

Ther nest berøris oc saa, hans hellige opstandilse formedels hwilcken, han beredde oss thet euige liff oc gaff oss modt oc haab till samme opstandilse, 25
i. Cor. 15. som Paulus haffwer sagt. Er Christus opstanden aff døde, tha schwle wij oc saa opstaa. Men mett hans himmelfart oplodt han oss Himmerigis portt, oc saa wiiste oss then retthe weij, ther aldrig kwnne
Mich. 2. [G 3 a] noghen giøre for hanum. Fordi (som prophe- 30 ten siger) handt er opstiighen, oc haffwer blottet veijen for thenom.

¶ Betenckindis fordi saadane ypperlige oc drabelige Christi gierningher, tha offre wij thijne tienere, oc

titt hellige folck tilsammen, dog wdi attsckillig maa-
 de. Fordi wij prester offre mett tieniste oc handell,
 men titt hellige folck, thet er, the Christen menni-
 scher her omkring staar, the offre mett inderlig me-
 5 ning oc Guddelighedt. Helst fordhi, att prester al-
 lene bode consecrere oc offre, for then menige kirc-
 kis salighet, ligerwiiss som menighedtz obenbare
 tienere, mett hwilcke leegfolck siigis fordhi att offre,
 att the begære oc bede Gudt, att prestens offjir motte
 10 worde tacknemmeligt oc behaffweligt, oc then sa-
 lighedt som bedis, motte giffwis oc fuldkommis, om
 hwilckedt offjir Apostelen saa sisher. Thi schule vj
 formedels hanwm altdt offre Gud eett loffligt offjir, Heb. 13.
 thet er, wore læbers fruct som bekiende hans naffn,
 15 oc sanctus Petrus siger saa. Offrijndis aandelige offjir, i. Pe. 2.
 som ere Gud tacknemmelige formedels Jesum Chri-
 stum, oc Daudid propheta siger. Gutz retsindige offjir Psalm. 50.
 er een trwseriidt aandt, eett sønderkryst oc forsmeck-
 thet hierte o Gud thet forsmaar thw icke: Oc offrijs
 20 her aff vore prester, eett offjir (som siigis oc kaldis
 i thenne bøn) eett reentt, helligt, oc wbesmittet offjir,
 fordi thet lam Christus, som aldrig giorde syndt, oc i. Pe. 2.
 vdi huess [G 3 b] mwndt aldrig er befwndett nogett Esa. 53.
 swiig, oc ther haffwer baaridt alle wore synder, han
 25 offrijs, thet ewige liifs hellige brødt. Fordi Christus
 haffwer selff saa sagt. Thet er eett santt brødt, som Jo. 6.
 neder stiiger aff Himmelin, oc giffuer verden liiff.
 Offrijs her oc saa salighedtz kalck, som er Christi
 blod, wdaff hwilcken om noger dricker, tha faar
 30 handt thet euige liiff. Saadant eett offjir kommer
 fordi aff Gutz gaffwe, hweden alle gode sckencke Jac. 1.
 kommer oc alle fwldkommelige gaffwer.

- ¶ Oc beder presten fordhi, att then allermectigste fader, wille anamme desse sckencte gaffwer, for eett tacknemmeligt oc behaffueligt offjir, och werdis att ansee thenom mett eett mischwndeligt ansigt icke paa offerijns vegne, ther ingelunde kan wære hanwm 5
- Mat. 3 mijsteckeligt, om hwilckedt han haffwer saa talett.
Mar. 9 Thw æst mijn kiere søn, wdi huilcken meg er eett stortt behaff, men paa wore vegne, som fordriste oss till maa well sckee, att offre for wden børlig tuckt oc werdighet, oc ther mett storlige synde. Oc fordi 10
- beder presten att Gudt oss till gode will saa gunstelige ansee, oc anamme desse offjir, som han anamede Abels, Abrahams oc Melchisedechs offjir, ther hwercken wore hannwm misteckelige paa offerijns, eller paa theris egne weghne, nar the ware Gudt 15
- saare tacknemmelige bode wdi retferdighed, lydilse, oc hellighedt, och ingelwnde paa offerijns wegne, fordi att the wdi aandelighedt oc figurlig [G4a] wiiss offrede then tilkommendis Christum, fordi som ther staar ij sancti Joannis obenbarilse. Thet 20
- Apo. 13. lam som er Christus, er ijhiell slagett fra werdsins begyndilse, thet er wdi aandelig merckilse, och figurlig betegnilse.
- ¶ Oc fordi tha berøris ij thette støcke aff messen, desse trenne fædris offjir besynderlige, ydermere 25
- eend nogre andre forfædris. Fordi att theris offjir, wore sønderlige een figur oc eett teghen till thette amijndelighe messe offjir, oc samme fædre och saa bemerckte Christum Jesum Gutz søn som offrijs
- Gen. 4. schulde. Fordi ligerwiiss som Abell er ij hiell sla- 30
Psal. 21 ghen aff eett brodherligt hadt, saa er och saa Christus dræpt oc forradt aff sijne brødre, thet er aff

- Jøderne som kalledis hans brødre. Och som Abell
 war een faare hiurde, saa var oc saa Christus een
 godt hiwrde. Framdelis ligerwiiss som Abraham
 war Gudt lydig ther hand ville offre Gudt sijn eghen
 5 søn Isaac, Saa war oc Christus sijn fader lydigh (som Phili. 2.
 Apostelen siger) till korsins dødt. Och som samme Ge. 17.
 Abraham, er alle trofaste mennischers fader och Gal. 4.
 høffding, saa er och Christus een fader och eett
 hoffwett till alle Christhne mennischer, wdhi hwilc-
 10 ken alle fødiz paa thet ny, och worde Gudtz børen, Ephe. 1.
 aff eth gwnstelig forsiwn och wdkaaring. Oc liger-
 uiiss som Melchisedech var bode Konge oc prest, Gen. 14.
 ther offrede brød oc vijn, saa haffuer oc Christus Psalm. 109.
 eett ewigt prestedømme effter Melchisedechs [G4 b]
 15 orden oc manering, som sannelige offrede sitt legom-
 me oc blodt, wdi vijn oc brødtz lignilse oc fantzun.
 Oc som samme Melchisedech war for vdhen fader, Heb. 7.
 for wden moder, oc for vden slegtelig affkomme,
 och haffde hwerckin begyndilse eller ende. Saa war
 20 Christus for vden fader her paa iorden, oc for vden Esa. 53.
 moder ij Himmelin, oc for vden slegtelig affkomme
 paa Guddoms vegne. Fordi hwem er then (siger
 profheten) som hans slegt kand fortellie?
 ¶ Oc fordi maa desse ny messedræbere euinnelige
 25 beschemme seg, anthen aff forherdett ondschaff el-
 ler vanwittig oc forstockedt groffhedt, nar the be-
 klaffe vforstandelige hellige fædre, for affgudij och
 wgudelighet, ligerwiiss som the meer agtede Åbels
 offijr endt Christi, oc ville formedels thet offijr giøre
 30 Christi offijr Gudt tacknemmeligt, som er hanwm
 dog offwer alle offijr alsom tacknemmeligst.
 ¶ Thet som aldrig er tenckt aff noget Christhen

mandt ondt eller godt, blwgis thenom icke att scriffwe, oc obenbare tale for simpell almwge. Oc icke kwnne the arme mendt besinde, att ther som thenne verden kunne icke see oc bemercke theris skalckhedt, the schwle endt dog bemerckis hoess vore 5 effterkommere.

¶ Hør fordi fromme læßere wdi huadt mening, presten læss oc beder thenne bøn. Jesu Christi legomme, som thet well bekommer gode Christen menischer till liff oc salighedt, saa bekommer thet the 10 [H1a] onde gantsche ijle, thet er til dødt oc ewig fordømmilse. Nar presten fordi bekiender seg att være een syndere, oc befrøcter seg fordi, att icke tractere sacramentet saa børlige, som aff nødt børligt er, tha beder han att Gud vill ansee thet som 15 presten gjør for eett behaffweligt offjir. Icke fordi offeridt kan noghen tiidt være Gudt wbehaffweligt, men fordi presten aff sijn ondschaff frambær samme offer icke mett børlig twckt oc werdighedt. I sandhedt tha var Abell (som Gud først ansaa, oc siden 20 hans offjir) icke Gud behaffuelig for sitt offjir, men hans offjir, war behaffweligt wdaff hans fromme wskyldighedt. Men presten twertt emod, fordi han haffwer icke trøst oc biistandt aff sijn retferdighet, nar han well kiender sijne egne synder, tha beder 25 hand att han motte vorde werdig oc behaffuelig aff offeridt som han gjør ther han wedt att være saa offrijdt faderin for all werdsins synder, att thet kan aldrig worde Gud wtacknemmelig oc vbehaffueligt, men scall till ewig tiidt gjøre alle ting behaff- 30 uelige for Gud som hanwm schulle noghen tid vell behaffue.

Niende partt.

Supplices te rogamus. [H1b]

VI bede teg ydmiwgelige thu allermectiste Gud,
 att thw ville lade desse offj̃r, formedels thj̃n
 5 hellige Engils hendher, opføre paa titt høge altere,
 for thj̃n Guddommelige maiestatz aasiwn, paa thet
 att saa mange som vj̃ aff samme alters deelactighedt,
 anamme thet allerhelligste thj̃n søns legom oc blod,
 motte mett all Himmelsche velsignilse och naade
 10 opfyldis, formedels then samme Christum wor Herre.
 AMEN.

¶ Underschede och forklaring.

¶ Nar presten betencker oc besinder huore all vor
 retferdighed er icke reenere, end een siwglig qwin-
 15 nis besmittede lij̃klede, som Esaiãs siger, oc huore Esa. 64.
 naaden giffwis snarist thenom som thet ydmiwgelige Ja. 4.
 bekiende, tha beder handt formedels Jesum Chri- i. Ti. 2.
 stum som er een middeler emellom Gudt och men-
 nischin, ther faderin vill altidt gierne høre, oc ther
 20 bleff een tidt for altidt bønheardt hoess Gudt Fader, Heb. 5.
 for sijn persoens herlighedt, att saa mange som ere
 ij kirckins tieniste aff klerckerijdt, eller och aff folc-
 kins inderlige mening oc Gudelighedt, ther aff al-
 ters oc offj̃rs deelactighedt anamme thet høgwerdige
 25 Gutz søns legomme och blodt, att the motte opfyl-
 dis met een himmilsche velsignilse, thet er [H2a]
 mett alle the naader oc gaffuer, som giffwis menni-
 schin aff Himmelin.

¶ Oc anammis samme legomme oc blodt, bode aff

presthen och folckedt som omkring staar. Aff pre-
 sten vdi sacramento viiss, ligerwiiss som then ther
 bodhe vjer och offrijr, men aff folckedt som omkring-
 staar aandelige, hwer effter sijn Gudelighedt oc in-
 derlige begæring, hwar mett han oplader sitt hierte, 5
 vdi Gutz aasiwn. Oc fordi siger han, Uij bede teg
 .et cete. oc maa samme bøn først vdleggis, om pre-
 stens oc Christen folckis som ere nærwærendis, in-
 derlige och Gudelige mening och begæring, ther
 han begær att indkomme for Gud faders ansigt, for- 10
 Heb. 1. medels hans hellige Engle (som Paulus siger (effter
 Psal. 103. Daudid prophett) att kaldis aff tienstactighet, aande-
 lige tienere) vdsende thenom till tieniste, som schulle
 anamme salighetz arffwedeell. The framføre for Gud,
 thet er, the bebwde for Gutz ansiigt wore bønner oc 15
 begæring, ther vij formercke aff Raphaelis Englis
 Tob. 12. ordt ther handt saa talede till then gamble Tobiam.
 Then tidt thu gjorde thijn bøn, met swck oc grad,
 oc begroffst døde mennischer, tha offrede ieg Gud
 thijn bøn. Och vden tuijll tha sckeer thet besynder- 20
 lige wdi alterins offijr, huar Gutz Engle ere nærwæ-
 rendis met twckt oc tieniste. Huar om ther talis i
 Apo. 8. sancti Joannis obenbarilse vdi saadan mening. Then
 dyrebare røg er opfarin for Gutz aasiwn aff Engelins
 hand. Mett samme dyrebare røg vnderstaas icke 25
 andet, end Helgens inderlige bønner, oc gudelige
 hierters begering. [H 2 b] Ther nest wnderstaas oc
 saa prestens bøn om Jesu Christi legomme oc blodt,
 ther hand begær att schwlle indfør is paa thet Him-
 milsche altere, icke mett nogen legomlig førsill, 30
 som er att flytte een ting fra eett stedt oc till eett
 andett. Men aandelige att forstande, att thet scal

bebudis ind for Gud faders ansigt, till eett tacknem-
meligt behaff, icke paa offerijns wegne, men paa
wore wegne, fordhi wij ere synden saa wnderdanige,
att wij kwnne neppelige nogett giøre wden syndt,
5 last oc brøst. Ligerwiiss som then hellige scrifft mø-
gett taler om Gud, ther kandt tha Gud icke bekom-
me wedt then mening som talen lyder, ther føgher
seg meer effther wortt groffwe forstandt, endt hwn
kan Himmilsche ting oc sacramentt rettelige vnder-
10 schede oc vdlegge, oc fordi schwlle wij wdi scrifften
møgett andett wnderstaa endt wij høre aff the blotte
oc bare ordt. Saa haffwe oc saa then hellige kirckis
bøner oc all anden scrifft paa mange stæder een aan-
delig mening, hwar som orden ij første anseende,
15 siwnis dog att haffwe een legomlig mening. Saa si-
gis Gudt att see oc høre, att siide, ligge, staa oc gaa,
att wære wredt oc bliidt, dog att desse ting inge-
lwnde sigis om Gudt mett samme vilkaar som the
sigis om Gutz creatur, ther see mett øghen, oc høre
20 mett ørhjñ, staa oc gaa mett føder, oc slaa met hen-
der. Saa begær icke presten fordi att Jesu Christi le-
gomme oc blodt scall forførís aff alteridt och [H 3 a]
op ij Himmelin, ligerwiiss som Christus icke vore
tilfornett mett eett andett offjñr oc andett fantzwn
25 indganghen vdi Himmelin, men han beder oc begær
att vor amijndelige begang, oc sacramentelige offjñr,
maa behaffwelige ansees for Gud faders aasiun icke
paa offerijns vegne, men paa vore vegne som ere syn-
dere, att wor vwerdighedt scall oss icke forspilde
30 then naade oc salighedt som alle trofaste mennischer
hente oc anamme aff thet dødelige offjñr som var
een tidt giortt paa korsedt, och endt nw daglige giørs

vdødelighe till samme offjrs amjndilse, oc kaldis
 fordi eett amjndeligt offjir. Oc fordi maa the scham-
 meløse messedråbere seg her saare beschemme, nar
 the beklaffe Gutz Helghen oc sige thenom begære
 i thenne bøn att Christus scall føris her aff iordhen 5
 oc dijd som han er, thet er op ij Himmelin, liger-
 wiiss som han haffde icke tilfornett, saa børlige fuld-
 kommett sitt offjir, som vedbwde. Men hwore thet
 er vforstandelige oc groffuelige betenckt, er nw aff
 thet som sagt er hwer retsindig Christen mandt 10
 klartt och forstandeligt. Oc giffwis thenom att be-
 sinde serdelis huad ther scall mange løgner tiltenc-
 kis, om een forbiistrid sag, scall siwnis aff retferdig-
 het att wære bestandig.

- ¶ Och fordi gjør icke presthen thette amjndelige 15
 offjir till Gudt fader ij saadan mening, som Christi
 i. Cor. 11. offjir paa korsedt schwlde wære wdweligt, men paa
 thet, att hand effter Christi skick och indsætt [H 3 b]
 scal samme offjir amjndelige begaa, saa lenge Chri-
 stus igienkommer paa then yderste dag. Oc scall i 20
 saa maade paa Christi wegne, wære een prest effter
 Melchisedechs skick oc manering, som offrede brød
 Ge. 14. oc vijn, oc ther met figurlige betegnede Christum,
 som vdi sijn sijste natwordt, offrede seg selff, vnder
 brødtz oc viins liignilse oc fantzwn, och bødt alle 25
 Matt. 26. prester thet samme att gjøre seg till amjndilse, saa
 Luc. 22. sigindis. Saa tiit oc ofte som ij thette gjøre, schulle
 i Cor. 11. ij gjøre meg till amjndilse. Oc som Paulus siger,
 tha schulle ij bebwde mjin dødt saa lenge ieg igien-
 kommer, hwilcked daglige sceker ij then hellige 30
 messe, nar inghen twnge kan mett tale saa klarlige
 begaa Jesu Christi hellige dødt och pijn, som the

hellige ceremonier giøre ther daglige brugis i messen, oc saa tale for mange Gudelige mennischer, att the ther aff røris møget meer till Jesu Christi døtz oc pijnis fructsommelige begang, endt the hørde een
 5 Kiettere vdi een predickestoell, ther springer oc skrepper, rober oc sckiender, oc forbiistrer vnder stwndwm een gantsche menighedt, fra wiidt och sckiell, sindt och forstandt.

¶ Tiende partt.

10 Memento etiam domine famu. [H4a]

B Etenck oc saa herre, thijne tienere mendt och qwinner, som ere framfarne for oss, mett troens teghen, oc nw soffwe ij fredtzins søffn. .N.N. Bede wij att thw benaader thenom Herre, oc alle andre
 15 som huijlis vdi Christo, met ett vederqwegeligt, liwst oc fredsommeligt sted, formedels then samme Christum vor herre. amen.

¶ Underschede oc forklaring.

¶ Siden bøn er giordt till Gud for the leffuendis,
 20 nw beder presten ij thette stedt for affgangne Christen siele, ther endog att the kaldis hellige, fordhi att the ere wdi Herren affdøde, thet er, wdhi een rett Christen tro, mett anger oc hadt till theris synder. Men nar the ere tha affdøde, før endt the ere
 25 worden Christo liige wdi pijn och modgang, synden till straff och twang, oc haffwe Christum icke

effterfuldt som thenom bwrde, tha ere the for then
 forsømmilse bestedde i the hinder som then hellige
 kircke kalder Skiersijldt, huar the icke nw synde
 meer, men pijnis for thet som forsømmet er. For
 thenom beder presten att the motte frelsis aff samme 5
 hinder oc pijnen, oc komme till Himmerigis glede
 Sap. 4. oc salighed, som her kaldis effter scrifftens mening,
 Apo. 21. eett wederqwegeligt liwst oc fredsommeligt stedt.
 Oc then bøn gjør presten icke wden sag, nar han
 ther till paamijndis bode aff scrifft och sckiell. [H 4 b] 10

Først haffwe wij kirckins bwdt vdgangett wdhi
 concilio Cabilonensi, ther saa lyder. Framdelis tyc-
 kis oss wære børligt, att ther scall paa eett stedt wdi
 alle messe embede ij then hellighe kircke, bedis till
 Herren for affgangne Christne siele. Fordi ligerwiiss 15
 som wij hwerdag bede for the leffwendis, oc for all
 then nødt och trang som thenom er emodt, saa scall
 heller inghen dag gaa forbij, paa hwilcken vij schwle
 icke oc saa bede ij thet hellighe messe embede for
 affgangne Christen siele. Och fordi sigher Innocen- 20
 tius tertius saa: Then hellige kircke wor Andelige
 moder, beder icke allene for the leffwendis, men oc
 saa for the affgangne, oc thennom betencker oc be-
 gaar hwn, vdi thet høguerdige offijrs bøner, och for-
 maninge, haffwendis sandelige then tro, att thet dy- 25
 rebar blodt, som er wdstiørtt for mange till syndtz
 forladilse, er icke alsomeniste dweligt till theris sa-
 lighedt som ere leffwendis, men oc saa till theris
 forløsen som ere affgangne. Ther nest haffwe vij
 2. Mac. 12. hellig scrifft saa lydindis. Thet er een hellig oc fruct- 30
 sommelig mening, att bede for the affgangne, paa
 Acto. 2. thet the kwnne forløsis aff synder. Framdelis læse

- vij saa, att Christus er opstanden, siiden Heluedis
 pijn er forløst, huilcken scrifft icke kandt forstaas
 om thet nederste Heluede, ther haffwer inghen for-
 løsen, icke heller om thet stedt, som hellige Patri-
 5 archer, Propheter oc andre retferdige mennischir
 vore vdi, fordi ther var huerckin [Iia] sorg eller
 pijn, som Abraham siger till then riighe fraadtzere Luc. 16.
 hoess Lucam. Thi scall thet vnderstaas om thet øff-
 werste Heluede, ther then hellige kircke kalder
 10 Skiersijldt, till att beschede thet ene fra thet andet.
 Om thet nederste Helwede siger propheten ij psal- [Psal. 85.]
 terin saa, Fordi thiñ mischwndt er stoer offwer meg,
 oc thw haffwer ræddijt mijn siell fra then nederste
 Heluede. Ther nest, giffwer sanctus Joannes til- i. Jo. 5.
 15 kiende, att for somme synder maa icke bedis, ther
 ingelwnde kan wnderstaas om the leffwendis syn-
 dere. Fordi aldrig haffwer leffwendis folck saa stoer
 syndt, att ther maa iw bedis for thenom, thi scall
 thet wnderstaas om the affgangne. Desligest scrif-
 20 wer Paulus Apostolus hwore mange lodhe seg døde i. Cor. 15.
 for theris affgangne venner. Oc dog att thet dob
 kwnne the døde inthet gaffne, nar the haffde icke
 troen, tha war thet eett vist teghen ther till att the
 pleijde met nogre Guddelige gierninger theris døde
 25 venner att amijndelige begaa, thenom till noghen
 liise oc forløsen. Oc fordi tha giffwer sanctus Dio-
 nisius som war Apostolorum discipell thet stoer
 magt, att ther altid bedis for Christen siele. Fram-
 delis haffwer thet stortt sckiell mett seg, nar the ere
 30 vore leemmijr, oc høre till then hellige kirckis sam-
 fwnd, som er Jesu Christi aandelige krop. Oc for
 wden all scrifft och sckiell, tha haffwer wij then hel-

In ecclesi-
 astica hierar.
 capi. 7.

Cant. 6
 Ro. 1
 i. Cor. 12

lige kirckis ewige brwg, som icke haffuer begyndilse, aff nogher gerig Paffue, Prest eller [I 1 b] Mwnck, men er een fast handtfestning, kommen fra the hellige Apostolorum tiidt, aff thennom holden oc brwgett, oc siiden aff mange wtalige Martyribus, oc 5 Gutz gode Helghen, før end nogre muncke wore till, eller noger gerighedtz mistancke var kommen ij then hellige kircke, ther Luthers parthij trenger saa saare, att the nw bekiende ij screffne bøger icke wære ij lde giortt att bede for affgangne Christen 10 siele, oc besynderlige ii eller iij gange. Men att thet maa icke offtere sckee bewiise the hwercken met scrifft eller sckiell, som ther ij sandhet kandt icke till tenckis anthen scrifft eller sckiell endt sje findis.

¶ Besinde fordhi fromme læbere, om thet er icke 15 tryggere att effterfølge ij thette støcke lerdome och andre flere, then gamble Christen kircke, som er sandhedtz grundt oc pjlere, bestandig aff scrifft oc sckiel, hellighed oc fromhed, ther altidt raadt oc regerid aff then Helliandt, haffwer fwndett fore seg, eett 20 alffwarligt och Aposteligt brwg, ther haffwer fra begyndilsen wæridt een begang ij messe och wden messe, mett bøner oc almysse gierninger for affgangne Christne siele, endt att opsette eder tro oc loffue hoess desse ny messedræbere, som ere eett 25 partiisck partij, thet er saadantt slag folck, att the huerckin giøre eett mett then menige Christen kircke, icke heller indbyrdis mett seg selfwe, ther stwn-dwm tale till oc stundwm fra, oc vnderdess viide aldrig huad the siige, ther er ij sandhedt theris han- 30 dels rette na[I 2 a]tur och fantzwn, fordhi han er eett forbiistriidt anslag, som aff inghen ting haffuer meer

grund oc biistand end had oc homod, gerighet, oc legoms lyst. Oc ther som wij haffde platt inghen scrifft, om sckersijld, bwrde oss ingelwndhe endt tha att haffwe saadan mjsloffwe till then gamble
 5 Christen kircke, ligerwiiss som hwn vden Gutz raad oc Apostelig handfang, ville diigte aff sitt eghett sindt och hoffwet, saa drabeligt eett stöcke lerdom, saa mange twsinde mennischer till schade oc forderffwe. Oc besønderlige nar vj viide mögett være
 10 saa talett oc giortt, handlet oc brwgett, aff Christo oc hans hellige Apostele, ther hwerckin er eller kwnne noghen tiidt bescriffuis ij thet ny testamentt, och er dog bescreffuett aff Apostelige mend saa sandelige, som thet Euangelisterne haffue screffwett.

15 ¶ Elleffte partt.

Nobis quoque peccatoribus.

OC verdis att giffwe oss syndere thjne tienere, som seg fortröste paa thjn mischundtz mangel
 foldighet nogen partt oc deelactighet mett thjne
 20 hellige Apostolis oc Martyribus, mett Ioanne, Stephano, Matthia, Barnaba, Ignatio, [I2 b] Alexandro, Marcellino, Petro, Felicitate, Perpetua, Agatha, Lucia, Agnete, Cecilia, Anastasia, oc mett alle thjne Helghen, wdi huess selschaff oc samfwndt thw rwn
 25 de begaffuer (ther icke dømmer effter verdsckylt men naaden) ville oss anamme formedels Christum wor Herre. AMEN.

¶ Underschede oc forklaring:

¶ Som presten før endt handt consecrerer, begær att wij maa nyde Helghen gott, hoess Gud. Saa begær han paa thette stedt, att wij maa faa deelactighet oc samfwndt mett samme Helghen vdi Himmerigis riige. Och dog wij wiide aff een Christen tro, att Himmerigis riige er oss forsckyltt mett Jesu Christi dødt oc pijn, wij befrøcte tha att then forschylding er forbrwtt oc forspjlt mett andre mange syndher, som wij siiden bedreffwett haffwe, och endt nw daglige bedriffwe. Oc fordi gjøre wij ny bøn oc formaning mett ydmiwg vnderdanighed, ind oppaa then første naade oc forsckylting. Oc thet gjøre vij dog
 i. Ti. 2. formedels Christum Jesum vor Herre, Gutz oc men-
 Jo. 3. nischins middeler oc soonere, ther fordi lodt seg werdis att stiige neder aff Himmelin, oc till biwde oss naade oc mischwndt, att vij schulde komme ij Helghens tall oc samfwndt. Thi bede wij ydmiwgelige, att Gudt Fader anseendis Jesu Christi bøn oc verdsckylt, ville vnde oss deelactig[I3a]hedt mett Helghen ij Himmerigis riige. Oc icke agte wor verdsckylt, ther inghen er for Gudt, om han vill strenge mett oss, aff sijn børlike retferdighed, Fordi
 Psalm: 129. som propheten siger. Herre om thu giffwer agt paa synder, Hwem kand tha være bestandig herre?, oc
 Psalm. 142. paa ett andett stedt. Gack icke ij rette mett thijn tienere, Fordi inghen kandt worde retferdig aff thennom som leffwe, for thijn aasiwn. Ther som Gud
 Psalm. 102. icke gjorde som propheten siger saa. Han haffwer icke handlet mett oss effter vore synder, oc ej heller guldet oss effter vore mjsgerninger, huem kwnne

tha fordrage hans retferdighetz strengthedt?. Framdelis, hwadt werdsckylt kwnne wij arme syndere, frambære emellom Gudt oc oss nar wij haffwe vdaff oss selffue platt inthet, men huess wij haffwe, tha
 5 er thet altsammen hans naadelige gaffwer, hwilcken wij ere fordhi alting plictighe? ther (som han siger) Luc. 17.
 ere endt tha vnøttige tienere nar vij faa alting giort, som oss budet er oc befalett.

¶ Oc fordi bede vij ydmiugelige, att vij aff Gudt
 10 Fader, maa anammis wdi Helghens selschaff oc delactighedt, ligerwiiss som aff een gwnstelig och naadelig begaffwer, ther er velwillig oc mischundelig, Johe. 2.
 taalmodig oc møgett barmhiertig, møgett gæffmildt oc naadelig offwer synder oc ondschaff. Oc nar wij
 15 fortrøste oss paa thenne hans velwillige mischwndt, Psal. 102.
 att han er som propheten siger. Naadig oc barmhiertig, langtaelig oc saare mis[I 3 b] chwndelig, ther icke schall altidt kiiffue, oc icke heller være ewinnelige vredt. Oc scall fordi frelse och forlade oss
 20 wore synder for sitt naffn sckylt, oc for sijn eenbaarne søn sckylt wor Herre Jesum Christum, som er then talsmandt ther daglige beder for vore synder, ther fordi wille att vij schwlde alting bede vdhi hans naffn. Oc Paulus haffwer sagt. Lader oss fordi
 25 framgaa till hans naadelige sæde att hente mischwndt, oc finde naade, vdi een terffwelig hielp. Oc Joannes siger saa. Mijne børn thette tilscrifwer i. Jo. 2.
 ieg eder, att ij schwlle icke synde, men oc saa om noghen synder, tha haffwe wij een talssmandt hoess
 30 faderin then retferdige Jesum Christum, oc han er eett vederlag, thet er, een sandt forligilse for wore synder, et ceter. Oc thet samme taler och bekiender

presten paa thette stedt, bode paa sijne oc alle theris
 wegne som omkring staa saa sigindis, Oc giff oss
 syndere, et ceter. Her kalder oc bekiender han alle
 att være syndere mett seg, oc thet gjør handt bode
 sandelige oc rettelige. Fordi som Joannes siger. Er 5
 thet saa vij sige oss att icke haffue synd, tha bedrage
 .i. Jo. 1. wij oss selffwe, oc wdi oss er icke sandhedt. Men
 ther som wij wore synder bekiende och tilstaa, tha
 er han (thet er Gudt) trofast oc retferdig till att for-
 lade oss vore synder. Thette betencker presten, oc 10
 bekiender fordi seg att være een syndere met [I4a]
 andre, hwilcken bekiendilse som er for Gudt saare
 tacknemmelig och offuer alt behaffwelig. Nar een
 retferdig mandt (om noget saa wore) er altidt først
 sijn eghen beklagere, som wiissmandt haffwer sagt, 15
 Prouer. 8. ther Gudt vill fordi mischwndelige bønføre, anse-
 endis hans ydmiwge twcktt. Saa bleff then høffding
 Mat. 8. bønheard, fordi han ropte oc sagde. Herre ieg er icke
 dess werdig, att thw scalt wnder mitt tag indgaa.
 Men allene sig mett eett ordt, oc tha vorder mijn 20
 Luc. 18. swend karsck oc swndt. Saa bleff then obenbare syn-
 dere bønheardt, ther handt sloo seg for sitt bryst oc
 sagde, O Gwdt mischwnde theg offwer meg syndere.
 Nw motthu fordi høre aller kieriste læbere, hwore
 wchristelige och wredelige, desse messedråbere, be- 25
 klaffe och saa thet att presten slar seg for sitt bryst
 oc mett thenne inderlige bøn bekiender seg och sijne
 synder. Desligest kantt thw oc saa besinde, hwore
 schammelige the liwge, nar the sighe, att presthen
 kalder paa Helghen och negter Christum, oc setter 30
 fordhi større loffwe till Helghens werdsckylt endt
 till Christum Jesum Gutz søn. Thw liwger arme
 Kiettere, anthen aff sckalckhet eller blindhet.

¶ Then hellige kircke haffwer altidt vist, att wære
 seg anthen leffwendis eller affgangne Helghen tha
 kwnne the icke noghen tiidt bønhördis wdhen for-
 medels Jesum Christum. Oc fordi begær hwn icke
 5 [I4b] anderledis att nyde Helghens bøn oc werd-
 sckylt, endt att wij bedindis mett hwer andre, oc
 helghen mett oss oc wij mett thennom, motte dog
 alle bønhördis formedels Jesum Christum, oc hans
 ewige forschylding, som er all verdsins encket oc
 10 eniste middeler oc soonere hoess Gudt, ther thenom
 motte giøre wiiss, then beslwtting, som then hellige
 kircke brwger, nar hun huerckin begær att bønhördis
 for wor eller helghens sckylt, men alsomeniste for-
 medels wor herre Jesum Christum. Oc fordhi til-
 15 bede wij icke helgen mett then twckt och ære som
 Gudt behørlig er, men wij tilbede Gudt ij thenom.
 Och helgen ansee wij mett loff och priiss, heder oc
 ære, att the haffwe væriddt Gutz retsindige tienere,
 och ere fordi indscreffne vdi liffsins bog. Och hwess
 20 legomme ther ere saa begraffne i fredt, att theris
 naffn leffwe dog ewinnelige, fra slegt oc till slegt.
 Theris wiisdom scall alle folck fortellie, och theris
 loff oc priiss scall Gutz forsambling forkynde. Oc
 saa nar alle helgens spottere haffwe fangett theris
 25 rette løn, ther nw giøre thet som propheten siger ij
 psalterin om Gutz oc helghens spottere. The giøre
 alting till inthet, och tale ther ijle om, och tale mett
 magt wdaff høghedt. The stjlle theris mwndt op
 ij Himmelin. Oc theris twnge gaar omkring her paa
 30 iordhen. [K1a]

Phil. 4.
 Eccl. 44.
 Apo. 21.

Psal. 72.

¶ Tolfte partt.

Per quem hec omnia domine.

Formedels huilcken, o Herre, thu alle desse gode ting altidt sckaber, gjør hellig, giffuer liiff, vel-signer oc sckiencker oss. Formedels hannwm, oc 5 mett hannwm, och wdi hannwm, tha haffwer thw Gudt Fader allermegtiste wdi then Helliandtz enighedt all heder och ære, altidt oc ewinnelige. AMEN.

¶ Underschede oc forklaring.

¶ Som then hellige kircke tilfornett kallede brødt 10 oc wijn, laan, gaffwer, sckiencke, och wbesmittede offijr, anseendis thet som the schwlde strax bliffue siiden the vore consecrerede, saa benefner hwn nw Jesu Christi legomme oc blodt, wnder brødtz och vjns vilkaar, alting dragindis till Christum, sijn 15 ewige faders ewige søn, wedt saadan maade giffwendis hannum loff oc ære. Formedels hwilcken, o Herre, thw alle desse gode ting, altidt schaber, et cetera, thet er brødtz oc wjns natur, som vore nw strax tilforne, materie oc grwndt till thette sa- 20 cramentt, hwess fantzwn som ere endt nw paa alteridt, oc haffwe vnder seg oc vdi seg Jesu Christi [K1b] sande legomme oc blodt och kaldis the gode ting. Fordi scrifften saa lyder, hwore Gudt besaag 25 alle the ting som handt giorde, oc the wore møgett gode. Men hwore schaber handt? Han schaber nar han gjør oc giffwer naturin, hand hellig gjør, nar handt wijer oc consecrerer thette sacramentt, hand giffwer liiff, nar han forwandler samme creaturs

natur, till Jesu Christi lifftagte kiødt och blodt. Han velsigner, nar handt giør naaden mangfoldig ij thette sacramentt. Oc han giffwer oc sckencker oss, nar handt giør oss deelactige vdi thette sacramentt
 5 aff samme naade.

¶ Saa schaber handt altidt gode creatur paa naturins wegne, och giør thennom hellighe mett sitt ordt, oc hellige bøner. Giffuer liiff mett een liiffactig forvandling. Uelsigner mett naadens offwerflødighedt, oc
 10 giffwer oss, aff sijn store oc wbegribelige rwndhedt. Oc ij sandhedt tha schaber Gud fader alting formedels sijn søn, som een embitzmand vjrcker sijn gierning formedels sijn konst, fordi (som Apostelen siger) han er Gutz krafft oc wiisdom, oc propheten
 15 siger saa. Then som giorde himblene wiislige, thet er, mett sijn wiisdom, som er hans søn. Formedels hannwm, schaber han alting, som er mett sijn Fader, liige ewig vden all begyndilse oc vdi natur eett mett hannwm, oc er vdi eiedoms værিলse hans naturlige
 20 krafft oc wiisdom. Framdelis, Faderin och saa hellig giør alting formedels [K 2 a] sijn søn, ther till mett giffwer liiff, och welsignilse.

¶ Fordi Christus mett sijn mandoms anammilse, pijn oc dødt, er bleffwen een forschylding till alle
 25 the aandelige gaffwer, som mennischin nogen tiid giffwis till salighedt. Och fordhi sigis faderin, att giøre hellig, giffwe liiff oc welsigne, formedels sønnen, ligerwiiss som formedels then ther haffuer forhwerffwett oc forschyltt all hellighedt, liiffacktig-
 30 hedt, och welsignilse. Oc fordi siger Paulus, att han er bleffuen oss wiisdom, oc retferdighedt, och hellighedt oc frelse, paa thet, att hwo seg vill berømme, tha scall handt berømme seg vdi Herrin.

i. Cor. 1.

Psalm. 135.

Joan. 1.

i. Cor. 1.

Hier. 9.

¶ Ther nest, tha giffwer faderin oss alting formedels
 i. Ti. 2. sønnen, fordi han er emellom Gudt oc mennischin
 Joa. 16. (som Apostelin siger) een enckett oc eniste middeler,
 Ro. 11. wdi hwess naffn alting scall fordi bedis och begæris.
 Jo. 10. Och fordi tha er Faderins ære formedels hannwm, 5
 i. Jo. 5. mett hannwm, och wdi hannwm, altidt och ewin-
 nelige.

¶ Trettinde partt.

Oremus: preceptis salutaribus. [K2b]

UI vele bede. Paa mǵnte mett salighedtz bwdt 10
 oc tillerde aff Guddommelig vnderwiisning,
 tha fordriste vǵ oss att saa sige.

¶ Uor fader thw som æst ij Himmelin, titt naffn
 scall helligt giøris. Tilkommzett worde tith riige:
 worde thijn willie som han er i Himmelin, och saa 15
 paa iorden. Giff oss i dag vortt daglige brød, oc for-
 ladt oss wor sckylt, som wij forlade wore schyl-
 denær. Leedt oss icke ij frestilse men frels oss fra
 ontt. AMEN.

¶ Underschede oc forklaring.

20

¶ Siiden presten haffwer consecreridt oc offrijdt, tha
 kommer han framdelis till sacramenthens, thet er,
 till the wiigde gaffwers anammilse, oc deelactighedt,
 som ere Jesu Christi sande legomme oc blod, till
 huilcke att hand scall børlige beredis, tha formaner 25
 handt thennom alle mett eett høgre stæmme endt
 tilfornett, att bede om thet himmilsche brødt, som

er kommett paa alteridt, saa sigindis. Uij vele bede,
 oc thet icke aff noghen vredelig fordristilse vill han
 att giøris scall, men aff een Guddommelig vnder-
 wiisning, fordi saa siger scrifften. Nar vij icke wiide
 5 hwadt vij giøre schwlle, tha er thet vortt eniste raadt,
 att vij løffte vor øghen op till himmelin, ther besøn-
 derlige sceer vdi vore Gudelige bø[K 3 a]ner, thi
 sagde Tobias. Udhi alle tiider tha loffwe Gudt, och
 begær aff hannwm att han thijne weije will raade oc
 10 regeere, oc ladt alle thijne raadt være vdi hannwm.
 Saa siger oc saa Christus.

¶ I schwlle altidt bede, oc ther vdi icke wansterc-
 kis, men som Apostelin siger. Nar vij icke wiide
 huore oc hwadt vij schwlle rettelige bede, oc som
 15 Jacobus siger. I bede och ij faa dog icke hwadt ij
 bede, fordi ij bede ij lde. Oc fordi tha begærede vor
 herris discipele paa allis vore vegne, att Christus
 schwlde thenom vnderuiise hwore the bede schulde,
 Huilcke then mischwndelige oc gode Herre saa
 20 swarede oc sagde, Saa schulle ij fordi bede. Uor fa-
 der som æst ij himmelin, et cete. Hwilcken bøn pre-
 sten beder besønderlige paa thette stedt, mett then
 hellige kircke, fordi hwn er giortt oc digtedt aff then
 himmilsche Gutz søn, oc er fuldkommen wnder een
 25 krafftig kortthedt. Saa att hwar som vij agte the blotte
 ordt, tha er hwn saare kortt. Men agte wij mening
 oc diwbhedt, tha er hwn bode viidt oc lang. Oc nar
 hwn beslutter alt thet som vij maa sømmelige bede
 aff Gud, tha kan henne inthet fra tagis oc inthe maa
 30 henne heller tilleggis. Paa huilcken dog att mange
 lerdemendt, haffwe screffuett merckelig vnderschede,
 tha haffuer thet forsnymen giortt blantt thennom

2. Pa. 20.

Tob. 4.

Luc. 18.

Ro. 8.

Jaco. 4.

Mar. 6.

Luc. 11.

alle mett stoer fljtt, then høglerde mand Erasmus Roterodamus. Thi giørs icke nw behoff, att her wnderschede samme bøn, fordi hwn [K 3 b] haffwer behoff een lengre forklaring, endt tiiden kandt nw tillrecke.

5

¶ Fiortende partt.

Libera nos quesumus.

VI bede herre, att thu frelser oss fra alt ontt, framfarid, nærwærindis, oc ther komme kandt. Oc nar then salige och ærefulde ewige Jomfru Gutz føderinde Maria, och thjñesalige Apostele, Petrus, Paulus, oc Andreas oc mett alle Helghen bede for oss, tha giff oss mischwndelige fredt ij wore dage, att wij behwlpn aff thjñ mischwndelige hielp, motte aldtid wære frij fra syndt, och trøgge modt alt bulder oc trengsill. Formedels then samme wor herre Jesum Christum, thjñ søn som leffwer oc regnerer mett teg, vdi then Helliantz enighet een Gudt.

¶ Underschede oc forklaring.

¶ Fordi ther var begæridt siist vdi Pater noster att wij motte frelsis fra ontt, till hwilckedt presten swarede Amen. Tha bescheder hand nw framdelis fra hwadt slag ontt vj begære att frelsis, oc siger fra thet ontt, som er bode framfaridt oc næruærin [K 4 a]-dis, thet er, fra the synder som giordhe ere, och nw giøris, oc fra Dieffuels falsche fwndt, som her effter kwnne oss bedrage i tilkommendis synder. Oc fordi

25

att presten her oc saa bekiender sijn sckrøbelighet
oc sijn wuerdighedt, oc mīstrøster seg fordi aff sijne
egne wilkaar, att schwlle worde bønheardt. Thi be-
ger han oc saa paa thette stedt effter then hellige
5 kirckis Christelige seedt, att wij maa nyde gode Hel-
ghens bøn gott att, att han kwnne dess snarere bøn-
høris, nar bederne ere mange. Men dog bedis alting
aff Faderin, formedels hans eenbaarne søn wor herre
Jesum Christum, som er then eniste middeler emel-
10 lom Gud oc mennischin, vdi huess naffn, oc forme-
dels hwilcken alting scall bedis som Christelige maa
bedis oc begæris.

¶ Thi beklaffe desse ny Kiettere then hellige kircke
wredelige och wbluelige, nar the sige henne att for-
15 sckiwdē sijn rette middeler, Christum Jesum, oc ij
hans børlike sted sette Gutz Helghen. Men nar thet
er tilfornett sagt, att wij icke ansee Gutz Helgen for
nogle encket middeler, men alsomeniste for then
hellige kirckis leemmijr, oc vore mettbrødre, ther
20 oss ere saadan kierlighed plictige, for menige Chri-
stendoms samfwnndt, att the schulle wære oss mett-
hielpere och fordi bede mett oss att wij dog alle motte
bønheardis formedels vor herre Jesum Christum, tha
talis her icke meer om paa thenne tiidt. Oc nar the
25 vdwolde, som ere then hellighe kircke, [K4b] ere
deelde och sckiiffte ij trenne parther, saa att een partt
nw regneer mett Gud ij Himmelin, een anden partt
er paa vejien ij sckerdsijld, oc then tredie er endnw
dødelig ij thenne verden, tha sckiiffter presten Jesu
30 Christi legomme wdi trenne parther, dog hand er
altidt gantz heell vnder hwer partt, ther som sacra-
mentett endt deeltis ij twsinde parther, bemerckindis

mett thette sckiiffte desse trenne selschaff, som hente
 frwckt och welferdt daglige aff Jesu Christi dødtz
 oc pijnis werdsckylt, ther thennom vdmanis oc
 vdkreffwis, ij thette amijndelige offjir, oc sacramen-
 telige begang. Oc som Christi dødt och pijn er the 5
 Helghen ij Himmerigis riighe, een ewig ære oc gle-
 de, oc the fanger ij sckerdsijldt, een løsen oc liise,
 och syndere her paa iorden een krafftig sydebod,
 tha begaas amijndelige desse trenne frwckter, nar
 sacramentett saa deel is som sagt er. Saa haffwe al- 10
 tidt framfarne Helghen vdi een aandelig mening oc
 merckilse sætt oc skickedt hellige ceremonier, vdi
 huilcke vij schwlde altidt læse och besinde then Him-
 milsche Gutz naade och mischundt, Guddommelige
 krafft oc lønlige sacramentt. [Lia] 15

¶ Femptende partt.

Per omnia se. Agnus dei qui.

ALtidt oc ewinnelige. AMEN. Herrins fredt wære
 altidt mett edher. Och mett thijn aandt.

¶ Gudtz lam som borttager verdsins synder, mis- 20
 chwnde teg offwer oss. Gwtz lam som borttager verd-
 sins synder, mischunde teg offuer oss. ¶ Gwdtz lam
 som borttagher verdsins synder, giff oss fredt.

¶ Underschede oc forklaring.

¶ Her begynder presten att hielse Christett folck, 25
 oc ønscher thennom een ewig fred. Icke mett Dieff-

- wels fredt, som er eett samtøcke oc een villie mett hannum vdi hans onde æggilse oc raadt. Om huilcken fredt Herren saa taler. Nar een sterck wæbnere, Luc. 11.
 bewaar oc gæmmer sijn forborg, tha er alting ij fredt
 5 som hand besiider. Icke heller mett legoms fredt, om hwilcken Paulus saa taler, The som ere kiødelige, the sckiøtte icke andet endt kiødelig ting. Men then sckiøtter kiødelige ting som haffuer fred oc samtøcke ij legomlig begæring: Icke heller verdsins
 10 fredt, thet er then eendrectighedt, som werdslige mennischir haffwe tilsammen, om hwilcken [Lib] Daudid saa siger. Thet fortrødt och græmbde meg offwer the wgudelige, att ieg saa theris syndelige fredt. Fordi Christus war icke kommen, till att for-
 15 sende saadan fredt offwer werden, men hannwm ij alle maade att forstøre, som han selff saa siger. Jeg er icke kommen att sende fredt offwer verden, men swerdt, thet er twedræckt oc attskillilse. Huilckett ordt saa Christelige sagt aff Christo, modt syndig
 20 samdrectighedt, desse ny Kiettere saare wrangelige drage, och kietterlige wrije modt all mennischelig eenighedt och eendrectighedt. Hwar mett the haffwe oc theris mening saa bekommet, att iblant mennischin findhis hwerckin tro eller loffue, willie eller
 25 kierlighedt, som er ij sandhedt att haffwe wfredt mett Gud oc mennischin, oc mett Dieffuelin alsomstørst fredt och eendrectighedt. Nar thet er rettelige att schaffe Dieffwelin sijn enckedt willie oc begæring ther offwer alt tha beholder sitt riige mett fredt,
 30 nar han mett vlydilse, gienstriidt, modstandt, bwl-der oc oprør, bedrager mennischin bode fra Gutz oc broderlig kierlighedt, oc kommer henne wnder sitt syndige mørckhedtz welde oc magt.

Ro. 8.

Psalm. 72.

Matt. 10.

- ¶ Saa ønscher fordi presten paa thette stedt, then hellighe kirckis børn, icke Dieffuels, legoms, eller verdsins fredt, men herrins fredt, som er een Gudelig samdreckt oc enighet, vdi Gudelighedtz och salighedtz handell, emellom legom och aandt, sindt och sckiell, oc emellom eett mennische oc eett andett. [L2a] Hwilcken fredt Christus haffwer oss altid oc offwer alt befalett, ligeruiiss som then ting ther bode er alsombest oc storlige aff nødt, och besynderlighe then tiidt han wille legomlige forlade
 Jo. 14. werden oc reijse till sijn Fader, sagde han saa, Mijn fred giffuer ieg eder, mijn fredt lader ieg eder. Ther nest beder oc ønscher presten then hellige kircke, Gudtz mischwndt mett samme ordt som Joannes Baptista sagde, ther handt mett sijn fñgher wiisthe
 Jo. 1. Christum saa sigindis, See Gutz lam, See thet som borttager verdsins syndt. Oc ij sandhedt tha bedis oc begæris rettelige Gutz mischundt, paa thette stedt, fordi hwn alsomeniste affsletter wore synder. Nar
 Tit. 3. Gudt (som Paulus siger) haffwer oss frelst, alsomeniste aff sijn mischwndt. For wden syndtz forladilse, kwnne wij icke haffwe fredt mett Gudt, Nar synder ere Gutz største fiender oc wuenner, ther oss giøre for Gudt vtacknemmelige oc vbehaffwelige. Thi beder presten rettelige saa sigindis, Gudtz lam, som borttager verdsins synder mischunde oss. Framdelis, hwess her nw effterfølger ere nogre Gudelige bøner, vdi hwilcke presthen beder thet samme, then hellige kircke till gode som er tillforne berørtt ij then anden part aff thenne bog.
 ¶ Siiden bereder presthen seg till att anamme sacramentett, och wdi, och wnder sacramentett Jesu

Christhi sandhe legomme och blodt, hwar till handt læss och bedher noghre Gwdelighe bønner, [L2b] att thet maa hannum vell bekomme. Men fordi ieg scall paa eett andett stedtt nogett wijdere tale om
 5 then beredning, som hör till att børlighe anamme thette høgwerdige sacramentt, tha gaar ieg thette stöcke forbij paa thenne tiidt.

¶ Sextinde partt.

10 **O**C nar alle messedreberis største klage paa thette stöcke ij messen som kaldis Canon er thenne, att hwn ther wdi kaldis eett offjyr, oc fordi thet giørs paa mange stæder, tha ville ieg ij thenne siiste partt tractere thette stöcke lerdome huore messen kaldis eett offjyr, oc vdi huad mening hwn kaldis ett offjyr.
 15 Thet scall først wære alle vitterligt, huore att thenne partt ij messen som kaldis Canon, kaldis och saa een hemelig gierning, wdi huilcken presten haffuer besynderlige att giøre mett Gud, oc handle om thette sacramentz lønlighet. Oc ther fore siigis messen att
 20 wære een godt gierning, fordi ther giøris ij henne thet som gott er, att thet al[L3a]lerhelligste Christi hemelige sacramentt begaas amijndelige, vdi huilcked hand oss aff een wsigelig kierlighet, ij thenne vor ælendige vsiilhed, haffuer oss giffuett till aan-
 25 delig spiisning oc drick, sitt verdige legomme oc blod, ther var figurerid ij the himmilsche korn som kaldis Manna, oc Gud lodt falde neder aff lucthen blantt thet Israels folck, huar aff the giorde brød ij

Mat. 26.
 Mar. 14.
 Luc. 22
 Exo. 16.
 Jo. 6.

the .xl. aar som the wore hwsswilde wdi then store
 oc vilde ørck. Oc fordi er thet oss nw ij sandhed
 giffuet, som tha var figureret, att vij fødde oc we-
 derqwegt aff thenne himmilsche spiisning oc tæring,
 kwnne faa magt och styrcke till att indgaa ij thet 5
 hellige forloffwede landt, thet er ij Himmerigis riige,
 mett samme landt och saa figureridt. Er oc saa thette
 støcke aff messen begyntt att kaldhis eett offjir, oc
 besynderlige eett loffligt oc retferdig offjir, om hwilc-
 kedt propheten saa taler. I schwlle offre retferdig- 10
 hedtz offjir, oc sette loffwe till Herren, Oc paa eett
 andett stedt. Herre thw haffuer mijne baandt opløst,
 teg will ieg offre tackoffjir, och anrobe Herrins naffn.

Psal. 4.

Psal. 115.

i. Ti. 3.

Men messen att være oc rettelige sigis eett offjir,
 kandt vryggelige bewiis. Først aff then hellighe 15
 kirckis, thet er menige Christendoms tro, lerdøm,
 mening, oc affsagde rett oc døm, ther haffwer saa stoer
 magt, att Apostelin siger henne, att være all sand-
 hedtz pøjllere oc grwndt. Hwn haffuer fra begyndil-
 sen (thet som vitterligt er) altidt oc paa alle [L 3 b] 20
 steder, och besynderlige ij the bøner som hwn kal-
 der secreter, ther læsis mitt ij messen, hwar thet liiff-
 actige brødt, oc then fructbyrdige kalck gierne kaldis
 eett offjir, dog mett atskillige ordt. Fordi hwn kal-
 dis stwndwm Hostia, stwndwm Uictima, stundwm 25
 Sacrificium, oc stwndwm Oblacio. Huilcke ordt dog
 att the ere atskilde wdi naffn oc lydilse, the haffwe
 tha alle een merckilse. Ther nest kan thet bewiis
 mett alle Christne folckis oc landschaffs gamble
 seedt, som fra begyndilsen mett eett menigt samtøc- 30
 ke haffwe væriddt ij saadan tro, att the kalde messen
 aff sijne egne wilkaar, eett offjir. Hwilcken seedt

ther haffwer oc saa stoer magt, att sanctus Paulus i Cor. 11.
 wille inghen anden bewiisning føre een gienstriidig
 kijffwere wnder øghen, endt Christendoms seedwane.
 Framdelis kan thet bewiisis mett the Helghens me-
 5 ning oc tilstand, som vore the hellige Apostolorum
 første discipele oc neste tienere.

¶ Først Clementis som var sancti Petri discipell
 och effterkommere ij thet Rhomere sæde, Dionysij
 Pauli discipell, Ignatij Joannis discipell, Irenei som
 10 war strax ther effter bisp ij Lugduno, Tertuliani,
 Origenis, Cypriani, Chrysosthomi, Basilij, Damas-
 ceni, Hieronymi, Ambrosij, Augustini och andre
 vtalige aff samme slag, huess lerdom oc leffnet Gud
 haffuer forklaridt bode ij theris liiffs tiidt oc effter
 15 døden met Guddommelig krafft vdi ierteghen oc
 andre vnderlige gierninger, som aldelis offwer-[L4a]
 gaa mennischelig magt. Alle desse lærefædre, bodhe
 hellige oc gamble, haffue met scrifft oc lerdom brw-
 get messen for eett offjyr, oc kaldett henne eett offjyr.
 20 Men huore stor magt saadane mendtz vjtnisbyrd
 bør att haffue vdi hemelige sacrament oc drabelig
 handell, giffuer oss scrifften tilkiende saa sigindis. Deu. 32.
 Tilspør thijn fader, oc han scall thet forkynde teg,
 oc thijne aaldinge, oc the schulle thet siige teg, huilc-
 25 ke ere the aaldinge? I sandhet the som ere hellige
 viise oc drabelige mend, framfarne for oss som vore
 the hellige Apostele, och theris discipele, oc neste
 effterkommere, Apostelige mendt.

¶ Ther nest bewiisis messen att wære eett offjyr, aff
 30 thet store raadtz beslwetting, som war holdett wdi
 Nicea stadt, oc er altid agthet for thet ypperste och
 geffuiste raadt, ther inghen maa eller kandt emodt

- Dist. 9: sige, Huar saa besluttis oc scriffwis. Thet er thette
 .c. peruenit hellige raadt forekommett, huore thet sceker paa
 nogre stæder, och wdi nogre byer, att tienere som
 kaldis Diaconi, giffue presterne sacramentt ther dog
 er huerckin befalett aff kirckin eller seeduaan, att 5
 the som haffue inghen magt att giøre offijr, schulle
 giffue thenom sacrament som selfue pleije at offre
 Christi legomme. Oc Innocentius tercius vdi ett an-
 det almennigt raadt siger saa. Men ther findhis icke
 wden een Christen folckis almennig kircke, for vden 10
 huilcken ingen kan vorde salig, oc vdi huilcken then
 samme Jesus Christus er bode prest oc offijr, huess
 legom oc blod [L4b] som sandelighe er wdi alter-
 rins sacramentt wnder brødtz oc vjns lignilse oc
 fantzun. Oc huad magt menige Christendoms raadt 15
 bør att haffwe, giffwe oss tilkiende the hellige Apo-
 Act. 15. stele, som wdi eett alminneligt raadt, beswaarede
 the hedninghe mett then low som Christus giorde
 thenom platt frij, och forbøde thennom att æde aff
 thet som var qwald, vden blodløb, ther Christus tha 20
 aldrig forbødt.
- ¶ Framdelis kan thet bewiisis, mett thette sacra-
 mentis figur, som bør att haffwe sijn fuldkommilse.
- Ge. 14. Oc er thet offijr som Melchisedech giorde, alsom-
 Psal. 109. eniste vdi vjñ oc brødt, som war Gudtz øffuerste 25
 prest, een sandt figur till Jesu Christi ewige preste-
 dømme, som Gud self taler igiennom prophetens
 mwndt, ther schwldt wdi sijn siste natwordt offre
 sitt eghet legomme oc blodt, vnder brødtz oc vjns
 fantzwn, hwilcken sandhedt som haffwer klarlige 30
 Mat. 26. effterfwldt sijn figur, ther wij maa læbe hoess alle
 Mar. 14.
 Luc. 22. Euangelister.

¶ Ther nest kan thet samme bewiisis mett een anden figurs fuldkommilse. Fordi vj læbe vdi Mojsi low, att for vden thet paasche lam, som schwlde hwertt aar een tiidt offrijs, om paasche høgtiidt, tha
 5 war ther eblantt andhre manghe eett dagligt offjir, wdi huilckedt ther offredis eett lam om morgenen, och eett om afftenen. Men som thet er eett klartt tilstand tro oc mening, att thet paasche lam som een tiidt offredis hwertt aar, var een sandt fi[Mia]gur
 10 till thet offjir som Christus giorde paa korsedt ther oss haffuer frelst fra Dieffuels velde oc magt. Saa war oc thet daglige offjir, een figur och merckilse, till thet liffactige brødtz oc then welsignede kalckis offjir, som daglige offrijs ij then hellige messe, att
 15 samme offjirs ewighedt scall følge mett Jesu Christi euige prestedømme, effter Melchisedechs wiiss oc manering: Thet bewiiss sanctus Paulus att wære tilforne figurlige betegnett, som nw er ij sandhedt fuldkommnett, huar han saa siger, Christus wor paa-
 20 sche er offrijdt. Ther klarlige bewiiss att Jødernis paasche, haffuer seg saa lignet modt vor paasche, som figur, modt sandhedt. Framdelis kan thet samme bewiisis mett Gutz eget løffte, wdi hwilckedt han oplader then Euangelische lows tiidt oc naade,
 25 oc siger att han will forschiwde och forsage alle then gamble lows offjir oc will behaffwelige anamme ett reentt offjir for thenom alle, ther scall hannum offrijs ij alle landschaff, saa sigindis. Meg falder icke willie eller sindt till eder, oc ieg vill icke tage offjir
 30 aff eder hender.

Exo. 12.
oc 29.
Nu. 28.

Ge. 14.
Psal. 109
Heb. 7.

i. Cor. 5.

Mala. 1

Fra øster och till wester tha er mitt naffn stortt blantt Hedninge, oc paa alle steder tha offrijs meg

eett reentt offjir. Mwnne icke thet wære then gode
 naade Jesu Christi allerreniste oc helligste legom
 oc blodt ij then hellige messe?. Oc siger hand paa
 Psal. 18. alle steder. Fordi Jesu Christi legomme offrijs i alle
 Ro. 10. landschaff, som haffwe anammett Jesu Christi tro. 5
 [Mib]

¶ Ther nest kan thet samme bewiisis mett sancti
 i. Cor. 10. Pauli ord, ther saa siger Beseer thet Israels folck
 paa legoms wegne. Mwnne icke the som æde aff
 offerijdt, haffue mett alteridt deelactighet?. Huad 10
 mwnne ieg fordi sige? er affguder noget? eller thet
 Deu. 32. som offrijs affguder er oc noget?. Men huess hed-
 ninge the offre, thet offre the Dieffuelschaff oc icke
 Gudt. Jeg will icke att ij schwlle wære ij selschaff
 mett Diefflene. I kwnne icke bode wære deelactige 15
 aff Herrins bordt, oc Diefflenis bord. Her vill Apo-
 stelen ij sandhedt, att ligerwiiss som thet sceer
 mett Dieffuelscaffs bordt, att the som vorde deel-
 actige aff thet som ther offrijs, the haffue oc selschaff
 oc samfwndt mett Dieffuelschaff. Saa sceer thet 20
 och saa, att the som haffwe deelactighet mett Gutz
 bordt, wdi the ting som ther offrijs, the haffwe och
 selschaff oc samfwndt mett Gudt. Som han ville saa
 sige, Sandelige, ligerwiiss som Jøderne paa legoms
 wegne, finge deelactighet mett alteridt aff the offjir 25
 som the offrede. Saa giøre oc the offjir som anthen
 offrijs paa Gutz bordt eller Dieffuels bordt bode
 desse oc hijne deelactige, som giøre offjir till sam-
 me bordt. Oc fordi er thet klartt effter Apostelens
 ordt oc mening, att Christi legom och blodt, er eett 30
 offjir som offrijs paa Herrins bordt. Oc till the He-
 He. 13. breer taler handt klarlige nock, om Christendoms

altere, ther lyder effter thet Greetsche maals eiedom-
saa møgett som eett offjyr stedt, och siger han saa.
[M 2 a] Uij haffue eett altere oc eett offjyrstedt, vdaff
huilckedt the maa icke æde, som endt nw tiene thet
5 gamble tabernachell.

¶ Paa thet siiste kandt thet samme bewiisis, aff Je-
su Christi ordt, som er bode prest oc offjyr ij thette
sacramentt. Thet schwille ij (sagde han) giøre meg Luc. 22.
till amjndilse. Men att giøre thet, hwadt er thet
10 andett endt att offre, som merckir att giøre een hel-
lig gierning, ther presten giør wden twjll, saa tiit
oc offte som handt consecreerer brødt och wjñ, och
thenom offer. I huar som ther giørs fordi och hand-
lis een hellig gierning ther maa iw være eett offjyr.

15 ¶ Ydermere er thet beuiisligt aff then blotte nødt
som behørlig er then alsom ypperste low. Thet er
iw wist oc klartt, att inghen low war noghen tiidt
for wden prest, oc inghe prester, for wden offjyr.

¶ Fordi att wdhi then gamble low, som war een
20 figur oc sckwgge till wor low, var bode prester oc
offjyr, hwar till ther bør iw nogett att sware wdhi
wor low. Effter thi thet war Moisi bwdett oc befa-
lett att han alting schwlde giøre och sckicke effter Exo. 25.
thet exempill oc fantzwn som han haffde seett paa
25 bierget. Men huad offjyr kan thenne vor ny lou haffue
andet end Jesu Christi legomme oc blodt som er
thet allerreniste offjyr vden all smjtte. Uill oc no-
ghen siige att thenne ny low bør inthet offjyr att
haffwe, tha maa han saa børilige negte bode lou oc
30 prestedømme, fordi huerckin aff thenom kan være
offjyr for vden. [M 2 b]

¶ Tilstaar han och saa att hwn scall nogett offjyr

haffwe, tha maa thet icke wære andett, endt thet som nw sagt er.

Men nw wele wij høre hwadt wore messedræbere haffwe her emodt att siige.

¶ Første bewiisning som messedræbere 5
haffwe emodt Christendoms messijs,
amijndelige offijr.

Psal. 50.
Ro. 12.
Philip. 4.
i. Pe. 2.

THen ny lows offijr, er icke andet, endt legoms twang, oc syndig begærings trengsill, Gudde-
lige bønner, almysse, oc saadantt slag gode gierninger 10
theris liige.

¶ Swar.

Mal. 1.

DEsse offijr att offre, ere bwden och befaledede alle mennischir, bode ij thet gamble och ny Testa-
mentt, huar vdaff alle propheter oc theris bøger ere 15
fwlde. Icke kwnne heller saadane offijr giøre then
prophetie fyllist som staar Malachie ij thet første, och
siger att Herrin scall offrijs paa alle stedher, fra øster
och till vester eett reentt offijr.

¶ Fordi messedræbere selffwe tilstaa, at være seg 20
anthen legoms twang, bønner, almysser eller andre
gierninger, tha ere the alle wrene. Oc mange sige
endt meer, att inghen gierning er saa godt, att hun
[M3a] er iw een dødelig syndt. Men er hwn wreen
oc een dødelig syndt, hwore kandt hwn tha wære 25
Gudt eett reentt oc behaffueligt offijr?.

¶ Anden theris bewiisning.

A Postelen siger, att siden Christus een tiid haff- Heb. 10.
 wer giort eet offijr for alle synder, tha haffwer
 hand eett ewigt sæde hoess Gudt Faders høgre siide.
 5 Fordi handt haffuer mett eett offijr, giortt thennom
 een ewig fuldkommilse, som schwlle giøris hellige.

¶ Swar.

A Postelen taler om thet offijr, som var een tiidt
 giortt paa korsedt langefredag, ther aldrig scall
 10 giøris igien, vedt saadan maade oc wilkaar, fordi
 handt opstodt tredie dag, till een wdødelig herlig- Ro. 6.
 hedt, siiden han war blodelige oc dødelige offrijdt.
 Men han taler icke om thet samme offijrs amijnde-
 lige begang, indsætt oc indskickedt wnder brødtz
 15 oc vijns lijgnilse, thet første offijr til en amindilse,
 ther maa oc scal offrijrs amijndelige tiitt oc offte, aff
 Christi befaling ther saa sagde. Thet schwlle ij giøre Luc. 22.
i. Co. 11
 meg till amijndilse, Och saa tiitt oc offte ij thet giøre
 tha schulle ij thet giøre meg till hwgkommelse. Oc
 20 dog att han ligerwiiss som [M3b] eett wsckyldigt
 lam, bleff offrijdt paa korsett, han schwlde tha icke
 ædis paa korsett, men paa alterid, oc dog att Chri-
 stus Jesus som thet sande paasche lam war offrijdt
 paa korsett, han bliffuer endt tha siiden wor paasche
 25 paa alterid, som Paulus haffwer sagt, Christus vor i. Cor. 5.
 paasche war offrijdt. Och fordi haffwe wij dog icke,
 anthen twenne paascher eller twenne offijr, men een
 paasche oc eett offijr, fordi then ene, er then andens,
 begang, oc hugkommilse. Oc vdi thenom bode, er

dog thet sande och samme lam Jesus Christus, ther
 ligeruiiss som han ij fordwm tiidt, var offrijdt vdi
 sijn siiste natuordt sacramentelige, oc strax effter
 paa korset dødelige, saa offrijs han nw hwerdag
 amijndelige, paa thet att Christi døtz hwgkommilse 5
 scall altidt fornyes hoess oss, vore synder till een
 daglig bekiendilse, nar the haffwe Christum kors-
 fest, oc kwnne fordi læsis oc besees daglige vdi hans
 dødtz oc pijnis amijndelige begang. Oc hwadt er
 i. Cor. 11. thet andett att forkynde Herrins dødt, endt att be- 10
 gaa hans pijn, mett tancke, mett mwndt, mett øghen,
 mett ørhijn, met hender oc alle sindt, ther nest mett
 fantzwn paa kleder, paa sckick oc paa ceremonier,
 som offte tegne oc tale mett større frwckt, endt een
 homodig predicantt rober oc sckielder, inghen mandt 15
 till sijn eghen bekiendilse, endt sije then menige for-
 sambling till noghen forbædring. Hwem haffwer
 seett noghen aff thennom som nw gierne høre desse
 ny predicanter, ij the[M4a]ris predicken anthen slag-
 gett seg for sitt bryst, eller grætt for sijne synder, 20
 eller ij anden maade væridt berørde till noghen Gu-
 delighet?. Saa komme manghe fra predicken, och
 mett saadantt fantzwn, som Landtzknecte fra eett
 meen, ther schulle strax gaa til slags mett theris
 fiender, thet er grwmme, wmlde, hadtzsche, wrede, 25
 homodige oc staahte, ther haffwe the lærtt att spotte
 oc sckiende, trwffe, och tratze, oc møgett andett som
 icke dwger att scriffwe ij bøger. Icke gjør thet oss hel-
 ler alsomeniste salige att Christus taalde for oss død
 oc pijn, vden vij selffwe tro, anamme sacramentt, 30
 bære korss mett Christo Jesu, gjøre gode gierninger,
 oc fly syndt oc ondschaff, oc bliffwe vdi samfundt

oc enighet mett then menige Christen kircke, Christi dødt och pijn, haffwer ij sandhedt aff sijn eghen natur, een euig krafft, men ther hør tha wilkaar till att wordhe deelactig aff samme krafft, som nw sagt
5 er, och ydermere sigis scall.

¶ Theris tredie bewiisning.

¶ Christus war een tiidt offrijdt, paa korsett, thi Heb. 9.
maa eller scall handt icke meer offrijs paa thet ny.

¶ Swar. [M4b]

10 **S**liden Christus war een tiidt offrijdt paa korsett, tha will han icke offrijs igien ved samme maade oc fantzwn, thet er vdi eet siwnligt oc pijnacteligt legomme som han paa then tiidt haffde. Men handt will dog offrijs saa lenge verden staar, vdi brødtz
15 oc vijns fantzun, ther haffver vnder seg Jesu Christi sande legomme oc blodt, wsiwnlige och wpijnactelige, thet er aandelige och sacramentelige, som Christus haffwer selff skickedt oc indsætt, vdi sijn siiste Luc. 22.
20 till amjndilse, oc Paulus siger saa. Saa tiitt oc offte [i. Cor. 11]
ij schulle æde thette brødt oc dricke thenne kalck, tha forkynde ij vor herris dødt, saa lenge han igienkommer.

¶ Theris fierde bewiisning.

¶ Att offre thet er att dræbe, oc fordi er gienoffijr eett giendrab, nar offijr pleyde icke att giøris vden drab och blodtz wdgiwdilse.

¶ Swar.

5

THet er icke sant (som the vell wijde ther ere latine lerde) att offre, er att dræbe. Sacrificare non est mortificare sed sacra facere, thet er, att offre er icke att dræbe, men thet er att giøre, oc handle, oc brwge begengelige, noget hel[N 1 a]lighedt, eller 10 hellige ting. Schwlde ther vdhi alle offijr wære drab oc blodtz wdgiwdilse, tha schwlde mandt oc dræbe the ting ther icke haffwe lifff, som ere bøner, almysse, i. Pe. 2. faste, oc andre gode gierninger ther oss biwdis att giøre. Framdelis schulde vij oc saa dræbe oss selffue, 15 nar oss befalis aff sancto Paulo att wij schwlle oss selffwe offre, Mijne brødhre (siger handt) ieg formaner eder wedt Gutz mischwndt, att ij antworde edre legomme, till eett leffwendis offijr, helligt oc Gudt behaffweligt. et ce. 20

Dog er thet well santt wdhi een aandelig mening, att Christus paa alteridt, aandelige korsfestis wdi een amijndelig begang, mett hans pijnis hwgkommilse, wdi hwess maade Christus icke alsomeniste nw ij thenne ny low offrijs aff presther, men haffuer saa 25 væridt offrijdt aff sijne Helghen figurlige fra werd-sins begyndilse, som Joannes siger wdi sijn obenbarilse. Fordhi alle the offijr som haffwe noghen Apo. 13.

tiidt wæridt Gudt behaffwelighe anthen wnder naturlig eller screffwen low, tha er Christus figurlige offrijdt ij thennom, oc korsfest ij thennom, oc for then tro sckylt som ij thennom haffdis till Christum ther tha schwlde komme, tha haffue the hafft theris gantsche behaffwelighedt oc duelighed. Fordi Christus er then som alting haffwer giffuet, nw giffuer, oc scall giffwe behaff, ther scall [N1b] noghen tiidt worde Gudt tacknemmelig.

10 ¶ Theris fempte bewiisning.

¶ Then tiidt Christus indskickede thette sacramentt, tha sagde handt icke ij schwlle offre, oc icke talede handt heller nogett om offijr.

¶ Swar.

15 **D**Og att Christus icke sagde sacrifice, thet er ij schwlle offre, han sagde dog thet som haffwer samme merckilse. Fordi han sagde, Hoc facite, eller facietis, thet er ij schwlle giøre, hwilckedt ordt, som oc saa wdi Hedinsche bøgheer stwndwm mercker
 20 att offre, oc giøre oc handle thet som helligt er, som findis bode hoess Uirgilium oc Theocritum. Oc ther som Christus haffde thet icke beschedett mett nogre ordt, som oss ere vnderstandelige. Tha schall thet wære oss nock att then Helliandt haffwer lærtt hel-
 25 lige Apostele oc Apostelighe mendt for oss Christi rette mening, ther wij schulle alidt søge aff then Helliandt vnderwiisning, och icke effter ordt. Chri-

Virgil.
 Eglo. 3.
 Theo.
 Eglo. 5.

sti bode ordt och gierninger ere vdi mange støcker
 saa vforstandelige, att huar then Helliandt haffde
 icke lærtt oc wnderwiist sijn hellige kircke, ij sam-
 me støcker, tha schwldde hwn endt nw twijle paa
 mange lerdomme, som ere henne dog [N 2 a] faste 5
 oc wisse wdaff then Helliandtz raadt och indskudt,
 ther fordi er oss begaffwett, att han schwldde oss for-
 klare oc obenbare, anthen thet som var vklarlige oc
 wforstandelige talett aff Christo, eller och figurlige
 giortt. 10

¶ Theris siette bewiisning.

¶ Christus sagde icke saa, ieg offrijr eller ieg giør
 offijr, oc fordi offrede han icke, oc huess handt icke
 offrede, tha offrijr icke heller presten.

¶ Swar.

15

THer som then hellige kirckis forstandere haffde
 aldrig forøgt messen mett nogett tillegge, oc
 besynderlige mett the bøner som kalde henne oben-
 barlige eett offijr, hwn wore dog ij sandhedt eett
 offijr, oc fordi scall hwn meer agtis for thet hwn er, 20
 endt for thet hwn kaldis, nar oss bør meer att søge
 effther handell, endt effter the ordt som handel-
 lin mercke. Saa haffwe the prester giort ij thet gammille
 Testamentt, nar the offrede heele offijr, oc haffwe
 dog inthe talett, gierningen gjorde the, men hwadt 25
 ordt the taledhe thet wedt inghen. [N 2 b]

¶ Theris siwnde bewiisning.

Ett offjyr scall altsammen offrijs Gud, oc inthe
scall beholdis hoess mennischin. Men nw ædis
Christi legomme oc blodt altsammen aff presten,
5 och fordi kan thet icke wære offjyr.

¶ Swar.

Først er thet løghen att thet gantsche offjyr scall
saa offrijs Gud, att inthe scall bliffwe igien till
mennischins behoff. Fordhi thet gamble Testamentt Leui. 7
10 haffde nogre offjyr, vdaff hwilcke een partt kom till
thennom som offrede. Ther nest hwess thet icke
wore, tha bwrde dog icke alle gamble seeder brw-
gede ij legomlighe offjyr att indføris ij thette aande-
lige och sacramentelige offjyr. Effter thi att ligerwiiss
15 som the gamble offjyr saa ere oc theris ceremonier
affalden. Se (siger scrifften) ieg giør alting ny, och Apo. 21.
Apostelen sigher saa. The gamble ting ere forgangne, 2. Cor. 5
see, alting er nw fornyed. Fordi figuren haffuer wæ-
ritt, men sandhet er nw.

20 ¶ Theris ottende bewiisning.

¶ Thette sacramentt er mennischins aandelig spiis-
ning, thi kandt thet icke wære nogett offjyr. [N 3 a]

¶ Swar.

DEsse twenne ting staa well tilhobe, saa att thet samme som er spiisning, er oc saa offijr. Fordi thet samme paasche lam som var først offrijdt figur-
 Exo. 12. lig, bleff siiden gantz opædett. Saa sckede thet mett 5
 Leui. 6. andre mange offijr, oc besynderlige mett the hellige
 Nu. 24. brødt, ther siiden komme till presternis behoff att
 Leui. 24. the wore offrede.

¶ Theris Niende bewiisning.

¶ Thette sacramentt er en gwnstig gaffwe giffwen 10
 aff Gudt, ther Christus bødt oss att tage oc anamme,
 och icke att giffwe seg igien, thi er thet icke offijr.

¶ Swar.

THen samme ting kandt bode wære offijr oc gaff-
 we, wden noget er saa blindt, han taar sige, att 15
 the offijr som giordis ij thet gamble Testament vore
 i. Cor. 4. icke Gutz gaffuer. Huadt haffuer thu (siger Paulus)
 ther thu haffuer icke anammett?. Mwnne icke Her-
 Psal. 49. ren saa sige hoess prophethen, Fordi alle diwr ij
 schoffwen ere mijne, oc fææ paa alle bierg. Oc sam- 20
 Psal. 23: me prophet paa eett andett stedt siger saa. Jorden er
 1. Para. 29. Herrins, oc alt thet paa [N 3 b] henne er, All werden
 oc hwess ij henne boer, Framdelis saa. Herre alle
 creatur ere tjne, oc thet samme vj anammede aff
 thijn handt, haffwe wij giffwett teg. Huar met han 25
 klarlige giffuer till kiende, att bode wij oc wore

offijr, ere Gutz laan oc gaffwer. Och kaldis gaffuer
 fordi the giffuis oss, oc offijr att the offrijs Gudt
 igien. Saa offrede Abraham een bwck for sijn søn, Gen. 22.
 ther Gud sckienckte hannwm, oc lodt sidde fast wdi
 5 een bwsch, hannwm vbetenckt.

¶ Theris tiende bewiisning.

Alterins sacramentt, er een iett oc eett løffte, thi
 kandt thet icke wære eett offijr. Fordi Christus saa
 sagde, Thet er mitt legomme, som for eder scall
 10 forraadis, Oc thet er mitt blodtz kalck, som scall
 for eder wdgiwdis till syndtz forladilse.

¶ Swar.

VDi thette sacramentis første sckick oc indsætt,
 findis icke alsomeniste the ordt ther lyde paa
 15 iett och lyffte, men och saa the ordt som mercke
 offijr, som ere desse. Thet schwlle ij giøre meg till Luc. 22.
 amijndilse, Oc saa tiitt och offte ij thette giøre, tha i. Cor. 11
 giører meg thet till hwgkommilse.

¶ Saa er messen fordi icke allene iet oc løffte, men
 20 [N4a] och saa ett offijr, och møgett meer er hun
 offijr end iett och løffte, nar samme iett er fwldkom-
 men mett offijr, ther handt war offrijdt till syndtz
 forladilse, mett blodtz wdgiwdilse. Och fordi fare
 the wildt, som siige att messens gantsche krafft, er
 25 wdhi then iett som loffwer syndtz forladilse. Nar
 hwerckin Marcus eller Lucas, eller Paulus haffue
 ther nogett omtalett. Oc hwar som thet tilstaas att

hwn er iett och løffte, hwn kandt dog liige well
 være eett offijr, nar thet gamble testamentt haffde
 oc the offijr, som beslwtte de iett oc løffte, hwar vij
 læse att siiden Moises haffde bwdet att een bwck
 schulde offrijs for theris vanuittighedt som vore høff- 5
 dinge, tha scriffwer han saa. Oc presten scall bede
 for hannwm oc hans syndt, oc hwn scall hannwm
 forladis.

Leui. 4. 5.
 oc 6.

¶ Theris elleffte bewiisning.

¶ Messen er eett testamentt, thi kandt hwn icke 10
 være nogett offijr. Nar Christus saa siger. Thenne
 kalck er thet ny testament wdi mitt blodt.

Luc. 22.

¶ Swar. [N4b]

MEtt thet ordt haffwer icke Christus sagt sitt
 blodt att være thet ny Testamentt, nar thet 15
 ij sandhedt kandt icke heller være, effter thi handt
 ther icke bødt att nogett schwlde giffwis eller sckiff-
 tis, for wden legom och blodt. Men fordi berørde
 han testamentt ij desse ordt, att handt wille oss lære,
 hwore att thet ny testamentt schwlde beseglis oc 20
 stadfestis mett hans blodtz vdgiwdilse paa korsett,
 oc icke att handt schulde gjøre oss blodt oc kalck
 till eett testamentt. Och fordi ville handt gjøre oss
 wiiss att thet ny testamentt, thet er, then ny low
 han haffde lærtt och indsætt, och hwess ij henne er 25
 iett oc loffwett, ere besterckede, beslwtte de och stad-
 feste mett hans blodtz wdgiwdilse, ligerwiiss som
 mett een fast oc vryggelig besegling.

- ¶ Ther fore siger Apostelen, att testamentt er stad- Heb. 9.
fest vdi the døde oc affgangene. Fordi ett testament
haffwer thette wilkaar ij sandhedt aff sijn eghen na-
tur, att thet scall giøris ij lifwe, men haffuer tha
5 icke magt wden døden effterfølger. Och endog att
then iett oc løffte som han giør ther scall døø maa
kaldis eett testamentt, nar han ij samme iett, tilsiger
sijne arffwinge theris arffwedeell, eller oc giør seg
arffwinge om handt thennom icke haffuer.
- 10 Thet wilkaar bekommer tha icke messen all ene,
men then gantsche ny low, wdi hwilcken Christus,
som schulde dødis for alle syndere, loffwede oc til-
[Oia]sagde thennom sitt arff, thet er thet Himmil-
sche riige, till hwess besterckilse och besegling handt
15 schulde stiwrte oc wdgiwde sitt eghet blodt.
- ¶ Sijne arffwinge giorde handt thennom som ere
aandelige fattige, sagtmodige, sorgewlde, som tørste Mat. 5
retferdighedt, mishandelige, reenhiertige, spagfer-
dige, fredsommelige, och thennom som fortrengis
20 oc forfølgis wforbrott. Oc fordi haffwer icke Chri-
stus giffwett oss till testamentt sijn dødt och blodtz
wdgiwdilse, men handt haffwer testamentt stad-
fest, och giffwett magt mett sijn dødt och blodtz
wdgiwdilse, ther Paulus tilstaar vdi thet sendebreff
25 till the Hebreer, ligeruiiss som thet gamble testa-
mentt, war tilfornett beslwtet oc stadfest mett kalff-
we blodt. Oc fordi ligerwiiss som kalffwe blodt er
icke thet gamble testament, saa er icke heller Christi
blodt thet ny testament. Thi forklarer oc bescheder
30 Marcus thet som siwnis vklart hoess Lucam oc Pau-
lum. Thette er thet ny testamentis, mitt blodt, som
scall wdgiwdis for mange. et cetera.
- Heb. 9.
- Mat. 5
- Heb. 9.
- Marc. 14

¶ Then tolfte theris bewiisning.

¶ Leegfolck sigis att æde oc bruge sacramentet, oc icke att offre, oc fordi gjør icke presten heller andett. [O1b]

¶ Swar.

5

Leui. 22. **T**He maa icke alle offre, som maa brwghe sacramentett. Oc thet samme formercke vij oc saa aff thet gamble testamentt, hwar wij læbe, huore mange vore deelactige aff the offijr som inghen motte dog offre wden Prester.

10

¶ Theris trettinde bewiisning.

¶ Messen effter Christi oc Pauli ordt, er Christi pijnis amjndilse, och fordi er hwn icke offijr.

¶ Swar.

HUerckin Christus eller Paulus, negte messen ¹⁵ att være ett offijr, men the heller bekiende oc tilstaa att hun saa er, mett thet ordt, ij schwlle gjøre. Framdelis tha maa then samme messe, sigis oc kaldis eett offijr, fordi att ther aandelige oc sacramentelige offijrs ij messen, oc een amjndilse, fordi hwn ²⁰ er Christi offijrs betenckilse handt giorde paa korsett. Ligerwiiss som ij thet gamble testament, then bwck som var eett offijr for synden ij affladtz høgtiidt, oc thet lam eett offijr, som offredis ij paasche høgtiidt. Oc samme offijr vore dog een figurlig amjnn- ²⁵

Leui. 23.
Exo. 12.

dilse, till Jesu Christi pijnne och [O 2 a] dødelige offijr. Motte fordi then samme ting være bode offijr och amijndilse ij thet gamble testament. Hwi maa icke oc saa messen ij thet ny testament være bode offijr
 5 och amijndilse?.

¶ Desligest oc saa, tha maa messen vdi noger mening kaldis bode, offijr oc testamentt, nar wij tage testamentett for thet som er ett aff the støcker som testamentelige loffwis och giffwis, nar han gaff oss
 10 then tiidt handt schwlde mett døden forlade thenne werden, sitt legomme och blodt ij sacramento wiiss, ther wij brwge schwlde for een sønderlig gaffwe, och eett kierlighedtz pantt.

¶ Saa maa och saa fredt kaldis eett testamentt, ther
 15 Christus lodt effter seg saa sigindis. Fredt lader ieg Jo. 14.
 eder, Mjñ fredt giffwer ieg eder. Saa siger Daidt. Psal. 110
 Handt haffwer spjisedt thennom som hannwm rædis, Handt scall ewinnelige betencke sitt testamentt, Handt scall kwndgiøre sitt folck sijne gierningers
 20 sterckhedt. Oc framdelis ij samme stedt, Och handt haffwer sentt sitt folck een forløsning, oc bwdett sijtt testament ewinnelige. Men vdi saadan mening som messedræbere vele siige, tha kaldis icke messen nogett testament, som tilforne sagt er. [O 2 b]

25 ¶ Theris fiortende bewiisning.

GUdt er en tiidt soonijdt oc sagthet, met ett offijr, oc er icke nw lenger vredt, thi giørs icke noget andet offijr behoff, nar then som bliidt er, haffuer icke tha behoff att sonis oc sagtis.

¶ Swar.

GUdt er een tiidt soonijdt oc sagthet met Christi
 krafftige offijr, ther var een fwldkommelig bodt
 for all werdsins synder. Men han fortørnis dog paa
 thet ny, nar wij synde paa thet ny, siiden wij haffue 5
 een tiidt wdi vortt dob anammett syndtz forladilse,
 oc saa møget dess meer, att wij ere hannwm wtack-
 nemmelige, oc icke holde hannwm thet wij loffwett
 haffue. Oc fordi, ligeruiiss som wij daglige synde
 oc fortørne Gudt, saa haffwe vij oc eet dagligt offijr 10
 behoff, ther oss scall formane aff Gudtz frwckt och
 deelactighet aff Christi blodige offijr. Oc nar thet
 messelige offijr nw omtalis, [ther] er thet samme,
 dog wnder eett andett fantzwn, tha haffwer thet sijn
 gantsche krafft, aff samme Christi blodige offijr. Och 15
 sckiiffter fordi Jesu Christi dødtz oc pijnis werdtz-
 sckylt, iblantt then hellighe kirckis leemmijr, hwer
 effther sijn tro, och andre Gudelige wilkaar, som
 høre till att hen[O 3 a]te nogett hoess Gudt aff hans
 Guddommelige naade oc mischwndt. Oc fordhi er 20
 thette een sandt och fast mening, ther siger messen
 att wære eett sacramenteligt oc amijndeligt offijr,
 som haffuer biistandt aff then menige Christen kirc-
 kis faste tro, aff gammill lawheffdt oc seedwaane,
 aff Christendoms menige raadt, aff hellige Marty- 25
 rum, Bispers, oc lærefædris scrifftelige wijtnisbyrdt,
 aff scrift oc skiell oc then menige Christenmandtz
 gamble tro oc loffwe, som haffuer standet noget nær ij
 Femten hwnderdt aar, blantt hwilcke, aldhrig haffwer
 noghen seg fordriistedt, Christen eller Kiettere, att 30
 negte messen wære eett offijr, før endt then Saxo-

nische Baal een sandt Antichristi forløbere, Morthen Luther, haffwer seg ther till fordriistett, mett nogre andre messedræbere, haarde halße, oc wgudelige mendt, som nw haffwe foriagett Christum fra Christen
 5 mennischirs samfwnndt, ther kan dog icke foriagis, wden fra thennom, som icke wele worde salige, oc deelactige aff hans ewige forsckylding, ther haffwer een wmaadelig krafft alle retsindige mennischer till gode, altidt oc euinnelige. AMEN. [O 3 b]

10 **N**U formwer ieg, Christelighe læßere, att thw haffwer forstandett een anden mening att wære ij then hellige Messe, endt thw haffuer hørtt aff fordømde Kiettere oc Messedræbere, oc huess thw thet icke haffuer, tha offwerlæss anden oc tredie tiidt
 15 thenne samme bog mett grantsche, och tha scalthw fornymme att Messens fructher ere store oc mange och recke fordi, bode till leffwendis oc affgangne Christne mennischer.

¶ Trycht ij Aarhwss. hoess Her. P. R. Aar effter
 20 Christi mandoms fødtzill. MD.xxxi.
 Then xxviiij dag ij Junij Manett.

P. [Et Skjold med en springende Ræv] R.

BISKOPPERNES OG PRÆLATERNES
FORKLARING
PAA
DEN KRISTNE TROS
BEKENDELSE

1531

[TABT]

MENIGE DANMARKIS RIGIS BISCOPPERS
OCH PRELATER CHRISTELIGE OC
RETSINDIGE GEENSWAR TILL
THE LWTHERIANSCKE
ARTICKLE

AARHUS

1533

Menige Danmarckis rigis Bisper oc prela-
ter. Helse alle christne lesere met friid,
naade, kerlighed oc salighett.

Vij bede oc formane ether alle christne lesere,
5 giffue Gud hwo i ere eller bliffwe scwlle, eddil
och vneddil, leeg och lerdt, fattig och riig, mand oc
qwinde, vnge oc gamble, store oc smaa som worde
lesendis eller lese hørendis vore nest effterkommende
geenswar, till thesse ny predicanter lerdom och
10 predicken, Hwar mett the forwandle oc forwende
then menige christen kircke (swo møget som i the-
ris macht er) vnder ny schick oc handell. Och wele
ther fore gøre manghe wiise hwore all verden haff-
wer i mange hwnderde aar varit forbiistridt wdi sa-
15 lighetz lerdom, och farridt wild vti troo, Gwdz bwd,
sacramentt, hellighet, retferdighet, oc all retsindig
gwdelighett. Och hwore then hellige kircke haffwer
icke hafft biistandt aff then helliand, som henne
schwldde dog vnderwiise vti all sandhett, oc vare
20 henne biistendig i alle salighetz behoff, effther Jesu
Christi gwnstige oc gwddom[A 2 b]melige løffte.

¶ Suo bede oc formane wij ether (som sagt er) att
i lessendis baade theris swar til nogre article aff the-

ris eghen lerdøm, oc wore geenswar, swo lenge bortkaste oc afflegge all wildighet, vti sind, tancker, agt, mening oc begering paa thet i aff een wforkrencht conscientie motte besindelig høre, baade theris tiltall och wore geenswar. Oc anseer hwercken vti oss 5 eller them, enchten sind eller vild, eller noger anden menniskelig brøst och sckrøbelighet, men alsom-eniste rett oc sckiell.

¶ Thet som nw trettis om i then hellige kircke, er icke andit end en sand christelig mening paa then 10 hellige sckriff, om nogre stycke lerdøm ther nw føris i twiel och trette, dog att the aff arild tiid warit haffwe wcklaffede och wknwrede blandt alle christne lerefedde.

¶ Ther aff er alle ketterij (som er en partisck han- 15 dell) begynte oc wdrobte, at theris mestere oc paafindere, icke lode sig nøye met gammell meening, vndersckede oc wnderwiissning paa sckriff, troo oc lerdøm, och haffwe fordi paa thesse ting giordt sig sielff ett nytt tyckæ oc mening, ther til berørde stwn- 20 dwm aff hoff[A 3a]mod, stwndum aff girighet, oc offte aff andre synderlige sager ther them ere til wilde, kwnne foerde oc fremme nogre ny fwnd oc anslag, Enchten sig sielff til velløst oc gode, eller och andre till willie och tienisthe, ther the kwnnæ dog 25 framdhelis brwghe, i nogre anslag som the ellers kwnne allene icke bekomme.

¶ Swodantt hemeligtt wild, haffwer giort manghe tretther blandt christett folck, oc forblindhett manghe maall twsindhe mennischer. Och effther thi att 30 thenne nerwarindhiss tretthe, som er emellom samme predicanther oc then meenighe christen kirckæ,

er ingelwndhe om synder oc ondsckaff, ey helder om then hellighe sckrifftt, men om then hellighe sckrifftis edle oc retsindighe meening, ingelwndhe om synder som sagt er, forti wij ere synderæ paa
5 begge sidher, baade aff fødtzill och leffnitt.

¶ Och dog att samme predicanther haffwe saaræ platzeritt och becklaffitt thett meenige klerckerij for girighedtz synd, thett sckall tha findhis i sandhett, att the spindhe icke meer for blaaer end andhitt folck
10 pleyer at gøræ, Om andre syndher wele wij nw inthet talæ. [A 3 b]

¶ Icke er same trette heller om then hellige sckrifftt, forti wij haffue scriffthen paa begge sider, ey er heller nogen blant the retsindige swo daarsck oc swo
15 forbiistridt, at han wil eller agter at forspilde scriffthen, hwar hwn rettelige brwgis. Men same twedrakt oc trette er forti om schriffstens edele oc retsindige miening, huar hwn findis, ther findis then største rett, effter hwilcken rett nw søgis i then hellige
20 kircke. Hwo som haffwer til then rett størst biistandt aff sckrifftt oc sckiel, aff naade oc forstandt, wiisdom oc klogsckaff, hellighet oc redelighet, oc søgher hwercken wild eller fordeell, røckte eller eræ, hannwm effterfylge wij gerne.

¶ Oc forti at the folck som lade sig tycke, att the
25 nw søge same rett, oc haffwe i gammel tiid søgt, ere atskilde vti twenne slag, tha wele wij nw kortelige swmmere begge slag, oc i exempel wiiss sette ether them for øghen, at i mwæ besinde oc offwerweye
30 beggis theris vilkaar. Oc nar i haffwe thett giordt, att i tha met beraad well betenckæ hoess hwilcken partt findis kan størst tryghet oc mynst

faræ, nar thet er icke got at henge syn salighetz handell, paa then som icke søgher syn eghen salighett. [A4a].

¶ Thet første slag lade wij nw ware paa then ene side, Morthen Lwther met alle syne tilhengere, ther swo møgit dess myndræ ere betrode paa hanss side, at the eræ hannwm alle besoeerne met stort vild. Same Luther haffwer met sig ett stort tal folk aff begge køn, leeg och lerdt, men dog ingen suo gamel at han haffwer seett hwn drede aar. Hanss forfeddre eræ. Eunomius. Manicheus. Jouinianus. Uigilantius. Ualdenses. Uichleffus. Joannes Hwss, oc anden swodan adill theris lige gamble fordømde kettere. Hanss afføde, discipelle, och soerne mend som end nw eræ till. Carolostadius. Oecolampadius. Swinglius. Capito. Bucerus. Balthazar. Lambertus. Pomeranus. Brwnpheltius. Regius oc mange andre lerde mend (wij tale nw inthet om then løse swermere hob) ther dog ere hannwm swo anhengendis, att the hwercken gøre eett met hannwm, eller han met them, men ere wiitt atsckilde mett troo oc handell swo att theris trette er icke nw om aflad, faste, hellidage, sang, lessning oc andre ceremonier som kwnne brwgis bode ilde oc vel, effter som hoess them haffwis en rett eller wrang mening, men hwn er vti mange oc drabelige støcke lerdøm, ther suo ere mennischins welferdt anrørendis, at the [A4b]ris retsindige troo oc mening forwthen, kan ingen worde salig, som eræ om thet høgwerdige sacramentt Jesu Christi legome, om messen oc hennis brwg, om mennischins frj williæ, om troo oc gode gerninger, oc anden suodan drabelig ting.

¶ Oc forthi talæ the icke alsomeniste hwerandre e
mod men oc swo skriffwe store oc helæ bøger, swo
at thet er them icke nog, at the ere met then menige
christen kircke partiickæ, Men ere och swo wordhen
5 partiicke met sig sielffwe, aff Gwdz retferdighe til-
ladilse, ther swo pleyer att forstøre ketterlig handell,
och giffwe syn hellighe kircke fred. Thesse folck
haffwe alsomeniste ett hiørne oc en wraa vti nør
thet er i Sasßen och nogre faa land och steder som
10 grentzer met Sasßen. Oc fordi att Gwd bewarer al-
tiid syne, tha haffwer han mange maall twsinde men-
nische i samme stæder och land, som ere then gant-
sche handhell plat vbewarede. Och ere thesse sam-
me folck Lwters tilhengere, hwercken bestandig
15 mett lang tiidtz lawheffdt, ey heller aff noghit erligt
samffwnd, forti met dygd, æræ, oc hellighett vti
leffnit oc gerning, haffwe the plat inthet att gøre.
[B1a]

¶ Desligest ere the alleryppersthe fennickedregere
20 forløbne oc forsorne clostermend och prester, som
ere forti falden Lwther til hande, at the kwnne vnder
hanss righe och regemente fremme en legomlig vil-
lie oc begering oc vti hannwm leffwe vstraffelig, nar
the haffwe al øffwerighet enchten forstørit eller
25 vrangelig vnderwiist, och forthi lyder theris gant-
scke lerdom effter then menige mandz gode tycke
oc legomlige behaff, hwor fore the wnder hellighedtz
och euangelij sckyn indføre een ny christendoms
frihet, ther dog icke andit er end eet syndeligt sielfs-
30 wold, aff hwilckit hwer man lader sig sømme thet
hannwm er løstigt, oc legommet behageliggt.

Thesse folck haffwe nw for snymen giordt sig

een ny myening oc vnderschede paa schriffen, om Biscopssdøme, Prestedøme, tro, gode gerninger, retferdighet, mennischens frij villie, dob, penitentze, wyelse, messe, Jesu Christi legomme, och andre sacramentt. Om Gwdz helgen, om sckerssild eller begang for affgangne christen siele, om tempel kirker oc closter, om rett oc løffte, om belede, wiigde oc consecrerede kar oc kleder oc andre kirkelige smykke, met all then legomlige oc vdwortis gwdelighedt som bruget er i then hellige kirke fra begyndilsen. [B1b] 5 10

¶ Theris gantscke lerdømme haffwer swodant wilkaar, at han er aff twenne slag, forti han er baade ond oc god, oc besluter baade løgn oc sandhet, liwss oc mørck, dygd oc scalckhet. Men thett er icke tha theris paaftind, nar the haffwe thet onde vdsøgt aff gamble ketterij, oc thet gode aff hellige och gamble christendoms lærefedre. 15

¶ Aff thesse twenne haffwe the giortt en ny samlegge, oc at hwn schwlde i alle maadhe agtis for nytt godtz, tha haffwe the henne glyndret oc amelerit met storachtige ord, løgen, klafferij, trw oc tratz, oc andre hadtzsche ord och sckiendtz talæ. Men hwatt the gøre met snedighet, omslag, vndergang, swenke och ftind hoss herrer oc furster, oc hoss then menige mand, talis nw inthet om paa thenne tiid, nar thet haffwer en lengre wnderherwiissning behoff. 20 25

¶ Met swodan bewiissning prampere the i theris hytter, raabe seyer oc triumph oc beschelde al verden for ketterij oc blyndhet som nw er oc warit haffwer, oc er them icke falden til hande. Met dygd 30

oc ære vti kerlighed, godhett, fred, sagtmodighet, welwillighet, lefsalighett, spagferdighet, troffasthet, mi[B2a]schwndhett oc reenhett haffwe the inthet att schaffe. Ickæ haffwe the heller biistandtt aff no-
5 gre besynderlige gaffwer, som enchten ere drabelige aff andelig krafft, eller wnderligæ aff hellighetz magt. Hær haffwe wij nw thet første slag swmmelige controfeytt, forti thet ware for langt met besynderlige exempell.

- 10 ¶ Paa then anden side sette vij then gantsche christendom som standet haffwer i femtenhunderde aar, oc haffwer warit bestandig nest Jesum Christum Gwdz søn och all werdsins herre oc frelsere. Først aff the hellige apostole oc alle Jesu Christi discipel-
15 læ, aff mangemaal hundrede tusinde hellige martiribus, blant huilke en stor part haffde hørt oc tient the hellige apostole oc forti beschreffue thet same som the hørde aff them oc saage them gøre och brwghe. Ther nest setthe wij mange maal tusinde
20 hellige mend bisper prester doctores oc lerefedre, først aff then gretsche kirckæ Siden suo mange hellige mend, somme martires hellige paffuer bisper abbeder och andre vtallige lerefedre aff then latinsche kirke. Ther offwer swo mange christendoms
25 raad och store scoler, som haffwe thett samme rand-saget mett scrifft oc sckiel stadfest oc samtycht [B2b] ther alle forberørde helgen haffue lert oc troett.

- ¶ Framdelis swo mange christne første och her-
rer, keyseræ, konger, hertoger, greffwer, riddere oc
30 anden adill, som varit haffwe Christi oc christendoms trofaste mend fran begyndilsen, oc forti stadfeste oc bekende met tro oc handel al then christe-

lige lerdøm som the funde for sig i then hellige kirke, thet wij end nw mwe see oc finde vti keyserelow oc landzlow, vti handfestning oc recess, vti breff oc segel, vti priuilegier oc friiheder, vti krønicker och historier, Uti hwilke herrer oc førster 5
obenbarlige bekende, then samme troo oc lerdøm som the fwnde for sig, oc haffwe then samme holdett oc brwget baade i handel oc leffnett.

¶ Ther nest swo mange rige, landsckaff, oc steder, som met alle syne indbyggere, meenig almwge, haff- 10
we altiit standet warafftige i samme christen tro oc mening. Oc i hwosomhelst ther er tilbage falden fran Christum och christendommen, oc ere nw enchten Christi obenbare fiender oc modstandere, eller oc swo affschorne fran then menige christendoms 15
samfwnd for vlydilse oc ketterij, ware sig enchten iøder, saracener, twrcker, tartare, rytzer, bemer, eller andre folk oc landschaff theris ligæ [B 3 a] Tha haffwe the dog altiit standett fast vthi Jesu Christi retsindige troo oc lerdøm. 20

¶ Uti thesse forskreffne mend hellige samfwnd oc selscaff kan ingen ting begeris eller esckis, som hører til all fromhett oc fwldkommelighett, hwad heller wij agte naadegaffwer, hellighett, wiissdom, klogschaff, forstandtt, kerlighett, ydmyghett, godhett, 25
iertegen, hunger, tørst, modgang, trengsil, fengsil, ælendighett, armod oc fattigdom, død oc blod, eller hwess andre apostolige oc euangeliske dygder enchten kwnne haffwis eller besiidis.

¶ Aff thesse hellige mend haffwer Gwd brugitt eet 30
stordt selscaff, ther haffwer ført hanss hellige bwd-scaff offwer then gantscke verden, oc thet fwld-

kommet formedels them, oc then helliandz naade, som var begynt aff the hellighe apostole, hwess the obenbare lerde for then menige almwge, oc disputerede mod fordømde ketterij. Haffwe the oc swo
5 beschreffwett, oc effter lerdøm oc schrïfft haffwe the sckicket theris ganscke leffnett, swo at theris leffnet oc bøger, lerdøm oc handell, ere oss en klar vnder-
schede paa Gwdz villie oc all hellig schrïfft.

Hwad then alsommegtigiste Gwd haffwer [B3b]
10 giordt oc latt for theris schyld, baade i theris liiffs tiid oc effter døden, ther met at bewiise, att the vore hannwm vti troo, leffnet, lerdøm oc handel saare behaffwelige, ware nw forlangt at beschrïffe, oc icke gøris behoff nar theris hellighet haffwer all ver-
15 den til vitnisbyrd. Desligest haffwe oc swo manghe aff them bewiist sig i samme drabelighæ wilkaar som the hellige apostole ere befwnden vti.

¶ Hueden thette selschaffer kommett oc huem them haffwer raadt oc regerit, er oss widerligt nog aff then
20 hellighet ther Gwd haffuer them brwgett vdi, oc haffwer sielff sagt, att same hellighet scwlde vare en fast besegling baade paa tro oc lerdøm.

¶ The drabelighe mend som warit haffwe aff thette selsckaff och i thette samfwnd, haffwe i gammel
25 tiid bestriidt met tolmodighett oc andre merckelige dygder, alle the tyranner som forfwlde Christum oc Christi kircke, thet er hanss hellige lemmyr, oc ther offwer huercken spartt arff eller eyæ, godtz el-
ler penninge, leem eller halss.

30 ¶ Ther til mett haffwe the i gammel tiid offwerwundet alle ketterij, somme met schrïfft [B4a] oc lerdøm, oc somme met hellighet oc iertegen. Des-

ligestthæ var theris gantsche lerdom oc leffnett forwden alt vild, forti the haffwe ther vdi inthet andhet anseett end Gwdz loff oc ære, oc theris egen oc alle menniskirs salighett och welfardt.

¶ Thet som wij wele nw forsware i thenne bog, 5
haffwe the forswarit for oss vti swodan tro oc mening, at thesse stöcke lerdom haffde icke allene met sig schriffitt oc sckiell, men och swo alle helghens brwg, och varit haffde for them i then hellige kircke, met then menighe christen mandz tro oc samtöcke, 10
slegt fran slecht. Som the haffwe warit for oss vti Christo Jesu, oc wij ere formeddels them, kommen til Jesu Christi kwndschaft, swo anamme wij och gerne then same lerdom aff them som the anam-
mede aff theris forfedre, hellige apostolæ oc aposte- 15
lige mend, aff Gwd oc then helliand i alle maade, effter Christi løffte, raadde och regheredhe.

¶ Offwerweyer forti thesse twenne selscaff, och si-
dhen besindher hwad i gøre schulle, paa thett i mwæ the samffwndt well bekendhæ, hooss hwilcke i scwl- 20
le opsette edher salighedt [B4b] Brwger her vti thet forstandt oc skiel, som i pleye att brwge nar i døme och grandtsche werdslige sager. Uti hwilke at randsage, nar i scwllle høre bewiissning aff vitnis-
byrd, tha pleye i baade effter Gwdz oc verdsins low, 25
at meest ansee the vitnisbyrd som ere aff then erligiste oc beste hob bestandige. Oc nar schrifften er forti diwb oc wklar paa mange steder, Dessgeligist nar hwn icke heller wdredher oss alle spørssmaall oc twielssmaall, eller oc haffwer paa somme steder 30
twenne meninger, tha besinder om thet er icke tryg-
gere att efftherfylge, vti gammel christendoms han-

del oc brug, thette erlige oc hellige selscaff som er bestandigt aff swo mange, oc swo merkelige godhæ wilkaar, end vphenge syn salighetz trøst hoss then anden løse hob, som hwerken er gammel aff lawheffd, ey heller erligt aff samfwnd oc icke bestandigt aff hellighett men er een wild swerm som hwercen er eensindig met schrifftn eller met then første oc eldste christen kirckæ eller mett gamblæ ketteræ eller mett sig sielff indbyrdhis.

- 10 ¶ Thet mwe the iw besindhe, at sckwlle wij trede fra swo gammel lawheffdt, swo erlighæ vitnisbyrd, oc suo sterck bewiisning, tha sculle wij see och høre aff them then bewiisning [C1a] som er bode større oc sterkere, icke aff store ord oc løss talæ, men aff
15 scrift oc sckiell, aff dygd oc fromhett, aff iertegen och anden aandelig krafft, ellers gaa wij ingelwnde fran wortt gamble kwndscaff.

- ¶ Anseer fforti icke thet at wij eræ syndere, eller huess brøst oc misbrwg som findis hoess thett menighe klerckerij, ther forhaabeligt er att bedris kan
20 nar Gwd will nadhen giffwe. Nar then menige mand bliffuer bedre end han nw er, tha faa wij oc swo bedre presther end wij nw haffwe, thet er gammel klage, syndige foreldre føde syndige børn. Then tiid
25 menigheden var from oc god oc i alle maade christelig oc retsindig, tha fødte hwn børn som vare henne lige oc tha haffde christendommen godt folck och godhe presther.

- ¶ Men nar hwer scall dømis for syn eghen gerning,
30 tha er thet raadeligt at wij lade Gud alting døme som best kan oc maa. Haffwe wij icke apostolorum eller martirum hellighet tha haffwe wij dog theris

tro oc loffwe, helligheden faa wij nar Gwd wiill. Christendommen haffwer hafftt mange hellige oc drabelige mend til forstandere, men Petri oc Pauli lige haffwer han dog icke hafft, oc icke faar han hel-
[C1b]ler hær effther. Swo schwlle wij dog tacke Gwd 5
hwer for syn naadhe, oc forbide større met daglig bøn oc begering.

¶ Thi raade oc bede wij eder som sagt er, at i grangiffwelige offwerweye, scarpelige randsage, oc rettelige besinde, hoss hwilcken part i scwle opsette 10
eder salighetz trøst, och huar i kwnne tencke at ther findis størst tryghet oc seckerhet effter en christelig grantscke ther bliffwer fastelige hoess, oc serdelis i the stöcke lerdøm som forberörde ere oc andre flere ther scwlle formerckis aff thesse effterføl- 15
ghende genswar.

¶ Oc vnder dess formane wij ether, at i lese same genswar met stor grantscke, Oc hwess noget ydermere kan begeris end the indeholde tha scal thet framdelis findis wdi wor christen troes wndersche- 20
dhæ, ther wij lade nw strax trøcke næst effther thesse wore genswar. Thet kende Gud at wij met thenne vnderwiisning icke andeett søge, end baade wor oc eder salighett. Jesu Christi friid oc naadhe ware met
eder ewindeligh. Amen. [C2a] 25

MEnige Danmarckis Rigis Bispers oc Prelaters
Christelige geenswar, emod nogre vchristelige
swar mett hwilke thesse ny lerere som kallis euan-
geliske predicanter siwnis att haffwe sig wndskyltt
5 oc orsagett till xxvij. article som same Bisper oc
Prelater haffwe besynderlighe anlagett vdaff theris
gantsche predicken, lerdom oc handell, i then her-
redag som war holden vti Københaffn. Anno do-
mini. M.d.xxx. i Julij maanedt.

10 ¶ Then første artickell aff samme
predicanter lerdom.

THen helligæ kirckæ haffwer faridtt wild i xiiij.
eller xiiij. hwn dredæ aar, thett er noghett ner
siden wor herris Apostelæ ware till.

15 ¶ Predicanternis swar till samme første
artickell.

THen sande hellige kircke som er funderitt oc
grwnderit paa Christo then rette grwndsteen,
lerdtt oc opliwstt i en retscaffen tro, oc begaffuet
20 met then sandhe helliand, som hennæ styrer och re-

Mat. 16
Esa. 28. 58.
Jer. 2.
1 Corin. 2.

gherer wdhi allæ synæ weyæ, kan icke faræ wild,
[C 2 b] som Christus sielff sigher. Men swodan kircke
som ethers er, som staar alleniste vti wdwendig
hyglerij och kødelig hellighett far altiid wild.

¶ Prelaternis geenswar.

5

Cant. 4 oc 6
Ro. 12
1 Corin. 12
Ephe 4

Effther thi at Christus then hellighe kirckis brwd-
gomme, icke haffwer vthen een brwd, som Salo-
monis brøllwps wiisæ klarlige lyder, Hwilcken brud
sanctus Paulus kaller hanss aandelige krop. Hwore
gaar thet nw till, at wij vti thette swar høre talis om
tweenne kircker, Mwnne Christus met twegiffte nw
vare wansckaptt, oc haffwe till ett hoffwet twenne
kroppe. 10

¶ Men i wele tha sige at eder kircke er then sande
Jesu Christi brwd och hanss aandelighæ krop och 15
wor kircke er then store skøge ther propheterne
haffwe alle controffeytt met syn retthe farffwe. Swo
gott. Men thett wele wij gerne høre aff ether. Then
kircke som kallis i hellig schriff Christi brwd oc
krop, munne icke hwn (i hwar hwn tha findis) ware 20
then sande oc retsindige aff egthe oc retthe leffwende
Gwdz kircke, ther er (som i sige) hel[C 3 a]lig fwnderit
oc grwnderit paa Christum, then sande och retthe
grwndsteen, lerdit oc opliwst wdi en retsindig tro,
och begaffwet met then sande helliand som henne 25
styrer oc regerer i alle syne weyæ, ther kan forti in-
gelwnde faræ wild, som Christus sielff siger.

¶ Thenne kircke (som wij formode) tilstaa i at ware
en sand christen kircke, ther wij gerne samtøcke met
ether, vti ett støcke ere wij dog icke offwer eens, 30

thet er. Hwad heller then kircke findis hooss ether
eller hooss oss, nar thett stöcke er forti met grant-
sche randsaghet, tha haffwe wij fwndet thet wij søge
effther. Oc dog thet er bewiisligt aff mögen handell
5 at edert samfwnd icke er then retsindige christen
kircke, som er Jesu Christi brwd. Uij wele tha hær
beschriffwe trenne wijse tegen som scwlle gøre hwer
christen lesær wijss, paa thet forsckiel som er emel-
lom then sande christen kircke Gwdz brwd, och then
10 wanegthe hoerkone ther Gwd icke bekender for syn
brwd.

¶ Først at sige. Then retsindige christen kircke er
een oc icke flere, nar hwn er Christi sande brwd oc
hanss aandelige krop, met hannwm eensindig oc
15 eendrectig i alle maade. Men e-[C3 b]der kircke er
icke een aff noger enighet, forti hwn gjør hwercken
ett met gamble retsindige christen, ey heller met
gamblæ fordømde ketthere, oc icke heller met eder
sielffwe indbyrdis, nar hwn paa en kort tiid er at-
20 sckilt vdi swo mange sechter oc partiir, som ere Lw-
theraner, Carolostadianer, Oecolampadianer, Zwing-
lianer, oc andre mange naffn som ere fødde aff ny
oc atsckillig partiiske handell.

¶ Framdelis er hwn icke heller een, hooss hwer aff
25 ether besynderlig, forti i fiigte met ether sielffwe vti
swo mögen modsaffn, icke allene wdi atsckillig tale
oc bøger men offte wti een bog och een talæ.

¶ Men twert emod tha er wor kircke i alle maade
then same wti enighet fast aff bestandighet, oc sig
30 sielff altiid lig, icke partiisck, men i hwor hwn fin-
dis, tha er hwn wed same mening, same tro, same
bekendilse, oc same lerdom, oc swo haffwer hwn

altiit waritt siden the hellige apostele ere affgangne, till thenne nerwarendis tiit, ther sandelige er sceedtt aff then helliandz obenbare dom oc willie, som haffwer bewaritt i swo manghe hwnderdhe aar vti troens enighett, och lerdoms eensindighett the hedninghe som ere [C4a] och altiit ware swo wiidt spredde offwer then gandtscke werdhen. 5

¶ Ther nest, tha er then retsindighe Gwdz kircke almennelig, thett er spreedt och wiid giordt offwer alle iønderigs land och righe, effther som Gwd haffwer loffwett syne hellighe patriarcher Abraham Isaac och Jacob, att han schwldhe mangffoldig gøre theris sæd wthi Christo offwer all werdhen. Och som hellighe prophets prophetier the liwdhe om the hedningers kald till troen, och iødhernis afsckiørd 15
från samme tro, och hwore then hednische kircke schwldhe wiid gøris från østher oc till westher, och från syndher och till nør, ydhermere end then iødiscke kircke, ther schwlde alsomenisthe beslwthiis vndher iødhelandz grentsche. 20

¶ Ther Christus haffwer och swo stadfest ther han taledhe om Centurionis troo, och ther han bød syne discipele baadhe i lesthen och Apostelers gerningher, att the schwldhe føre hanss bwdsckaff offuer all werden, ther oc swo war obenbarit sancto Petro vti 25
en andelig siwn. [C4b] Ther Paulus alle hedningers lerefader haffwer forfwldt mett forkynding, och ther om besynderlige schreffwett oc disputeritt till the Rhomaner oc Galater. Schriffterne som thette bewise ere hwer mand witherlighe. 30

¶ Men thenne eder kircke er swo krap oc beslwtis vnder swo smale grentzer, at ther som hwn kallis

almennig, tha kwnne i hennis naffn icke forsware,
nar hwn haffwer icke vden eett hiørne vti nør, thet
er i Sasßen oc nogre faa land och stedher som ther
findis nest omkring. Hwilcke folck the alleredeliste
5 christen som findis vti gamble christen land, Ual-
landt, Hispanien, oc Franckerighe icke agte for an-
dett end wilde mennischer, fraadzere och dranckere,
ther i kraap oc styrcke haffue noghen dwelighett,
men i wiid, sind oc schiell platt inghen.

10 ¶ Endog at wor herre haffwer paa alle stæder som
edher kircke er begyndtt bewarit sig flæræ end siw-
twsinde mend, ther icke haffwe knæfalditt then Saxo-
nische Baall, hwar fore then iødiscke kircke er end
nw baade widere oc større end eder sckall nogen
15 tiid worde Men twertt emood, tha er wor kirckæ swo
wiid och breed, som then gandtscke werdhen er stoer
till. [D1a]

3 Reg 19
Rho 11

¶ Ther nest kallis oc same Christi retsindige kircke,
Apostelig. Forti hwn er sandelige forbygdtt paa apo-
20 stelige oc prophetelige fundamentt, siden then yp-
perste hiørnesteen Christus Jesus er grwndelige
vnderlagt. Oc forti besckriffwis stadtz mwræ, thet
er kirckins, vti sancti Joannis obenbarilse, att haffwe
xij. fundamentt, oc i them ware besckreffne the xij.
25 apostele naffn oc thett vsckyltige lambs, som er Jesu
Christi naffn.

Ephe 2.

Apoca 21

¶ Uti theris predicken oc lerdom er then sande hel-
lige kircke grwndett, oc fran theris tiid met en ewig
handel oc brwgilse, hantfanget slegt fran slegt met
30 en stedtze forføling vden alt affald, er oc swo kom-
men nw till wor tiid.

¶ Oc fordi ther som i ere Christi kirckis egthe børn

oc icke horebørn, framkomne aff then wegte berøch-
tede sckiøge, icke fødde aff retsindige apostele men
aff forgifftige kettere, tha giffwer oss til kende eder
framfarne aaldinge oc forfeddre, bisper oc lereme-
stere, oc framsetter oss slegtelige eder affckomme, 5
fran thenne tiid oc til the hellige apostele, oc bewi-
ser i hwad landtscaff och hoss hwad folck thett er
holdet oc brvget, som i nw leræ oc foregiffue. [D1b]

¶ Uij som haffwe then sandhe kirckæ Jesu Christi
brwd till moder, kwnne thet gøre wden all vmage, 10
thet er, at fortellie pwnchtelige alle wore bisper oc
leremestere fran thenne tiid och indtill sanctum Pe-
trum Christi stadtholdere, en høffding offwer alle
apostele, oc then hellige kirckis første bisp, oc thet
bewiise, at all christendoms lerdom er swmmelige, 15
met en rett handffestning kommen fra the hellige
apostele och apostelige mend theris nesthe effther-
kommeræ.

¶ Hwem will forti nw lenger twile, enchten paa
wor eller eder kircke? nar wor er Jesu Christi brwd 20
then sande hellige kircke, Oc eder tvert emod er then
vanegte sckiøge Satane forsambling, thett er alle be-
dregeris, bespotteris, oc forbannede mennisckers
kircke.

¶ Men i wele tha sige, at wor kircke staar alsom- 25
eniste vti wdwendigt hyglerij oc kiødelig hellighet,
oc far forti altiid wild. Blwes ether icke i wanegthe
horebørn, een wanartig affckomme, oc rett ormeslegt,
att belacke then hellige kircke wor moder, met swo
løgenafftigt klafferij. 30

¶ Mwnne icke wor kircke aarlige paa be[D2a]syn-
derlige tiider lere syne børn at the scwlle sig wogte

for alt skrømpterij, oc serdelis i wdwortis gerninger? I sandhett tha gør hun thett, oc vnderwiser oss om hellidage baade aff lesten oc epistelen, att inghe wdwortis gerninger ere nogen tiid dwelige,

5 wden the vdspringe aff kerlighetz røder.

¶ Hwem er swo groff at han haffwer icke hørtt Jesu Christi ord til syne discipele hoss Matheum. Uden i offwergaa (siger han) phariseyerne och the lowkøne met retfferdihett, tha skulle i icke indgaa vti him-

Mat. 5.

10 merigis rige?

¶ Hwem haffwer icke paa ett andhett sted hørdt, hwore same Christus siger till synæ: Uogther ether for the phariseyers swrdey, som er skrømpterij?

Luce 12.

¶ Eller huem haffuer icke hørtt thette priiss oc loff
15 som sanctus Paulus giffwer kerlighett, nar han siger.

I Corin 13

Att ther som ieg kwnne icke alsomeniste tale met alle mennickers twnger, men oc swo mett engle twngher, oc ieg haffde tha icke kerlighett, tha ware ieg som en sckioldinde malm oc en klinginde Cymble? Eller
20 oc møgett andet som ther effterffølger. Ud aff hwilckett wij læris och vnderwisis, att [D2b] icke allene alle wore gerninger, men hworæ alle andre gwdz gaffwer ere vnøttige oc vdwelige, kerlighett forwden.

¶ Oc ther som i hær icke mett obenbare løgen be-
25 cklaffe then hellige kircke, tha besckermmer ether, oc forsuarer thet som i haffue sagt oc bewiser met een ther andett haffwer lerdt oc predicket, enchten eblantt the gamble kirckins lerefedde, eller och eblantt the vnghe, ther i pleye spottelighe at kalle Sophister,
30 hwess bøger i werdis tha hwercken att see, lessæ, eller forstaa.

¶ Men vnder dess wele wij lade swo waræ att wor

ganscke kirckæ er ickæ alsomenisthæ sckrømtelig,
 men ett sandt sckrømppt, och att hwn er besmyttet
 i alle syne lemmyr met allæ synders fwllhett, Mwn-
 ne hwn forti altiitd faræ wild som i wele sighæ?
 Hwem haffwer thet nogen tiid sagt, enchten om 5
 hedninghe, iøder, kettere, afsckorne, twrcker, eller
 saracener, som ere allerlengst fra Jesu Christo, at
 the fare wild i alle theris gerninger, oc all theris
 gantscke handell? nar the haffwe tha møgett baade
 retsindelige talett, sckreffwett oc giortt, som i mange 10
 maade bewiisligt er. [D 3 a]

¶ Oc ther som i wore icke meer begredelige aff
 blindhett oc wsiilhett, end i ere bespottelige for gec-
 kerij, tha motte wij met latter och gammen, vnd-
 fange the sckriffther, ther i føre i rette til en fast oc 15
 sterck bewiissning paa edertt første swar, forti same
 sckriffter ere ether inthet biistandige.

¶ Udi then førsthe som staar Esaie xxviij. straffer
 Gwd the iødiscke prester, for drwckenscaff oc van-
 wittighet, som er drwckenscaffs efftherfølgheræ. 20
 Men hwad kommer thett wor kircke weed?

¶ Men forthi i ere haarde halse, fødde till bagtall
 oc klafferij, ther met at forføre thett gantscke klerc-
 kerij vti menige mandz had, tha er thet altiitd ether
 seedwane, at hwess horde oc strenge ord som lyder 25
 paa the iødiscke prester, phariseyer oc lowkøne, them
 pleye i altiitd, hwad heller the kwnne thett taalæ el-
 ler ey, att wrye oc drage emod then hellige kirckis
 tienere, bisper oc prester.

¶ Udi then anden sckrifftt som staar Esaie lviij. 30
 offwersckiender wor herre iødernis sckrømpptelige
 fastæ, hwar paa the sig fortrøstede forwthen andre

gode gerninger ther the for[D 3 b]sømede, och meest kerlighett som the schwlde bewise theris fattige brødre. Thi kan thet icke vare wor kircke anrørendis, vthen for nogre syne sckrøbelige lemmyr som
5 fare wild met wanwittighe iøder Nar then hellighe kirckæ første dag i faste pleyer at fordøme thet same oc lerer forti syne børn, hwore the scwlle børlike faste, mett thett som Christus siger hoss Matheum. Nar i schwlle faste, tha warer icke wløstige
10 som sckrømptere the ere, mett thett som efftherfølger.

¶ Then tredie sckrifftt som staar Jeremie ij. er aff same slag, dragen fran the gamble iødiscke prester, oc indførtt paa wor kirckis tienere, met edre euangeliscke blomster oc smykke, thett er klafferij, sckiendtz
15 ord, løghen och bagtall, ther mett forblomme och ammelere i all edher sckrifftt.

¶ Then fierde sckrifftt som staar i. ad Corin ij. giffwer till kende, hwore ett legomligt oc kødeligt men
20 niske icke kan begribe thet som Gwdz and tilhører. Men hwad kommer thet wor kircke wed. Mwne hwn forthi at Paulus swo sagde om nogre beestlige mennisker vare gantz legomlig och kødhelig?

¶ Oc nar inge aff thesse ting (som figwrli[D 4 a]ge
25 sigis) røre enchthen himmell eller iord, tha maa thett ware een wnderlig ting, at i vden all blwgsill, met swodant kaagel taare fordriste ether till at bedrage en simpel almwge ther vor herre Jesus Christus haffuer dog suo dyre kiøptt met sytt hellige blodz
30 vdgydilse.

¶ Men nw wele wij oc swo thet som sandt er tilstaa, at wor kircke haffwer mange legomlige oc kiø-

delige menniscker, mange prester som ere drancckere oc wlerde, mange oc swo sckrømpthere, oc at mange som icke bwrde haffwe meer agtett cerimonier oc vdwortis gerninger end børligt war i nogre hwn- derde aar, hwar fore wij nw lide thenne forgifftige 5 tiid. Icke kan forti klerckeriidtze onde leffnett gøre theris sag rettfferdig som eræ kettheræ, icke maa klerckeriidtze obenbare synder, ware ketthris bewiissning. En sand klage offwer kirckins tienere, kan icke bewiise noger christen troes falschett, eller och 10 ketteris sandhedtt. Thet er aff nød (sagde Christus) at slawbrande schwlle komme, thet er tilfelde oc orsage till synd, men wee er dog then som the komme vtaff.

Mat 18

¶ Then stwnd wor kircke fichter oc vandrer hær 15 paa iorden, fra syn begyndilse oc till sytt endeligt som then hellige sckriffte figwrlige [D4b] indeholder, tha haffwer hwn i sig diwr baade reene och wreene, hwede och affner, godt sæd oc tiidtzle, gode 20 fiske oc onde, wise iomfruier oc daarlige, oc ther til met lam oc bwcke, thet er, rettfferdige oc wretfferdige.

Gene 7

Mat 3

Mat 13

Mat 25

¶ Forti som ther sprockelige sigis. Swo lenge bliffwer synder till som noger menniscke leffwer, oc besynderlig i thesse werdzens siisthe dage swo att then 25 onde hob, sckall iw altiid then gode offwergaa, nar wor herre Christus Jesus haffwer sagt, at i the yderste dage sckall ondscaff ware offwerflødig, och mange folckis kerlighed forkølis. Men paa thet siiste nar then hellige kircke haffwer fwldkommelige bestridt 30 syne figender, dieffuelen, legommeth oc verden, oc begyndher att faa seyer mett offwer hand, oc the onde

Mat 24

ere wdmøstrede fran the gode, som the euangeliske
parabole sige att sckee sckal, tha sckall thet fwld-

Ephe 5

Att hwn sckal tha vorde erefwld, oc scal hwercken
5 haffwe smytte eller ryncke eller nogen last, men i
alle maadhæ ware hellig vplatzeritt oc vstraffelig.

¶ Oc for then sag vti Salomonis brøllups wiisæ tha
sigis kirckin Christi brwd stwndum att ware deylig
som soolen, oc wdwold som [E1a] maanen, deylig

Canti 6

10 som sooll paa then kirckis vegne som haffwer off-
werstridt met seyer, vthi hwilcken ther siwnis forti
hwercken smyththæ eller ryncke, forthi hwn er be-
standig aff rett eddill godhett. Udworldt som maa-
nen, paa then kirckis vegne som end nw figter. At
15 som maanen er icke wden all smytte, swo haffuer
same kircke vti sig baade onde oc gode.

¶ Men dog bekende wij, att thenne same kircke i
hwore manghe syndere hwn haffwer, er wnder dess
alligewel hellig, deylig oc vplatzeritt, baade forti hwn
20 er grwndett paa Christum, oc frelst vti hanss hellige
blood, vti hellighett antwordett oc befalett faderin,
raadt oc regerit vti allæ syne weye aff then hellige and,
ther haffuer sande sacramentt, sand tro, sand Gwdz
dyrckilse, sand gwdelighet, oc en sand hellighett,
25 swo at vden for henne, er inthet helligt, inthet Gwd
tacknemmeligtt eller behaffweligtt.

¶ Ther nest oc swo, att endog hwn haffuer vti sig
flere onde end gode, som Christus sielff siger mange
wære kallede oc ffaa vdworldhæ, Ther war tha aldrig
30 ingen tiid swo forgifftig, att hwn haffde iw nogre
gode mend, hellighe, vplatzeræde, drabelighe aff
alle slag, [E1b] dygder oc fromhet, for hwess sag

then gantscke kircke kaldis hellig, deylig oc wplatzerit oc thet sømelige, forti at kirckæ er eet ord som beslwter en menig forsambling, om hwilken møget rettelig sigis, som kan tha icke bekomme hwer oc een ther findis i suodan forsamling.

5

Swo sige wij en stad eller en menighet at være syn furste hwld och troo, nar hwn haffwer aldrig warit hannwm vlydig, men altiit waritt lydig oc trofast, met willig tieniste oc vnderdanighett, endog at nogre vndersotte vti same menighet haffwe baade waritt hannwm vlydige oc faldet hannwm fra hande.

10

¶ Ligerwiiss som ingen wiis mand lasther thet hwss som er bygd paa stoer kaast oc tæring i aldersckiø-niste maade, forti att thet haffwer nogre wreenæ stedher, till mennisckins hemelighe behoff.

15

2 Timo 2 ¶ Men thet skall agtis som sanctus Paulus siger.

Roma 9 At vti eet stortt hwss, findis icke alsomenisthe gwldkar oc sølffcar, men oc swo trækar oc leerkar, swo att somme brwgis till høffwiske oc erlige behoff, och somme till whøffwiske oc haanlige behoff. Swo er thett och i then hellighe kircke (som er Gwdz storæ [E2a] hwss) hwar ther findis somme kar aff Gwdz retfferdige wrede bereedde till fordømilse och haanhett, oc somme kar som aff hanss wsigelige misckwnd eræ bereeddhe til eræ oc salighett.

20

¶ Men ther som wor kirckis synder besckemmer ether swo saare, tha lader oss eder kirckæ till siwne som haffwer hwercken ryncke eller smitte, oc tha wele wij henne gerne anamme. Men nar wij wele eder kirke nøye besee, tha faa wij well ther manghe vti sigthe som eræ fraadtzere, dranckere, sløsere, hoorkarle, daablere, forborghede, forødere, land-

25

30

flwchtighe, tiwffwe, snaphaner, iomfrwkrenckere, forredere, røffwere, kirckebrydhere, forløbne, och vti mange andre maade werlige folck som haffwe her till dags forfylte met vdygd oc ondsckaff waritt, aff
 5 rett misshoff, agtet for forlaarede menniske baade hoss sig sielffwe oc andre flere ther haffwe nw først fangett mood siden the hørde, att then blotte tro gør them baade retfferdige oc salige.

- ¶ Oc nar i haffwe swodantt folck wdi eder kircke,
 10 hwore gaar thett till att i see suo grandtt wdi andre folckis syndher, men wdi eder egnæ syndher eræ i aldstingest blindhæ. [E2 b] Thi kwnne wij icke andhett sighe till eder end thesse Christi wor frelsermandz ord. Hwij seer thw then sckieff som er i thyn
 15 broders øge, men then bielcke som er i tytt egit øge agther thw dog icke? Eller hwore taler thw tyn broder till och sigher, tilsted att ieg vtdrager en sckeff aff tytt øghe, och see ther er een bielcke wdi tytt eghett øghæ? O thw sckrømptere, først skalt tw
 20 wdelthe bielcken aff tyt eghet øge, oc siden maat-tw see till om thw kantt wdtage then sckieff aff tyn broders øghe.

¶ Hwem er then som er icke inderlig begherendis then tiid mett hellighett oc fromhett, som war i then
 25 førsthe christne kirckæ? Eller hwem er then om han haffwer noghett skell ther icke gremmer sig mett angher oc swck, att hanss tiid schwldde ware blandt synd oc sorg, vti thesse verdzens siste oc forgifttige dage?

- 30 ¶ Men wij sckwlle tha thett icke forglemmæ som merckelighe sigis. Thet som icke kan anderledis sckee oc ware, skalt thw ffordraghe oc icke straffe. Aldrig

war then hellige kirckis lycke oc welferdt swo stoer, att hwn haffwer iw fordragett mange onde iblandt faa godæ [E3 a] Oc nar Christus i then lille hob som war icke vden xij. apostelæ haffwer fordraghett syn forrædere Judam, ther och war hanss tiwff, oc Petrum ther hannwm sckwlde negte oc forsage, och alle the andre apostele ther hannwm ginghe fran handhe. 5

¶ Desligest nar sanctus Paulus oc alle the andre apostele som ere christhends grødis første framflwg, haffwe blantt swo liden en hior dt som then hellighe kircke paa then tiid war fordragett, och hafft metlidilse met swo mange falscke apostele, falscke brødre, aarckeløse bwge, bedragere, mange wdedere, oc offwer altt them som met sød tale oc smyger lerde oc predickede som i nw gøre effther then menige mandz gode behaff, hwilcket wij kwnne formercke aff theris egne sendebreff. Hwi scwlde icke wij som ere selfwe storæ och groffwe syndere, fordrage met sagtmodighet andre folckis synder och ondsckaff? Sandelighæ tha er then icke god, som the onde kan icke fordrage. Then som kan icke fordrage Cain, han bliffwer aldrig Abell. 10 15 20

¶ Lader forti wdaff i klaffere oc belackeræ, att ware blinde i edre egne synder, och swo siwnscke wdi andre folckis gerningher. Hær [E3 b] er nw nog kikkett i then seck som henger fore till, seer oc swo noget i then seck som henger bag till. Att nar hwer aff oss haffwer forstandett syn eghen brøst, forwden hwilcken inthe menniske enchten leffwer eller fødis, tha kunne wij dess lettere aff en broderlig kerlighett fordrage hwer andris sckrøbelighett. At wij 25 30

emod herrens bwd skwllē icke oprøcke tiidzlæ mett Mat 13
hwedett, eller oc thet som werre er, huedett for
tiidzle, oc nar wij emod sancti Pauli raad bide oc Gala 5
slwge hwer andre, scwllē icke oc swo gøre hwer
5 andre till inthett.

¶ Besinder forti euangeliske predicanther edert
eghett homod, oc mett hwad dristighett i ether til-
welde tette christen kirckis naffn och tittel, nar i
ere icke hennis lemmyr, end sige then gantscke
10 kircke, men ere afsckorne greene, ther mett tiden Mat 25
(hwess i ether icke bekende) scwllē kasis i then
ewige ild som er bereedt dieffuelen och hanss englæ
hwordane i ere, end tha att i kwnne wndgaa werd-
sins tymelige ild.

15 ¶ Och paa thett i schwllē icke mett thetthæ støcke
indlegghe noghen æræ hooss simpell oc wlerdt al-
mwghe, ligherwiiss som thett ware edhertt paaftwnd
mett thesse twendhe kircker, tha sckall ther widis
att i haffwe thett [E4a] aff edre forfeddre gamble
20 fordømbdhe kettheræ, aff Donacianer først optencktt,
oc sidhen aff waldenser, wickleffer och hwssither
fornyghett och andhen tiid wdroptt, som mett stoer
kwmmen och wmaghe wille forckorthe then helli-
ghe kircke, och henne beklemme och bekrenke i
25 lønlighe ketthere hytther och wraaer, som er dog
forspreedt offwer then gandtsche werdhen. The for-
mercke att kirckins machtt och erlighe bestandt aff
schrifft och krafft trenger them meræ end the wille.

¶ Och nar the kwnne tha kirckin icke negthe, ther
30 haffuer bestandt aff then klare schrifft, att the skwllē
tha noghett haffwe gjort tha haffwe the digthett een
ny kircke ther er vsiwnlig oc swo andelig, att hwn

hwercken kan sees eller hørís, ther the sige at ware
alsomenisthe therís tall och forsambling, som ere
forsiwnendhe till salighett, ther inghen tha kendher
och weed wdhen alleene Gwd. Hwilcken digtt som
er fordi obenbarlighe mood Gwdz ord ther haffwer
oss giffwett en leghomlig och siwnlig kircke, och
Mat. 18 swo sagtt. Thw sckaltt thett sighe kirckin. Och hwor
han tha icke will agthe och lydhe kirckin, [E4 b]
sckalt thw ware hannum vbewarit som en hedning
och een obenbare wdedere. Men hwore kwnne wij
noget sige kircken, eller henne høre oc lyde, nar
hwn er swo vsiwnlig, at hwn kan hwercken sees
eller hørís?

¶ Then anden artickell oc ancklage.

Alle gamble kirckins sckick, bwd, ordinantzer, 15
sedwaner, desligest faste, atskillig kledeboen,
mad, ceremonier, stadt, embede, werdighet, oc pre-
latedøme maa foragtis oc nederleggis.

¶ Predicanternis swar.

Alle the sckick, bwd, ordinantzer, gode gamble 20
sedwaner oc ceremonier, som then hellige kirc-
ke haffwer aff Gwdz ord, eller ere oc icke emod Gwdz
oord, raadhe wij icke till at nederlegge, fast myndre
at foragte, rett gwdelig faste som holdis mett een
christelig mening effter Gwdz raad, loffuæ wij høye- 25
lighe, atskillig kledeboen oc mad lasthe wij icke,
om the brwgis mett een frij och rett [F1a] samwit-

tighett. Atsckillighe embede agte wij oc i then hel-
lige kircke, effter then helliandz atsckillige gaffwer.
Men eders store staet, werdighett oc prelatedøme,
lade wij ware eders kircke lig.

¶ Prelaternis geensswar.

5 **N**w bwrde ether strax att bescheldis for the mend
i eræ, nar i haffwe swo snart sckifft farffwe.
Hwem kan noghen tiid agthe eder ord, nar i giffwe
them icke lenger machtt. Uthi edert første swar till
10 første artickel som er nw hørdt, haffwe i sagt, at
wor kircke far altiid wild, men nw haffwe i forglembt
eder sielffwe oc sige, att alle gode gamble sckick,
ordinandtzer, sedwaner, oc ceremonier, schwlle icke
affleggis, oc fast mindre foragtis.

15 ¶ Oc nar i sige at wor kircke far altid vild, hwij
anamme i nw hennes seeder oc ceremonier swo twch-
telige oc swo erlige? Thett som sigis om sckick,
ordinantzer, sedwaner oc ceremonier, kan om eder
kircke icke wnderstaas, nar hwn haffwer hwercken
20 forfedre eller lang alder. Icke forstaa wij helder hwad
sckick hun haffwe kan, enchten aff lang wane eller
brugilse, nar hwn er neppelig x. aar gammell. [F 1 b]
Oc i rett alwers mening att talæ, hwore fylger tha
thette swar met eder partiiss baadhæ sckreffne bø-
25 ger, oc obenbare handel oc gerning.

¶ Haffwer icke eder egen fennickedregere suo sckreff-
wett, at inthe menniskæ haffwer machtt till att biwde
een bogstaff offwer en christhen mand? Haffwer han
icke och swo sckreffwett paa eet andet stæd, at men-
30 nickskins ord oc lang tidtz wanæ oc brwgilse, endog

*In captiuita
Babilonica.*

*Contra re-
gem Anglie.*

at the eræ icke sckriffthen modstandige, maa well holdis oc fordragiss, men tha forplichte the inghen. ¶ Eller hwij loed han aff en vñørlig oc vredelig dierffhett obenbare forbrendæ christendoms fedris sætt oc sckick? Eller hwij eræ allæ gamble fedris sckick nederlagde blant eder forsambling i hwar hwn findis? eller hwij haffwe i foriaget aff christendoms tempill, allæ gamble seeder oc ceremonier? Eller hwij eræ afflagde hoess eder baade hellidage oc fastedage? Eller hwij haffwe i forsmaadt och foragtedt kirckins lessning oc tiider? eller hwij haffwe i forwandlet kirckins sang oc tienistæ wt i alle tempil som i eræ bleffne megtige och møndigæ? eller hwij haffwe i vdkast oc sønderhwgget taffler oc beledede i same tempill oc møget andet giordt, som icke følger met thessæ [F 2 a] ord? Er thet at agtæ oc ære gamble sckick, ordinantzer, seder, sætt oc christelige ceremonier? Men i sandhet thet er som Judas met en kyss forraaddhæ Christum, swo kysse i hanss hellige kircke met thette søde smyger, oc ther mett forraade i henne wti vgwdeligæ mennisckis hender. ¶ Men i welæ mowelscke sighe, at i offwer alle agthe oc ære the sckick oc ceremonier som følge vt aff sckriffthen, eller ere oc icke sckriffthen modstandige. Swo got. Uij begere icke andet nar thet er oc swo wor kircke vitherligt, icke alsomeniste aff Esaia prophett, men oc suo aff christendoms mesther Jesu Christo, hworæ wij sckwlle oss wogthe, at Gwdz bwd icke offuertrædis for mennisckins sckick oc sætt sckyld. Oc forti forsage oc bortkaste met theris læremesthere alle the mennisckelige sckick oc sætt som ere then hellige sckriffth modstandige, forthi

Esai 29.

Mat 15.

som sanctus Petrus sigher, wij sckwllæ meer lyde Acto 5.
Gwd end menniskin.

¶ Men thet er tha børligt at i bewiisæ vor kirckis
ordinantz, seedwaner oc ceremonier, Enchten att
5 icke følghæ wdaff sckriffthen eller och att waræ
sckriffthen wsamdregtighæ, oc nar thet er giort tha
vele wij met eder them bo[F 2 b]dhe forsaghe och
forskiwdhæ.

¶ Thett mwæ i tha icke gøre effter eder and som
10 er wild oc forbiistridt, men effter then hellighe kirc-
kis aand som er aff sandhett. Icke helder effter edert
hoffwidtz daarlige mening, men effter gamble hel-
lige forfædris retsindige mening, hoess hwilcke wij
finde then hellige sckriffthis rettæ grwnd oc edele
15 forstandt.

¶ Oc dog att edert swar er icke bestandiggt met asta-
dighet, i haffue tha sandelige swarit ther Gwd giffwe
at i mett gerning oc handell haffde swo sandelige
holdett, tha ware wij frelstæ fra stoer vmage, mett
20 sckriff att føræ eder vnder øghen, som ere dog hwer
christhen leßeræ witterlig nog.

¶ Hwem haffwer icke thet læst, at then som icke Mat 18
lyder kirckin, sckall agtis for en hedning oc en oben-
bare synderæ? Eller framdelis, att then sckall dødis Deutro 17
25 som icke lydher hanss bwd ther er i syn tijd alle
presters høffding? Framdelis, att hwadsomhelst Pe- Mat 16
trus oc hanss effterkommere binder paa iorden, thett
sckall ware bwndett i himmelin, oc løser her paa
iorden thett sckall ware løst i himmelin? Och att Luc 10
30 then som forsmæer the hellige Apostele oc theris
[F 3 a] effterkommeræ, han oc swo forsmæer Gwd?

¶ Framdelis. Att wij sckwlle the marckæsckiell oc

Prouerb 22 grentzer icke offwertrede som woræ oldinge oc forfedre oss lagt oc sckicket haffwe. Hwem haffwer icke læst manghe sckriffte aff same slag, wdi hwilcke oss biudis aff Gwd, att wij wdi seeder oc ceremonier, sculle lydhæ met hørsomme, gamble forfedris 5
ordinantzer sætt oc sckick.

¶ Ther næst ere i oc swo aff same astadighett till fredz mett fastæ, men met then alsomeniste som spæger legoms kæde oc wlydilsæ, och icke bøder mod Gwd for synden, eller gør oss retferdige for Gudz 10
ansigtt, effther sckrømtheris seeder och mening.

¶ Hær høre wij trenne stycker. Thett førsthæ samtøcke wij gerne mett eder. Forti then fastæ er een priselig ting, ther trenger oc twinger legommætt oc legoms syndige beghering, till att ware aandhen ly- 15
dig oc vnderdanig.

¶ I thett andett stycke eræ wij ether platt modstandige, forti eder meening wdspringer aff een stoer wildfarilse som negter syndheboed. Hwar om wij sckwlle talæ emod then [F3b] niende artichil som 20
er om kirckins sacrament.

¶ Om thet trediaæ støcke haffwe i swodhan mening, at sckrømpkelig fastæ føder icke rettfærdighett for Gwdz ansigt, thet er then fastæ som icke kommer aff kerlighædtz rødher, men wdi hwilcken ther søgis 25
een forfengelig ære oc verdzens priiss, ther wij oc samtøcke mett ether, och haffwe thett lunge wiist mett then hellige kirckæ, som wij gaffwe till kende i første geenswar. Men then brøst findis tha icke wdi fastæ, men hoess then som icke retthelig brw- 30
gher fasthen.

¶ Forthi ther findis icke alsomenisthe missbrwg vdi

- faste, men oc swo vdi bøn oc almuse gerning, oc desligest alle vdwortis gerninger som haffue noget aff then phariseische swrdey, thet er sckrømperij. For hwilcket wij sckwillæ oss altiit wogte effter
- 5 Christi lerdom. Haffwe i oc swo then mening, at Mat 6
i hwor noget faste haffwer alle retsindighe vilkaar, thet er end tha sckrømpeligt met retferdighet, tha samtøcke wij icke met eder, men emodsige i alle maade.
- 10 ¶ Forti siden wor herre haffde sagt til synæ. Uden Mat 5
eder retferdighet er større oc offuergaar theris som eræ phariseyer och lowkønæ, tha [F4a] kan thet icke sckee att i indgaa vdi himmerigis rigæ. Oc ther han haffde framset mange exempel, met hwilcke
- 15 han gaff til kende, at wij sculle icke alsomenisthe haffwe reene hender fran syndige oc onde gerninger, men oc swo en reen siell oc samwittighet fra syndige tancker och falscke meninger. Tha begynder han strax i neste capitel at leræ, huore wij sculle oss
- 20 forware mod sckrømt i bøner, almwsegerninger oc Mat 6
fastæ, ligerwiiss som alle gerningers retferdighet ther beslwtis i thesse trenne capitel, ware bestandig aff thesse try ting, bøn, almwse oc faste, nar the brwgis oc holdis vti enfoldig oc retsindig mening. Men
- 25 huorledis gerninger gøre oss retferdighe, scal forklaris i nestkommende genswar.
- ¶ Ther nest sige i suo. Atsckillig kledebon oc mad lasthæ wij icke, om the brwgis met en frij oc rett samwittigheitt. Nw kunne wij besinde effter eder
- 30 mening huore møget mennischelighæ sckick oc sætt forplichte menisckin vti faste, atsckillig mad oc kleder, oc huess andre seedher oc ceremonier som

findis kan, thet er, the icke binde mennisckins conscientze hoess Gwd, men allsomenisthæ for mennisckin wdwortis. Forthi (som sckriffthen sigher) Gwd seer thett som i hiarthett er, men mennisckin inthet vden [F4B] thett vdwortis er siwnligtt. 5

¶ Och forthi haffwe i swodan conscientze, att i meene ware frijtt hemelighe att offwertrede swodane sckick wden all conscientzis beswaring, forthi som i meenæ, att aff hemelig gerning besckemmis inghen. Men i andre folckis samffwnd, haffwe i een anden meening nar i befrøchte att eder frihett sckall wordhæ andre folck een slagbrandt ther the offwer kunne falde, tha scwlle swodane seeder oc ceremonier holdis, meer for theris sckyld som icke bæder wide end for eder eghen sckyld. 15

¶ O hwad thette er een sckiøen løgn synæ mesteræ, kettere saare liig. Att sckrømpte for folckis øghen mett mennisckelige sætt oc sckick. Men dog agthe them inthet nar ingen vitnisbyrd er till stædhe, emoeð klar och obenbaræ sckrifftt, paa thett att alting maa ware them sømelig som er liffwett lystig, wndher een christen friihedt sckygghæ. 20

¶ Thett bekende wij mett then hellige sckrifftt, att hwer christen mand sckall thett flitelighe wogte, att han icke noghen besckemmer mett orsagæ till nogett fald. Men nar thet er wden faræ mett syndig orsaghe hoess andræ [G1a] at i tha mwæ forsøme oc forsage christendoms vedtagne sætt oc seder, bwrde ether at bewisæ mett sckriffthen, ther swo strengelige esckæ sckrifftt aff andre. Hwij bewiisæ i icke thettæ støcke lerdøm met en bloedt sckrifftt om 30

Ma 18 i haffwe icke fleræ. Uij lesæ i sckriffthen forwden allæ

omslag, at wij sckwlle høre kirckin, lyde oc høre
 kirckins forstanderæ, offwermacht oc alle fogedij,
 men eder glosæ lesæ wij ther icke, men heller then
 mening som er emoed edher glosæ, at then som for-
 5 smaar the hellige apostele oc theris effterkommeræ
 Christi stadtholderæ, han forsmaaer oc swo Chri-
 stum.

Luc 10
 Ro 13
 Hebre 13

¶ Hwore kan thet tha sckee, at the bwd oc sckick
 som kirckins fedræ oc forstandheræ haffwe sætt ther
 10 mett at forde och fremme Gwdz bwd, scwlde icke
 oc swo forplichte mennisckins samwittighett, nar
 Gwd giffwer thett macht wdi himmelin som the
 binde hær paa iorden sig till loff, heder oc eræ, oc
 synderlige ting till hindher och moodstandt?

15 ¶ Oc forti haffwe thesse twenne høffdinghæ Petrus
 och Paulus endregteligæ beslwtett mod thenne wil-
 farilsæ, at wij scwlle lyde met from willighet all off-
 wermacht ond oc god, icke alsomeniste wdaff redsle
 for frøcht oc fa[Gib]ræ sckyld, men och swo for wor

1 Petr 2

20 consciendtæ sckyld. Forti som sanctus Petrus siger.
 Thet er en yndelig ting for Gwd, om nogen for hanss
 conscientze sckyld, lider kwmmmer oc trengsill. Forti
 at all offwermacht er Gwdz stattholtt och sckick,
 swo at then som er henne modstandig, han er oc
 25 swo Gwd modstandig.

Rho 13

¶ Men forti at then friihet (vnder hwilcken i sckiwe
 oc betecke eder gandscke ondsckaff) er eet listigt
 smyger oc gott behaff, huar met i locke then menige
 mand, som altiid søgher effter een legomlig friihet,
 30 tha wele wij them till gode som end nw staa fast
 oc eræ icke falden, besckede met faa ord huad en
 sand friihet er, ther christen oc euangelisck bør at

kaldis. Forti hwn er i sandhet then friihet, till hwilckin oss haffwer frelst Christus Jesus met syt hellige euangelio, som han sielff siger hoess Joannem. Ther som sønen frelser eder, tha eræ i sandelige frij.

¶ Uij vare alle baade iøder oc hedninge fore Jesu Christi fødzell, i trenne maade trelæ och wfrij, thet er vnder synd, vnder døden, oc vnder dieffwelin. Forthi wij ware for syndhen sckyld som arme fanger, bestedde vnder helwidis macht oc weldige tyrannyæ, oc falden vnder then ewige død. Ther offwer vare iøder[G2a]næ beswarede mett Mosi low som them war vmøieligt at holde. Ther Christus er forti kommen som een middeler emellom Gwd oc mennisckin, oc haffwer fordettinget mennisckin wdi Gwd faders hyllist oc vensckaff, tha haffwer han frelst oss fra thenne trefoldige trelldom, synd, død oc dieffwild, oc desligiste iøderne aff then sware oc vberlige Moisi low. Thet bliffwer alt for langt fromme leßeræ, at vdlegge oc besckede alle thesse støcker met sckriffthen. Ther till met eræ thesse støcker swo klare, att thet icke giøris behoff.

¶ Oc forti er thet sckeedt at een rætt christen oc euangelisck frihet scall vnderstaas, icke at ware ett frelsæ fran øffwerighetz lydilsæ, eller fra theris bwd at holde, icke helder fran gode gerninger at brwge ther then hellighe sckriffth baade euangelisck oc apostelig lærer paa alle stæder, nar swodan friihet icke andet ware end ett forderffweligt selsswold, oc alle synders swerm oc forsamling.

¶ Men hwn er een forløsen fra synd, død oc dieffwelsckaff och fra Moisi low, och att wij kwnne alting swmmelige beslwte, tha er hun ickæ andhett

end een kerlig naadhæ, och een naadelig kerlighett.
[G2b] Forti hwar kerlighet er, ther er herrins aand
oc hwar herrins aand er, ther er friihett.

¶ Then kerlighet som alting fordrager gør altiit
5 meer end ther biwdis, icke aff trelachtighet, men en
ædell friihet, icke heller aff pynæ redsle, men aff
fromhedz kerlighet, i hwar kerlighet er, forti ther
haffwer conscientzen ingen trengsil, inthe kwmmen,
oc ingen beswaring, men alsomstørst fromhett, fred
10 och friihet. Oc forti hwadsomhelst icke er emod
kerlihet, thet er icke heller emod friihet. Och for then
sag mothw see christhelighe leßeræ hwad sned
thesse Satane sendebwd haffwe brwget til at saa syn
sæd paa alle steder, vlydilse, giensigilse, twedracht
15 oc oprør wnder friihedtz naffn och sckygghe.

¶ Oc forti siger sanctus Petrus swo, ther som han
besckriffwer thette stöcke lerdøm om øffwerighetz 1 Petri 2
lydilse. Thet er Gwdz villie att i scwlle stoppe mwn-
den paa vforstandighe och daarlige mennischer met
20 velgerninger, som the ther ere frj, oc icke som the
ther vnder friihetz sckyn betecke ondscaff, men som
Gwdz retsindige tieneræ.

¶ Sanctus Paulus sigher och swo. Keræ brødræ, i
eræ kalledhe till friihet, seer allenæ [G3a] ther till,
25 at i then friihet icke brwge wdi nogen orsage, le-
gommeth oc kødet till willie och behaff, men tiener
hwer andre i kerlighett.

¶ I scwlle dog wide som lade eder kalle euangeli-
ske predicanter, att thett skalcke stöckæ lerdøm
30 er icke edert paafwnd, paa thett i aff then ondscaff
som andre mange scwlle edher icke berømme. Forti
han er strax fra begyndilsen i Apostolorum tiid be-

gynt oc vdsprwngen, offte aff falden, oc atter wd-ropt paa thet ny, som aff Arianer, Lampetianer, Turilupiner, Begarder, Beguiner, Ualdenser, Uichleffer, och Hwssither.

¶ Thet som i beslwte edert swar met oc sige. At- 5
sckillige embede achte wij oc i then helligæ kircke
effter then helliandz atskillige gaffuer. Men eders
store stadt, werdighet oc prelatedøme, lade wij ware
eder kircke liig. Thenne agt oc tilladilsæ om thet
scal staa til eder, anamme wij gerne met baade hen- 10
der. Forti, at ligerwiiss som wor kircke er Gwdz
sande kirkæ swo findis oc hoss oss then sande chri-
stendom, sande christendoms embede, werdighet oc
øffwerighett, aff Gwd gwnsthelige sckifft mett hwer
oc een besynderlige till hanss andelighe kroppis (som 15
er then rette christen kirckis) nyt[G 3 b]the och be-
standt.

¶ Men hwad i mene met thet hemelige spot, hwar
met i beclaffe wor stadt oc werdighet, widhe wij icke
edher sckinbarlighæ mening. Ther som i menæ forti, 20
synd, myssbrwg, oc mysshandell. Tha wele wij thet
hwercken orsage eller forsware, men gerne tilstaa,
bekende oc besørge, met daglig bøn till Gud, at han
som haffuer beschicket oss syndige mend offwer an-
dre synderæ, will oc swo alting forwendæ sig till 25
loff heder oc eræ, oc oss alle til salighet.

¶ Meene i oc swo, then føge herlighet och eræ som
følge wort embede, tha ere i forwden ett børligt
sckiell oc redelighet. I pleyæ altiid at sige, at vd-
wortis oc legomlig handell er i sig sielff hwerckin 30
syndelig eller dygdelig, wden aff hiarthens grwnd
och mening. At haffwe forti een erlig oc twchtig

herlighet sytt embede till agt oc wrning, er hwerc-
 ken mod Gwdz low eller nogen sckreffuen rætt,
 nar natwrligt sckiell thet giffwer oss, at store em-
 bede oc werdighet, sømer større eræ oc herlighett.
 5 ¶ Desligest, huess stadt oc herlighet wij haffue och
 forfedre haffwe hafft for oss, them haffwe wij aff
 Gwd oc christen furster, wort em[G4a]bede til ett
 erligt bestandt, hannwm at giøræ ther fore regen-
 scaff som kender alle herrer, och icke edre scken-
 10 dere oc foragtere, ther ingen ting er til maade. Men
 vnder deess, huilcken aff ether som er forwden synd, Joan 8
 han kaste paa oss then første steen. Eller hwem ere Rom 14
 i som dømme fremmede tienere nar the enchten staa
 eller faldhe for theris egen herris dom, oc ther eder
 15 bwrde meer at lyde oc høre end wredelige beklaffæ.

¶ Then trediaë artickell.

All retferdighett er aff then blotte och baræ troo.

¶ Predicanternis Swar.

20 **F**Or Gwd worde wij retferdige alleniste, forti wij
 effter Gwdz ord tro oc hobe till hanss nade oc
 godhet formedels Christum Gutz oc menisckins søn.
 Joan iij. Ro iij oc iiij. Dog vtbryder then indwortis
 Gudz retferdighet en frucht aff sig som er een rætt
 wdwortis vforfalschet retferdighet, som staar i rætt
 25 godhæ wdwendighæ christelighæ gierningher, om

hwilckæ Christus tall Mathei quinto. Oc apostelenæ
 sckriffwe Ro iiij. oc Jac ij. [G4b] swo, at een ret-
 schaffet tro kan icke lenge bliffwe blott eller bar,
 men bewiser sig gerne i the maade som henne giff-
 wes orsage Mat vij. Jacobi i. Ja, wij widett end oc saa 5
 well som lector Powild, at en død mening eller men-
 niskelig eghen tancke gelder plat inthet for Gwd,
 hwad siighen at gøre noghen retferdig. Men swo
 sige wij wdi een swm. At icke all retferdighet men
 eniste then indwortis retferdighet er blottelig aff 10
 troen. Endog at same tro bliffwer icke sidhen blott
 och bar.

¶ Prelaternis geenswar.

DOg at then mening om troen er i thette suar
 fast meer formildett end hwn er obenbare lert 15
 oc predicket for simpell almwghe, tha haffwer thettæ
 swar nogett nær swo mange løgner som articlæ. Thet
 i sige i thett allerførste, at wij gør is retferdige aff
 then eniste troo, er en sckendig løgen. Then helligæ
 Hebr 11 sckrifft gjør oss wiiss, att wij aff troen gjør is retfer- 20
 dige hoess Gwd. Forti thet kan icke sckee at nogen
 troen forwden teckis Gwd, men att then blotte oc
 baræ troo gjør oss retferdighæ lesse wij icke wdi no-
 ger hellig sckriff. Hwar [H1a] er nw Gwdz ord?
 Hwar er nw hellig sckriff? Hwar er nw euangelium? 25
 I nar wij sckwllæ nogett bewiisæ eder emod, tha raabe
 i Gwdtz ord, sckriff och euangelium. Hwi føre i
 selfue icke nw i rettæ nogen sckriff som bewiis at
 then blotte baræ tro giffwer retferdighet?

¶ Men i efftherfølge thet som er en gammell ket- 30

there seed, ther pleyæ att forfalscke then hellige
sckriff. Forti, thet hwn giffwer fore vti een simpell
talæ, beknøtte i mett krappe ord. Som inthet er san-
deræ end at troen gør oss retfferdige, swo er inthet
5 falsckeræ oc meer løgenachtigt, end at then blotte
oc bare tro gør oss retferdigæ.

¶ Mwnne icke i scwlle forti frøchte then pynæ som
then helliand trwffwer them mett, ther forfalscke
sckriffen met noget tilleg ther hennis grwnd och
10 meening kan forwandle? Swo siger han. I hwo som Apoc ultimo
noget tilleggher thesse forsagde støcker, tillegge
hannwm Gwd the same plager som sckriffwis i
thenne bog.

¶ Men wij welæ tha høre hwore mange løgner ther
15 hører till at forfeyræ en løgn mett, dog the som hær
effterfølge, hwerkin orsaghe eller i nogre maade
formindscke løgn, men besware een mett mange.
Swo lyder eder ord, [H1b] ther eder Poett setthæ
wd paa latinæ, Hoess Gwd gøris wij retferdige aff
20 then blotte tro, icke then som flyder i løssachtige
folckis mwnd, men then som formedels Gwdz ord
er diwbelig rodfest i mennisckins bryst, vdaff hwilc-
kett ord wij sette loffwe till Gwdz iett, oc anamme
naade formedels Christum Joan iij. ad Ro iij. och iiij.

¶ O then leffwendhæ Gwd hwad høræ wij hær mange
25 løgner. Er icke thet en løgn at noger tro flyder i
mennisckins mwnd? All tro er i mennisckins hiartæ,
huess bekendilse vdobis met mwnden som Apo-
stelin siger. I hiarthet troes till retferdighet, men Ro 10
30 mwnden bekender till salighett.

¶ Men maawelscke i haffwe swodan meening, att
ther findis manghe som icke tro thet i hiarthett, ther

the bekende mett mwndhen. Thett wele wij icke heller negthæ, men huad tha? Forti i huo the eræ, hoess Gwd som granscker baade nyræ oc hiarte tha eræ the wantro menniske, oc haffwe platt ingen tro.

¶ Mwnne icke thet oc swo ware løgen, at then tro 5
oss gør retferdige, er rodfest i mennisckins bryst, formedels Gwdz ord? Forti then tro som giffwer mennisckin retferdighett, och [H2a] er encke aff nød till mennisckins salighett (ther scholen pleyer att kallæ ett indsckwd) er een Gwdz gaffwe, som 10
Ephē 2 apostelin siger, aff himmelin indsætt i mennischins siell, wden wij welæ wdelycke fra himmerigis gledæ the døbte børn som aldrig hørde Gwdz ord, eller oc the gecke oc narræ som høred, men tha icke forstandelige begriibett, eller oc them som haffwe thet 15
hørdt oc forstandet, men dog siden forglømbt aff stoer hoffwett siwge.

Ro 10 ¶ Dog att then tro som effther sancti Pauli meening, er aff hørilsæ formedhels Gwdz ord, ther scholen kaller atspordt och besøgt, er och swo paa synæ 20
maadhæ Gwdz gaffwe, och er alle them som eræ kommen till sckiels aldher, och kwnnæ sandtzæ mett forstandhig grandtsckæ aff nød baadhæ till retferdighett och salighett.

¶ Er thett icke och swo løghen, att wij formedels 25
Gwdz ord allenistæ setthæ loffwe till Gwdz iætt oc løffthe? Forthi troen er icke alsomeniste att setthe loffwe till the løffthe som Gwdz ord indheholdher, men och swo at meenæ och tro waræ sandtt allt andhet som skriffthen indheholdher, och alle articklæ 30
som en christhen tro beslwter, [H2b] thet er icke alsomeniste the støcker som obenbarlige oc textelige

findis i thet gamble eller ny testamentt, eller i the samlegger som eræ the hellige apostelers, Niceni raadz oc Athanasii, men oc swo hwess then menige christhen kircke er aff skrifften hemelige obenbaritt.

- 5 ¶ Er thett icke oc swo løgn, oc offwer alle slem oc wgwdelig, att wele gøre Christum oc Paulum till løgneræ met eder, ther met att welæ bewiisæ oc bestercke eder løgn? Hwad siger Christus. Then som troer paa sønnen, scall icke fordømis. Mwnne hær sigis. Then ther alsomenistæ troer paa sønnen, scall icke fordømis? Jo 3

- ¶ Framdelis, hwad siger Paulus. Uij menæ at mennisckin wordher retferdig formedels troen, forwden the gerninger som logen biwder. Mwnne hær lessis. 15 Uij meenæ at then blotte oc baræ tro gør mennisckin retferdig? Oc endog thet er vden alt sckiell, att nogher gerning gør mennisckin retferdig (som scall besckedis i nest kommende artickill) thet følger dog icke ther vdaff, at then blotte oc bare tro encke gør 20 mennisckin retferdig, nar nogre andre dygder eræ oc swo aff nød till retferdighett, som scall nw strax formerckis. [H 3 a]

- ¶ Hwem er nw then som haffwer wiid och sckiell (dog han er wforfarin wdi bogelighæ konster) oc icke 25 nw seer, at thet er whørlygtt oc vbewiisligt the met faræ nar the swo sige. Thet eller thet er aff nød till then handell, oc forti er thet allene nog. Forti thesse twenne ting eræ atskilde at gøris behoff til nogre ting, oc at ware aldelis nog. Mwæ wij swo søge bewiissning, tha kwnne wij thet samæ sige om andre 30 dygder oc swo. Forti swo staar sckreffwet. Aff haabet eræ wij salige worden. I same maade ere och hwer Rho 8

dygd aff nød till retferdighet, icke er forti hwer oc een allene nog. Hwilcket dess myndre gengæ haffuer met troen, nar hwn i drabelighett wiger for andre mange dygder, som hær effter scal bewisis.

¶ Oc paa thet wij scwlle icke siwnis att søge effter ord, tha welæ wij swaræ til eder enkæ mening, i haffwe i thettæ swar. Er thett icke oc swo løgn, at then tro i hware stoer oc sterck hwn er, ther haffwer ickæ kerlighedt dygd, gør mennisckin retferdig? Eller hwad troo kan nogen tiid sigis att ware sterckere, end then Christus omtaler oc siger. Sandelige

Mat 17 siger ieg eder, at ther som i haffwe tro som ett senops korn, tha scwlle i sige till thettæ bierg, flytt tig her fra oc tiid, tha sckall thet [H 3 b] strax flytte sig, oc ingen ting scall ware eder wmøielig.

1 Corin 13 **¶** Men hører dog hwad Paulus siger om then tro. Oc ware thett swo (siger han) att ieg haffde all tro, oc swo then machtt att ieg kwnne flytte bierg aff theris sted, men ieg haffde dog icke kerlighett, tha ware ieg inthett. Hwad kan nogen tiid sigis mett klarere ord aff sancto Paulo, som er dog offwer alle troens predickeræ oc priiseræ.

¶ Men nar i haffwe een tiid begyndt at liuge, oc haffwe ther mett offwertredt all blwsill, tha forfølgher thett som begyntt er, och swo liwgher framdelis att thett kan haffwe held mett sig, att i kwnne i noger maade forsware then storæ løgen edertt førstæ framsett. Swo sckriffwæ i framdelis. Dog wdbrydher then indwortis Gwdz retferdighet een frwchtt aff sig, som er een rett vdwortis wforfalsckett retferdighet, som staar i rett gode wdwendige christelige gerninger. Om hwilckæ Christus taler Mat v.

oc apostelin. Ro iiij. och Jaco ij. swo att een retsckaffett tro kan icke lenge bliffwe blott eller bar men bewiser sig gerne i the maade som henne giffwer orsage, Mat vij. Jaco i. Thesse ord høre eder
5 till. [H4a]

¶ Mwnne icke hær och swo waræ twennæ løgner, baadhe wblwghe och obenbare nog. Først. Endog att een fwlsom retferdighett som er alle dygdhers samfwnd, kan icke andhett wdi ett wittigt men-
10 sche end wdbrydhe sig nar henne giffwis orsaghe, som er aff kerlighedt krafft, ther icke kan ware ledig och aarckeløss. Men then retferdighet som i sighe att ware aff then blotthe tro, kan tha thett icke
15 gøre i hware hwn er baadhe fast oc rodfest wdi men- niskskins hiarthæ. Och forwdhen kerlighett och kerlighedt wdwortis gerninger, kan hwn icke heller vare varafftig. Thette bewiiss icke alleniste Paulus 1 Corin 13 som for taldt er om then tro ther kan flytte bierg oc
20 gøre ierthe ghen, att hwn kerlighett forwdhen er in- thett. Men Christus och swo hwar han swo sisher. Mat 7
Ther sckall icke hwer och een indgaa wdi himmerigis righæ, som kaldhæ och bekendhæ mig een herræ, men then ther gjør myn faders willæ som er i himmelin. Manghæ schwlle sighe till mig paa
25 then dag, herræ, herræ, haffwe wij icke formedhels tytt naffn propheteridt, formedhels tytt naffn foria- ghett dieffuelsckaff, och formedhels tytt naffn giordt mange iertegen? [H4b] tha scall ieg obenbare sighe them, ieg kende eder aldrig, gaar alle bort fra mig
30 som bedriffwe ondsckaff.

¶ Mwnne icke the haffwe en fwldsom tro till Christum, som vdi hanss naffn fordriffwæ dieffwelsckaff,

haffwe witscaff paa tilkommende ting, oc gøre wonderlige iertegen?

¶ Dog siger Christus, at mange aff thet slag scwlle wdelyckis aff himmerigis rigæ for theris syndige gerninger. Hwem er nw then som icke forstaar oc swo 5 aff thette Christi witnissbyrd, at een fwldsom tro kan findis forwden kerlighett och kerlighedtz gerninger, enchten mod Gwd eller menniskin? Oc forti er thet och swo een swar løgen, at welæ gøre Christum, Paulum oc Jacobum till løgneræ met edher. 10

¶ The steder som i kalle i rettæ aff them, icke be- wiisæ at troen kan icke ware forwden kerlighett oc vdwortis gode gerninger, men att henne icke bwrde at ware them forwden, om wij ellers wele worde baade retferdigæ oc saligæ, ligherwiis som troen al- 15 lene ware ickæ fyllist til hwerckin aff them. Møget sckeer och kan sckee som bwrde dog icke at sckee, ther bode Paulus hwar han taler om troen tilstaar, och Jacobus, hwar han vnderscheder Pauli [IIa] mening, oc lærer att Abrahe retferdighet aff troen 20 begyntt, war aff gerninger fwldkommen.

¶ Ther nest smykke i thette edert suar met eet aff edre euangeliske blomster, oc sigæ swo i eder dansckæ. Ja, wij widett end oc swo well som lector Powild, at en død mening eller mennischelig egen 25 tancke, gelder platt inthet for Gwd, huad sigen at gøre nogen retferdig. Men vdi latinen haffuer eder poet thette suo møget forbeddrit, at han haffwer kaldet lector Powild Christi euangelij forløberæ i alle maade vforsckyltt, baade aff same poet oc the 30 andræ.

¶ Men forti lector Paulus haffuer sielff alder, tha

maa han sielff tale for sig, oc strygæ eder wd som i haffwe forskyldt hwess oc børlygtt er, nar ther findis icke andett hoess eder end schalckhet oc vtach-nemmelighet, mod alle them som eder haffwe fram-
5 dragett oc giordtt till mend.

¶ Men hwore scwlle i nogen tiid ware lector Po-wild gode oc holde, nar i hwercken sparæ Gwd el-ler helgen, oc ingen ting ansee som Gwd tilhører. Swo formode wij at lector Paulus gjør well syn or-
10 sage mod thet klafferij oc lader eder ingelwnde døø bortt i then synd, oc scall forti wedergøre thet hoff-mod met eet [Iib] behørligt swar. Men oss keedis dog wed at figte met swo sskinbarlige løgen, oc forthi welæ wij nw høre hwad then swm indeholder
15 som i met beslwtte thette swar, swo lyder han. Men swo sige wij wdi en swm, att icke all retferdighet, men eniste then indwortis retferdighet, er blottelig aff troen. Endog at same tro bliffwer icke siden blott oc bar.

¶ Thenne gryde oc thette log maa well fylgis, forti
20 her till hobe swmmeris twenne løgner aff mange. Førstæ, att indwortis retferdighet er vd aff troen. An-den, oc at then retferdighett kan icke andett end wdbryde sig mett gode gerninger. Forthi then ret-
25 ferdighet wij nw om talæ er en almennig dygd, ther beslwther i sig alle dygder, oc er ther aff bestandig at then gantscke low fwldkommis i henne som sanc-tus Jacobus sigher, i hwosomhelst ther holder then
30 han brødigt emod them allæ.

Jacobi 2

¶ Forthi att alle the bwd som loffwen indeholdher, och høre till liiffs retferdighett, the beslwtis i the

x. bwdord. Alle andre bwd som eræ behørlighæ till ett retsindigtt leffnett, indfør is paa the x. bwdord.

¶ Och forthi ther then wnghe mand sporde [I2a] wor herre hwad han giøre schwlde till att faa thet

Mat 19 ewige liiff, tha swarede herren. Uilthw indgaa till 5

liffwett, tha holt bwdorden, och strax berørde han for hannwm the x. bwdord. Oc framdelis lerde Christus then lowkøne huoræ thesse x. bwdord kwnne beslwttis i twenne bwd, swo at then som giør tw bwd fyldest, han gør them alle fyldest. Thet er, 10

Mat 22 hwo som elscker Gwd oc syn ieffnchristen som er hanss nestæ. Swo sigher Christus. Udi thesse twenne bwd beslwttis baade thett som loghen oc prophetæ bøger indeholder. Men Paulus apostell beslwter dog thesse twenne wdi eet bwd, giffwendis till kende, 15 att thet enæ kan thet andett forwden icke holdis.

Galat 5 Swo siger han. All loghen fwldkommis wdi eet ord, som er. Thw skaltt elskæ tyn ieffnchristen lighe wed tig sielff. Oc forthi sceer thet, att alleniste

Ro 13 kerlighett gør logen fyllist, som same apostell sigher 20 till the Romeræ. Kerligheet er loghens fwldkommilsæ.

¶ Thenne retferdighett forthi som beslwter then gantscke Gwdz logs fwldkommilsæ, kan inghelwnde waræ bestandig aff then blotthæ troo, hwilckett thett 25 førstæ Gwdz bwd alsomenisthæ biwdher, och vdaff

1 Thimo 1 hwilckin aleenæ inthe bwd kan holdis. [I2b] Men same retferdighet er alsomenistæ bestandig aff ker-

Coloss 3 lighett ther alle bwd gør fyllist. Hwn er alle bwdordz beslwting, fwldkommelighetz forbaandt, oc 30 till alle gode gerninger baade begyndilsæ oc endeligt, hoess hwilcken alle dygder kwnne ware, men henne forwden findher man inghe.

¶ Forti, endog hwn haffwer fore sig tro oc haab
ligherwijs som twenne fortrædere, hwn dragher dog
effther siig allæ the dygdhers swerm som indeholdhæ
all twcht oc eræ som thet loff oc priiss klarlige ly-
5 der ther same apostell giffwer kerlighett. Kerlighet 1 Corin 13
(sigher han) er taalig, welwillig, oc forwden affuind.
Kerlighet er icke schalckactig, icke homodig, han
ingen foragter, han søger icke syn fordell, han lader
sig icke fortørne, han tencker ickæ ondt, han gleder
10 sig icke aff wrettferdighett, men haffwer metgledæ
i sandhet, han fordrager alting, han troer alting, han
haaber allting, han lider alting. Oc endog att alle
dygder eræ Gwdz store oc gwnstige gaffwer, tha er
troen then allernederste, ligerwiiss som een grwnd-
15 steen vdi then aandelige forbygning. Forthi, then Hebre 11
som will gaa i handell oc kwndsckaff met Gwd, han
scall iw først tro att Gud er till, oc them een lønere
som hanwm søghe. [I 3 a]

¶ Men at thet er then første oc nederste trappæ
20 blandtt alle dygder, bewiiss sanctus Petrus klarlighe,
hwar han swo sigher. Ther till (siger han) schwlle 2 Pet 1
i gøre allerstørst fliid at i bewiisæ dygdelighet vdi
eder tro, oc vdi dygdelighet wiissdom, oc vdi wiis-
dom maadelighet, oc vdi maadelighet tolmodighet,
25 oc wdi tolmodighet gwdelighett, oc vdi gwdelighet
broderlig kerlighet, oc i broderlig kerlighet elscke-
lighet. Nar i haffwe thesse ting rigelige, tha lade the
eder hwerckin ware orckeløse eller forwden frwcht
til wor herris Jesu Christi kendilsæ, forti hwilcken
30 som icke haffwer thesse ting, han er blind, och met
handen træffwer effther weyen, oc haffuer forget at
han er reengiordt aff syne gamble synder.

¶ Met hwilcket sted alle apostelers høffding Petrus obenbare giffwer till kendæ, hwore then blotte tro er hwerckin nog till retferdighet eller salighet, oc hwore hwn iblandtt andre dygder som høre till mennisckins salighet haffwer thett nederste stæd, 5 och siger at then sig fortrøsther paa then blotthe oc baræ tro han er en blind treffweræ ther icke seer huart han sckall.

¶ Hwad giordis thet nw behoff forti, siden christendommen er kommen till syn laffwe alder o[I 3 b]ff- 10 wer all werden, att trengæ oss till barndom igen, oc lære christen folck thett for een ny lerdom som inghen haffde forgætt, oc forheffwæ troen alle andre dygder storlighe till foragtt, hwilcke forwden hwn dwger dog platt inthet wden till dess større fordø- 15 milsæ, oc thett gøre blandt christhett folck war platt wnøtteligt, som haffwe aff barndom mett theris moders melck indrwcket troens lerdom, nar ther sculde heller predickis kerlighett baade till Gwd och mennisckin, som beslwther och fwldkommer baade tro, 20 bwdord, oc alle andre dygder.

¶ Och dog att sanctus Paulus icke swo priiser troen som i giøre, att han henne tillegger all mennisckins retferdighet oc salighet, men forthi han lerde them troen som enchten ware wantro hedningæ oc iøder, 25 eller forsnimen kommen till troen, tha schwldhe han iw gerne loffwe och priisæ troen, ligherwiis som eet fwndamentt till all salighet.

¶ Men hwad tro han tha omtaldhe besckedher han
 Gala 5 gernæ, som han till the Galather kaller henne then 30
 tro ther wercker synæ gerninger formedels kerlig-
 1 Timo 1 het. Oc till Timotheum kaller han henne then tro

som er forwden skrøpmtt oc Jacobus kaller henne Jaco 2
een leffuen[I4a]dis tro, oc Augustinus een euange-
lisk tro, oc scolerne then tro som haffwer syn ret-
the sckabning oc sckick, forti att kerlighett er eet
5 rett sckickeligt fantzwn paa alle dygdher.

¶ Oc forthi nar Gwdz ord, som er dichtett oc screff-
wett affeen aand kwnne icke beslwthe noghen mod-
saffn, att thett kan paa een stæd wnderstaas, som
paa ett andett wdleggis och besckedis, thett er mø-
10 ghet børligt.

¶ Oc forthi nar wij høræ att troen paa manghe stæ-
der i sckriffthen haffwer ett besyndherligt loff oc
een stoer eræ, tha sckall thet wnderstaas om then
tro som er icke orckeløss, men flittig i alle gode
15 gerninger, ther icke er skrøpmtelig men retsindig,
ther icke er død men liffachtig met ord oc talæ, men
euangelisk i ræt christelig handell ther icke er vden
sckick oc sckabning, men haffuer syt rettæ fantzwn
aff kerlighetz bistandt ther er troens ypperste mer-
20 kilsæ.

¶ Oc hwess hwn swo icke wnderstaas, tha ere blot
oc bar farlige ord at smykke henne met, ligerwiis
som hwn kunne allene frelse woræ sielæ. Men then
troo som nw er omthalett hwn er icke eenæ, blot
25 eller bar, men haffuer kerlighet met sig, [I4b] ther
effther sig drager alle andre dygder, och brwger
them i alle orsager, vdi all fromhet, oc till all twcht
oc eræ. Om hwilcken tro i kunne icke talæ, nar i
beschede eder ord met blot och bar, som vndertaghe
30 andre dygders samfwnd. Men thenne gantscke wild-
farilsæ kommer ther vtaff, at i met sckriff oc talæ
mysbruge thesse ord, tro, hob, oc kerlighett, och

swo henge them til sammen, ligerwiiss som the kunne icke atskillies.

¶ Oc vdi inthe stycke lerdom ere i swo wstadige oc vforstandige som i troen nar noghet sckall talis om henne, oc thet gøre i obenbaræ mod apostelig lerdom, ther siden han haffdhe sagt then største tro som flytter aff sted storæ bierg, kwnne findhis forwden kerlighett tha beslwther han swo paa thet siistæ. Men nw bliffwe troen, haabett, oc kerlighet these trenne ting, men thett største aff them er kerlighet. Swo at ingen forklaring kan swo kortelighe oc suo sckynbarlighe atskillie thessæ tree dygder som these ord ther sanctus Paulus korthelighe besckriffwer.

Cicero libro I Off ¶ Her till er talett om dygder, men hær effther om gerninger. Forti som Cicero haffwer sagt, allt thet loff oc eræ som tilleggis dygd, [K 1 a] thet er aff gerning bestandigtt.

¶ Then fierde klage oc artichell.

G Ud anseer ingen gerning Ey heller eræ gerninger dwelige till wor salighet, i hwore sckiøne the siwnis, hwad heller the giøris aff Gudz eller mennisckins bwd.

¶ Predicanternis swar.

S Alighet er een Gwdz frij oc nadig gaffwe, som sckenckis oss i alle maade, aff oss wforsckylدت Ro iiij oc vi. Ephe ij. Swo att wij ey kwnne tiænæ

oss salighett, mett the gerninger som Gwd haffwer
sielff bwdett Gala. ij. fast myndre effter them som
sckeer aff mennisckins bwd. Ja, them will gwd
hwerckin ansee eller sckiøtte Esaie xxxix. oc Mat
5 xv. Men the gerninger som sckee i gode christnæ
mennischer, aff troen effter Gwdz bwd, anseer han
gerne, som wij haffwe exempill i Abell Genesis iiij.
i Abraham Gen xxij. oc i then hedinscke høffuitz-
man Act x.

10 ¶ Prelaternis geenswar. [K1b]

Paa thet wij scwlle tilstaa thet som sandt er, tha
er i thettæ swar som i thet næst till fornæ møget
swaret wdi een løgenachtig oc falsck mening, ther
the wiisæ kwnne vell bemerke som pleyæ met for-
15 sckiell oc besckede at anammæ wiiss talæ. Eller oc
same swar er met en vrang oc vchristelig mening
talet for simpell almwghæ, wden then besckede och
forklaring ther bwrde att findis hoess, them till eet
got behaff, men dog till then ewighe salighetz storæ
20 forargilsæ.

¶ Forti, ther som wij icke tale om retferdighet, som
hedinscke mesteræ haffwe giordt, eller som the pha-
riseyer hoess iødherne, som er then retferdighet aff
hwilcken wij agtis retferdighe for mennisckin, ther
25 apostelen kaller wor, eller hwer mennischis egen
retferdighet, eller oc retferdighet effter logen, ther
scolerne kalder en atspordt retferdighet, som nogen
haffwer besøgtt mett sytt eget arbeyde fliitt oc vmag,
i thet han haffwer wdwortis holdett thet som logen
30 biwder, icke aandelighe, men effther en textelig me-

Ro 10

Phili 3

ning som er legomlig, vdwortis wdi skriffte oc bogstaffwe, och ickæ indworthis wdhi aandhelig och retsindig meening. [K 2 a] Men om then retferdighet som christen oc euangeliske mend bør at omtalæ, oc er then aff hwilken wij dømis retferdelige hoess 5 Gud. Hwilcken then same apostel i same steder kaller Gwdz retferdighet, oc scolernæ kaller een indskwden oc indsæt retferdighet, nar hwn aff himmelin gwnstelighe indfalden i wore sind siell oc sckiell aff Gwd, gør oss retferdige for hanss ansigt, formedels Jesum Christum. 10

¶ Swodan retferdighet som er fra begyndilsæ then førsthe ther oss aff wretferdighe oc helffwedis børn, gør rigens retferdige børn. Om hwilcken retferdighett thet scal wnderstaas som sigis om then obenbare syndere ther hiemgick retferdig i syt hwss, hwn giffwis oss sandelige aff Gwdz naadelige gunst oc godhet alleniste for Jesu Christi verdsckylt, vden all wor forsckylting, eller wor gerning ther findis vdi oss, før end naaden och kerlighett giffwis oss, 20 ther gør oss Gudz børn oc rigens arffwinge. Forti thet ware ellers icke naade, som er en gunstig gaffwe vforsckylt, som apostelen siger. Men then som gør gerningen, hanss løn agtis icke at vare naadelig, men aff fortienisthe oc verdsckylt. 25

Ro 11 ¶ Oc framelis. Er hwn och aff naadhen, tha kan hwn ickæ nw waræ aff gerningher [K 2 b] nar naadæ ware tha sandelige icke naade. I sandhet tha er Christus forti dødt, at han ville oss retferdige giøre. Hwor swodan retferdighett forti waræ forsckylt mett framfarnæ gerninger, tha vare Christus forgæwis dødt. 30

Gala 2 ¶ Oc thet som wij nw sighe er icke alsomeniste

- sandt om ceremoniers gerninger, effter Moisi lows manering som ware framfarnæ, ther Paulus pleyer at kalle lowlige gerninger, som eræ the gerninger ther forplichtedæ alsomenistæ iødernæ, then stwnd
- 5 Moisi low haffde macht. Om hwilcke gerninger Paulus omtaler till the Romeræ oc Galater oc siger, at the iødiscke ceremonier siden then euangeliske naade er obenbarid offwer all werden ere forswunden oc magtløsæ, ligerwiis som figwrlige sckwgger,
- 10 mod een klar och sckynbarlig sandhet. Oc thet giorde han mod falscke apostelæ som wilde met liist wdi en iøde mening locke the Romeræ oc the Galater til Moisi lows trelldom, ther forti sagde, at then euangeliske naadhe war icke nog till menniskins
- 15 salighett, wden Moisi low giordis och swo fyllist. ¶ Oc forti siger same apostell till the Romeræ swo. Ro 3 Aff the iødiscke gerninger worder inthe menniske retferdigt for Gwdz aasiwn. Oc [K 3a] noget ther effter. Uij meenæ at mennisckin bliffwer aff troen
- 20 retferdig foruden Moisi lows gerninger. Till the Galater siger han swo. Uij widæ at mennisckin bliffwer Gala 2 icke retferdig aff the gerninger logen biwder, forwden Jesu Christi tro. Oc noget ther effter i same sted. Forthi, ther som retferdighet giffwis formedels
- 25 logen, tha er Christus forgewis dødt. ¶ Och thet wij haffwe nw sagtt, er icke alsomeniste sandt om the ceremonisckæ gerninger, men och swo om alle høwischetz gerninger ther haffwe twcht oc ære wdi handel, som then første retferdighet finder
- 30 fore sig, til huilcke alle menniscker i hwad land-scaff the findis wdi, oc wnder hwad low the eræ (natwrlige sckreffwen oc naadelig) ere forplichtedæ.

¶ Och forti siger same apostell om alle gerninger
 Ephe 2 almennelige till the Ephesier. Naadelige (siger han)
 ere i frelstæ formedels troen, oc thet icke aff eder
 sielffwe, forti thet er Gudz gaffwe, icke aff nogre
 gerninger at nogen scal sig berømme. Thet same 5
 Titum 3 siger han oc swo till Titum ingen gerning wnder-
 tagen. Siden (siger han) at wor frelsermandz Gwdz
 godhett oc mod mennisckin kerlighed haffwer sig
 teedt oc obenbaridt, icke for the retferdighedtz ger-
 [K 3 b]ninger ther wij nogen tiid gjorde, men effter 10
 hanss egen misckwnd tha gjorde han oss salige. Paa
 andre stæder sckriffwer han offte vdi same mening,
 om alle the gerninger som then førstæ retferdighett
 finder fore sig, hwore the kwnne same retferdighet
 icke forsckylde. 15

¶ Forti at iødernæ ware i swodan mening och noger
 falscke apostelæ aff iøde slecht (ther Paulus haffde
 forti altiit at gøre met) som alle tiider wnder salig-
 hetz sckyn lockede folck till then iødiscke low oc
 tro, sigendis att the som ware falden til troen aff 20
 then iødiscke slecht, haffde forhwerffwet Christi
 naade met the ceremoniscke gerningher som the
 leeffde vdhi wnder Moisi low. Oc at hedninge forti
 som haffde leffwet wdi affgwdie tieniste oc dyrckilse,
 scwlde enchten icke anammis til troen, eller oc til 25
 forneth beredis wnder Moisi low wdi the ceremoni-
 scke oc andre gerninger som loghen tilhørdhe.

¶ Thet holder sanctus Paulus at ware alsomstørst
 wgwdelighett, ther till inthe gøræ Christi hellige
 død, oc forti figter han altiit sckarpelige mod then 30
 mening, oc gør oss wiiss. At alle mennisckins ger-
 ninger i hwad slag the ere vtaff, som gør is før end

wij eræ kalledhæ [K₄a] til Christi naade, eræ plat
vdwelige til retferdighet, oc giffwer forti til kendæ
at ware sig enchthen iøde eller hedninge, tha eræ
the alle synderæ før end the anamme Christi naade,
5 och at the bliffwe retferdige alsomenistæ aff Gudz
misckwnd formedels troen til Jesum Christum. Oc
thet haffwer sig swo i sandhet, at inge the gerninger
som wij gøre før end wij anamme troen och naade
for troen sckylt, gøre oss retferdighe, oc som i ret-
10 telige sigæ, ware sig enchten bwden oc befallede aff
mennisckin eller aff Gwd, i hware sckøne the siwnis
at ware for mennisckins aasiwn.

¶ Men nw twert emod, then same retferdighet aff
hwilcken wij agtis retferdige for Gwd, som er then
15 anden ther sanctus Jacobus och suo kaller en fuld- Ja 2
kommen retferdighet, ther gør aff retferdige meer
retferdige, oc aff hellighe meer hellige, om huilken
thet scal vnderstaas som Joannes siger vdi syn oben- Apo 22
barilse bog, att then som er retferdig scal gøris meer
20 retferdig. Hun haffuer vore gerninger behoff som aff
nade oc kerlighet effterfølge then første retferdighet, Mat 25
at wij thet pund som wij anammede aff Gud scullæ
icke graffwe i iorden, oc gøme wor herris penning,
ligherwiis som wij Gwdz naadhæ haffdhæ forghæff- 2 Corin 6
25 wis wndtfanghett, [K₄b] ther wij met aager sckwlde
brwge oc forbedre at wij met baadæ oc fordeell kwnne
forantworde herren i gen nar han paakreffwer, oc at
wij swo kwnne brwge naaden, att hwn motthe for-
meris och forbedris, och at wij motte swo worde
30 righe wdi gode gerninger. Forthi alle the som haffwe, Mat 25
thet er the som rettelige brwghe een anammet naade,
them scall giffwis att the sckwlle righelighe haffwe.

¶ Thette er swo klart oc swo sckynbarligæ sandt, at hwo thet will met nogen sckriffth bewiisæ, tha tender han liwss till at see solen, forthi thette stycke lerdom haffwer heelæ læss sckriffther (som mand pleyer at siigæ) till bewiissning, nar sckriffthen er 5
fwldtt paa alle stæder, met bwd oc exempill till gode gerninger, ther allene the x. bwdord motte oss lære righeligæ nog, som i sig beslwthæ alle gode bwd oc wilkaar till att leffwe effther.

¶ Swo at wij icke widhæ hwad heller wij sculle ffor- 10
wndræ noger predicanter wstadighet, eller oc spotte theris geckerij, nar the met fwldt lyd haffwe loffwett oc priist then blotte tro, oc fordømdt gode gerninger, tha pleyæ the dog at beslwtæ theris predickin met the x. bwdord oc mett [L1a] Pater noster, oc 15
icke besinde at theris lerdom oc gerning obenbare figte emod hwer andræ.

¶ Och sandelighe then enæ apostell sanctus Paulus klarlige besckeder thett forskiel paa gerninger, som giøris før end wij ansees till Christi naade och siden. 20
Och swo gott som giffwer til kende, hwore Gwd will at wij scwle then naade som wij haffue anammet gwnstelige wden all forsckylning, siden tienæ oc forsckylde met gode gerninger, at wij scwlle icke befindis i nogen wtachnemmelighet. 25

¶ Oc forti tha beslwter same apostel (dog han alsomhelst oc alsommeest priiser oc loffwer troen) alle syne episteler mett bwd oc befallning om gode oc høffwiske gerninger, at gøre oc brwgæ, siden han haffwer trachteret troens handell, och besyn- 30
derlighe i the sendebreff till Romeræ och Galather.

¶ Forti siden han met foragt haffwer fortaget all

forskylding i the gerninger som giordis før end troen er obenbarit, paa thett att naade skal ware naade, tha besckriffwer han dog mod enden, bwd oc wilkaar om godhæ høffwisckæ och twchtighe
5 gerninger ther the scwlle leffwe wdi, till at forøge, formeræ, oc [L1b] forbedre then førstæ oc naadelige retferdighet. Oc dog haffwer same apostel ligerwiis som han haffde sig forwiist paa gode gerningers foragteræ paa twenne stæder i thet sendebreff till
10 the Romeræ (før end han kommer till thet taaltæ capittell, hwar han encke besckriffuer bwd och vnderwiisning om gode gerninger) giffwett raad oc sckynde till gode gerninger, ther mett att forfølghe then første naade som war gwnstelig giffwen, thet
15 er wden all framfaren forsckylding, oc thett gør han i setthæ och otthendæ capittell.

¶ Hwar for i sckwlle, wele i oc wele i ey, gøre thenne besckede paa retferdighet oc gerninger, oc thet tilstaa, at inge framfarne gerninger kwnne no-
20 gen tiid forsckylde then første retferdighet som naadelig er formedels troen til Jesum Christum, men effterkommende gerningher som haffwe theris retthæ fandtzwn aff naade oc kerlighet kwnne tha formeræ och forøge same førstæ retferdighet, wden i
25 taare sige, at Gwdz hellige mend, propheter, apostele, oc euangelister haffue fiigthet mod huer andræ i lerdom oc mening, eller oc thet som meer er, at sanctus Paulus gør icke eet mett sytt eghet sind, hand, oc mwnd. Oc thette er altsammen swmmelig
30 att sighe. Uore gernin[L2a]ger hwerckin fød hæ eller forsckylde then retferdighet wij agtis vdaff hoess Gwd men the dog mett Gwdz naadis biistandt kwnne same retferdighett forøghe, formeræ, oc fwldkommæ.

- ¶ Men i thenne handell bør oss tha eet stycke icke
 gaa forbij, Thett er att the gode gerninger som gøris
 før end then besynderlighæ retferdighedz naade giff-
 wis, skwlle tha icke forsømis oc forsmåas. Forti
 Ps 144 then allerbestæ oc størstæ Gwd (hwess misckwnd- 5
 hett ther offwergaar alle hanss gerningher) ligerwiis
 som han aff syn retferdighet lader inthe ondt ware
 Mat 10 vpyntt. Swo møghett meer aff syn misckwnd oc god-
 hett, lader han inge gode gerning ware wløndtt, ey
 heller een drick kaltt wadn som giffwis i hanss naffn. 10
 Och forthi sckeer thett, at the gode gerninger wij
 giøræ før end wij ere aff Gwdz naade retferdige gior-
 de, icke alsomeniste formilde then pynæ wij sculle
 effter døden lidæ, eller oc swo forsckylde noghen
 tymelig welferdt i thetthe forghenghelighe liiff, 15
 men the och swo beqwemmæ och beredhæ oss till
 naadhæ och retferdighet, icke att the giøræ oss ther
 till werdighæ, som aff thett wedherlag ther giør fyl-
 list, men alsomenisthæ qwemmæ. Icke for thi at Gwd
 ther foræ aff tilbørlighet [L 2 b] bliffwer mennisckin 20
 nogen løn plichtig, men han aff syn godheedt til-
 dragis at giffwe oss naade och retferdighet, nar han
 seer att wij tha giøræ wortt besthæ.
- ¶ Hwess thet icke sckede, hwad giordis tha behoff
 swo mange raad oc sckynde til penitente i begge 25
 1 Reg 7 testamentt, som nar ther sigis, Bereder Gwd edre
 Mat 3 hiarter. Framdelis, ladher wdaff at synde, forti hi-
 merigis rigæ er for dørræn. Oc andre wtalige sckriff-
 ter aff same slag. Forthi thett hører mennisckin til
 Pro 16 at berode sind oc siell som Salomon siger. Then som 30
 wdaff all flitt oc macht wender sig til Gwd, swo
 wender oc Gwd sig till hannwm igen, som han sielff

siger hoess Zachariam prophett. Uender eder til mig Zacha 1
 swo wender ieg mig til eder. Oc then som hannwm
 wil møde, tha kommer han hannwm till møde igen,
 som sanctus Jacobus han siger. Holder eder till Jaco 4
 5 Gwd, swo holder han sig och swo nær till eder.
 Them giffwis icke gernæ nade, som sig forherde i
 synd met waraftighet.

¶ Oc for then sag, tha ere gode gerninger som
 giøris i gwdelig mening, før end oss giffwis naade
 10 icke plat vdweligæ, nar the sandelige berede oc be-
 qwemme oss till same naade. Men the twenne støc-
 ker som i framsetthe siist [L3a] wdi edert swar, er
 swodanæ, at thett enæ er langt fra sandhet, som er,
 at Gwd anseer inge gerninger wden the han haffwer
 15 sielff bwdett. Forti Gwd haffwer sielff bwdett, at
 wij scwlle icke alsomeniste lyde hannwm, men och
 swo wore offwermend oc forstanderæ, waræ sig en-
 ten geestlige eller werdslige, som i nesthæ fortalde
 artickill er noget swaret, hwar wij talede om chri-
 20 stendoms friihet. Oc forti eræ baade the gerninger
 som biwdis aff Gwd och mennisckin nyttige till ret-
 ferdighet, i then mening som nw sagt er, dog thet
 er icke mett allæ eens wilckaar, nar Gwdz bwd wiitt
 offwergaa alle mennisckins bwd, oc theris gerninger
 25 alle mennisckins gerninger.

¶ Om the sckriffter i føre i retthe aff Esaia prophett
 i thet xxix. capittel, oc aff Matheo i thet xv. er til
 fornnett sagt at the wnderstaaes om the menniske-
 lige bwd, som ere Gwdz bwd icke met men emod,
 30 oc ther ingen handell haffue met eræ och dygd, til
 att forde och fremmæ Gwdz sande bwd och helli-
 ghe williæ.

¶ Thet andet, i sighe at Gwd anseer vdi mennisckin the gerninger som han biwder, och ther aff troen framkomme, dog thet er sant thet sckall tha sigis met besckede oc wilkaar. For[L3b]thi talæ i om then blotthe och baræ tro som i pleyæ at gøre, ther 5 er orckeløss, sckrømtelig, død oc vfrwchtsommel- lig, tha er thet icke sandt i sighæ, men meenæ i then tro som haffwer sit retthe fandtzwn aff haab oc ker- lighedz biistandt, tha staa wij till att the gerninger som fødhis aff swodan tro, ansees aff Gwd, baade 10 till førstæ retferdighedtz formering och till salighett. Oc thett bewiisæ the twenne førsthe exempill i set- the om Adam oc Abraham, forthi theris gerninger eræ føddhe aff then tro ther war icke blott oc bar, men haffdhe bistandt aff ett kerligt haab. Oc forthi 15 i thett tredie exempill talæ i ether sielffwe daarlighe imod, nar i kalle Centurionem een hedning som han i sandhett war, oc sighe dog, att hanss gerninger ware aff troen, ther icke kan staa mett thett førstæ. Forthi, allæ hedninghe eræ troløsæ. 20

¶ Oc forthi sighe hellighe lærefedrå som talæ aff een andhen aand end i gjøre, att Centurionis ger- ninger han gjorde før end Petrus kom till hannwm eræ aff thett slag, som hannwm beredde met qwem- het til naade oc retferdighet, om hwilcke gerninger 25 er til fornøtt noget omtalet. Men at wij sckwlle tha een tiid gøre endæ paa thenne artickill. Then tiid i wa[L4a]re met obenbare sckriff oc sandhet ther till nødde oc trengde, at i sckwlde tilstaa, at thet menniscke som war kommet till sckiels alder och 30 fick orsage oc tilfelde at gøre got, kunne huerckin worde retferdigt eller saligt forwden gode gerninger.

Swo wille i dog effter then menige mandz tycke oc gode behaff, predicke och lære wden all besckede, at then blotte oc baræ tro giffwer retferdighet, oc swo forfeyrid at same tro kan icke lenge vare blot
5 oc bar, nar hwn om behoff giøris vdbryder sig met gode gerninger.

¶ Oc swo ansee i then menige mandz godhe behaff, at i forglemme thet som propheten siger. Gud sckall
forøde oc atskillie theris been som teckis menni- Psal 152
10 scken, oc hwad sanctus Paulus siger. Ther som ieg ware mennisckin behagelig, tha ware ieg icke Chri- Gala 1
sti retsindige tieneræ. Oc swo møget som thette støcke lerdom er effter løse folckis tycke oc gode behaff, suo møget er thet oc swo baade syndeligt
15 oc vgwdeligtt.

¶ Och effther thi att altt thett loff och priiss som sømer dygd och eræ findiss wdhi gerning oc brw- gilse, hwad er thet andett at fordømæ gode gernin- ger, end at fortage oc fordriffue aff thenne verden
20 al dygd oc eræ, tucht oc høuischet. [L4b]

¶ Thet kende gwd, hwore mange syndighe orsager thette ene støcke lerdom haffuer giort blant enfoldig oc wforstandig almwge, ther wij kwnne formercke paa alle the stæder som eder lerdom haffwe wed
25 tagett oc samtøcht, hwore ther wden all sckoensil oc blwgsill leffwis i synd, sielffs wold, oc løssagtig- het, och hwore mange sige obenbarlige ware sig leett oc angerligt, at the gode gerninger nogen tiid giorde, hwar fore the oc swo forsmedelige i drick
30 oc gestebwd biwde falæ alle theris gode gerninger the nogen tiid giordt haffwe for een ringhæ ting.

¶ Oc the predickeræ hwidzle the aff predickestolen

som enchten raade til gode gerninger paa sckrømp-
thæ, eller och priisæ them paa qwandtzwiis, at the
scwlle siwnis ther mett at welæ gøre gott, enchten
till at effterfølgæ Christum, eller til legoms twang
oc trengsill. Paa hwad tiid och i blantt hwad folck 5
haffwer nogen hørtt swo groff en vgwdelighet?

¶ Thet haffde icke giortz behoff i thessæ siistæ dage
at opwecke folck til swodan forsømlsæ, nar Chri-
stus haffwer dog saghtt, att kerlighett sckall ffor-
følis i werdsins sistæ daghæ. Oc forti scwlle wij dess 10
meer altiit och [Mia] paa alle stæder tilsckynde,
tilbringe, oc raade them i alle gode gerninger, oc
forwden all besckede oc forsckiell, nar wij formercke
att ther wdaff komme nogen forsømlsæ, effter thi
at en god gerning i hwar liden hwn er, haffwer iw 15
met sig nogen nyttæ oc dwelighett, swo at Gwd
icke alsomeniste anseer henne, men och swo wede-
legger henne met nogen løn tymelig eller ewig.

¶ Then hellige kircke forti, som haffwer eet dag-
ligt omhygge for syne børns salighet, agther thet 20
met stor flytt oc windsckiffwelighet nar hwn oss
som ere fødde wnder troen, oplerde oc wnderwiistæ
i same tro, i alle euangelier oc episteler foresetter
the seeder oc gerninger, som sømelig ere eet chri-
steligt leffnett, oc i them altiit lærer oss gode ger- 25
ninger.

¶ Och hwar som troen haffwer vdi lesten nogen
besynderlig priiss oc loff, tha haffwer hwn thet swo
sckickett, at ther tha vdi epistelen noget berøris om
gode gerningher, att wij wnder troens sckyn, schwlle 30
icke dierffuis till at forsøme gode gerninger. Oc nar
swodane episteler komme, tha gaa somme aff edher

them forby, och tha alsomenistæ predicke historien aff lesthen. [M1b]

¶ Och nar i haffwe thesse twenne article om troen oc gerningen predickett, wbesckedelig, wden alt for-
5 sckiell, paa troen, gerninger, och retferdighet, oc met mange folckis orsage till eet sckammeligt fald. Oc (om wij betro Hieronimo) nar kettherij ther aff wdspringer at ord wsckickelighe oc wbesckedelige sigis, tha eræ thesse twenne article eder rettelige
10 førde vnder øghen, aff eder icke alsomenistæ ketterlige trachterede, men swo wbesckedelige, at the kwnne ware een orsaghe till all wdygd, synd och ondsckaff.

¶ Ickæ kwnnæ i eder heller ther aff berømme, at i
15 ere første paafinderæ till thettæ ketterij om troen, forthi thet er en gammel vildfarilsæ, begynt oc vdsprwngen i the hellighæ apostolorum tiid, aff falscke apostele som i eræ, ther toghe orsage aff nogre diwbe oc wcklare støcke lerdomme, som findis wdi sancti
20 Pauli sendebreff. Mod hwilcken wildfarilsæ andre apostelige sendebreff Petri Joannis Jacobi oc Jude haffwe een retsindig christen mening, aff hwilcken the gøre oss wiisæ, att een blott och bar tro forwden gode gerningher, er icke nog till mennisckins salig-
25 het. Ther till er Augustinus wytnisbyrd, i then bog han kaller om tro oc gerninger oc i thet xiiij. capitell, vdi hwilcken bog han er modstandig thetthe kettherij [M2a] mett rætt forachtt.

¶ Then femptæ artichell.

MEnnisckin haffwer inghen frij williæ, oc forthi.
alt thet som sceker wdi werden, tha sceker
thett swo, att thet kan icke anderledis ware.

¶ Predicanternis swar.

5

HUad friihet ther er wdi wor egen williæ, thett
giffwer sig nog till kendhæ i daglig forfaring.
Ther offwer lærer sckrifften oc at wij eræ blinde oc
wanwittige, oc aff natwrligt forstandt kenne inthett
till Gwd som han rettelig er Gwd. Joan i. och ix. 10
Hwarledis kwnne wij nw haffwe williæ till at dyrcke
then Gwd hwilcken wij aff natwren icke kende. Ja,
ther fore siger sancte Powill ad Philippenses ij. Att
Gwd fwldkommer icke alleniste hwad godt ther
giøris i oss, men han oc swo sckaber then gode wil- 15
liæ i oss som wij haffwe till thet som gott er. Ja,
end och swo hwer god tancke, ij. Chorin iij. Ther
fore siger oc Christus sielff Joan vi. at ther kommer
inghen [M2b] till hannwm wden han bliffuer dra-
gen aff Gud fader. See er Gwd tha then som giør 20
alting ligerwiis som han haffwer thett forsætt sig
effter syn gode gwddommelige williæ, Ephe i. Swo
at ther ey falder eet hoffwethaar aff oss, Ja icke then
mindstæ spwrff ther flwger i wederid wden Gwdz
williæ.

25

¶ Prelaternis geenswar.

Altt thet som i sware till thenne artickell oc hanss
nestæ effterfylgere, hører icke til wor wiisæ,
som mand pleyer att sige, oc swo oc swo er thet
5 sagt aff eder, som i hwerckin forstode krafftelige
then eene eller then anden artickel. Forthi eder fen-
nickedregeræ Morthen Lwther disputeredhe først
om mennisckins frij williæ, i thet han lignis mod
Gwdz naade och vdi the gerninger som mennisckin
10 gør gode oc ondhe. Oc tha sckiffte han same men-
nisckins frij williæ i twenne parther effter twenne
tiider, som er then eenæ wnder synden, oc then an-
den wndher naadhen.

¶ Oc tha sagde han, at nar mennisckin er vnder
15 syndhen før end naaden giffwis, tha kan [M 3 a] hwn
met syn frij williæ icke andet end syndhe oc swo
nar hwn gør syt bestæ. Men nar synden er forlatt
oc naaden er kommen, tha sagdæ han at then frij
willie inthet gør eller sckaffer, men alsomeniste bru-
20 gis, røris, raadis oc regeris aff naaden, oc at naaden
gør forthi al ting, icke anderledis brwgendhis men-
nisckins williæ end temmermand øxæ oc naffwer,
eller smed hammer oc tang.

¶ Ther næst er han indfalden wdi een diwberæ han-
25 dell om mennisckins friihet, i thett hwn lignis mod
Gwdz ewige forsiwn, i alle the creatwris gerningher
som ere Gwdz forsiwn och witsckaff wnderdanige
oc wndhergiffne, och ther met haffwer han sig for-
bedrit som ketteræ pleye, thet er han er falden wdi en
30 ond oc syndig mening, oc fra then oc wdi en andhen
møgett werræ, som apostelen siger om nogre ketteræ. 2 Timo 3

¶ Och forthi haffwer han nw platt dræbtt menni-
 sckins frij williæ, oc siger, at for Gwdz wwendelige
 forsiwn, tha sckeer alting swo aff wryggelige sckieff-
 ning, onde oc gode at the eræ platt aff nød, oc kwnne
 icke anderledis vare. Oc i thenne mening modsigis 5
 eder i thenne artickell oc hanss nestæ effterfølgeræ.
 Men i ligerwiis som i icke forstode talæ eller maall,
 oc [M3b] lade eder tha tække at i ere sckriffckloge
 sware till then første mening, wdi hwilcken menni-
 sckins frij williæ ligniss mod Gwdz naadhe. 10

¶ Then daglige forfaring hwar i met welæ bewiisæ
 eder mening, sckwlde gøre eder i sandhet wiisæ,
 meer at wij haffwe frij williæ end wij icke haffwe.
 Oc besynderlige om noghen effter then hedinscke
 mesthers raad (ther oc suo disputerede emod then 15
 groffwe mening som siger alting sckee aff een wfor-
 wendelig sckieffning) wille swo lenge bancke edre
 sideben met een sterck knyppell, at i aff pynæ oc
 werck kunne bekende, ware wdi hanss williæ oc
 machtt, at kasthe knyppelen bordt oc lade wdaff att 20
 slaa. Oc nar i beræ oss thet wnder øghen, at liger-
 wiis som wij kwnne icke natwrlige forwden besyn-
 derlige gunst oc gaffue kende Gud som han er, och
 behoff gøris till mennisckins salighet, nar wij effter
 sckrifften ere aff natwren blinde och wanwittighe, 25
 swo kwnne wij icke heller aff wor blotte williæ eller
 frij wilkaar forwden Gwdz naade oc hielp elsckæ
 oc dyrcke hannwm som børligt oc sømeligt er.

¶ Hwem haffwer noggen tiid ther ellers war ret-
 sindig thette negthet? eller hwem haffwer noghen 30
 tiid anderlwnde meendt, lerdtt [M4a] sckreffwet
 eller predicket? Forthi Gwdz kwnsckaff kan icke

haffwis wden formedels troen, ther i sandhet er Ephe 2
 Gvdz gaffwe. Ther nest, sand Gwdz dyrckilsæ, kan
 heller icke ware wdhen aff naade oc kerlighed, ther
 er then allerstørstæ Gwdz gaffwe, som apostelen 1 Corin 13
 5 siger.

¶ Och forthi tha pleyer then helligæ kircke wdi
 syne høgtidelige bønner, som almennelige kallis Col-
 lecter, obenbare at bekende oc tilstaa, ware Gwdz
 gwnst oc gaffwe, at hannum lowlige oc børilige tie-
 10 nis aff trofaste mennisckæ, oc at ingen kan teckis
 Gwd hannwm forwden. Een stor part forti aff søn-
 dags embede oc Collecter paa thet gantsche aar,
 icke andet bedæ oc formane hoss Gwd end naade,
 hielp, oc trøst till at tencke oc gøre the ting som
 15 ere retsindigæ.

¶ Men thesse ting gøre icke forthi mennisckins frij
 williæ oc wilckaar till inthett, hwilcken frij williæ
 ther sckall formedels troen biwde offwer menni-
 sckins natwrlige sckiell i the støcker, som hennis
 20 natwrlige forstandt offuergaa. Forthi the ting som
 icke natwrlige begribis, høræ troen till. Oc paa thet
 wij sckwlle brwge sancti Pauli ord, tha sckall same 2 Corin 10
 frij williæ formedels troen befange wortt forstandtt
 till Jesu Christi lydilsæ, men formedels naade [M4 b]
 25 oc kerlighed, biwde offwer mennisckelige sind oc
 macht, at nar hwer aff them haffwe giort siit em-
 bede fyllest, tha kwnne wij lofflige och børilige tienæ
 vor sckaberæ, oc swo elscke wor Gwd oc herre, aff
 alt wort hiarte, aff all wor siell, och aff alle wore
 30 sind och macht, oc wor ieffnchristen lighe wed oss
 sielff.

¶ Thet er kortelige at siige, Frij willies oc wilckaars

rettæ werck oc brwgilse er at samtøcke met sind oc mening troens gaffwe, och at brwge met metgerning naadens och kerlighedtz gwnstelighe gaffwe.

¶ Men thet i hær talæ om Gudz kwndscaff hwar vdaff han kendis lighe som han er, thet er han sees 5
vdhi syn warilsæ, er talett aff stoer vanwittighett. Forti thet kundscaff hører icke till thette tymelige liiff, men till then himmelscke salighet som tilckommendis er effter døden. Icke er thet kwndscaff heller noghen forskylding, men een løn, som sanctus 10
Joan 3 Joannes siger om Gwd. Thet vide wij, at nar han skall sig obenbare bethee, tha worde wij hannwm lighæ, at wij skule hannwm tha see ligerwiis som han er.

¶ Nw framdelis thet som i indføræ aff apo[Nia]- 15
stelen, baade ad Phili ij. Gud er then som forarbeyder vdi eder, at i kwnne wele oc noget bekomme vtaff en god agt oc mening, oc ij. Corint ij. Icke forti at wij ere dwelige vdaff oss sielffwe att tencke noget ligerwis som aff oss sielffwe, men om wij ere 20
till noget dwelighe tha er thett aff Gwd.

¶ Men hwad bewiser thesse twenne stædher andet, end at wij haffwe Gwdz naade behoff ther scall oss baade berede oc arbeyde met oss sckynde oc røræ oss till thet som got er, at wij mwæ tenckæ, welæ, 25
oc kwnne gøre thett som rætt er. Ther næst then naade som forfølgher oc arbeyder oc fwldekommer met oss, ther och swo bestercker oc hielper oss til warafftighet.

¶ Men hwem er then och swo blandt them som 30
ere maadelighe lerde, ther thette enchten negther eller icke weed? nar then hellige kircke swo beder

- hwert aar vdi een aff syne Collecter. Uij bedæ tig herre, at tyn naade sckall oss baade forekomme och effterfølge, oc thet giffwe, at wij altiit mwæ bestædis i gode gerninger. Men i hwess maade er thet
5 wor frij williæ modstandigt? nar thet er hanss embede at føge sig effter then forekommende naade, och arbeyde met then som effterfølger. Forti som [N 1 b] ther sigis vdi eet gammelt sprock, Gwd hielper them som arbeygdhæ.
- 10 ¶ Oc thet som nw sagt er, forclare samme steder mett thet som desse forberørde ord bode forestaar oc effterfølgher. Fordhi ther apostelen emod the falscke apostele som ware eblant the Corinthier, haffde giffwet syn apostelige macht oc befaling eet
15 børligt loff sytt embede till æræ, tha indførde han the ord om wor wdwelighett wij haffwe wdaff oss selfwe, och then dwelighet oss giffwis aff Gwdz biistantt, at han sckwlde icke ther fore siwnis at søge nogen forfengelig priiss och æræ. Och forthi
20 gaff han Gwd then æræ, at han war then som gerningen gjorde met syt gwddommelige biistandt. Oc sagde sig forti at ware een tienere, ther met syt ringe arbeygde føgede sig effter Gwdz naade, strax forfylgendis mett thesse ord. Oc han er then som gjorde
25 oss dwelige tienere i thet ny testamentt.
- ¶ Men till the Philipper haffde han swo till fornett sckreffwet. I sckwlle forarbeyde eder salighet met frøcht oc redzlæ. Oc siden forfølger han met thesse ord, i sckwlle alting gøre wden mwr oc wed-
30 derknwr, kwnne i icke forthi see, baade effter aposteliglerdom oc then [N 2 a] gandtscke sckriff, hware then same gerning sigis stwndwm at gøris aff Gwd

oc stwndum aff mennisckin, hwilckett som er een obenbaræ bewiissning ther till, at vdi alle gode gerninger tha effterfølger mennisckins frij williæ, och er Gwdz gerning følagtig oc biistandig mett een willig tienistæ oc een tienistagtig williæ.

Joan 6 ¶ Framdelis thet som efftherfølgher i edertt swar aff Joanne, er oc swo aff same slag. Forthi, endog at ingen kommer till Christum vden then himelsckæ fader dragher hannwm met syn naade, som forekommer, metfølger, oc fwldkommer, men nar Gwd drager ingen nødt oc vuillig, tha hører thet till mennisckins frij williæ, at føge sig effter Gwd faders drætt, oc at icke forherde sytt hiartæ nar han hører hanss røst oc kald, men strax oplade hannum nar han bancker paa dørren.

¶ Men nw vele wij høre huare i aff alle dessæ støcker beslute emod mennisckins frij villie. Er icke Gud forti then som alting gør vdi alle creatur effter syn guddommelige villies raad Ephe i. A huad er thenne beslutning syne mestere liig, Gwd gør alting vdi alle creatur, oc forti gør mennisckins frij vilie inthet. I sandhet tha fortager thenne beuisning icke meræ mennisckins frij vilie end hwn forthagher fwglæ theris flwg, [N2b] fiske theris sweem, oc andre diwr theris gang. Oc swo i alle maade hwer cretw- ris besynderlige indsettæ natwr, nar inthe creatwr iblantt them alle, er platt ledig oc orckeløss. Forti at Paulus haffwer swo sagt om them alle, at Gwd gør alting vdi alle creatwr, ther mett beslwendis alle creatwrs gerninger. Udi frij williæ oc wilckaar offwergaar mennisckin alle creatwr, forti hwn er een herre offwer syn gerning, oc kan forti baade gøre oc lade.

¶ Endog at thet som aff then epistell till Ephesier er indførdt, met thet som siden er taget aff Matheo i thet tiende capittell, meer er mennisckins frij williæ anrørendis, nar han lignis mod Gwdz ewige forsiwn. Forti Paulus siger hware alting sckeer aff Gwdz willies gwddommelige raad, thet wij kalle hanss forsiwn. Hwilcket Christus hoess Matheum sielf stadfester, lærendis oss met thet exempill om spwrffwe, oc mennisckins hoffwet haar, hwore thet er swo sandt, at the allerringisthe och myndste ting som findis vdi werden, ere Gudz forsiwn swo vnderdanige, at the løff som sidde paa træ, falde icke vdaff wden Gwdz williæ.

¶ Oc paa thet wij skwlle swmmelighe beslwthe thenne gantscke handell, och obenbare [N 3 a] kwndgøre edert geckerij, tha grwndhis eder bewiisning hær oppaa. Mennisckins frij wilie kan in thet got gøre som er fyllest emod thet ewige liiff forwden Gwdz naade, desligest ingenting sckeer i then gantscke werden, vden Gudz forsiwn, forti haffwer mennisckin ingen frij williæ.

¶ Hwem will noghen tiid werdis at sware edher till swodantt geckerij? Oc ther som i aff eder retthe sind oc mening føre swodan bewiisning i retthe, ligerwiis som hwn waræ drabelig aff skriffte oc sckiell, tha ere i platt vverdige ther till, at noget sckall talæ mett eder om hellighe ting.

¶ Men ther som i andet wide oc wele dog met swodan røg oc støff forblinde simpell folckis øghen, tha ere i werde att ther skwldede bindhis een møllesteen om eder halss, oc i for eder ondsckaff sckyld, skwldhe mett hannwm forsenckis i thet diwbæ haff, nar

i swo mange maall twsinde simpell folck daglige besckemmæ Och Christus sagde them ther swodant gøre ware een børlig pynæ.

¶ Men mowilscke at nogen aff eder wil thetthe swo emod sigæ. Hwore ther kan icke sckee at Gwdz forsiwn enchten forwendis eller och [N 3 b] beswigis. 5 Ere forthi alle the ting som sckee vdi werden gwd-dommelige forseede, tha mwæ the nw sckee. Schwlle the oc sckee huar er tha mennisckins frj williæ? Her till swaræ wij swo. Then nød som alting haffwer 10 aff Gwdz forsiwn, hwn er met wilckaar, swo at ingen ting forti sckeer at hwn er forsiwnet aff Gwd, men forti at noget skall sckee, tha haffwer Gwd thet wist fra begyndilsen.

¶ Thet kwndsckaff som wij haffwe om nerwerendis 15 ting, haffwer Gwd om the som komme schwlle. Som inthe menniscke forti sigis att ware nødt till then gerning ther wij see och widæ same menniscke gøre, swo nødis ingen heller till then gerning ther Gwd haffwer seedtt gøris skall, ther icke forti gøris 20 at Gwd henne forwistæ, men forti hwn schwlde gøris, och alting er Gwd nerwarendis tha forweed han alting før end the sckee. Som wij kende them ther gøre ildhe, swo kendher Gwd them ther schwlle gøre ilde. Men som wortt kwndsckaff forti trenger ingen 25 till wgerning, swo gør icke heller Gwdz kwndsckaff.

¶ Desligest, ligerwiis som wij elscke them ther gøre got, oc hade them som gøre ondt, swo elscker Gwd them ther schwlle gøre got oc hader [N 4 a] them ther schwlle gøre ondt, oc forti elscker oc hader Gwd 30 mennisckin aff ewig tiid, forti han saa aff ewig tiid hware hwert menniscke sculde sig bewiisæ ilde eller

well, huar fore han huercken elscker eller hader
vden sag. Swo er thet oc suo met eder, haffuer Gud
forseedt at i sculle bliffwe warafftige i edert ketterij,
oc ther offuer fordømis tha maa thet vare, oc kan
5 ickæ anderledis scke, icke forti hanss forsiwn tren-
ger men forti i wille eder icke bekende, ther han
viste aff begyndelsen. Dog er thet møyeligt ther wij
ønsche eder gerne at i behulpen met Gudz naade
motte eder end nw bekende, forløste aff dieffuels
10 band oc snare. Oc i same mening scall thet altiid
forstaas som enchten giørs eller giøris scall aff men-
niskets frj vilckaar.

¶ Then siettæ artickell.

15 **F**Orthi er thet icke i wor macht nogett att giøræ
eller ladhæ.

¶ Predicanternis swar.

GUd haffuer suo skicket oss aff førsthæ skab-
ning at wij sculle kunne gøre noget æde, dricke,
staa, gaa, talæ, och giøre mange andre atskillige
20 naturlige gerninger. [N 4 b] Men swo lenghe wij for-
ladis oss sielffwe, ligæ swodane som wij eræ oprin-
delige sckaffte oc føde, tha ere swodane met alle
andre vore gerninger vdwelige oc misshaffwelighe
wdi Gwdz ansigt. Forti eet ondt træ kan icke beræ
25 andet end ondt frwcht Mat vij. Men hwilcken Gwd
gør till eet nytt creatwr, then bliffwer megtig till

at gøre, thet som for Gud er gott oc well behaweligt Gala v. Dog icke aff syn egen magt, men aff Gwd som hannwm styrcker oc gør megtig ther til Philii iij.

¶ Prelaternis geenswar.

5

HEr skrab i end nw paa then same streng som een ond harperæ pleyer at gøre, och talæ om mennisckins frij williæ, icke effter Lwters mening, agthet emod Gwdz forsiwn, men agtet emod Gudz naade, liger wiis som Gudz naade giorde alting, oc mennisckin alsomenistæ brwgedis wden nogen metgerning. 10

¶ Men swo møget forbedræ i eder i theththæ swar, at i nw talæ om the gerninger ther mennisckin gør end nw bestedt wnder synd, och ther met wele i gøre oss wiisæ, at alle mennis[Oia]ckins gerninger ere vnyttelige oc vdwelige, før end naaden worder oss biistandig, oc eræ swo lenge syndelige oc wtachnemmelige, och eet ondt træes frwcht, at wij formedels naaden ere forwandlede eet nytt menniscke, som er aff aanden vdi Christo Jesu megtig at gøre thet som for Gwd er godt oc tacknemmeligt. 20

¶ Oc dog at thenne mening er bewiist att ware wildfarilsæ, vdi geenswar till then fierdhe artickell, hwar talet er om gode gerninger oc theris wilckaar. Men forti att thet er een wildfarilsæ alsomfarligst, ther mange haffwer førdt i misshoff, paa thet hun kunne grwndelige driffwis till bage, tha wele wij nogett wiideræ her om talæ. 25

Luce 10 ¶ Forthi thet parabell oc sandtsaffwe som Lucas 30

- sckriffwer om thet menniske ther wandrede fra Hierusalem oc till Hierico, oc faldt vdi røffuere hender, aff hwilcke then tiid thet war berøffwet, thet oc swo bleff saar giort oc war aff them icke før off-
 5 uergiffwet end thet war halfdødt. Thette menniske mercker mennisckins gandtscke køn, ther synden berøffwede vdaff alle naadeligæ gaffwer oc saar gjorde the natwrlige, men tha icke drebtæ them. [O1b] Thi kan thet sckee at mennisckin kan i nogræ maade
 10 komme till Gwdz kwndsckaff, aff thet natwrlige sckyn som Gwdz ansigt lader sckynæ offwer oss, oc propheten omtaler i psalterin, oc Joannes euan-
 gelistæ swo sigendis. Gwdz ord (siger han) war eet Ps 4
 sandt liwss ther opliwser alle the mennische som Joan 1
 15 komme till thennæ werdhen, som er formørckedt, men dog ickæ platt wdslwchtt.
- ¶ Om kundschaff bær sanctus Paulus vitnissbyrd, Ro 1
 then tiid han talede om the hedinscke mestere oc sagde at thet ther kwnne vidis om Gwd war them
 20 obenbaridt, men om thet som hører till Gwdz dyrckilsæ, taler han och swo. The hedninge (siger han) Ro 2
 som haffde ingen low, gøre dog naturlige thet som logen tilhører. Ligerwiiss som sanctus Lucas sckriff- Acto 17
 wer i apostolorum gerninger, hware Athenienses
 25 haffde bygdt ett alteræ then vbekendhe Gud till eræ, som Paulus war kommen at predicke och leræ vdaff.
- ¶ Oc forti, ligerwiiss som mennisckin kender Gwd natwrlige vdi nogre maade, swo kan hun oc dyrcke hannwm wed same maade, men tha icke som bør-
 30 ligtt er oc mennisckins salighet haffwer behoff. Aff syn frij williæ kan hwn ickæ [O2a] forarbeyde thet ewige liiffs forsckylдинг, eller gøre the gerninger

som ere fyllist moed en ewig løn, men dog gøre the gerninger som haffue met sig nogen godhet.

¶ Hwilcke gerninger scolerne pleyæ at kallæ gode aff tucht oc høffwisckhet, som findis i erlige seeder oc eet qwempt leffnet, oc swo blant hedninge, hwilcke 5
 ke gerninger ther ere alsomeniste icke synd, men ere huercken vnøttige eller Gud vtachnemmelige, men haffue suodane wilckaar, at the icke allene formilde pynæ effther døden, eller forhuerffue nogen tymelig løn vdi thenne verden, men ansees oc swo 10
 stwndwm aff Gud for the gerninger som berede oc beqwemme mennisckin till naade och salighett, huordane Cornelij høffdings (som end tha war en hedning) bøner oc almwser sigis at haffue warit som till fornett berørdt war emod then fierde artickell, 15
 oc noget her effter skall ydermer sigis.

¶ Men thet i her settæ emod oc sige, at eet ondt træ bær altiit ondt frwcht, hwem siger ther emod? Men hwad tha? Nar eet ondt træ mercker icke mennisckins onde natwr. Ingen creatwrs natwr er ond, 20
 som christendoms retsindige lærefeddræ the meenæ, dog att Manicheus ketteræ haffwer andett sagtt.
 [O2b]

¶ Men mennisckins onde williæ oc onde mening gør eet ondt træ oc ondt frwcht, thett er onde wd- 25
 wortis gerninger fødiz aff swodant træ, som Christus haffwer lerdet hoess Matheum, om eet enfoldigt oc eet sckalcke øgæ, thet er een retsindig oc wret-
 sindig mening. Nw er inghen mennisckis ondsckaff swo stoer och swo forherdett at hwn haffwer iw 30
 stwndwm een god williæ oc een retsindig tanckæ.

¶ Then wnderwiissning i met beslwtæ, anamme

wij gernæ som er att the gode gierninger som sckee
vdi oss siden naaden er oss giffwen, them skulle
wij icke agte at vare vdaff wor mackt men for Gwdz
welgerning, som haffwer giffwet oss magt oc styrcke
5 till swodane gerninger. Uij wide well met propheten, Ps 113
at Gwd scal loffwis i gode gerninger. Icke oss herre
(siger han) giff icke oss priiss oc eræ, men tyt naffn.
Thet same siger oc swo Paulus effter propheten. Hiere 9
Hwo som will sig berømme (sigher han) han be- 1 Corin 1
10 rømme sig wdi herren.

¶ Thenne mening giffwe wij forti stor macht, at
hwn er baade gwdelig, trofast, oc retsindig, oc ser-
delis met thette wilckaar, at wij icke wdelyckendis
Gwdz naade, tillegge wor magt oc styrcke gode ger-
15 ninger, ther wij gøre [O 3a] siden naaden er oss
giffwen.

¶ Men hwar i haffwe swodan mening, at alle gode
gerninger skwlle swo platt tilleggis naadens krafft,
som menniskins natwr oc frij williæ haffde ther
20 ingen laad iblandt, tha giffwe wij eder mening ingen
magt, ther oss gør wiiss icke alsomenistæ thet nw
sagt er oc sckall her effter ydermere sigis, men oc
swo thet som Paulus skriffuer till the Philipper, Philip 4
Jeg kandt alting bekomme (siger han). Her høre wij
25 naturlig magt oc frij williæ wdi Paulo, men nar han
framedelis siger saa, wdi hanwm som meg besterc-
ker oc giffuer trøst eller formedels Christum som
meg giffuer magt, her høre wij Christi naadelig bii-
standt ther hanum giffuer trøst oc magt.

30 ¶ Och ij sandhet desse tw ordt trøste oc besterc-
kæ, giffue klarlige til kende naturins oc naadens sam-
fundt oc biistandt, Thet er fordhi børligt att Christi

naade saa predickes, att haffwe then ypperste partt oc deell i gode gerningher, at mennisckins frij williæ (som er oc swo Gwdz gaffwe) beholder oc swo thett hannwm sømer oc er giffwet aff Gwd. Oc swo er thet børligt at loffwe oc prisæ wor geensckabning 5 at wij icke laste then førstæ Gwdz sckabilse som [O3b] er natwren oc mennisckins frij williæ, ther er aff synden icke dræbt, men ilde saar giordt, formørckett, men icke platt wdslwcht.

¶ Oc nar mange ketteræ haffwe farid vild oc stødt 10 sig paa thenne artickell om mennisckins frij williæ, tha wele wij hær kortelige beløbe then gandtscke disputatz om same frij och natwrlige williæ, oc met faa ord giffwe till kende, hwad mening gamble ketteræ haffde om same frij williæ, oc hwad thenne 15 tiidz ketteræ nw haffwe, oc framdelis hwess then menige christen kircke (altiid fast oc ensindig) haffwer troedt, lerdt, oc bekendt om same støcke lerdom, paa thet at een from oc gwdelig læsere kan wide hwat han sckall følge, oc huat han sckall fly 20 vdi swo twilactigt støcke lerdom.

¶ Om mennisckins frij williæ er forti trennæ disputatz emellom wiisæ oc lerde sckrifftkloge mend. Først twenne om same frij williæ, lignet mod Gwdz oc Christi naade, oc then tredie lignet mod Gwdz 25 gwddommelige forsiwn. Uij vele hær inthet talæ om Manicheo oc Jouiniano, ther haffwe i thette støcke modstandighæ meninger, dog at the baade platt dræbte mennisckins frij williæ. Nar Manicheus sagdhæ at mennisckin icke andet kwnne end syndhe 30 aff [O4a] blott och bar nød, oc Jouinianus at hwn aldrig kwnne synde siden hwn war een tiid begaffwett mett Christi nadhe.

¶ Then førstæ disputatz er om mennisckins frij williæ, bestedt wnder synden før end naaden giffwis. Paa thette stöcke haffde i gammell tiid then hoffwettketteræ Pelagius suodan mening, at same frij
5 williæ met naaden vbegaffwit, kwnnæ aff syn eghen natwrlighæ magtt forhverffwe allæ the ting som mennisckin behøffde till syn salighet, som er, baade naade oc himerigis glæde.

¶ Oc sagde han ydermere, at naaden giffuis ickæ
10 for anden sag end att wor frij williæ kan met henne dess letteræ oc ringere forhverffue glæde oc salighet.

¶ Men vor tiidz kettere Morthen Luther haffuer en ny mening som er thenne plat modstandig oc iw suo sckadelig oc farlig, oc siger forti at mennisckins
15 frij villie kan plat inthet gøre vden synde, oc suo nar han gør syt allerbestæ. Men then menige christen kircke som altiid met sckriffit oc sckiel gaar then rette vey, haffuer suodan tro, bekendilse oc lerdom, at mennisckins frij villie kan i thenne tymelig
20 tiid foruden naadens bistandt inthet gøre som kan vare fyllist mod een ewig løn [O4b] men kan dog wnder dess gøre the gerninger ther alsomenistæ icke eræ nogen synd, men eræ swodane hoess Gwd, at the enchten formilde then ewige pynæ, eller for
25 løssning for tymelig sckade, eller the oc forhverffwe nogen tymelig lycke oc welferd. Hwilcke gerninger offtæ sandelige berede oc beqwemme mennisckin till Gwdz naade, ther kallis som till fornet sagt er høffwiscke oc twgtighe gerninger, ther pleyæ
30 at findis i erlige oc dygdigæ seeder, och i anden menisckelig fromhett och godhett.

¶ Pelagij wildfarilsæ er baade død oc begraffwen,

thi wele wij om henne inthe meer talæ. Men forti
 at Luters mening er manghe twsinde meniscker
 orsage till fordømslæ, och een slagbrandt till mis-
 hob, tha wele wij om henne talæ noget wideræ.
 Hwad haab kan een arm synderæ haffwe till Gwdz 5
 naade, nar han hører at han kan icke andet end gøre
 en synd oppaa een anden, oc swo nar han gjør sytt
 bestæ aff yderstæ sind oc magt. Men dog sagde wor
 Gen 4 herre swo till Cain siden han haffde syndet. Thin
 syndige begering sckall ware tig wnderdanig, oc thw 10
 sckaltt ware hennæ megtig.

¶ Aff hwilcke ord wij baade kortelighe och klar-
 ligge wnderwisis, hwore mennisckins frij [Pia] wil-
 liæ effter synden och før end naaden giffwis er icke 15
 noget ting vdaff thet blotte naffn oc titell som i wele
 sige, men haffwer oc swo sandhet oc gaffn at fare
 met, nar han er syne gerninger i gørinde oc ladinge
 baade myndig oc mechtig. Hwi raader oc opwecker
 then hellighe sckriffth syndighe menniscke swo offte 20
 till syndz penitentz oc aff ladilsæ, oc omwendilse
 om the kwnne inthe godt gøre, och komme igeen
 till Gwdz naadhe?

Esa 46 ¶ Eller hwi siger Gwd hoess Esaiam, Gaar till edert
 hiarte oc bekender eder i offwertræderæ? Eller hwi
 Eze 18 siger han hoess Ezechielem, Uender eder omkring 25
 oc lader vdaff at gjøre allæ the synder i haffwe giordtt,
 oc tha sckall synden icke komme eder i noget for-
 derffweligt fald? Eller hwi sagde han hoess Johelem.
 Johe 2 Omkring wender eder till mig aff alt edert hiartæ?
 Mat 3 Eller hwi sigher Joannes baptista. Lader vdaff att 30
 synde, forthi himmerigis rigæ er nw hart hoss? Eller
 hwi siigher herren sielff till alle. Bedder oc eder sckall

giffwis, søger oc i sculle finde, bancker oc eder skall opladis?

¶ Oc met faa ord, alle then hellige sckrifftis bøgere fwlde vdaff swodane tilbwd, hwilcke mange euangeliske parabell oc mer[P1b]ckelige wnder-
 5 sckede. Swo lesæ wij at then forøderæ som haffde syndelige fortæritt syn arffwedeell, ware met swodan ydmyg bøn kommen vdi syn faders hyldist oc wensckaff. Fader (sagde han) Jeg haffwer syndet emod
 10 himelen och for tytt ansigt, och er forti nw icke werdig at kaldis tyn søn. Luc 15

¶ Swo slog then obenbare syndhere sig for sytt bryst, oc met swodan bøn gick retferdig hiem i syt hwss. O Gwd, wær mig arme syndere naadig oc gwnstig.
 15 Hwo kan nogen tiid tro at then syndige mand som beder thesse bøner i same mening, synder een dødelig synd? Thenne mening forti som siger att mennisckin bestædt wnder synd, kan icke andett met naturlig friihet end synde dødelige, oc suo nar hwn
 20 gør syt bestæ, skall icke alsomeniste flyes som eet sandt ketterij, men oc swo fordømis oc maledidis liger wiis som then synd ther giffuer orsage till miss-hob, mistrøst, forherdet ondsckaff, oc all forbiistring oc blindhet. Luce 18

¶ Then anden mening oc disputatz om mennisckins natwrlige oc frij villiæ, er wnder nadens tiid siden synden er forladt. Udi then gamble mening som Pelagianer effterfwlde var swodan tro, att then ganscke dwelighet och [P2a] werdsckyld som fandz
 30 vdi swodane gerninger som giordis aff mennisckin, war encke aff mennisckins friihet, i hware naaden war mennisckin bistantig, och naadens bistantt

gaffwe the icke anden eræ, end same gode gerninger giordis met større løst oc gledscaff aff hennis nerwarilsæ.

¶ Twert emod the som i thenne tiid ere Lwters effterfylgeræ Manichei nyfødde fosteræ, Nar the wele fly thenne Pelagiani wildfarilsæ, oc inthet andet tillegge mennisckins frij williæ end synd och ondscaff, tha falde the vdi een anden werræ mening, som Flaccus siger thet pleyer at sckee met them som daarlig fly en synd och falde vdi en anden twerdt emod, forti thet icke sceer met forstandt oc vittighet, oc sige. At alt thet gode som wor gerning och werdsckylt beslwter, thett wercker altsammen vdi oss then blotte oc bare Gwdz naade, oc at wor frij williæ aff henne alsomeniste røris, raadis oc brwgis, ligerwiis som eet redscaff thet røris oc brwgis aff een embitzmand, oc hannwm forwden, er platt vdweligtt och wnøtteligtt.

¶ Men then menighe christen kircke som er sancti Petri skib, gaar then middhill wey, imellom baadhæ thessæ twendæ wildfarilse [P 2 b] som eet well regerit skib, segler mytt emellom een farlig klippe oc een bondløss slwg. Oc forthi tilleggher hwn naaden i gode gerningher then størsthæ oc ypperste macht oc krafft som børligt er, oc giffwer end tha mennisckins frij williæ then macht hannum bør at haffwe, suo att Gwd haffwer mennisckins williæ till een methielperæ, icke forthi Gwd haffwer willien behoff, men att willien sckall icke siwnis att ware forgewis sckafft oc giffwen mennisckin, Tha will Gwd att baadhe naaden oc willien skwlle haffwe eet meenigt samfwnd, oc deelagtighet i gode ger-

ninger, hwilcket then gantscke sckrifftt paa mange stæder gør oss klarlige wiiss, hwar Gwd kallis wor hielpere, wor herre, oc wor hwssbonde. Oc wij kallis hanss tieneræ, arbeygderæ, leyeswøne, tilsiwenssmend, fogeder, plowmend, wyngordzmend, byggeræ, oc andre figwrlige naffn, som klarlige mercke nogen gerning ther wij gøre, oc icke platt liide oc anamme gerning vdi oss.

¶ Men tha wele wij framsette twenne stæder, ther
10 saare bewiser thenne mening, oc ere aff sancto Paulo een megtig naadens predickeræ offwer alle, oc thet icke wden sag at han bleff aff naden saare deelagtig, then tiid han aff een forfylghere er bleffwen een merckelig [P 3 a] Jesu Christi wdwoldhæ predickeræ.

15 ¶ Then enæ stæd er i. Corin iij. Forti wij eræ Gwdz metgøræ, som Erasmus haffwer klarligst wdsett aff gretscken i syt ny testament. Then anden stæd er i same epistell och xv. capittell, huar han swo
1 Corin 3
1 Corin 15
20 thet er Gwdz naade, oc hanss naade haffwer icke warit forgewess i mig, men meer end alle the andre haffwer ieg dog arbeydhett, dog icke ieg, men Gwdz naade (som er mig bistandig) met mig.

¶ Hwat kwnne nogen tiid swo klarlige sigis om
25 thet samfwnd som findis i alle godhe gerninger, emellom Gwdz naade oc naturen?

¶ Then tredie disputatz om mennisckins frj williæ, i thet han lignis mod Gwdz ewighe forsiwn, er baade farlig oc møget wklar, icke alsomenisthæ besøgt oc ransaget i gammell tiid aff christendoms mesteræ oc lærefedre, men och swo aff hedinscke oc natwrlige mesteræ. Men kwnne dog aff ingen

fastelige, flittelige oc forstandelige wdredis. Thet slag som kallis Epicurei, haffwe her plat negtet Gwdz forsiwn, oc sagt, at alting sckeer aff slwmp och waade, paa thet the skwlle i noget maadhæ [P 3 b] forsware mennisckins frij williæ och wilckaar. 5

¶ Thet slag twert emod som kallis Stoici ther negthæ mennisckins frij williæ, paa thett the skwlde forsware Gwdz forsiwn, the sighe alting sckee aff een wforwendelig sckeffning. Men the wiisestæ som ere Academici oc Peripatetici, haffue fordraget til- 10 hobe baade Gudz forsiwn oc mennisckins frij williæ som the bæst kwnne, nar the formerckte at thett motthe icke anderledis waræ.

¶ Men i hwess maade och hwad mening, thet kan sckee effter then menige christen troes sind oc for- 15 standt, kwnne the icke wdredhæ. Men christendoms gwdelighet, mett een wransagelig grantscke følger them baade tilsammen oc befanger wor wnderstandilsæ wnder Christi lydilsæ, then hellige skriff till agt oc æræ som aldrig lader vdaff at predicke oc 20 lære thesse twenne ting, Gwdz forsiwn oc mennisckins frij williæ, ligerwiis som twenne fundament till all christendoms gwdelighett. Forthi ther som alle creatwrs sckeffning skall forti samtøckis aff Gwdz forsiwn oc vforwendelighett, tha katis om 25 kwld, och bliffwer till inthett all hellig skriff. Forti hwn er then som biwder, forbiuder, [P 4 a] raader till oc fraa, tilsckynder, forfærer, ietther oc loffwer, høder, hwgswaler, bryder, formaner, wel-signer oc formaledider som Paulus sigher, lærer, 30 reffser oc straffer, ther i allæ maade ware forgæwis giort, hwar mennischins frij williæ kwnne ingen ting enchten lade eller gøre.

¶ Thi er thett nw forghæffwis at føre witisbyrd
aff sckrifften emod swo obenbarlig en wildfarilsæ,
nar wij troo icke ware noghett capittell i then gandt-
sckæ bibell ther haffuer iw noghet stöcke lerdhom
5 emod thenne vildfarilse.

¶ Ther till mett er oc thenne Stoicorum vildfarilsæ
swo groff oc whørlig, att andre hedinscke mestheræ,
baade Platonici oc Aristotelici, haffwe henne for-
dømppt oc foragthett. Først er hwn langt fran alle
10 rædelighe sckick oc samfwnnd ther forødher oc om-
kwld kaster all meenighedtz sckick, raad, och rege-
mente, met øffwerighet, embede oc stadt, som hører
till menighedtz oppehold och welfardtt, Nar hwn
betagher low, sckick, twchtt, høffwisckhett, bwd,
15 raad, atwardsill, straff, dygder och synder, loff oc
last, løn och pynæ. [P4b]

¶ Ther næst er same wildfarilsæ icke mennisckelig,
nar hwn forwandler mennisckin til en beest, eller
meer till en knwb, nar the haffwe alle eens wilckaar
20 i same sckeffning, vden at mennisckin allenæ sckall
pynis nar hun synder, om thett maa sigis ware synd,
ther hwn effter same mening aff nød oc trang ickæ
gør, men brwgis aff offwermacht, røris, och dragis
hwad heller hwn will eller ey.

¶ Ther till met er same wildfarilsæ saaræ vgwdelig,
forti hwn ødelegger all gwdelighetz (ware sig ret-
sindig eller wretsindig) bøner, seeder, ceremonier
oc embede.

¶ Paa thet siistæ er hwn eet whørligt spot mod Gwd,
30 nar hwn gør hannwm een wretferdig wdederæ oc
wgernings mand, ther er een tobringeræ oc een werc-
keræ till all synd och ondsckaff, oc then ther pyner

mennisckin wden sag oc synd, som sanctus Clemens
 sigher at Petrus apostolus sagde till Simonem ma-
 gum ther war i same Stoicorum mening som i Lu-
 theraner nw ere. Alle thesse ting følghæ ther vdaff,
 nar mennisckins frij williæ gøris till inthet, oc alle 5
 creatwrs sckeffning samtøckis oc wedtaghis, ther
 hwer christen mand kan see oc besinde som noget
 sckiell haffwer. [Q1a] I wele gøre oss wiisæ (som
 Erasmus siger) at Gwdz æræ kan icke tilbørlige prii-
 sis oc ophøgis, wden i gøre mennisckin hanss eget 10
 creatwr till eet dieffwelscaff, eller om noghett kan
 tenckis werræ.

¶ Ligerwiis som Gwdz æræ ware icke ther vdaff
 dess større, at mennisckin er frij vdi gørende oc la-
 dinde, nar then friihet er tha icke swo stoer oc sterck 15
 at hwn kan forhwerffwe mennisckin salighet for-
 wden Gwdz besynderligæ naade, end hwn nødt oc
 trengdt wnder sckeffning wistæ icke vdaff syn ger-
 ning meer end ild oc wand, asen oc hestæ, hwnde
 oc swien. 20

¶ Uij lade oss swo aff then hellige sckriffth och Gwdz
 gerninger wnderwiisæ, at Gwd er ther vdaff saaræ
 høgmechtig, wbegribelig ærefwld, oc vdi wisdom,
 krafft oc godhet wsigelig, att han kwnne sckabe
 mennisckin deelagtig vdi syne gwddommelige wilc- 25
 kaar, thett er, wittig, frij, willig och sindig, Hwar
 foræ hanss æræ er møget dess wideræ, end ther sag-
 dis at alle mennisckins gerninger ware aff nød.

¶ Uij bekende ickæ alsomenistæ mennisckins gode
 gerninger at ware een besynderlige naade men oc 30
 swo tilstaa wij, at all then lempæ, be[Q1b]qwemhet,
 raad, sind, snildhet, macht oc styrcke, ther menni-

sckin kan sig mett føghe effter Gwdz sind oc willæ, at ware een besynderlige Gwdz gaffwe oc gwnst. Oc icke thet aleenæ, men att mennisckin er till paa iorden, haffwer liiff, rørilsæ, lycke oc welfardtt, kal-

5 dhæ wij oc swo Gwdz gaffwe.

¶ Thi waneræ wij icke Gwd, nar wij hannum till eræ giffwe mennisckin frij wilckaar i giørende oc ladende. Oc forti er ingen christen mand fra første begyndilsæ faldhen vdi swo whørligt ketterij, wden

10 Uichlephus i Engelandt, Hwssus i Beemen, oc nw paa thet siistæ Luther i Sasßen, oc thet nw i thesse siistæ dage, paa thett i widhæ schwllæ, inthe ware i thenne mening, hwar vdaff i eder berøme kunne.

¶ Oc sagde wij forti at thenne disputatz om menni-

15 sckins frij willæ oc Gudz forsiwn, er diwb, farlig, oc møget wcklar, swo at i hanss granscke oc besøgilsæ, er icke en stoer alsomenistæ, men een farlig wildfarilsæ. Thi er thet møghett tryggeræ att twch-

20 sacrament, end fordierffwelige randsage, oc raabe met sancto Paulo. O Gwdz rigdoms, wiissdoms oc vittighetz diwbhet, hwad ere hanss domme wbe-

Ro 11

[Q2a]gribelige, oc hanss weyæ wrandsagelighæ. Hwar offwer Origenes sckriffwer, at icke alsomeni-

25 stæ nogre mennische, men icke heller noghet creatwr kan thet begribe oc wnderstaa, hwore Gwd forsiwner alle sckiels creatur, theris frij willæ oc wilckaar wforspilt oc wforkrencht.

Origenes

¶ Oc forti siger Hieronimus, att Apostelen haffver

30 thet spørmaal meer beverffvet end forklaret. Oc forti giørs oss i thette støcke offuer altt behoff effter sancti Pauli raad, att wij befange oc trenge wor wn-

Hieron

2 Cor 10

Horatius

Petrarca

derstandilsæ wnder Christi lydilsæ oc tienistæ, oc
 tencke icke ware sømmeligtt eller børligtt at widæ
 alting, Oc thet som Flaccus siger Gwder sckiwlæ
 møgett for mennisckin, och een swend seer icke alt
 thet hanss herre haffwer i gømmæ. Forthi som wiiss- 5
 mand siger. Then som will randsage maiestetelig
 ting, tha offwerfaldis han aff sckin oc klarhett.

¶ Then siwende artichell.

Thet er wchristeligt at kalde paa Gudz helghen.
 Och end meeræ wchristeligtt att hedræ hellige 10
 mendz been oc billide. [Q 2 b]

¶ Predicanternis swar.

ALto hadsckelige føris thesse ord. Suo haffwe wij
 well predicket, och end nw læræ, att wij haffwe
 ingen sand hellig skriffth ther oppaa, at wij tørffwe 15
 paakalde the affdøde Gwdz helgen. Icke wanære wij
 heller theris been oc beleder ther som wij lære at
 man motte klæde the [leffuende] nøgne helgen met
 sølff oc gwld man henger paa them. Oc graffwe the
 døde been hederlige neder i iorden oc sette bele- 20
 derne aff till een sidæ fra enfoldige mennisckins an-
 sigt, om man fornømmet noget affgwdij komme ther
 aff, som wij well til fornøtt haffwe fornømmet.

¶ Prelaternis geenswar.

HUoræ i haffwe lerdtt christett folck om helgen
oc theris agt oc æræ, och om helgens been oc
belede, gøris icke behoff at søghe ther om effther
5 witnisbyrd met leffwendis røst eller sckriff, nar
obenbare handell oc gerning talæ ther om sckin-
barlig nog, i the land och stæder besynderlige som
ere forwandlede mett then handell ther i nw brwge,
swo at i kwn[Q3a]ne icke sige met rettæ, at thette
10 klagemaal er i noget maade hadsckelige førdt eder
wnder øghen.

¶ Hwad æræ i gøre helgen, theris been och belede,
bewise merckelige nog the kircke ran oc roff som i
haffwe giordt, oc ther offwer berøffwet mange hel-
15 lige stæder vdaff, dyrebaræ clenodier oc kar, oc be-
stormet aff christendoms tempill belede, och andre
kirckelige ornamentt oc smykke, vdaff lagt kirckins
helligedaghe, oc spottelige talet mange offwerord,
icke alsomeniste om Gwdz apostele oc hellige mar-
20 tiribus, men oc swo om Jesu Christi welsignede
moder, ther the vnderstundum honlige begaa.

¶ Oc forti thette støcke lerdom sckall met en lang
wunderschede tracteris, i then bewiisning wij lade
met thet første vdgaæ paa wor christen troes beken-
25 dilsæ, tha sckwlle i ther finde baade swar oc for-
claring, swo møget som behoff gøris om thenne ar-
tickell. Icke kwnne i eder heller ther aff berømme,
som thenne vildfarilsæ ware eder paafund, nar thette
ketterij mod helgen oc theris been er gammeltt, och
30 begynt aff Basilide, Eunomio, Jouiniano och Uigi-
lantio, modsagt oc tilbage dreffwet aff then hellige

mand sancto Hieronimo. Ther siden er wdrobt paa thet ny aff Catharis, Pi[Q3b]gardis, Ualdensibus, Uiclephinis oc Hussianis, men dog i atskillige stæder, oc paa atskillige tider. Men om belede er thet oc een gammel wildfarilsæ, kaldet Felicianas, oc for- 5
dømt i Franckfordeum raad paa Meyn, ther siden Orphani och Thaborite haffwe i Beemmen wdsiw-
get paa ny.

¶ Then ottende artichell.

EFter døden er ingen sckersild. Ingen pynæ for- 10
ladis heller effter thette liiff.

¶ Predicanternis Swar.

THett bestaa wij, at effter thi then wryggelige
sckriffit wed inthet aff thette sckierssild, tha tro
wij at thet er inthet andet end mwnckedrøm oc pre- 15
stefwnd till lisæ dage. Helst forti, Christus siger
swo. Alt thet ieg haffwer hørdt aff myn fader, thet
haffuer ieg forkyndet eder. Nw haffwer han dog
inthet talett her om i euangelio. Ja, then hellighe
propheta Daud, kalder forti theris stæd som ere 20
affdøde Silentium, thet er een tawshet eller en stille-
hedt Ps. lxxxiiij. Forthi Gwd [Q4a] wilde beholde
them i suodan een lønlighet for sig, at han icke
wilde lade oss noghet wist widæ hworledis tilgaar
met them. 25

¶ Prelaternis Geenswar.

FOrthi at i rwndelighe tilstaa oc bekende thenne
artichell for eder lerdom, tha bekende wij eder
igen for sande ketteræ oc christendoms obenbare
5 fiender. Men hwess bewiissning then hellighe kircke
haffwer paa sckiessild, scal tha besynderlige findis
i then wndersckede som skal wor christen troes
bekendilsæ forklaræ oc wdrede. Oc hær wele wij
icke andet sware, end kortelige beløbe edert swar
10 ther i meenæ haffwe nogett paa sig. Oc met thet
første nar i sige att sckiessild er munckedrøme och
preste paafund til lise dage, tha sculde i strax be-
wise at Dionisius ariopagita, Origenes, Adamantius,
Gregorius Nissenus, Joannes damascenus, Athana-
15 sius, Joannes chrisostomus, som vare grecker. Ci-
prianus, Lactantius, Prudentius, Hieronimus, Augu-
stinus, Ambrosius, Gregorius, Alcuinus oc Bernhar-
dus som waræ latiner, at the vare muncke oc prester
som søgte effter liisæ daghæ. [Q4 b] Oc nar i kwnne
20 thet icke gøre, tha sckwlde i holde edre scalcke
mwnde, oc wiidhæ hwad i sagde om christendoms
mesteræ oc lærefedræ.

¶ En drabelig bewiissning forti at i kwnne thet
icke finde i schrifftn, tha tro i thet att ware mwnc-
25 kedrøme och prestefwnd till liisæ daghæ. Thessæ
forbenefndhe mend, Gwdz wdwolde wenner, haffwe
icke søgt liisæ dage, men forladt arff oc eyæ, at the
vdi hwnger oc tørst, armod oc fattigdom, motte
effterfølge then fattige Jesum Christum som er all
30 werdsins salighett.

¶ I arme mend som icke andet gøre end leffwe vdi

leckerhet oc bwgfylding, blwgis icke att platzeræ swodane werdsins liwss som the warit haffwe, all werden till dygdelighæ exempill oc effthersiwn, vdi all twcht oc æræ, reenhatt och gwdelighett.

Joan 15 ¶ Framdelis forfølge i eder løgen met swodan be- 5
wiissning. Alt thet ieg haffwer hørdt aff myn him-
melscke fader, thet haffwer ieg forkyndet eder. La-
der swo ware at Christus haffwer inthe talet for syne
discipele om sckersild, eller thet som merckis met
sckiersild, dog at han møget taledede som er icke 10
sckreffwett, [R1a] haffwe i forti well bewiist at
sckersild er icke till? Eller hwi læse i icke thet som
strax effter følger i nestæ capittell hoess Joannem,
hwar Christus swo siger. Jeg haffde end nw møget
at sige eder men i kwnne thet nw icke bæræ, men 15
nar then hwgswalere kommer, tha schall han leede
eder vdi all sandhett.

¶ Om the hellige apostele oc theris discipele ere
wnderwiistæ i mögen sandhet som i icke ere wer-
dige at widæ, hwad tha? Helligæ Martires, oc andre 20
Gwdtz helghen haffue møget seedt och fwndett i
sckriffen ther i aldrig faa at see, oc møget hørdt aff
then helliandz raad oc wnderwiisning, ther i faa al-
drig att høræ.

¶ Men paa thet siistæ beslwtæ i swo. Ja, then hel- 25
lige prophete Daudid, kalder forti theris stæd som
ere affdødhe Silentium, thett er een tawsshet eller
een stillehet Ps. lxxxxiij.

¶ Hwem haffwer nogen tiid hørdt suo vbewiislig
bewiissning føris i rettæ? ther scwlde forti platt for- 30
smaas oc bespottis, nar hun er icke werdt nogre
alffwers swar.

- ¶ Swodan bewiissning høre wij. Ther [scri-][R1b] ffwis inthe om sckersild, oc forti er thet ickæ tiil. Om sckersild er ingen wiss sandhet, och forti er thet icke tiil. Hwar swodan sckiell oc bewiissning
5 gør fyllist, tha mwæ wij oc swo negtæ baade him- melen oc helffwede, oc serdelis met Aristippo, Epi- curo, oc Lucretio, Englæ oc dieflæ natwr, nar sckreff- ten icke besckeder oss hwordane the eræ. Oc yder- mere mwæ wij sige met then galne mand, at Gwd
10 er icke tiil. Forthi same prophetæ siger, at Gwd Ps 13
haffwer sætt sytt sckiwill i mørckæ, eller Hwem Ps 17
weed Gwdz sind oc meening? eller haffuer nogen Ro 11
tiid waridt vdi hanss raad? oc andet møgett som læ- sis i sckriffen hær oc thær, oc lyde at wij vide swo
15 godt som inthet aff Gwd.
¶ Swodane sckrifftkloge ere nw euangelij lerdom bistan- dige aff stor groffhet oc vforfarinhet, hoffmod oc dwlhet. Men som sagt er om sckiersild scall ta- lis meer, i then vnderschede som scal forklare wor
20 christen troes bekendilse.

¶ Then niende Artichell.

THe ere alsomeniste tw sacramentt, Dob och Gwdz legome. Alle the an[R2a]dre ere men- nischins løgenagtige digtt.

25 ¶ Predicanternis Swar.

¶ Ther som man wilde nøge oc tretachtelighe ta- ghe thet ord sacramentt, tha maa man well alle

Gwdz gerninger kalle sacramentt. Men som thet er i almennelig brwg tha er ther icke wden tw sacramentt befesthæ aff skrifften i thet ny testamentt, hwilcke Christus haffwer sielff indskickit till een hwkommilsæ hoess syt hellige ord, for tw vdwendige tegen, som er dob oc alters sacramentt, wdi hwilcke wij hentæ en fast tryghet oc befesting til naade oc synders forladilsæ, formedels troen paa Gwdz ord. Oc at the andre schwille ware sacramenter effter een rætt sacramentis wilckaar, thet er men-
niskins løgnagtige digt.

¶ Prelaternis Geenswar.

Forti at thette støcke lerdøm om then hellig kir-
kis sacrament skal oc beschedis i vor christen
troes bekendilse, tha sculle i finde eet børligt suar
nar hun er vdgangen, nar ther skal besckedis at the
ere alle grundet oc stadfeste i skrifften, endog att
the ere ickæ alle aff nød till hwer menniskis salig-
het besynderlige. [R 2 b]

¶ Oc forti i ere meer Plautiner oc Terentianer end
skrifftkloge vdi Gwdz oc christendoms handell,
tha werdis i icke att beschede alting som børligt er
i forclarings wiiss, ther mett baade att korte wmag
och tretthæ, thi gøre i baade oss oc eder meer wmage
end behoff giordis.

¶ Dog kwnne i eder icke ther vdaff berømme, at i
ere till thettæ støcke ketterij oc wildfarilsæ første
paafindere. Men som thenne artichell haffwer mange
parther, swo er han och mange gamble ketteris sam-
legge oc sckiødning. I the fem sacramente som i

negtæ er han Ualdensium Uicleuicorum Hussianorum och Ruthenorum. Men vdi nogre andre støcker, er han een part Montanorum een part Heraclitarum, oc een part Albigenium.

5 ¶ Then tiende Artichell.

AT negtæ leegfolck Christi blod aff kalckin, er emod Christi lerdhom och exempill.

¶ Predicanternis Swar. [R₃a]

10 **I**A, swo er thet, thi exemplett haffwe wij io fast, at Christus gaff syne hellige discipele sacrament baade i brød oc kalchen, hwilcket sanctus Marcus besynderlige vdtrøcker c. xiiij. The drwcke allesammen ther aff siger han, Christi lerdom haffuer [wij] oc fast, i thet han bad them dricke alle ther aff som
15 sanctus Matheus sckriffwer c. xxvi. Oc hwilcke han meentæ met the alle, giffwer euangelisten oc til kende i same sted ther han siger. Jesus tog brød och kalcken benediett oc gaff syne discipele. Then som nw kender sig for en Christi discipell, oc begerer thette sacrament som Christus indsckickede
20 for syne discipelæ, hannwm bør sacramenthet wnder begge partæ som thet bleff indsckicket. The andre bør huercken.

¶ Prelaternis Geenswar.

Aff thenne eder artichell nw som tilforn bekende wij eder for obenbare ketteræ, nar i tilstaa at han er gantz edhers artichell, fra hwilcken (som eder poett haffwer ydermeræ tilsæt i syn latinæ) i wele 5 icke tredæ eet fingers breett, och ther vdi formeræ i same eder wildfarilsæ, met haardhet oc straghet, som [R 3 b] er een klar besegling ther till, at all for-dømelig wildfarilsæ er eet sandt ketterij, thi bekende wij eder oc swo for thet i eræ, thet er ketteræ oc aff- 10 sckorne mennischer fra all christendoms samffwnd.

¶ Icke findis thet heller som i sige, at i haffwe for eder baade Christi sckick oc exempil at sacramen- thet skal aff alle brwgis vdi begge parther. Først som er besckreffuet aff allæ euangelisterne, som be- 15 sckriffwe same sacramentis indsætt, tha settis Jesus till bordz alsomeniste met syne twolff apostelæ.

Ma 26 ¶ Swo haffwer Matheus. Ther affthenen war kom- men, tha settæ han sig till bordz mett syne xij. di-

Mar 14 scipele. Men Marcus swo. Ther affthenen war kom- 20 men, tha kom han mett the xij. Lucas haffwer fram-

Luce 22 delis swo. Ther tymen war kommen, setthæ han sig till bordz och twolff apostele met hannwm.

¶ Men the ware paa then tiid nyess bleffwen pre- ster, som siden bewisis skall i woræ geenswar till 25 then trettindhe artichell som er om prestedømæ. Oc forti kwnne i aff Christi exempill oc indsætt inthet andet hentæ, end at prester skulle brwge sacramentt i beggæ parther, oc icke then menige mand, oc suo er thet holdet i thet hellige Messæ embede fra [R 4 a] 30 christendoms første begyndilsæ.

¶ Men i lesæ dog thet hellighe euangelium vdi een anden mening met edre forfedre gamble ketteræ, oc forti trenge i thette ord (alle) at recke wideræ end thet war talett aff Jesu Christo, nar i wele at thett skall ware
5 talett till alle christne menniske, som lyder dog ickæ vden paa the xij. hellige apostele, som tha varæ nerwerendis till bordz met Christo Jesu. Icke meentæ heller euangelisterne som i sigæ alle them som kallis discipelæ, men the xij. besynderlige, som oc swo kaldis besynderlige for een serdelis werdighet Apostelæ.

¶ Framdelis skall thet oc swo ware merckeligt, at Christus paa then tiid sckickede oc indsette thette naadelige sacramentt, icke dog allenistæ for leegfolck, men icke heller allenæ for prestmend, men
15 then gantscke kircke till brwgilsæ for begghe slag folck geestlige och werdzlige. Thi war thet tha børligt at thet indsettis vdi begge parther.

¶ Oc forti er thet nog til at gøre fyllist bode Christi exempill oc indsætt, at nogre brwge same sacrament
20 wdi begghe parter huilket prester gøre daglige i helige messe embede. [R4b]

¶ Nw paa thet siisthæ schall eet offwer altt agtis oc besindis, vdaff hwess wanwittighet eller vbesindilsæ thenne gantsche vildfarilsæ siwnis at ware kommen, oc thet er, at vdi messen er eet stort forskiell
25 paa thet som kaldis offer, oc sacrament. Forti i then meening som messen kallis offer, tha beslwter hwn oc bemercker Christum amindelige, ligerwiis som han offrett war paa korsedt huar leghom och blod
30 met pinachtige saar ere atskilde.

¶ Oc suo haffuer messen aff gammell tiid varit agthet, oc aff Melchisedech i wyn oc brød figwret,

oc aff Christo Jesu i wyn oc brød indsæt oc indsckicket, oc aff then hellige kircke formedels presther er swo i wyn och brød brwghett och beganghen, paa thet at thesse twenne atskillige parther, scwlle betegne at Christi legom oc blod ware paa korsens 5 træ pynachtelige atskilde.

¶ Men i then meening som hwn kaldis eet sacrament, tha beslwter oc bemercker hun Christum Jesum, ligerwiiss som wor siels andelige spiisning, ther oss forbinder till Gwd, oc swo got som gør oss 10 eet legome met hannwm vdi eet andeligt samfwnd, oc swo befindis Christus gantz heell oc i alle maade w[Sia]atsckildt Oc met swodane wilkaar war thette sacrament i brødz lignilsæ allene i gammil tiid figw- 15 reridt i thet himmelscke brød, manna, oc i the vswrede hwedebrød, oc i thet steegte Helye brød, och swo er ther omtalet wnder brødz naffn aff Christo till apostelenæ, oc aff then hellige kirckæ vdi brødz lignilsæ swo giffwet oc deeltt met leegfolck oc prester som anamme sacramenthæt oc icke sige messe. 20

¶ Nw haffwer Christus ther han odt paascke lammet met syne discipele beslwtet then gamble low oc paa hinne giort en ende, baade mett same lows prestdøme oc offer, oc effter samæ natwordt indsætt en ny low, met eet nyt prestedøme oc offer, tha haff- 25 wer han skicket thenne gwnstelige oc gode naade i messen, icke alsomeniste for eet sacramentt, men oc swo for eet amindeligt offer. Oc forti haffwe baade euangelisterne i thette stæd, oc Paulus apostell till the Corinthier talett om begge parther, nar 30 the fortellie thette Christi schick och indsætt.

1 Corin 11

¶ Men hwar Christus taler hoss Joannem, om thette

- naadelige sckick i sacrament mening tha taler han
gerne om then enæ partt i brødz lignelsæ som nar
han swo siger. Thet er eet sandt brød som er aff Joan 6
himmelen nedersteyet oc [S1b] giffwer werden liiff,
5 oc framelis. Jeg er thet liiffagtige brød som neder-
stey aff himmelin, ydermeræ. Jeg er liifsens brød.
¶ Framdelis. Her er thett brød aff himmelin neder-
steyedt, at ehwo som æder aff thett, tha schall han
ickæ døø, ihwosomhelst ther ædher aff thette brød,
10 tha sckall han leffwe ewindelighe, oc thett brød som
ieg sckall giffwe for werdsins liiff, er myt kød. Hær
mwe i høræ hwore offthe hær talis om brød och
inthet om wyn, hworledis apostelen oc swo stwn-
dwm taler om thet blotthe brød.
15 ¶ Oc forti see wij hwore prester i thet hellige messe
embede (som brwge thenne gwnstige naade for eet
amindeligt offer) schwlle anamme wnder streng py-
næ begge parther. Thi er thet obenbare nog, hware
thet er hwercken mod Gwdz eller Christi exempill
20 oc schick at giffwe leegfolck then eene partt aff sa-
cramenthet i brødz lignilsæ. Men heller haffwe wij
baade Christi oc apostolorum exempill her emod,
Forti Christus (som hellige doctores menæ) gaff the
tweenne discipele ther ginge till Emaum sacramen- Luce 24
25 thet vdi brødz lignilsæ, som Lucas siger. Oc om the Acto 2
førstæ christen folck blant huilke mange ware leeg-
mend, sckri[S2a]ffwer sanctus Lucas i apostolorum
gerninger, at the bleffwe warafftige vdi apostelig
lerdom vdi eet samfwnd brødz sønderbrydilsæ oc
30 bøner, hwar platt inthet talis om wyn.
¶ Men lader dog swo ware at thet kwnne bewisis
baade aff Christi exempill, bwd, och schick, oc ther

till met aff then meenige christen kirckis brwg, at sacramenthets ware giffuet leegfolck i begge parther, ther dog kan ickæ gøris, endog att nogre encke kircker haffwæ thet giordt paa nogen tiid, hwi motte icke end tha then hellige kircke for lowlige sager 5 schyld hwercken Gwd, sacramenthets, eller leegfolck wforrettet, forwandle oc forwende then seed?

¶ Udi dob som er eet sacrament saare aff nød forwende kircken then manering som Christus bød them i naffn faders søns oc then helliandz, oc døbtæ 10 lang tiid alsomeniste i Christi naffn. Haffuer hwn icke oc suo i thete same Christi legoms sacramentt møghet bode schickit oc forwent? haffuer hun icke andre ord til at consecrere kalchin met end enchten euangelisterne eller Paulus besckriffwer? blender 15 hun icke oc suo vyn i kalchin met vand ther wij icke læse Christum haffue giort? consecrerede hun icke paa nogen tiid i surid brød, paa thet hun sculle icke siunis at vare iødisck, dog hun well viste at Christus consecrerede brød som var vsuridt? [S2 b] 20 Haffwer hwn icke oc swo schicket, at thettæ sacrament scal brwgis aff fastinde folck, dog at Christus effter natwordt gaff thett synæ discipelæ?

¶ Hwij maa icke forti then same kircke, altid haffue same magt anseendis thet i mange folck at the ere 25 aff wngdom, wforstandige, sommæ siwge oc krancke, oc haffwe forti wemmilse oc anden brøst ther them kommer till at kløgis oc spy, oc thet anseendis i wyn, att thet swrnis och forskalis, ther somme landsckaff haffwæ oc stoer brøst oppaa, at han 30 recker ilde til presten som messen siger, end sye till nogre maal hwn drede folck. Hwij maa forti then

helligæ kircke som sagt er, icke mett eet nyt schick
giffwe leegfolck then enæ part aff sacramenthett nar
thet sckeer baade Gwd oc sacramenthett till een
hørsommelig æræ, oc inthe mennischæ ther offwer
5 forfalscket eller wforretthet?

¶ Och besynderlighe nar the læris oc gøris wiiss,
at then som anammer sacramenthett vdi een part,
han haffwer icke myndræ end then som anammer
begge parther, oc then icke meer som haffwer begge
10 parther, end then ther anammer een partt.

¶ Oc wden twiell, then som anammer then e-[S3a]
næ partt mett en ydmyg twgt, han wndfanger swo
stoer naade som then ther anammer bode parther.
Helst forti, hanss tro oc lydilsæ som er Gwd saare
15 tacknemmelig, gøre hannwm i alle made fyllist, till
hwess bewiissning thessæ sancti Pauli ord eræ oss
nog.

¶ Findis nogen blandt eder, som hær om løster at 1 Corin 11
trettræ, han sckall wide at wij haffwæ icke then seedt,
20 ey heller nogen christen forsambling, oc helst forti
at thenne christendoms sedwane er sambwrdr oc
stadfest, aff twennæ menige christenhedtzt raad, som
ere Constanticum och Basiliense.

¶ Then elleffthe Artichell.

25 **O**C forti haffwe alle Bisper oc Prester som tiwff-
we, schalcke, oc forrederæ til thenne dag be-
røffwet leegfolck anden parten aff sacramenthett.

¶ Predicanternis Swar.

Vden christeligt sckiell er then andhen partt i
thette sacrament formeent legfolck, hwilcket
wiist er eet aandeligt roff, endog manghe haffwe
thett giordtt aff [S3b] eenfoldig wanwittighett. 5

¶ Prelaternis Geenswar.

I sandhet tha er thet hwercken giordt wden chri-
steligt sckiell, ey heller mod Christi schick oc
exempill, att kalchin negthis leegfolck, oc swo then
anden part aff sacramenthet them formeenis. Nar 10
then hellige kircke haffwer for sig Christi exempill,
ther gaff the twolff apostelæ then tiid the ware alle
bleffne prester sacramenthet vdi begge parther. Men
the twennæ discipele som ginge till Emaum, oc ware
end tha leegmend gaff han then eenæ part aff sacra- 15
ment. Ther till giør thette sckiell huer christen mand
fyllist, at begge parther formeenis leegfolck icke
them till schade eller foragt men Christo oc sacra-
menthet till twcht oc æræ som till forneth sagt er
for merckelige sager sckylt. 20

¶ Ther findis mange Gwdz wanner som tro oc mee-
næ at oss daglige kommer till, møghen Gwdz plage,
forti at thet werdige sacramentt brwgis aff mange,
forwdengwdelig oc trofast prøffwilsæ, forwdenqwem
ydmwghett, [S4a] oc ydmiwg qwemheet oc forw- 25
den børlig tucht oc ære, Hwilcke Gwdz plager som
ere thessæ. At twrckin gør swo mange anfald paa
christendommen. At indwortis kiiff oc trettæ, falsck
oc swig, bwlder oc oprør forderffue mange land oc

stæder. At mange tagis aff dage met wtimelig død, pestilentze, mord, drab, oc anden wlycke. At mange plagis met ny oc whørdhe siwgdomme, met horde aar oc diwr tiid, oc andre Gwdz plagher hwar met
5 wij straffis och hwdstrygis.

¶ Men paa thet wij schwlle oc swo sware till eder euangelische forbløming oc smyckæ, thet er klafferij oc sckiendtz ord, som i mett offwersckiende bisper oc prester for roff oc tiwffwerij. Nar haffwe i hørdt
10 at nogen giorde roff oc tiwffwerij, vden sig till gode oc andre folck till schade? Men aff kalcken som formeen is leegfolck, hwad gaffn kommer enchten till presterne eller schade till leegfolck? Eller bewiser att them giffwis icke swo stoer naade i then eenæ
15 part som them giffwis kwnne i begge parther, forwden, at the oc swo nyde troen oc lydilsæ gott, ther wor herre pleyer møget at ansee vdi ydmiwge hiarther.

¶ Then sted hoss Joannem som i pleye at pucke
20 met. [S4b] Sandelige sandelige siger ieg eder, at wden i æde mennisckins søns kiød oc dricke hanss blod, tha faa i icke liiff i eder. Then stæd som sagtt er dog giordt fyllist om the icke end dricke aff kalchen then anden part aff sacramenthet, oc serdelis
25 nar han taler swo offte om brød, oc icke een tiid om wyn, forti at wnder brødz lignilsæ beslwtis baade kød oc blod.

¶ Thet forbiwde Gwd at nogen schwlde haffwe swodan wantro, at han meen Jesu Christi leffwende
30 krop oc legomme (som baade sandelighe oc sacramentelige er wnder och wdi brødz lignilsæ) att ware blodløss. Men nar prester som fore er sagtt wdi

messen brwghē begge parther, icke alsomeniste for
 eet sacrament, men oc swo for eet offer nar the ere
 kirckins obenbare tieneræ. Icke allene consecrere oc
 offere the for sig sielffwe, men for then gantsche mee-
 nighet vdi kirckins stæd oc persoen. Oc forti skal 5
 folcket som messen høræ oc see fastelige tro at the
 aandelige met presten anamme frwcht oc deelagtig-
 het aff kalcken.

¶ Oc nar legfolck forti henter ingen anden skade
 aff thenne christendoms seed, wden at the mistæ 10
 lwcht oc smag aff kalcken, hwaræ kan thett kaldis
 eet aandeligt roff nar them [Tia] icke andet for-
 meenis end same lwcht oc smag, effter thi at Chri-
 stus er gantz heell wndher then eenæ partt som them
 giffwis. 15

¶ Oc effter thi at alt tiwffwerij gøris mett snedig-
 hett och falschet, oc roff met welde och macht, tha
 kan ther dog ingen snedighetz mistancke ware hoss,
 nar swo mange hellige oc drabelige Gwdz mend
 som Ambrosius, Hieronimus, Eusebius, Benedictus, 20
 oc andre fleræ theris lige, icke brwgede vden then
 enæ part aff sacramenthett then tiid the døde fra
 thennæ werden. Desligiste the prester som gøre em-
 bedett paa lange fredag icke helder anamme vden
 then eene part, ey heller nogre andre prester som 25
 icke sigendis messæ begeræ sacramenthett enchten
 i siwgdom eller andre tider om aaridt for gwdelig-
 hett sckylt, ther altiit ladhæ sig nøye met then eenæ
 partt aff sacramenthett, wdi brødz lignilsæ.

¶ Icke kan helder welde oc macht haffue thet swo 30
 schickit, nar swo mange weldige førster, Greffwer,
 Hertoger, konger oc Keyseræ (som mett welde oc

macht wiit offwergaa all then macht ther Bisper oc christenhedtz forstanderæ haffwe nogen tiid hafft eller førdt) i swo manghe hwn drede aar haffwe ladet seg nøyæ [T 1b] met then eene part aff sacramenthæt
5 vdi brødz lignilsæ. Men thet i saare lerdē mend oc sckrifftkloge sckriffwe, at mange Bisper haffwæ her vdi farit wild aff een simpell wanwittighet, er latter oc gammen werdt oc icke swar.

¶ Gwd naade eder armæ mend, at i schulde nw ware
10 bleffne swo wiisæ, at i nw thet see kwnne, ther ingen for eder motte see, och besynderlig swo mange drabelige mend aff hellighet oc lerdom, aff dygd oc wiissdom, benefinde oc berøchtēde offwer all werden, vdaff fromhet oc ære, ther natt oc dag i theris
15 tiid brwgede, till at widhe all hellig sckriff, och hennis rettæ grwnd oc meening, blant hwilcke eder ypperstæ fennickedregere doctor Morten Lwther (end syæ i arme geckæ oc sckiendelige daarer) icke er werdt at benefinis, oc the haffue dog for mange
20 hwn drede aar met sckriff oc brwgilsæ stadfest thenne seed, at leegfolck scwllē berettis met then enæ part aff sacramenthæt.

¶ Oc huar the end haffde bruget enchten snedighet eller macht eller vanwittighet till att berøffue leeg-
25 folck vdaff then anden part i sacramenthæt, oc huess aandelig frucht och profiitt ther følger met, haffde the icke tha vden al fordeell oc profiitt (forti som sagt er ther henger [T 2a] ingen hoess) fordømpth theris siell, oc forspilt theris egen salighet. Men
30 huem meene i thett kan tro, nar manghe aff them som thet haffwæ lærdt oc brwget, ere end nw ær-
fwlde met iertegen oc wnderlige gerninger.

¶ Oc forti er then christendoms seed huercken ind-
sætt met sned oc falschet eller macht, eller aff nogen
vanwittighet, men aff gudelighet, sckiell oc viiss-
dom, oc icke vden then hellige skrifttis biistandt,
oc then menige mandz sambyrd oc samtøcke. 5

¶ Met huad dristighet forti, dierffwis i vbluæ scalcke,
argeræ end nogre forrædere tiwffue oc røffweræ, nar
i icke stielæ penninge, eller forraade leffuendis kroppe
i fiende hendher, eller sielffue dræbe same kroppe,
men i forspilde simpell almwgis salighet met eder 10
falscke lerdom oc ketterij, ther Christus lod sig dog
verdis til at dyre købe met syn horde død och pynæ,
theris sielæ dræbe i oc forraade i dieffuels hender,
som er all salighetz fiende oc forhaderæ.

¶ Blugis eder icke forti som sagt er att beklaffe bis- 15
per oc prester met swo hadske naffn schalckhet,
tiwffuerij, roff, oc forræderij? Oc ther fore besynder-
lighe, att the icke giffwe leegfolck then andhen partt
aff sacramentheth. [T 2 b] Ther till schwldhe i heller
aff tilbørlichett raade oc lære simpill almwge at the 20
meer tenchte paa then werdighet som sømelig oc
børlig er, end paa atschillighet, oc till at haffue een
retsindig tro ther om, at the anamme swo møgett
wnder een partt som presterne wnder begge parther,
oc hwore the ere ingelwndhe wdeelagtige aff mes- 25
sins frwcht vdi hwilcken sacramentheth offris amin-
delige for alt folckett. Oc thet schwldde i helst forti
gøre at all then retferdighetz krafft som henger hoess
the euangelische sacrament, then tillegge i troen al-
lene oc icke sacramentelig tegen. Men i armæ mend 30
(som ere till inthet andet ffødde end bulder oc op-
rør, kiiff oc trettæ) wele helder predicke thette støcke

lerdom oc andre fleræ effter then menige mandz gode behaff, oc opwecke hannwm till affwind oc had mod thet ganschæ klerckerij, end følge then hel-
lige kirckis christelige seed oc waane, oc ther met
5 beware fred, enighet, oc ensindighet. Icke kwnne i helder eder ther aff berømme, at thenne handell er edert paaßwnd, nar han er edre forfedris Uichlewisters, oc Hwssiters ketterij som er dømpth ther fore i twenne menige christendoms raad som till
10 fornett war berørdt i nestæ forsckreffne artichell.
[T 3 a]

¶ Then twolffte Artichell.

Alle christen mennischæ aff begghe køn eræ Prester.

15 ¶ Predicanternis Swar.

THett bekende wij sandeligen, oc wele gerne bestaa thet met then hellighæ sckriffth, i Petri ij. Apocalipsis i oc v. Ja, Christus bleff forthi thet wij ware, paa thett wij motthe ware thet som han war.

20 ¶ Prelaternis Geenswar.

EFther eder egen bekendilsæ tha dømme wij thette stöcke lerdome at ware ett sandt ketterij. Hwar fore thet er dømpth for mange hwndrede aar aff meenæ christendoms raad. Uij wele tha høre och
25 offwerweyæ then bewiisning i hær føre i retthe.

- ¶ Aff trenne sckriffters biistand berømme i eder
 1 Petri 2 synderlige. Først sckriffwer sanctus Petrus swo. I
 ere een wdwold slecht, eet kongeligt prestedøme,
 oc eet helligt folck. Joannes i syn obenbarilsæ sckriff-
 wer swo om Je[T 3 b]su Christo, han er then som 5
 Apoc 1 ælste oss oc toode oss vdi syt blod aff alle wore syn-
 der, oc giorde oss till konger oc prester for Gwd
 syn fader.
- Apoc 5 ¶ I same obenbarilsæ sckriffwer Joannes framdelis,
 hwore the xxiiij. oldinge nederfolde for thet drebtæ 10
 lamb, thet er for Jesu Christo, oc tackede hannwm,
 oc i blandt andre ord swo sagde. Thw haffwer oss
 frelst i tytt blod aff alle slag slechter, twngemaall,
 folck oc landsckaff, oc thw haffwer giordt oss for
 Gwd konger oc prester, oc wij scwllle regneræ paa 15
 iorden. Her haffwe wij eder gandscke bewiisning.
- ¶ Oc paa thet wij scwllle obenbare giffwæ till kende,
 at thesse sckrifftelige witnisbyrd, kwnne ingelwnde
 bewiisæ eder meening, dessligistæ hwore sckamme-
 lige i missbrwge Gwdz ord, mange till salighetz 20
 forargilsæ, tha wele wij met eet swar wdrede them
 alle.
- Exo 19 ¶ Haffwer icke wor herre sagt thett samæ till alle
 iøder i gammell tiid? Ther som i høræ myn røst
 (siger han) oc i bewaræ myn low, tha scwllle i ware 25
 myne egne blandt møgett folck, oc eet presteligt
 kongedøme, oc eet helligt tall folck. Men hwem
 torde forti nogen tiid sigæ, at alle iøder ware pre-
 ster? Framdelis ther som i thetthe icke haffwe læst,
 eller thett [T4a] som meer troligt er platt forgætt, 30
 tha mottæ the same ord som i føræ i rettæ eder paa-
 mynde at ther sckall vdsøgis een anden meening

end i wele them brwge vdi, ther som eder falscke tro haffde icke thet forsckylt, at sckriffens bog scall ware eder paa mange stædher lwcht oc wforstandelig, paa thet i scwlle lesse oc icke forstaa.

- 5 ¶ Uij kaldis i same ord icke alsomeniste prester, men oc suo konger. Om nogen forti vildhe oss bekende at vare konger alle, oc hwer aff oss aff velde oc macht vare syn herre oc kongæ liig, mwnne han icke straffis ved liiff oc halss ligerwiiss som then ther
- 10 ginghe effter kongelig maiestatz forderffwe? Oc nar wij aff the ord kwnne ingelwnde bewisis att vare kongher end sye prester, tha bør oss i sandhet at besinde, att same sckriffther lyde icke aff syne egnæ ord, men ere figurlige taledede, oc haffwe forthi figwrlig meening.

- ¶ Then som icke weed sckriffens omslag, swencer, och figwrer, oc kan sckielne een figwrlig talæ, fra then som sigis mett syne egnæ ord, tha er han een wnøttig læseræ wdi then hellighæ schriffitt. Och
- 20 forthi, ligherwiiss som wij eræ kongher, swo eræ wij oc swo prester, [T4b] icke effther rætt egen talæ, men fremmet oc figwrlig, thett er icke i sandhett, men vdi een efftherlignilsæ.

- ¶ Som wij forti kallis konger, aff eet aandeligt ind-
- 25 worteligt oc wsiwnligt rigæ, wdi hwilcket man schall icke obenbare haffue regementæ offwer nogen wnderdanighet, men eet hemeligt raad oc regering offwer sig och syne nestæ wnderdanæ, thet er, at trengesitt legome wnder aanden, oc legoms syndige begering wnder rædelighet oc sckiell, oc rædelict sckiell
- 30 wnder Gwdz lydilsæ. Swo kaldis wij oc swo prester aff eet aandeligt indworteligt oc wsiwnligt preste-

døme, vdi hwilcket ingen skall obenbare offre Gwd
 for alt folcket, vdi christen folckis samfwnd eet rætt
 presteligt offer, men hwer schall offre sig sielff oc
 syt eget legomme till Gwd, som er eet figwrligt
 offer, eller vdi een figwrlig meening kaldis offer, 5
 som then konghelige prophett kalder aandeligt, loff-
 ligt, oc retferdigt offer vdi syne aandelige psalmer.
 Ro 12 ¶ Oc som sanctus Paulus siger, at hwer schall giffwe
 syt legomme till eet leffwendis offer, heiligt oc Gwd
 tachnemmeligt, paa thett wor twcht oc tienistæ mod 10
 Gwd kan ware vit[U1a]tig oc forstandig.
 ¶ Oc hwerckin aff thesse twenne, som ere Rigæ oc
 Prestedøme, kwnne ware bestandigæ aff eet retsin-
 digt brwg forwden naade oc kerlighed, som giffwis
 formedils Jesum Christum wor herre. Forti thesse 15
 twenne ting, som i sandhet ere een ting, findis icke
 andet att waræ, end een sand Gwdz dyrckilsæ, ther
 icke kan lofflige sckee for Gwd wden Jesu Christi
 naade. Eller hwo ther swo will, tha er same dyr-
 kilse icke andet end Gwdz sande naade oc kerlighed. 20
 ¶ Ther fore sigis Jesus Christus at haffwe giordt
 oss konger oc prester for Gud syn fader oc icke till
 andre mennisckis behoff, ther Petrus haffwer klar-
 lige giffwett till kende i same capittel, hwar han
 taler om wor herre Jesu Christo swo sigendis. Till 25
 hwilcken i sckwlle framgaa (som er then leffwende
 steen, aff mennischin forsckwtt, men dog hoess Gud
 vdwoldt oc dyrebar) at i oc som leffwendis steenæ
 kwnne forbyggis eet aandeligt hwss oc heiligt pre-
 stedøme, till at offre aandelige offer, Gwd tacknem- 30
 melighe, formedels Jesum Christum. Kwnne i icke
 hær høræ eet aandeligt hwss oc eet aandeligt offer.
 [U1b]

¶ Oc forti, nar prestens embede er at offræ offer, som er effter sancti Petri sind oc meening, at nar hwert christet mennische er herrins aandelige tempill som Paulus haffwer sagt. Swo er thet oc een 1 Corin 3
5 andelig prest ther sckal altiid offræ Gwd eet aandeligt offer, som icke er een anden mandz lamb eller bwck, som the gamble prester giorde, men hwer mand syt eghett legome oc syndige begering, ther the dyrckæ scwlle theris Gwd till eet wellwchtendis
10 offer.

¶ Thette er forti summen her paa. At ligerwiiss som wij kaldis paa mange stæder i sckriffthen, nw figteræ, nw plowmend, nw wiingordz mend, nw fogeder, nw vdleggeræ, nw arbeygderæ, nw leye-
15 swenæ, oc andre swodane naffn, som oss i figwrlig mening tilleggis. Swo kallis wij oc swo i forberørde sckriffter konger oc prester, icke aff embedens enckæ oc egne wilkaar, men figwrlig.

¶ Dog at same sckriffter kwnne oc swo haffwe swo-
20 dan meening, at then gantsche christendom kaldis eet kongeligt prestedøme, oc eet presteligt kongedøme. Forti at wor herræ oc mesteræ till same christendom er baade konge oc prest, som er Jesus Christus, hwilcken wij ere alle tilføgede oc anhengendis,
25 ligher[U 2 a]wiiss som lemmyr till syt hoffwet. Oc for thett anhang, kaldis icke hwer besynderlige, men wij alle then gantscke hob eet kongeligt prestedøme, eller eet presteligt kongedøme. Och mett slig talæ kalde wij then stad, eller thett folck kongeligt eller
30 presteligt, som ere wnder kongers eller bispers welde och herredømæ, dog at hwer oc een blandt them er hwerken konge eller prest. Oc hwess nw i thette

støcke er naadelige bewiist oss christen folck, thet var loffwet iødernæ i gammil tiid, thi var thet sagt bodde till them oc oss.

¶ Paa thet siistæ wdi edert swar, tha wele i besterce thesse sckriffter met eet føge sckiel oc sige swo. 5
Ja. Christus bleff forti thet wij ware, paa thett wij motthe waræ thett som han war, thet er (som eder poett wnderscheder vdi syn latinæ ydermeræ end i haffde paa danscke først wdschreffwet) konger oc prester. Thette sckiell er syne sckrifftkloge saaræ 10
ligt. Mwnne wij forti ware middeler mellom Gud oc mennisckin? Eller mwnne wij oc swo waræ men-
nisckins frelseræ oc forløseræ? Eller mwne wij forti ware eet hoffwet till then gantschæ christendom?
eller thet første foester blant alle brødre? Eller mwne 15
wij oc swo ware Gudz eniste søner eller oc guder?
thesse ting var Christus. [U 2 b]

¶ Oc forti, ligerwiis som Christus i thessæ ting oc andre fleræ giorde oss thet som han var, swo giorde han oc met kongedøme oc prestedøme, thet er icke 20
sandelige oc natwrlige men vdi een deelagtighet, oc thet i twenne meninger. Enchten forti, at wij alle som lemmyr wdi een krop haffwe Jesum Christum for eet hoffuet oc for vor konge oc prest, eller oc at han giorde oss hwer oc een aandelige prester oc 25
konger, formedels naade oc kerlighed, at wij daglige schwlle offræ oc regeræ oss sielffwe, dødæ oc dræbe wore syndige gerninger oc tancker Gwd till loff oc æræ som sagt er.

¶ Swo er thett forti nw klarlige bewiist, at liger- 30
wiis som wij ere prester alle, swo ere wij oc alle konger, thet er figwrlige vdi aandelig oc vsiwnlig

meening. Men dog giffuer sckrifften till kende, baade hoess Christum i lesthen, Petrum oc Paulum i theris sendhæbreff, at christendommen haffwer baade legomligtt kongedømæ och prestedøme. Men nar i
5 werdis icke till at beschede nogen talæ, for then meenige mandz gode behaff, tha bør eder swo at trachteræ sckrifften som i nw gøræ.

¶ Dog thet er børligt, at ther som i vele oss icke andræ ting beschede, tha motte i iw lade [U 3 a] oss
10 then beschede beholde som sckrifften gjør paa mange stæder, ther forwden thette aandelighe kongedøme oc prestedøme bescheder oss klarlige baade konger oc prester, som sckall ydermeræ formerckis i nogre næst efftherkommendis geenswar.

15 ¶ Then trettinde Artichell.

THer er inthe prestedøme siwnligt oc wdwor-
theligt.

¶ Predicanternis Swar.

20 **S**Andt er thett, att thett ny testamentt wed aff in-
thet andet prestedøme end thette almennelige, som er alle christne menniscker meenligt. Men thet er andet sckiell at talæ om then hellige kirckis tieneræ, som mett prestæ embede tienæ then hellige kirckæ.

¶ Prelaternis Geenswar. [U₃b]

Løghen er thet oc end wel stor baade ther artichelen lyder oc edre swar indeholde. Forthi alt thet hær sigis oc besckriffwis er gamble ketthers falsche digtt och paafwnd, som scall beschedis siist i wore 5 gienswar till then sextende artichell, ther haffuer hwercken biistandt aff sckriff eller sckiehl, men er optencht for then meenige mandz gode behaff, oc thet gantsche klerckerij till had, sckade, och forderffwe. 10

¶ Oc forti, endog at thet ny testament effter edert forbiisterde sind och meening, ther i eræ falden vdi aff Gwdz retferdige tilladilsæ, icke weed aff noget andet prestedøme, end thet som er meenligt alle christen mennischer hwilcket prestedøme som nw 15 forklaret war at waræ allene aandeligt, indworteligt oc wsiwnligt. Men effter christenhetz retsindige læremesthers christelige sind och meening, ther the opliwste aff Gwd haffue i then hellige sckriff, tha vele wij klarlige bewisæ at thet ny testament bescheder oss eet andhet prestedøme, som er siwnligt 20 oc vdworteligt, oc forti encke oc synderlig bekommer nogre serdelis personer, som thett brwghæ schwlle. [U₄a]

¶ Oc met thet allerførste (paa thet wij scullæ widhæ 25 hwar om wij talæ) tha bescheder oss sanctus Paulus presten aff sytt embede swo sigendis. Hwer bisp (eller prest) som wdkaaris blandt mennischer, tha sckickis han i mennickers stæd, i the ting som hwerffwis hoess Gwd, at han sckall offre gaffwer 30 oc offer for synderne. Hwilcket stæd ther maa inge-

lwnde allene wnderstaas om thet iødische preste-
dømæ, forti han met eet almenligt forschiell beschriff-
wer oss alle tiders prester, icke kan thet heller vnder-
staas om thet vsiunlige oc induortelige prestedøme,
5 som er meenligt alle christen folck, forti han siger
at han vdkaaris een aff mange oc blandt mange men-
nisker, ther scal vare som en meglere emellom Gud
oc folchit vdi guddommelige embede, blant huilke
han bescheder thet allergeueste oc ypperste at offre
10 gaffuer for synder. Ther heller icke maa vnderstaas
om andelige oc induortelige offer, nar the ere oc swo
alle christen folck.

¶ Oc forti sceer thet at then kallis (summelig at
sige) en siunlig oc vduortis prest som vdkaaris blant
15 then gantscke menighet, oc serdelis vigd oc schicket
till Gudz tieniste, till at obenbaræ tienæ for Gwd
paa then gantsckæ meenighedtz wegnæ, som han
er prest till. [U4b]

¶ Oc endog at then ene sckriffitt som berørdt er er
20 bewiissning baade sterck oc klar att thet ny testa-
ment bekender eet siwnligtt oc legomligt prestæ-
døme. Men wi vele dog aff thenne beschede som
nw sagt oc fortaltdt er om presther ligerwiiss som
aff een ræt grwnd och fundament, gøre thet meer
25 beschedeligt. Nar thett følger her klarlig vdaff, at
thesse firæ ting, low, gwdelighett, offer, och preste-
døme, eræ hwer andre swo benegede och anhangin-
dis, at the met inthe sckiell mwæ ware atskilde,
Forti, aff loghen kiende wij Gwd, oc aff gwdelighett
30 dyrcke wij hannwm nar wij haffwe hanss kwnd-
schaff. Gwdz dyrckilsæ er offwer alt wdi offer, men
at gøre offer, thet hører til presthæ embedhæ.

¶ Oc forti, ligerwiiss som ther er aldrig befunden
 noget folck eller landschaff swo groff wilddt eller
 grwm, at thett haffde iw noghett kwndsckaff for-
 medels natwrlig low oc meening om Gwd oc gwd- 5
 dom, oc haffde ther fore enchten een falsck eller
 een sand Gwd att dyrckæ met noget gwdelighet i
 hwordan hun war. Swo findis heller aldrig nogre
 folck att haffwe waret till, ther icke haffwe hafft
 no[aa1a]gre offer till at dyrcke theris gwder met,
 och blandt sig nogre vdwolde prester, ther i mange 10
 wilkaar ware atschilde fra then menighæ mand oc
 met besynderlig tieniste oc offer, dyrcke Gwd met
 een obenbare gwdelighet, paa then gantsche menig-
 hetz wegnæ, huilcket som er witherligt alle them
 som nogett widhæ aff gammell handell. Hwar fföre 15
 then hellige Geneseos historia oc taler om Pharaonis
 prester, ther wnder then natwrlige low waræ i
 Egypti land.

Gene 47

¶ Swo finde wij oc swo hware then skreffne low
 som giffwen war mennischins køn aff Gwd forme- 20
 dels Moisen, haffde och saadantt eet prestedøme,
 thet er, siwnligt oc vdwortheligt, oc besynderlige
 personer antwordett och befalet, thet er swo witer-
 ligt aff thet gamble testament, at wden nogen løster
 at spilte tiid oc stwnd forgewiss, tha behøffuer han 25
 thet ickæ ydermeræ att bewiisæ.

Nume 4

¶ Hwem weed icke thet, hware een besynderlig
 Leui slegt, war aff himelin vdwoldtt till at tienæ i
 Gwdz tabernachell, oc till herrins altheræ? Oc thet
 swo encke, at then tiid Chore, Datan oc Abyron 30
 tilweldede sig preste embedet, tha loed Gwd iorden
 obne sig oc slu[aa1b]ge them i sig met alle theris

Num 16

tilhengeræ, oc icke thet alsomeniste, men oc swo konger som ware smurde, dog aff andre slegter som Saul oc Ozias then tiid the tiltoge sig preste embede, læse wij at the swarlige fortørnede Gwd. Swo at Saull
 5 myste syt righæ baade for sig oc synæ børn, oc Ozias bleff slagen met spydalsche soet swo lenge han leeffde paa iorden.

1 Reg 13
 2 Paral 26

¶ Desligest i then eenæ Leui slegt, tha haffde icke alle mend preste naffn oc embede (paa thet wij skulde
 10 icke talæ om qwinder oc børn) men dog at the vare alle schickede till Gwdz tieniste, tha haffde the dog atschillige embedhæ oc befaling, som Exodi Leuitici oc Numerorum bøger klarlige bewiisæ.

¶ Swo weed och hwer oc een blandt them som noget
 15 widæ, hwar møget ther findhis i thet gamble testamentis sckriff (baade lowbøger oc prophete bøger, historier oc andhen sckriff) om presters besynderlige oc atschillige, baade embede oc synder, swo at thet kan icke ware vwist, at Moisi low haffde iw eet le-
 20 gomligtt och siwnligt prestedøme, ther ickæ war meenligt alle mend vdi een Leui slegtt, end syæ hwer oc een aff begghe køn i all then iødischæ meenighett. [aa 2 a]

¶ Oc forti at then gamble Moisi low var en figwre
 25 oc een sckwgge till then ny euangeliske low, som apostelen siger, Alting er sckeedt hoess them figw-
 30 kommilsæ och een beslwting, baade till natwrlig, oc Moisi screffne low, ligerwiis som sandhet oc klart sckin mod figwræ oc sckwgge. Oc thet bør

1 Corin 10
 Hebr 10

forthi nw at findis som tha war figwreridt. Tha er thet nw aff nød, at thenne euangelische low scall oc haffwe syt prestedøme, siwnligt och vdworteligt. Oc helst forti at mennisckin er scabt aff twenne slag natwr, siwnlig oc vsiwnlig, oc scall forti met twenne 5
slag dyrckilsæ vdwortis oc indwortis bekende syn Gwd och sckaberæ. Oc besynderlige nar thet vsiwnlige prestedøme som till forneth er omtalett er meenligt wnder alle tiider oc loger, swo vell som wnder then euangelische low. 10

Hebr 7 ¶ Och forti som Paulus sigher, Att nar eet Presthedømmæ forwandlis och forsckiwdis, tha er thett aff nød, att loghen schall och forwandlis och forsckiwdis, [aa 2 b] oc desligest twert emod, nar logen forwandlis oc forsckiwdis, tha bør oc swo prestedømet at forwandlis oc forsckiwdis, effther thi som sagt er at the ere hwer anden tilbwnden met eet natwrligt tilhenghe. 15

¶ Oc thette prestedøme scall swo møget dess myndre ware meenligt blandt hwer mand, som thet vdi 20
werdighet oc æræ wiitt offwergaar, baade thett hednische oc thett iødischæ prestedøme, thet er, swo møget som klarhett oc sckyn offuergaar mørcke, oc sandhet the figwrlige ting, oc Christus er større oc werdigheræ end Moises. 25

¶ Men thet som eder bedrager baade i thette stycke oc i andre mange er thet, at i henge suo hart i sckriff-
ten hoess the døde bogstaffuæ oc then textelige meening, oc icke hoess then liiffagtige and. Oc at i forti icke finde thette naffn i thet ny testament, Sacerdos, 30
som klarlige wdlegger rætt preste wilckaar oc embede som er att offre. Oc i besinde dog icke, att

thet er giortt aff then helliandtz besynderligæ raadt,
oc haffuer fordi mett seg ingen wredelighet, oc helst
forti at Christus som war ickæ kommen at bryde Mat 5
logen, men at henne fwldkomme oc beslwtæ, giortt
5 wnder logen paa thett [aa 3 a] han schwlde oc wilde
them frelsæ ther leffdhæ wnder logen, icke schickede
noget nyt prestedøme, før end han schwlde reysæ Gala 4
aff thenne werden till syn fader, thet war i hanss
siistæ natwordt, forti at thet gamble prestedøme mett
10 syn low haffdhæ syn macht indtill Christi død oc
pyne, tha taledæ Christus inthet om noget siwnligt
oc vdworteligt prestedøme.

¶ Men siden Christus war opfaren till himmels, oc
the hellige apostel begyntæ at forkynde thet hellige
15 euangelium offwer gantscke werden, och ther offre-
dhis end tha i alle tempill hwer dag hoess iøderne,
till een sand Gwd oc alle creatwris schaberæ, Men
hoess hedninge till atschillige affgwder som ware
dog mennisckins handewerck. Oc tha kallede baadæ
20 iøder oc hedninge theris prester, Sacerdotes. Oc forti
wilde the hellige apostelæ ware thet naffn vbewarede,
paa thet at wort prestedøme schwlde met teeris icke
beblendis foragtelige, oc paa thett ingen schwlde tro
at wort prestedøme war aff swodant slag, som ench-
25 ten thet iødische eller thett hedinscke prestedømæ.

¶ Men ligerwiiss som Christi ny low war giffwet
eet nyt naffn, oc kalledis euangelium, thet er, eet
got bwdskaff, swo finge oc the [aa 3 b] euangelische
prester ny naffn i thet ny testament oc kalledis apo-
30 stelæ, discipelæ, bisper, prester, prowster, forstan-
deræ, hiwrder, tillsiwens mend, læreræ, tieneræ, oc
andre mange anrørendis same meening.

¶ Thesse naffn brwger thet ny testhamentt, nar thett thaler om them, som wdwoldhæ blandtt folckett, schickedhis for sammæ folck, i the stycker som schwlde hwerffwis hoss Gwd, ligherwiis som nogræ megleræ emellom Gud och folck, ther wij till for- 5 nett aff Apostelens lerdom, bewiisthæ att beschedhæ eet siwnligt oc vdworteligt prestedømæ.

¶ Och thett sckedhæ swo lenghe, att baade thett Jødhischæ och thett hedhinsckæ tempill, mett theris ganschæ prestedømæ, och wranghæ gwdhelighett 10 war forstøridt blandt christhett folck. Och christhen tro almenneghæ samtøchtt och wedtaghen. Tha begyntæ christhett folck och swo att kaldhæ wore presther Sacerdotes, forthi, att the daglighæ offrede och, eet møghett ypperæ offer, end enchten Jødis- 15 chæ eller Hedinschæ presther haffdhe tilfornett of- fridt. Och haffdhe forthi møghett størræ rætt till thett ædelæ presthe naffn, end the andre presther. [aa 4a]

¶ Men nar thet er forgeffwis at kiffwe och trettæ om naffn oc tittell, nar wij eræ wissæ paa handeln, 20 oc helst forti som sagt er, at euangelium skall icke wnderstaas wdi bogstaffwe oc textelig schriff, men wdi aanden, icke i ord oc talæ, men i krafft oc ret- sindig mening. Och forti, ther som wij icke haffde presthæ naffn i thet gantscke ny testament, ther i 25 effter søgæ, oc ther serdelis lyder om eet nyt euan- gelisch oc siwnligt prestedøme, men wij haffwe iw dog then rettæ prestæ handell, som ere kirckins oc folckins obenbare tieneræ, till Gwdz loff oc tienistæ besynderlig wigdæ och schickede. Icke alsomeniste 30 then meenige leegmand fraschilde, men oc swo aff embede, befaling, oc werdighet, møget yperæ end

han er som hwer mand nw besinde maa, ther icke er strag oc fortraaden till at lade sig vnderwisæ.

- ¶ At thette sig swo haffwer i alle maade bewiser oc befester baade euangelisch oc apostelig skriff, ther besckede apostolorum oc discipulorum besyn-
derlige embede oc befaling offwer folck, theris tucht oc hørsome mod apostele oc disciple, forti som hel-
lige lereræ meenæ tha haffwer kirckin nw bisper i apostolorum stæd, och presther i Jesu Christi disci-
pulorum stæd. [aa4b] Thet same bewiiss oc swo the try helæ sendebreff som Paulus fforschreff till syne discipelæ, till Timotheum ij. oc till Titum i. Udi hwilcke han wnderwiser them theris rettæ em-
bede som ere Bisper Prester och andre kirckins tie-
neræ, siden han i the andre sendebreff haffde lerdthet then meenige christen mand, hwad hannwm bwrde at gøre, oc i hwess maade han sig haffwe skwlde baade mod Gwd oc mennisckin. Oc ther haffwer han giordt i mange maadæ forskiell paa leeg och
lerdt, paa almwege och thet menige klerckeri, icke alsomenistæ, at the ere tieneræ till meenigheden, men aff een besynderlig werdighet som theris embede er anhengendis, for the werdige ting som the sculle trachtere oc huerffwe mellom Gwd oc almugen.
¶ Men the mange skriffte som thette bewiisæ nw ind at føræ, lade wij betemme paa thenne tiid, oc helst forti at i wele them alle vnderschede om the tieneræ som tienæ menigheden i sacrament oc Gwdz ord, icke ther then hellige kirckis bisper haffwe wiigdt oc schickett, Men som then meenige mand haffuer sielff wdkaaret, oc lagt hand oppaa.

¶ Oc nar i meene at all christen folck er lige møgett

prester, men ther maa tha inghen [bb1a] brwge preste embede wden menighetz samtycke, oc forti wele i sige at swodant siwnligtt prestedøme er icke nogen macht oc werdighet men alsomeniste een tienistæ oc een befaling. Oc forti wele wij ther om talæ noget widere oc sterckelige bewisæ, at thette siwnlige och vdwortelighe prestedøme som thet ny testamentt brwger, er icke wdaff meenige mandz samtøcke, men aff Gwdz naade oc gaffwe, oc er icke een blott tienistæ som i wele sige, men een aandelig macht ther ingen haffwer, vden then som rettelige wy es oc consecreris effter christendoms seeder oc schick.

¶ Er thet forti som i sige, at thet euangelische prestedøme, henger paa meenige mandz williæ oc samtøcke, i hwess maade offwergaa tha the euangelische prester enchten Pharaonis eller andre hedinscke prester? Oc i hwess maade ere the enchten bedre eller werdigeræ? Forti at thet iødiscke prestedøme haffde aldrig magt oc bestandt aff meenigheden, men war giffwet oc befalet aff Gwd. Eller oc siger oss hwar i haffwe nogen tiid læst i gammill testament, at prester ere schickede oc tilsettæ aff meenige folck, hwess i thet icke kwnne, tha mwæ i iw tilstaa, at thet bør icke heller at sckee vdi thet ny testament, nar thet met magt oc wer[bb1b]dighet wytt offwergaar thet gamblæ.

¶ Eller, vdwolde icke Christus syne apostele oc discipelæ vden then menige mandz raad williæ oc samtycke? Sckriffwer icke Paulus till the Galater, at han war schicket en apostel, icke aff mennischer, icke heller formedels noget mennische, men aff Jesu

Christo oc Gud fader? Eller lesæ wij icke at Paulus
schickede oc tilsette baade Bisper oc Prester i alle
kircker som han war apostell till i blandt hwilcke
Timotheus war Ephesiorum bisp oc Titus Creten-
sium?

¶ Eller bød ickæ Paulus baade thesse bisper at the
sculde och swo gøre oc schicke andre prester? Swo
siger han till Timothæum, thu schalt icke snarlige
leghe hand paa nogen, och ickæ vare deelagtig i
fremmede synder. Men till Titum sckriffuer han
suo. For thenne sag schyld, lood ieg tig bliffue paa
Creta, att thu schulde forbedre thet som haffde brøst,
oc schicke prester i stæderne, som ieg oc befoell tig.
Men sanctus Paulus sigher dog ydermere hær om
till the gamble oc wiisæ som ware kallede fran Ephe-
sina kircke till Miletum, at then helliand haffde sætt
oc schicket Bisper till at raade och regeræ Gudz for-
samling, klarlige giffwendis [bb2a] ther met till
kende, hwore at the som børilige wytes til prester aff
bisperne, anamme same preste embede aff Gwdz
hender.

¶ Nw i alle thesse stæder talis plat inthett om then
menige mandz samtøcke, ey heller ingen stæd i thet
ny testament. Thi er iw klarlige bewist, at som alle
apostele vare kalledhe icke aff noger mennische men
aff Gud, suo var oc sanctus Paulus, forti han haffde
sytt prestedøme aff Christo, desligest Timotheus oc
Titus haffde theris prestedøme aff Paulo oc Gwd,
oc icke aff noger almwgis samtøcke. Then same
magt hade oc suo Timotheus oc Titus att schicke
prester, oc suo haffuer thet forti altiid varidtt, at bi-
sper oc prester ere tilschickedhæ aff andræ kirckins
forstandheræ och ickæ aff nogher meenhædt.

1 Timo 5

Titum 1

Acto 20

¶ Uij kunne tha icke negte for mange merckelige oc sandruge historier sckylt at leegfolck haffue icke oc suo varid i raad oc daadt met bisper oc forstandere till at vdsøge gode oc frommæ mend til suo-
dane embede. Men thet haffuer dog altiit varit vdi 5
bispennis magt at vdwelliæ oc tilschicke personer, men før end bisperne lagde syn hand paa them och ordinerede them, tha atspordhæ Bispennæ then omstandhendis, och sammeledhis then nerwarendis almwge [bb2b] om the wisthæ noget last eller brøst 10
met the personer, swo at the icke ware werde at giffwis oc befalis thet werdige preste embedæ, oc forti føgedæ the stwndwm almwgen, nar han haffde paafwndett then rettæ mand, och ellers icke.

¶ Oc icke war heller then seed langwarig blant 15
christet folck, nar almwgen kwnne ther vdi som i andre mange støcker ingelwnde lenghe forligis. Men nar the sammen komme i swodan handell, tha hørde man icke andet end bwlder oc trettæ, kiiff oc oprør, oc wnderstwndum hwg oc mandslett, nar een part 20
then mand foragtede, som een anden part wilde haffwæ. Oc for then sag bleffwe Bisperne stwndwm foriagede, oc offte stende till døde.

¶ Hwilcken seed forti bleff forwandlet som andet møget, ther aff tiidz leylichkeit oc wilde hoffwett war 25
kommen i missbrwg. Oc er nw swo schicket oc wedtaget, at kirckins klerckæ oc forstandere scwlle schicke effter then førsthæ seed som holden war i apostell tiid, baadhæ bisper oc presther.

¶ Nw framdeelis, at thet euangelische prestedøme, 30
siwnligt oc wdworteligt er icke alsom[bb3a]eniste noget tieniste, men oc swo een aandelig Gwdz naade,

gaffwe, magt oc befalling, ther them er swo besyn-
 derlig, at hwn er icke meenlig alle døbtæ christen
 mennischer, kan swo bewisis. Effter thi at Gwd
 haffde swodantt omhygge for then iødische meenig-
 5 het oc forsambling, ther scwlde tha ware forgengelig
 met een hast, at then tiid han saa Moisen suo møget
 beswaris aff thet store tall folck, at han kwnne them
 icke allenæ regeræ, tha bød han Moisi att han scwlde
 wdsøge lxx. mend aff the eldstæ oc bestæ, oc them
 10 gaff Gwd aff then same aand som han Moisi haffde
 tilfornt giffwet, at the scwlde swo beredis oc be-
 qwemmis till at regeræ folcket, ther han tha wilde
 forskiude oc forsage paa thet siistæ.

Num 11

¶ Haffde han swodant omhygge for iødernæ som
 15 sagt er, hwij kwnne wij icke besinde, att then hellige
 kircke som bliffwer ewindelig, er icke meer for-
 glembt eller forsømet hoess Gwd end then iødische
 forsamling, oc scall forti haffwe forstanderæ, aff syn-
 derlige aand oc naadhæ dwelige oc beqwemmæ, till
 20 at raade oc regeræ thet folck som han haffwer ser-
 delis vdworldt.

¶ Siger icke forti sanctus Paulus swo till syn dis-
 cipell Timotheum, at han scall icke for[bb 3 b]søme
 then Gwdz gaffwe som war vdi hannwm paa hanss
 25 preste embedz wegne, formiddels mynæ henders
 paaleggilsæ.

2 Timo 1

¶ Oc at ingen scall tencke thette ware alleniste
 sckeedt Timotheo, tha beschriffwer Paulus oc suo,
 baade til the Corinthier oc Ephesier vdaff mange
 30 gwddommelige naader oc gaffwer som ere menni-
 sskin giffuit formedels Christum, som ere prophete-
 lige, apostelige, euangelisters, hiwrders, oc lærefedris

1 Corin 12

Ephe 4

gaffwer, ther han fortellier om Christo swo sigendis. Oc then same haffwer giordt somme til apostele, sommæ propheter, somme euangelister, somme hiwrder, oc lærere, oc i hwad meening thet war giort siger han strax effter, till helgens forbedring oc fwldkommilsæ, oc i embidz gerning oc tieniste, oc Christi kroppis forbygning. 5

¶ Oc hwore lenge thet schwlde sckee, forfylger han met thesse ord. Swo lenge wij allæ komme i troens enighet oc Gwdz søns bekendilse, een fuldsom manddom, wed Christi fuldkommelige alders maade, thet er, indtil werdsins ende oc beslwting, at ingen schall sig wryge oc meenæ thet alsomenistæ ware sagt och scheedt, i then førstæ christen kirckæ. 10

¶ Hwem kan icke nw forstaa aff thenne apo-[bb4a] stelige lerdom, at thet ny testament haffwer ey oc swo eet siwnligt oc vdworteligt prestæ dømæ? som her besckriffwis wnder hiwrders oc læreris naffn oc titell, oc er een besynderlig Gwdz naade, gaffwe, oc magt, icke meenlig alle them som ere døbtæ, men them besynderlige giffuen i theris preste wyelsæ, oc bispers henders paaleggæ. 20

¶ Oc framdelis haffwe wij lerdt aff hellige mends forklaring paa schrifften, at same prester haffwe anammett i theris presthæ wyelsæ dwbell magt. Een till att consecreræ Jesu Christi sande legomæ, och then finge the før end han tolde død oc pynæ i then siistæ natwordt, then tiid the ware nyes wordhen prester, ther han sagde till them, som Lucas sckriffwer. Thet sckwlle i gøre mig till amindilse. Then anden magtt er att løse aff synd Christi aandelige krop eller aandelige lemmyr, thet er christen men- 30

nischer, oc then magt er them giffuen siden han opstod aff døde, ther han (som Joannes sckriffuer) teedæ sig oc blestæ eblandt them suo sigendis. Anammer then helliand, hwess synder i forlade scwlle them
5 forladis, huess i holde igen the sculle holdis.

¶ Then euangelische text oc historia klarlige lyder at tesse ord ere allene tilsagde apostelnæ [bb4 b] hwar ingen almwge war til stæde, oc langtt siden the ware døbtæ. Thi er thet iw klartt nog, at thet euangelis-
10 sche prestedøme er ickæ een blott oc bar tienistæ, giffwen aff menige mandz samtøcke, men een aandelig macht allene giffwen prester siden the ere døbtæ oc worden christen mend, then tiid the bleffwe prester, met biscops wielsæ oc henders paaleggæ.

15 ¶ Then fiortende Artichell.

Oc forti maa alle the som døbtæ æræ i Christo Jesu, consecrere Gwdz legome, oc alt andet gøre, som prester och kirckins tieneræ sig besynderlige tiltaghe.

20 ¶ Predicanternis Swar.

A lle rettæ christne mennischer, ere swo wigde till prester, at the haffwe ingen ny wielsæ, smørilsæ, eller ragilsæ behoff, till at brwge theris prestæ embede, som i oc sielff met edert samtøcke bekende
25 i thet, i icke forsckiwdæ eller fordøme the børn som christnes inde aff leegmend eller qwinder. Ickæ hel-

ler een Twrck eller Rytzer som bliffwer [cc1a] christelige wnderwiist aff een legmand, oc døer strax før end han faar nogen anden redhæ aff wiigd prest. Men tha maa ingen vden nøttørtelighet indføræ sig sielff wkaldet oc wescket aff then hellige kircke, oben- 5
 barlige oc almyndelige att tiene andre christne mennischer met swodant embede. Thi sanctæ Powell i. Corin xiiij. will, at all ting scall gaa schickelige oc beqwemmelige i then christne forsambling, Men hwarledis then vdwelling scal gaa til lærer oss then 10
 helliand i apostelers gerninger oc sanctæ Powels episteler.

¶ Prelaternis Geenswar.

Vij nw formode hwer christhen læseræ ware wiiss giordt huore langt thette edertt swar er fra sand- 15
 hett, forthi, ther som alle christne mennischer ere suo wigde till prester i theris dob at the mwæ brwge alle prestelige embede, forwden nogen anden preste wielsæ, hwij haffwer tha wor herræ Jesus Christus som nw bewiist er, ther han forlod thenne werden 20
 oc reysde till syn fader, langtt sidhen alle apostele ware døbtæ, wigde oc consecrerit them allenæ till eet nytt prestedøme, och gaff [cc1b] baade them oc theris effterkommeræ, statholdere i then hellige kircke, dwbbelt prestæ maght, som er at consecrere syt 25
 eghet sande legomæ, oc at afflæsæ hanss aandelige legomme?

Acto 13 ¶ Eller hwij haffwer then helliand siden att Paulus oc Barnabas ware een tiid schickede aff Gwd till apostelige embede, bwdett och befalet the prophetar 30

oc lærere som ware Antiochie, at the scwlde sckynde fra siig Paulum oc Barnabam, oc forschicke them till then apostelige befaling som the ware vdwolde til. Oc thet met fastæ, offer, bønner, och henders paa-
5 leggæ?

¶ Eller hwij wigde Paulus Timotheum och Titum till prester paa thett ny, siden the haffde till fornett vden all twyll anammet dobs sacrament? Eller hwij bød Paulus Timotheo och Tito, at the scwlde ligæ
10 swo gøre, thet er at schicke Bisper oc Prester i alle stæder, ther wij kwnne forti mercke at haffwe tilforn lang tiid warit døbtæ, nar Paulus biwder same Timotheo, at han scall icke for snart legghæ hand paa nogen?

15 ¶ Effter thi han haffde oc tilforn besckreffwit een god mandz fandtzwn ther scwldhe well tienæ till bisp, oc siger, att then som er wng oc ny vdi troen, tien ther icke till, men then [cc2a] som aff lang forfaring oc kwndscaff i christendoms handell er
20 baade lerdet oc from. Men thenne prestæ wielsæ, schick oc tilsætt, haffde dog syne besynderlige ceremonier, enchten lerdæ serdelis aff then helliand, eller och handfangne aff the hellige apostelæ, som the stæder klarlige beschede, her nw ere beschreffnæ aff
25 sckrifften.

¶ Forti Paulus oc Barnabas ware wigdæ till apo- Acto 13
stele met faste, gwdelige bønner, oc henders paalegge, aff the propheter oc læreræ som ware i Anthiochia.

Paulus oc swo bekender obenbarlige, att han wigde 2 Timo [1]
30 Timotheum till bisp met syne egne henders paa-
legge. Hwilcken ceremoniæ som gaff altiit een besynderlig helliandz naade. Desligest biwdher han

same Timotheo, at han icke scall met same henders
paalegge schicke nogen wredeligæ till bisp.

¶ Thi er thet sceeedt vden twiill, at the andre apo-
stele haffue oc suo bruget i preste wielsæ same cere-
monier Oc endog at thet ny testamentt besckriffuer
oss icke the ceremonier som then hellige kircke nw
bruger i preste wielsæ, thet er tha troligt, at aposte-
lene haffue them handfanget syne disciple som an-
dheth møgett ther brwgett er fra begyndilsen wden
aposthelig sckriff, men tha ickæ wden apostelig be-
faling [cc2b] som ydermere scal bewisis vdi vor
christen troes bekendilsæ. Oc at swo er, gør oss
wiiss thet som sanctus Dionysius sancti Pauli di-
scipell besckriffwer om Bispers, Presters, och tie-
ners wyelsæ, mett swo stoer flidt, att thett war ha-
nwm wden twill swo befalett.

Li celes
Ierarchie
ca 5

¶ Men at i spottelige talæ om smørilsæ och ragilsæ
och kalde oss forti foragtelige smwrdhe oc ragedæ,
thet lide wij gernæ, nar wij widhe at hwercken smø-
rilsæ eller ragilsæ giffwer oss naade eller wyelsæ,
oc ere i sig sielffwe platt inthet vden tegen oc merc-
kilsæ, nar vdwortis smøriæ betegner then indwortis
smøriæ som sielen giffwis aff then helliandz naadhæ,
och vdwortis ragilsæ mercker, at sielen scall ind-
wortis ware besckaarin fra werdsins syndige han-
dell, hwilcke gaffwer then helliand visselige giffwer,
om wij anamme wyelsæ met rætsindige oc børlige
wilckaar.

¶ Forti at sacramenten som naaden giffuæ ere aff
Gwd oc Gwdz søn Christo indsettæ, men Ceremo-
nier (ther the sckriffckloge kalle sacramentalia) aff
the hellige Apostelæ, effter then helliandz raad oc

vnderwiissning, sacramenten till eet erligt oc gwde-
 ligt smykke, men dog icke forwden aandelig merc-
 kilsæ. Hwar vdaff [cc3a] om nogen lyster meer at
 vide om thette sacramentz ceremonier besynderlige,
 5 hware the ere fran apostolorum tiid kommen till
 oss, oc om theris aandelige merckilsæ, tha maa han
 lesæ Thoman Ualdensem Carmelitam Anglensem
 i then siettæ bog mod Uichleffwiter oc siwnde titell.
 Oc om preste kronæ hoess Rupertum Tuiciensem
 10 Abbatem, een saare lerdt mand.

Thomas
Valden

Li 2 de di-
uinis officiis
ca 25

¶ Men then hielperæde dwger platt inthett som i
 wele haffwe aff the twenne argument som i fram
 bære, oc ere thesse. Att een leegmand eller qwinde
 maa døbe i nød oc trang, oc desligest wnderwiisæ
 15 oc leræ een Twrckæ eller andhen hedning wor chri-
 sten troes fundament oc sacrament. Oc forti mwæ
 the oc swo brwge alle andre preste embede. Oc helst
 forti, at prestens synderlig embede er at consecreræ
 Jesu Christi sande legome, oc thet amindelige dag-
 20 lig at offræ, oc ther næst at affløsæ hanss andheligæ
 leghomæ.

¶ Men nar dob oc penitentze ere ij. sacrament aff
 nød, swo at them forwden kan ingen worde salig,
 i nød oc trang haffwer icke vor herre forbwndet syn
 25 krafft hoess noghen besynderlige tieneræ, oc icke
 heller vdi nogre sacrament. Oc forti hwar nød oc
 trang findis [cc3b] paa prest paa tiid oc stwnd, tha
 haffwer thet magt, at een legmand vnderwiis een
 hedning i the støcker som troen hør till. Desligest
 30 dob han giffwer eller sckrifftemaall han hører, nar
 williæ och begering er offte nog for Gwd till same
 sacrament, om the kwnne hwerckin faaes aff leeg
 eller lerdt.

1 Corin 14

¶ Men nar i sigæ at ingen schall tha brwge preste embede vden i nød oc trang, thet er rettelige sagt, vden han er bœrlige kaldet. Men at the scwlle dog icke kaldis vden aff kirckins forstanderæ och Bisper, er nw tilfornett bewiist. Oc thet giffwe Gwd, at i 5 wilde sielffwæ holde sancti Pauli raad, ther i her indføre oc lyder, at alting scall haffwe schick oc eræ met sig. Oc helst forti, at eder ny kirckæ haffwer hwercken schick eller fantzwn, men er een forbiistridt swerm, som hwerkin weed aff tucht eller 10 æræ siden i haffwe forstørit alle christendoms ceremonier, ther waridt haffwe i swo mange hwndredæ aar eet erligt smykke oc schickeligt fantzwn till all gwdelighet oc all gwdelighedz tienistæ. At thet scall heede hoss eder en christen frihet, ther alting haff- 15 wer meenligt effter then gamble Platonorum menighet.

¶ Men hwore i wele thett scall ware be[cc4a]wiisligt aff apostele gerninger oc sancti Pauli episteler, at menighetz røst oc samtøcke scal oc maa schicke 20 bisper oc prester, kwnne wij icke forstaa, forti i bære icke the stæder i retthe som ther om lyde. Oc serdelis nar wij aff same sckriffter haffwe bewiist ther andet vdaff som er eder mening twert emod. Uden i meenæ oc tencke, at sancti Mathie apostils wdkaa- 25 ring kan eder noget hielpæ, men ther haffwe i dog inthett. Forti Mathias bleff icke kaldet till apostel aff meenighetz samtøcke alleenæ, men aff thet menige christenhedz raad, som tha war tilstæde kaldet och forsamblett, aff sancto Petro Christi stadthol- 30 dere oc alle apostelers høffding, dog at then seed er lenge siden forwandlet som andre mange strax aff

the hellige apostele, nar wij læse aldrig nogen vare
vdkaarit met laader som Mathias war.

¶ Men at wij icke læse ceremonier vare brwgede i
Mathie wielse som i Pauli oc Barnabe, mene hellige
5 mend ware giordt, at then helliand var icke end tha
kommen obenbarlige blantt the hellige apostelæ,
ther siden lerdæ them hwess ceremonier the brwge
scwlde i alle sacrament. Forti, Christus som sagt er,
schickede och indsetthæ sacramenthen, men theris
10 ceremonier oc fantzwn lood han bliffwe och biidhæ
effther then helliandz wnderwiisning. [cc4 b]

Thet femtinde Artichell.

Alle Rhomeræ Bisper, som wij kalle paffwer, haff-
we waridt siden the hellige apostele ere aff
15 gangne Antichrister. I thet the ere Christi modstan-
deræ, mett lerdom oc skrømpterij.

Predicanternis Swar.

Her kan well ware meræ sanden iblant end i sielff-
we tro, endog wij haffwæ icke swo predicket
20 eller lerdt. Uij holde ingen Paffwer eller Bisper for
Antichrister, vden them som enchten aff kirckelo-
gen, egen skriff, wiss krønicke, eller noget andet
sandt witherligt witnisbyrd, bewisis at haffwe lerdet,
eller oc leræ emod Christum och Christi lerdom
25 som i oc eders ligæ nw paa thenne dag gøre.

Prelaternis Geenswar.

MEn twert emod, thet scal suo snart findis at same artichell beslwter meer wildfarilse oc løgen end i sielffwe tro oc aff wide. Forti som sanctus Cy[ddia]prianus martir sckriffwer till sanctum 5 Cornelium som tha war Bisp oc Paffwæ i Rom, och siger swo. Udaff ingen ting er ketterij oc split meer oprwndett end ther vdaff, at ther ickæ lydis Gwdz prest, och icke tenkis att een prest bør at ware dommeræ paa Christi wegne i then hellige kirckæ. 10

Mat 16
Joan 21

¶ Forthi then som forsmaar, oc foragter then Rhomere Bisp, oc agter hanwm, icke i sancti Petri stæd at ware Christi stadtholderæ oc then menige christen kirckis forstanderæ hoess hwilcken som er then hellige kirckis alsomstørste magt, som Christus loff- 15 wede sancto Petro hoess Matheum, oc antwordede hannwm hoess Joannem effter syn opstandilsæ, oc ther offwer forsmaar then hellige kircke, som er sandhetz pylæræ oc fasthedt, oc forti een grwnd oc eet fundament till all wor tro oc gwdelighet, han 20 kan icke andett end falde enchten stackett eller langtt vdi møgen wildfarilsæ, wlydilsæ, och kettherij. ¶ Thet i framdelis sware (som i pleyæ, andet obenbare sigendis blandt edert selsckaff, oc andet becklagendis for dommeræ) at i haffue aldrig sagt at alle 25 Paffwer haffwe waridt Antichrister siden the hellige apostele ere affgangne, vden allene them, ther i kwnne let[ddib]telighe bewiisæ baade aff theris egen kirckelow, gamble krønicker, oc anden suodan sckriff, at the haffwe lerdet oc end nw leræ andett 30 end thet som er eensindigt met Christi lerdom.

- ¶ Her formane wij eder i spodtsche klafferæ som haffue lack met alle, at i oss beschede klarlige, hwore thett swar er bestandigt, met thet i sware till then første artichell och sighæ, att wor kircke far altiid
5 wild. Far hwn oc altiid wild, hwij ere the icke alle antichrister? Uij bekende then Romere kircke for hoffwet oc moder, ther som hwn forti far altiid wild, hwar fore sige i nw, at somme blandt the Romere bisper ware antichrister, forti the lerde thet
10 som icke er eensindigt met Christi euangelio. Er thet oc swo ringe een ting at bewiisæ nogre Paffwer at haffwe waridt antichrister, oc nogræ at nw ware, tha fører eder bewiissning tillstæde, paa thet wij wide kwnne hwar til wij scwlle sware.
- 15 ¶ Men nar i mwæ sige hwad eder løster, tha pleyæ i met swodane storagtige løgner, att forføre simpill almwge fra sind oc samwittighet, som er dog swo dyræ købt aff wor herre Jesu Christo. Oc nar i møget sige oc dog inthet bewiisæ, oc wij sige twert
20 emod met then gant[dd 2 a]sche christen kircke, oc haffwe ther offwer mange hwnderde aars lawheffdt, hwem weed tha icke then part som meest scall staa till troende? Uij widæ well hwess wmage eder fenickedregeræ Morten Luther giorde sig vdi een bog
25 till at forsware thet brandwold han giordhæ paa kirckelogen, men at thet war een løss handell, haffwe nw mange lerde mend giffuet all werden till kende.
- ¶ Thet welæ wij nw sige, oc er paa thennæ tiid nog sagt, paa thet wij scwlle icke nw talæ om the Paffwer som effter the hellige Apostelæ ware Christi
30 martires, oc drabelighe mend aff hellighet, lerdom, iertegen, at ingen Rhomeræ Bisp, i hworedhan han

er y liiff och leffnett (then stwnd han er Rhomere
 bisp hwilckett han altiit er swo lenghæ han bliffwer
 trofast och trofest) kan noghen tiit faræ wild vdi
 the støcker som eræ troen och christendoms salig-
 hett anrørendis. Och besynderlighæ vdi the støcker 5
 som han beschedher mett doms rætt aff syn Paff-
 welig macht och befaling. Och serdhelis for thett
 løffthe som Christus han giordhæ sancto Petro och
 Mat 16 sagdhæ, att helffwedhis poerthæ schwldhæ ickæ wor-
 dhæ then hellighæ kirckæ megtighe. [dd 2 b] 10

¶ Och framdelis for then krafftige bøn som Chri-
 Luc 22 stus bad syn fader for sancti Petri tro, at hwn scwlde
 icke forgaa, hwar fore then hellige Christi martir
 Cyprianus, icke befrøctede at rwndelige tilstaa, hware
 at ingen falsck tro kan nogen tiit faa indgang met 15
 then Romeræ kircke. Oc then ærefwlde doctor Hie-
 ronimus sckriffwer oc swo, att inthe ketterij er no-
 gen tiit først vdsprwnget i Rom.

¶ Ther som wij forti faræ wild, att wij eræ anhen-
 gendis then Romeræ kircke, hwedhen wij haffwe 20
 altt thett kwndschaft som wij och wore foreldræ
 nogen tiit giordtt haffwe mett Gwd, tha welæ wij
 altiit gernæ faræ wild, nar wij wdi henne agtæ icke
 andet at efftherfølge end een retsindig salighetz tro
 oc lerdom. Er hwn bestedt i noget synd oc Gwdz 25
 fortørnilsæ, tha haffwer hwn syn dommeræ i him-
 melen, ther hwn scall een tiit staa till rettæ, oc tha
 lide hwess han will henne icke naadelighe fordragæ.

¶ Then drabelige mand Ambrosius obenbare be-
 kender, at han i all lerdom will efftherfølge then 30
 Romeræ kircke for een mesterindhe. Oc Hieronimus
 siger swo, hwo som er Petri sæde anhengendis, han

hør mig till. Och till Damasum paffwe schriffwer
han suo. Uij [dd 3 a] begeræ at bedris oc wnder wisis
aff tig som haffwer och holder Petri baade sæde oc
troo. Nar wij forti effterfølge swodane Gwdz helgen,
5 tha forhaabis oss at wij ere icke forti euangelio mod-
standighe om wij ere Rhomeræ kirckis tro oc ler-
dom følachtighe.

Then sextinde Artichell.

10 **O**c forthi ere alle bisper oc prester, som aff them
ere wiigde oc schickede, ickæ Gwdz sande pre-
ster, men papister.

Predicanternis Swar.

Thet maa ware her om som thet kan ware, men
wij kende dog icke then artichell for wor ler-
15 dhom, endog then størstæ hob aff them bekende
thet sielff met obenbare witnisbyrd oc ferscke ger-
ninger, at swo er som i sigæ. Hwilcke wij och ther
foræ kalle papister, att the beware sig meer mett
vgwdelige papistische fwnd, end thett som hør eet
20 sandt Gwdz preste embede till.

Prelaternis Geenswar. [dd 3 b]

DOg i icke wide hwad helder i scwlle negtæ eller
bekendhæ thenne artichell, som i altiid ere twe-
sindig, thet er dog eder egen lerdome, som wij kunne
25 eder wnder øgnæ bewiisæ, aff edre egnæ ord. Udi

then xiiij. oc xiiij. artichell haffwe i sagt, at retsindige Christi prester, mwæ theris prestæ embede icke brwgæ, wden the kallis aff meenighetz samtøcke. Men alle vore prester ere aff bisper vigde oc tilsette oc ey een tilschickedt oc giordt aff noger meenighet. 5 Nar i siwnis forti at bekende nogre aff them for Christi retsindighe prester, som ere consecrerede effter then Rhomeræ seed, ther i daglige gøre nar i anamme wdi edert samfund wore forløbne prester vden nogen menighetz stadfestæ oc wdkaaring paa 10 thet ny. Hwadt kwnne wij tha andhet mercke aff edher, end een løss handell oc stoer wstadighet, oc forthi icke widhæ hwar om wij holde schwlle, eller nar wij haffwe eder fatt, att i schiffthæ swo tiitt farffwæ. 15

¶ Men nar i framdelis sige at een stor part aff the Romeræ prester thet sielffue bewiisæ met obenbare handell, at the ere icke sande Jesu Christi prester, haffue i ther met suodan mening att the haffue icke een retsindig preste magtt, [dd4a] tha sige wij ther 20 ney till i alle mode, nar suodan mening er eet gammilt oc forgifftigt Ualdensorum Uichleuicorum oc Hussianorum ketterij, som lerde, at presters ondschaff forspilder allæ sacramenters krafft, oc sagde forti all theris tienistæ at ware wnøttig och wfrwchtsomelig. 25

¶ Men endog at i vdi mange andre støcke lerdom (som ere wchristelige) ere met them eensindige, i falde dog fra them i thette støcke effter een gammill ketteræ seed, nar the icke gerne fordragis lenge i alting. I kwnne icke helder thet well gøre, siden 30 thetthe ord er eder faldet aff mwnden, at alle døbte mennischer aff begghæ køn ere prester aff all preste

magt, at nogen begerer theris tieniste met prestedøms brug. Men welæ i thet ware sagt i suodan mening, at mange gøre icke theris embede fyllist met lerdøm och erligt leffnet, som er forwden hoffwet last och
5 brøst, tha bekende wij thet met stor sorig oc met ynck, att ware (dess wær) for møget sandtt. Oc at thenne storm oc bwlder som nw platzer oc møder al verden, oc forstører alt thett som Gud tilhør, er ther aff kommen.

- 10 ¶ Eder fennickedregere Morthen Luther er icke betroet i thenne tiid mod suo gammil een lauheffd som christendommen haffuer paa tro oc lerdøm, serdelis i ketterij som vare for mange hunderde aar [dd4b] swo tiit oc offte fordømde aff alle Gwdz
15 helgen, hwercken aff noger merckelig dygd som hannwm fylger, eller drabelig lerdøm oc forstandt, ther icke end nw er hoess hannwm befwndett, men mange presters vanwittighett oc syndige oc onde leffnet haffwe thett giordt att han er betroedt hoess
20 mange. Oc endog at the enchten staa eller falde for theris egen herre.

- ¶ Thet haffwer tha waridt eder størstæ konst som i haffwe bewiist mett thenne ny handell, at i kwnne (somp met sandhet, oc sompt met løgen) beklaffe
25 christendoms prester, then menige mand till eet gott behaff, som aff eet natwrligt oc gammilt had, gerne haffwer lyde oc lack met Gwdz prester. Men klerkeriidt ondschaff kan tha icke formilde ketteriis sag. Oc ydermeræ, een sand klage offwer presters
30 ondschaff, kan hwerckin gøre kirckins tro till løgen, eller kettherij till sandhet.

¶ Ther maa ware slagbrande till, men wee worde

then som them legger eller haffwer lagt, hwad heller the ere blant presther eller leegmend. Men thet ware tha got at i øgenschalcke och sckrømpteræ wdtoge først een bielckæ aff edert eget øge, oc siden motte i see nøye til at wdtage the grand som findis vdi 5 edre brø[eeia]dris øgnæ. Paa thet siistæ beslwtæ i swo, hwilckæ wij (Priapister) och ther foræ kallæ Papister, at the meer beware sig met vgudelige Rhomere bispers fwnd (som begynthe at kallis Paffwer) ther eder poett haffwer gloseridt then dansche met, 10 som i lade først vdgaa. I schwlle tha widæ, at i hwore wij kallis Papister aff edre spodtsche mwnde, wij blwes tha thet naffn ingelwnde, nar wij thet wide at hwo som helst icke agter hannum ther er Christi stadtholdere her paa iorden for syn fader, tha kan 15 then hellige kircke ingelwndhe ware hanss moder.

¶ Icke er heller Paffwe naffn swo nyt, att thet er paafwndett i gaar eller anden dags gaar, som eder poett tencker oc meen, nar thet offte findis hoess Hieronimum, Cyprianum, och andre gamble lere- 20 fedre. Icke er heller the Romeræ bispers (ther same eder poett aff stoer wemmilse kaller Romanenses) sætt oc schick suo saare vgwdelige som i wele sighe.

¶ Thet i framelis sighe at wore prester ere swo hart anhengindis paffwens sæt oc schick at the in- 25 thet beware sig met theris rettæ preste embede, som Christi prestedøme tilhør, er eet sandt klafferij, hwar mett i ladhe eder altiid [eeib] saare bemercke. Hwem er then som ickæ ved at Paffwens sætt oc schick haffue icke meer magt end them giffwis aff then 30 hellige sckriffth? Oc forthi agtæ wij them hwercken meer eller myndræ, end som the agtis hoess Gwd aff then helliandz obenbarilsæ.

¶ Ere the forti enchten eensindige eller retsindige
 met Gwdz bwd, oc kwnne them forde oc formeræ,
 framdrage dygd oc fromhet, och forhindre synd oc
 wdygd, tha anamme wij them met tucht oc eræ, wi-
 5 dendis at swodane schick ere icke optenchthe aff
 kød och blod, men aff Gwdz naade oc indsckwd,
 ther han giffwer synæ lemmyr oc wdwolde wener
 till gode, Men hwess thesse wilkaar findis icke ther
 hoess, tha widæ wij oc suo bode aff sckriffth oc sckiel
 10 at the scwllle wigæ for Gwdz low och bwdt.

¶ Men wij kwnne tha icke aldelis widhæ hwad i
 meenæ met eet Gwdz preste embedhæ. Uij haffwe
 tilforn emod then trettende artickell effter sancti
 Pauli mening swo lerdth, at prestens encke oc yp-
 15 perste embede er, at offre gaffwer oc offer for syn-
 der, thet icke forsømis aff wore prester, nar the dag-
 lige offre amindelige i thet hellige messe embede.
 Att predicke Gwdz ord, thet er icke prestens enckæ
 [ee2a] oc synderlige embede, som eder mesther Lu-
 20 ter will sige, ther negter then at ware prest som
 icke predicker Gwdz ord. Først forti, att then som
 er wiigd till prest i hwore lerdth han er, maa dog
 icke tiltage siig predicke embede, wden han ther
 till lowlige kallis oc schickis.

¶ Thet som Paulus giffwer till kende huar han swo
 siger. The prester som ere gode forstanderæ, scwllle
 25 haffwe dwbill heder oc eræ, oc the offuer altt som
 arbeygde i predicken oc lerdom. Giffwer icke Paulus
 hær klarlighæ till kende, at vdi hanss tiid ware oc
 30 swo nogre prester som icke predickede (forti then
 naade giffwis icke alle) men ellers tiente menigheden
 met sacrament, messæ embede, bøner, oc anden
 Gwdz tienistæ.

1 Timo 5

His Eccle
9 li ca 10

¶ Eusebius oc suo sckriffwer vdi syn historiæ, at i then førsthe christen kircke, tha war messe embede befalet gudelige oc eenfoldighe prester at the sculde bedæ oc offre, men predicke embedet them som ware the wiisiste oc mest i sckriff t oc lerdom for- 5
farnæ.

¶ Udi thesse twenne siiste article gøre i ickæ andet end hoffuere oc praale met edre euangelischæ smykke, mett klafferij, spot oc sckientzord, huar met i altiit som edre forfædræ alle gamble ketteræ gerne pladt- 10
zere Rhomeræ kirckæ [ee 2 b] som haffwe altiit mandelig mett stoer seyer, bestriidt, bestormet, oc offwerwundet alle kettherij. Men i gøridt tha icke lenger end Gwd will.

¶ Icke kwnne i eder heller aff thenne artichell be- 15
rømme ligerwiis som han ware edert paafwnd. Forti thenne wildfarilsæ om thet euangelische prestedøme, som berøris i nest forskreffne fem article, er eet gamelt kettherij. Først alle theris som negte prestæ wyelsæ at waræ eet sacrament, ther næst Cataphri- 20
gum, Peputianorum, oc Quintilianorum.

¶ Then syttende Artichell.

Alle prester bør at ware giff tæ, oc nar theris hw-
strw affganger, tha mwæ the giffte siig igen
om them løsther.

¶ Predicanternis Swar.

THen første part aff thenne artichell, kende wij
plat icke for vor lerdom, thi wij widæ iw well
aff Gwdz naade at echtescaff er frïit i thet ny te-
5 stament for huer mand at giffæ sig, eller at leffwe
eenlig, eff[ee 3 a]ther som Gwd begaffwer hwer, som
sancthæ Powell siger i. Corin vij. Oc Christus Matth
xix. Men then anden part holde wij at ware [sand]
effther thi, then er icke sckrifften emod. Och sckriff-
10 ten ey gør sckilsmøsse mellom prester oc andre mend
i then maade.

¶ Prelaternis Geenswar.

FOrthi at thette stöcke lerdom om preste giffæ
schall wiidelige nog beschedis, i then wnder-
15 schede som schall forklaræ oc bewiisæ wor christen
troes bekendilsæ, tha schwlle i eder ther formode
eet bõrligtt swar, mett the wilkaar som ther tilhøre.
Icke holde wij eder heller alle swo daarlige, at i
haffwe lerdtt then førstæ partt aff forskreffne arti-
20 chell, dog att thet er swo forstandet aff mange blandt
then meenige mand, som offte møget andet hører
end ther nogen tiid sigis. Oc thet sceker forthi, at
wforstandige predicanter, icke met forklaring be-
schede the stöcke lerdom som haffue twenne mee-
25 ninger, thet ther somme kwnne icke gøre aff groff-
hedt, oc somme wele icke aff homod oc dwlhet.
Mange findis oc swo som aff forbiistring thet icke
besinde. Thet scal be[ee 3 b]wis is vdi wor christelige
troes bekendilsæ, att kyskhetz løffthe ere giorde i

then hellige kirckæ fra begyndilsen, oc motte aldrig brydis aff noget qwinde eller mand, vden hoffwett last oc meen.

¶ Framdelis scall bewiisis, at siden the hellige apostelæ ere affgangne, tha giffæ sig aldrig nogen wgiff 5 prest, wden hwess ketterlige samfwnd haffwe giordt till tratz oc hoffmod, som sceer i thenne tiid. I første christen kircke oc lang tiid effter, haffde the well swodan seed, at erlige giffte mend som haffde theris første hustrw, oc ware aff lerdom oc andre 10 gode wilkaar dwelige mend vdkaaredis till prestæ embede.

¶ Thet haffwe kirckins forstanderæ forbwdett oc formeent, oc icke andett i thenne echtescaffs handell. Oc nar thette oc andet meer anrørendis thette 15 støcke lerdom, scall beschedis mett grantsche, tha scwllæ i ther hentæ eet børligt oc hørligt swar som sagt er.

¶ Then attende Artichell.

Oc forti er presternis kyschet dieffwils paafwndt, 20 till att tyænæ Bispennis [ee4a] gerighedtt och fordeell.

¶ Predicanternis Swar.

Huילcke prester Gud giffuer gaffuen att the kunne leffue ræt kyscke vdi eet enligt leffnet, theris 25 gaffwe er them gerne vndt, oc thet er them raadeligt at the brugæ then Gudz gaffue met tachnemelighett. Men the prester som lade theris samwit-

tighet beknøtte oc beplichte, till nød oc vuillig kyschett, aff mennischins low oc lerdom, theris kyskhedt er een wduelig dieffuels kyskhedt, effter sodan dieffuels low oc lerdom, som Sancte Pouels ordt lyde
5 klarlige i. Timo iiij. Oc hwad then samme wkyske kyskhedt, er bisperne till fordeell thett er witerligt nock.

¶ Prelaternis Geenswar.

- 10 **F**Orti at thette suar, er thett næsthæ forskreffne anrørendis, tha scall thet oc suo haffue gensuar paa thet sted tilfornet sagt er oc børlig nog. Thet som i indføre aff sancti Pauli breff haffue i vrangelige bruget. Icke ere i oc første mesteræ till thennæ tretthæ. Forthi thett er een gammell wildfarilsæ Jouiniani
15 oc sameledis [ee4 b] Uigilantij kyschetz oc reenhetz obenbare fiender, ther swo møgen eræ giffwe echtesckaff, at kyschet plat forglømis. Ther sanctus Hieronimus haffwer dog tilbage dreffwet for xi. hwn-drede aar, swo lenge hwn er siden opwecht aff Joanne
20 Uichleff. Men i dog offwergaa edre mesteræ ther wdi at (som Augustinus siger) Jouinianus alsom-eniste bedrog kloster iomffrwer till at giffthæ sig, som snarlige wendis oc røris for allehande lerdoms wæder. At bedrage prester, kunne han icke bekom-
25 me. Oc dog at han raadde allæ till echtesckaff oc forachtede kyschet, han vilde tha icke sielff giffthæ sig, paa thet han scwlde icke beswaris met echtescaffs kwmmmer, wledighet, mødhæ och wmaghæ.
¶ Men eder fennickedrægeræ Morthen Lwtther met
30 syn swermeræ hob, haffwer offuerwundet Jouinianum i baade the støcker, forthi, han haffwer icke

alsomeniste tilschyndett andræ at giffte sig mod christendoms gamblæ sedwanæ, men oc swo mod theris eghet løffthæ oc forpflichtilsæ. Oc ther till met haffwer han sielff giffte sig met een nwnne, christendommen till hoffmod oc tratz, at han schwlde waræ 5 i amyndelsæ nar Jouinianus vare forgætt. [ffia]

¶ Ther som gifftermaal kwnne forhindre all wrenighet oc legoms wkyschet, tha vare thet got at wij ware alle giffthæ. Men nw er thett befrøchtendis at somme folckis eechtheschaff ere icke møget reeneræ 10 end mange folkis bojerij. Oc then brøde findis tha hwercken vti echteschaff, eller kyschetz løffthæ, men hoess them som hwerckedt aff the twenne ting christelighe oc retteliige brwge. Men som sagt er, thette scall paa een anden stæd beschedis baade eder for 15 eet børligt geensuar, oc andre retsindige folck for en christelig vnderwiisning.

¶ Then nittende Artichell.

MEssen er icke noget offer, oc fordi haffwer thet ny testament icke noghett siwnligt offer. 20

¶ Predicanternis Swar.

Sandt er thett i hwar ildhæ thett er hørdt. Messen er inthet offer, men hun er som Christus sielff kaller henne Luce xxij. een hwgkommilsæ oc amyndilsæ till thet dyræ offer som han offrede syn fader 25 paa kor[ffib]set for alle wore synder. At wij oc i same maade scwlle offræ wore legomme met kødelig

begering oc syndelig tilbøjelighet, Ro xij. Och endog thet offer siwnis icke altiid nar thett offris, dog siwnis thett paa effterkommen nar thet er bleffwet offridt, hwore møget wij haffwe afførdt then gamble
5 Adam, oc iførdt oss igen wor herræ Jesum Christum.

¶ Prelaternis Genswar.

VTi andre ketterij haffwe i delachtighet met andre gamblæ ketteræ, och ere forti, theris effterfylgeræ. Men i thettæ enæ stycke offwergaa i them
10 alle. Forti, siden christendommen er begyndt, tha war aldrig messen negtet at ware eet offer, før end aff eder fennickedregeræ Morthen Lwther och hans tilhengeræ fordømde ketteræ met hanum. Men nar thette stöcke lerdom er ett aff the største som i be-
15 drage fleest met, oc wij haffue vdi wor christelige troes bekendilsæ een besynderlige artichell om messen oc messins offer, tha scwlle wij vdi same artichels wnderschede oc bewiissning, widæ eder eet børligt suar oc christeligt, thet snariste persen kan
20 tryckæ. [ff2a] Forthi thet ligger alt reede, dog eder bewiissning er swo swag mod then meenige christen kirckis tro oc lerdom, at hwn felder sig sielff, hwar som end ingen swarede till henne.

¶ Then tiwginde Artichell.

25 **O**C forti gøre the prester som holde messæ effter then Rhomeræ seed een forbandet gerning, syndhæ dødelige, opwecke Gwdz wredæ, oc paa thet ny korsfestæ Jesum Christum Gwdz søn.

¶ Predicanternis Swar.

SAndelige thenne artichell bestaa wij i alle sine
 pwnchtæ, effter som then Romeræ seed oc then
 messæ sig nw haffwer, forti the offre oc betale paa
 ny for mennisckins synder, ligæ som Christus ware 5
 end nw wkorsfest, eller haffde icke betalet aldelis oc
 fwldkommelige for alle synder, hwilcket han dog
 haffwer giordt, som apostelen kraffthelig bewiiser
 Hebre x. Oc Christus sielff vdi syn dødz stwnd war
 bekendt ther han sagde Joan xix. Consumatum est. 10
 [ff2 b]

¶ Ther for, maa nw hwer betencke met sig hwo
 noget tencke kan, hwad synd, Gudz wrede oc for-
 bandilse thet kan ware, at agte Gwdz søns død swo
 ringæ, oc wele nw gøre andre offer oc gerninger till 15
 syndz forladilse, forwden anden wrædelighett som
 then messæ hwn haffwer i sig.

¶ Prelaternis Geenswar.

HEr gøre i platt inthett andett end liwge oc skien-
 de, oc thet gøre i enchten aff ondschaff eller 20
 aff stor oc groff wforstandighet. Oc forti nar i be-
 kendethenne gantsche artichell vdi alle syne pwnchtæ
 (som i sige) tha giffwe i oc swo till kendhe vdaff
 hwad forstandtt i ere skrifftklaage, hwar aff i lade
 eder nogett tycke. Oc forti at i besynderlige swo 25
 sige, effter som then Rhomeræ seed, oc then messæ
 sig haffwer nw, tha wele wij offwerweyæ hwadt i
 klafferæ oc lackeræ meest ancke paa messen, oc i
 hwess maade then Rhomere kirckæ myssbrwger
 messen.

¶ Swo lyder eder meening. Nar wij efftherfølghe then Rhomeræ seed, tha offræ wij paa [ff3a] thett ny for mennisckins synder, ligerwiis som Christus end nw ware wkorsfest, eller haffde icke betalet aldelis oc fwldkommelige for allæ synder, emod Christi witnisbyrd oc sancti Pauli obenbare lerdøm till the Hebreer. Nar i icke anderledis forstaa enchten scrift eller kirckins brwg i messæ oc anden christendoms andelighæ handhell, Hwar fore æræ i swo dierffwe
10 oc modige till att dømæ paa alting, effter thi i ere swo møget wanwittighe.

¶ Hwem haffwer nogen tiid sagt, at wij offre Christum paa thet ny, for en ny sydebod oc betaling? Eller wide i icke, at messens offer er thet same offer
15 som een tiid offret var paa korssit? Endog at thet dagligæ offer som presten gør i messen er vdaff andre slag wilkaar end thet som Christus een tiid gior-dhæ paa korsset. Met hwilcket Christus offrede sig en tiid Gwd fader siwnlige vdi syn egen mandoms
20 natwr oc sckabning, oc vdi eet pynachteligt oc dødeligt legomme, ther han met en frij williæ gaff sig i døden paa korsens træ for al werdsins syndher.

¶ Men i thet messelige offer, offris han Gwd fader aff syn brwd then hellige kirckæ aff syn brwdegoms
25 egen befaling oc bwd, wsiwnli[ff3b]ge oc wnder eet fremmet fantzwn, thet er, vdi brødz oc wyns lignilsæ, vdi eet ærefwlt legomme, wpinachteligt oc wdødeligt. Oc forti offris han icke till døde, men thet første offer till een amyndelig begang, wdaff
30 hwilket thet haffwer baade macht oc krafft, hwar fore thette offer kaldis aandeligt oc sacramentheligt, oc thet førstæ legomligt oc schynbarligt.

Joan 19 ¶ Nw ther Christus sagde i syn dødz tiid. Thet er
 Heb 10 fwldkommet, oc Paulus till the Hebreer, Han haff-
 wer met ett offer, fwldkommet alle them till ewig
 tiid som schwlle hellighæ gøris, tha haffwe the in-
 ghelwnde modsagtt kirckins daglige messe offer, 5
 som er thet andræ offers amindelige begang, oc er
 thet same oc icke noget andet nytt offer. Thet be-
 swiger oc bedrager eder, at then sckriffth som tall om
 thet legomlige oc schynbarlige offer, wele i wriæ oc
 brwge emod thet aandelige offer, som i pleyæ alting 10
 forwden beschede at forbistræ oc mengæ. Forti Chri-
 stus aff sig sielff er offritt mett dødhen een tiid Gwd
 fadher.

¶ Men then same Christus offris dog daglige Gwd
 fader wdi messen aandelige i sacramentæ wiiss, hwar 15
 fore i frøchte oc rædis som inghen redtzlæ giordis
 behoff, nar i predickæ [ff4a] hanwm at korsfestis
 paa thet ny om han offris igen. I faræ sckynbarlige
 wild att i hwercken forstaa sckriffth eller christendoms
 aandelige handell. Forti ligerwiis som Christus drep- 20
 tis icke then tiid han war figwrlige offrett i thet
 gamble testament, swo dræbis han icke heller nw,
 nar han sacramentelige offris vdi thet ny testament,
 Ro 6 nar han er swo opstanden aff døde at han icke meer
 døer, at døden schal icke meer worde hannwm megtig. 25
 ¶ Men nar i framdelis swo sige. At wij effterfølgen-
 dis then Rhomeræ seed betalæ paa thet ny for men-
 nisksins synder, ligerwiis som Christus endnw vare
 wkorsfest eller haffde icke betalet aldelis oc fwld-
 kommelige for alle synder. Thet er hart at handle 30
 mod them som liwghæ aff tratz oc fortraadenhedt,
 wij widæ well (armæ mend) hworæ Christi offer paa

korssett war swo kraftigtt oc fwldkommeligtt at
inthe andet offer giørs nogen tiid behoff. Oc forti
som sagt er, tha offræ wi wdi messen icke noget
andet offer, men thet same som Christus offrede
5 paa korssedt, ther for een anden sag schyld, haffwer
dog eet andet fantzun och wilckaar vdi krafft oc
werdschyld, dog swo att messens offer haffwer deel-
achtelighæ syn krafft aff korssens offer, och er forti
swo [ff4b] got som een deell aff same offer. Forti
10 korsens offer haffwer een ewig wendelig oc wbe-
gribelig forschylding, men messens offer, tymelig
och endhelig.

¶ Thet som Christus forschylthe ther han offrede
sig sielff paa korssett, mett een wsigelig oc wmaa-
15 delig fwldsomhet, thet sckiffis endelige, oc som wij
kwnne sigæ i stycke tall i messens offer. Forti, liger-
wiis som Christi pynis krafft partelige deeldis blandt
iødernæ i offer som figwrlige betegnede Christum
och Christi offer, swo sceer thet nw mett messens
20 enistæ offer, wdi hwilcket korssens offer partelige
deelis blandt christet folck, hwilcket korsins offer
som wnder all low oc i alle tidher, haffwer aff sig
sielff waritt fyllist, mett alle fwldkommelighetz wil-
ckaar, for all werdsens synder.

¶ Then bewiisning forti som i føre oss wnder øgen,
at thet enistæ offer som Christus offrede paa korsset
giorde een tiid krafftelige fyllist for all werdsins
synder, er icke meer mod messens offer, end emod
andre sacramentt, dygder oc gode gerninger. Forti,
30 ligherwiis som then wendelighe oc wmaadelighe
krafft ther korsins offer haffwer met sig, deelis mett
oss oc i blandt oss formedels sacrament, dyg-[gg1a]

der, oc gode gerninger, swo sceker thet oc swo met messens offer.

Nar Christus er død for alle till eet fwldsomt wederlaw paa dødzens wegne, som haffwer een ewig oc wendelig krafft ther dog icke recker till alle, icke aff syn wfwldkommelighet men aff theris wbeqwemhet som icke worde salig oc deelagtigæ aff samme offer, nar thet scall icke recke till fleræ end them som ther till gøre syt fljdt, met børlige oc tilschickede wilckaar at the kwnne bliffwe deelagtige aff same offer. Oc forti ligerwiis som andet sacrament dygder oc gode gerninger ere aff nød, oc giøris behoff till mennisckins salighet, Christi offer oc pynæ ther met wforagten, swo offris han oc sacramentelige daglighe i messen for mennisckins synder, korsins offer ther met i alle maade wforagtet, nar thett icke andett er end een amindelig begang oc formaning till Gwd fader, at wij schwlle worde deelagtighe aff thet storæ offer som war giordt paa korset, ther alting giffwer krafft oc macht, oc huess dwelighet oc behaffwelighet som kan nogen tiid ware tachnemelig for Gwd. Oc forthi er thet løgen oc klafferij nar i sige them som sige messæ synde dødelige oc gøre een forbannet gerning, forti the agte icke ther mett at bøde [ggib] met thet weder law som gør fyllist, men at worde delagtighe aff Christi krafftighe bood ther them er fyllist i alle maade.

¶ Icke haffwe heller wore messer mett sig nogen wgwdelighet, eller wbørlighet som i sighe, ther i haffde icke forladtt att omtalæ hwar hwn haffde warit bestandig met sckiel oc redelig bewiissning. Men nar ether ingen ting blwgis, tha pleyæ i at

bedrage simpel almwge met swodane storagtige løgner, huar til [i] brwgis aff mennisckins salighetz obenbaræ fiænde som er diæffuelin, huess leemyr i ere, nar hand will saa berøffuæ mennischin fra then hel-
5 lige messe, oc hennis fruct. Formedels hinne bædre wij framfarne, oc bewaaris mod tillkommende synder. Formedels hinde oc wdi henne tacke wij Gudt for syne gamble welgerninger, oc anamme ny oc flere. Formedels henne frelsis wij fra møghen fare,
10 baade till liff oc siell. Formedels henne anamme wij naade i tenne werden, oc mett tiiden glede oc salighedt.

¶ Och formedels hinne dealis Christi døtz oc pynis werdsckildt bode mett leffuendis oc døde. Swo er
15 hwn oss fordi nøttig i mange maade, fordi hwn beslutter sacramentelige Jesum Christum, som war offrydt Gudt fader paa [gg 2 a] korsedt, ther er fordi Gudt tacknemmelig oc krafftig till alting som mennischin kand komme till gode och gaffn naade och
20 salighedt. Och fordi findis ther inghen brøst i wor messe ther i kwnne sømeligæ straffe. Men ther som i wille føre i rette eder messys fantzwn, ther i haffue i Wittenberg allene nysindwm forwandlett och giortt omkring, tha ville wij henne ransage om hwn vore
25 bædre. Och nar wij gaffue nw swaridt till edre swencke, tha schulde wij paa thette stedt bewiise att mes- sen er eett offyr, men som sagt er, thet scal giøris i wor christen troes bekiendilsæ, mett Gudtz hielp swo bestandelige, att thet scall giøræ fyllist huer
30 christen och retsindige læsere, huar i findis aff thet slag tha bliffuer thet eder retthæ lyckæ.

¶ Then xxi artichell.

MEssen gaffner inghen, for wden them alleniste som anammer sacramenthet, icke the leffwendis endt sye the døde.

¶ Predicanternis Swar. [gg 2 b]

5

henne artichel wederkende wi oc ffor wor lerdom, thi Christi ordt recke icke lengher, endt til them som bliffwe delactighe i sacramentett. Saa titt (sigher han hoess Sancte Powill i. Corintiorum xi) som i drickæ, tha giører thet i myn hwkomilsæ. 10

Prelaternis genswar.

Ihaffwe nw saa lenghe berøffwet oc drept the som leffwendis eræ, att i welæ the døde ickæ heller spare, dog thet er hwerkin christeligt eller maneligt att figte mett the døde. Men nar thet er edert forsæt, att i willæ inghen spare, ey heller the helgen som regnere mett Gwdt, tha bwrde eder icke heller att gaa thette støckæ forbi, thet oc saa følger aff then anden artichel wdi hwilken i negte messen att være ett offir. Men wi welæ tha høre then bewisning i føræ i rettæ ther om att messen gaffner inghen wden then som sacramenthet anammer. Saa titt som i dricke (siiger Pawlus oc Lucas) tha giører thett i myn hwgkomelsæ, her [gg 3 a] bedragis i aff wanwittighett, fordi i icke beschede wdi messen desse twenne ting, sacrament oc offir. Agtis messen fordi wdi sacramentwiss tha gaffner hwn hanwm allenæ

Luce 22
1 Corin 11

25

som sacramenthæt anammer, fordi thet er sielins
aandelige spiisning, ther then allene bekommer som
ædir oc anammer. Men agtis hwn for ett offir tha
bekommer hwn icke alsomenistæ, then som offrir,
5 men alle them som [han] offrir fore. Och fordi att
the hellige apostele anammede i Christi natwordt,
Christi legommæ allene i sacramento wiss, tha be-
kom then anammilse allenæ them. Men nar Christus
paa samme tiidt war oc saa offrindis seg sielff wdi
10 brødtz oc winss lignilse ther han klarlige mett be-
schede hoess hwer partt aff sacramenthett gaff till
kiende mett syne egne ordt. Saa sagde han om brø-
det. Thette er mitt legommæ som giffwis for eder,
om kalkin saa, her er kalkin thet ny testament, wdi
15 mitt blodt, som for eder scal wdgiffwis. Oc fordi
att Christi offir som tha besluttendis wnder brødt oc
win oc siiden bleff fuldkommet wdi hans mando-
melige legommæ, war frwctsomelige offridt for
manghe oc gaffnede forthi manghe dog thett war
20 aff synd eghen magt oc krafft dweligtt for allæ me-
nischer framfar[gg 3 b]ne, nærwærindis, och komme-
schullindis, for leffuende oc døde, oc besluttede een
wendelig och wmaadelig krafftighedt, till att affwen-
de och borttage alt ontt ther oss kwnne schade, och
25 giffue oss alt thet gode som oss kwnne gaffne oc
well bekomme, som tillfornett sagt er.

¶ I sandhedt fordi siiden the hellige apostele oc di-
scipele, oc theris rette effterkommere bisper oc pre-
ster, sculde bruge oc forfølge then magt, som the
30 mett bud oc befaling anammede aff Christo, till att
consecrere offer oc anamme, effter hans eghet exem-
pill oc efftersiwn, ther han sagde till them. Gjører

thett meg till amyndilse, tha begynte the att sige messe. Och dog att Christus i win oc brødtz liignilse anammett aff them for eett sacramentt, bekomme them allene, men nar thett oc swo amyndelige offredis aff them Gudt fader, tha gaffnede thett 5 them icke allene men alle andre leffuendis oc døde, paa huess wegne the formanede Gudt fader, att the motte vorde deelagctiige aff Jesu Christi dødtz oc pynis forschylding.

¶ Och fordi ligerwiss som desse trenne ting, Uyelse, 10 offer, oc anammilse vdi Christi natuordt wore atskilde, swo ere the oc swo atskilige [gg4a] ting vdi messen som presten siger. Fordi vdi messen, tha consecrerer oc wyer han først sacramenthet, ther nest offerer han baade for then menige Christen kir- 15 cke, oc them besynderlige, som han vill oc bør serdelis att giøre aff messen deelactige, paa thet siiste anammer han sacramenthet sig selff till gode. Dog at mange aff them som messen børilige høre oc agte, kunne oc swo thet samme sacramentt anamme aan- 20 delige som presten annamer legomlige.

¶ Huilckedt eder eghen fænickedrægere Morten Luter selff tillstaar, nar han sijger thet offte skeer, att then som hører oc seer messen, han henter wnderstwndwm aff messen meer fruckt endt presthen 25 som henne siiger oc holder, men nar thet scall besynderlige tragteeris oc beschedis i wor Christen troes bekiendilse i huess maade hwn gaffner bode leffuendis och døde tha schulle i ther finde yder mere swar, ther mett Gudtz hielp schulle giøre fyl- 30 dist icke eder, men alle Christne læsere.

¶ Then xxij. artichell. [gg4 b]

Fordi ere alle begengilse, sielæ messe, gwdeli-
ghe bønær, almwsæ, faste, oc andræ ting, som
brugis for the affgangne, swyg, oc bedrageri mod
5 legfolck.

¶ Predicanternis Swar.

Thet bestaa wi att thet er een wnøttig tieniste
for the døde i saadan maade, som saadan tie-
niste nw almyndelig sceker, i thene papistischæ kir-
10 cke, Ja tha er alle begengilser, sielemesse, Uigilier
oc saadandt meer som wij see sceke for the døde
thet fatighe legfolck till eet stort swyg oc bedregerij,
Thi them lockis iw først penninghe aff pwnghen
ther mett oc siiden læris the att forlade seg siellff
15 paa saadan samme falsck liid till samme tieniste for
sielin effter theris dødt, oc thet er att falde fra Gudz
naade oc giøre seg Christum wnøttig Galatas v.

¶ Prelaternis Gienswar. [hh1a]

Ther som thet schulde oss icke falde for langt
20 tha bwrde oss widelig att swaræ till edre ny
ewangelische smickæ thet er till løghen, klafferij,
spot oc skendzt ordt, i nar som helst eder fattis
bewiisning aff scrifft oc sckiell tha er løghen, oc
klafferij eder besynderlighe tilfluct, spott oc skiendzt
25 tale, eder sterkiste bewiisning oc besynderlige emodt
then menighe Christen kircke som er dog all sand-
hetz pylere oc grwndt, ther som i endt sprecke aff
hadt oc hoffmod, oc kaldhe henne twsinde ganghe

then papistische kircke. Hwess amindelig begang
fordi som brugis i then hellige kircke, for affgangne
Christhen siele, er [icke] swyg oc bedregerij, men
Gwdtz loff, oc ett gwdeligt omhygge for the aff-
gangne.

¶ Fordi the gode helghen som for oss effterfølgendis
then hellige scriftis mening haffue hafft samme om-
hygge for Christen affgangne siele, Uore saa drabe-
lige mendt, aff wisdom hellighed oc retsindighedt,
ther Gudt haffuer stadfest oc saa effter theris død
mett ierteghen oc wnderlig krafft, att the haffue off-
uerwundett all mystancke anthen till swyg eller be-
dregerij. Eller hwar fore kwnne the mett [hh1b]
rette sijgis att vare swyg oc bedregerij, optenckte
modt leegfolck. Nar wij see att prester bisper och
thet menige klerckerij begære oc lade holde for seg
selffue, nar the affgaa, samme tieniste oc begang,
som ther holdis for andre leegfolck. Uille the endt
bedrage andre, the munne icke fordi wele bedrage
seg selffue.

¶ Desligest see wij och saa, at een stoer partt, aff
thet gudelige omhygge for Christen siele, som er
stjgthet i domkircker, Closter, och andre wigde oc
hellige stæder, ere stjgtede oc fwnderede aff kir-
kins egne forstandere bisper, prester, oc prelater,
ther i maa formerke bode aff historier oc gamble
breff, thi kwnne ther wnder huerckin were swyg
eller bedrægerij nar the haffde selffue ther offwer
wærit beswigne och bedragnæ.

¶ Oc fordi er thet latter wærtt som eder poett haff-
uer tilsætt aff siit eghet ydermere endt i paa danske
lode wdscriffue, Oc siiger han huore wi for saadan

- tieniste maa see manghe folck wære berøffuede wdaff
 gotz oc eindom oc ere kommen till stoer fattigdom
 oc armodt, men huem haffuer nogen tiid seett eller
 hørt nogen mand wære forarmet aff messer oc be-
 5 gengilse? Nar ther till trengis oc nødis inghen mandt
 [hh2a] men huer giør effter syn egen frii willie oc
 effne, her anseer Gud icke noger mandtz effne men
 en god willie ther wij formercke i then fattige widuæ,
 som effter Christi dom siigis meer att haffue offridt Marci 12
 10 i tempeledt end alle the riige.
 ¶ Fordi som Paulus siiger, Nar willien er from oc 2 Corin 8
 redebøn tha er han tacnemmelig oc behaffwelig for
 thet han haffuer oc ey for thet som han icke haffuer.
 Icke er thet heller ønckeligt som i bedragere aff
 15 scrømppt begræde metønckelige men bode loffligt oc
 prisseligt, att icke alsomeniste simpel folck som i
 siige men oc saa lærde oc wiise mend settæ loffwe
 ther till att thet kandt them gaffne effter døden, be-
 synderlighe effter then hellige kirkis sindt oc me-
 20 ning som er, ath wij schwllæ tro, ickæ atth wii eff-
 ter døden kwnnæ ther mett noghet forhwerffwæ.
 Men hworæ wii besteddæ i liffwæ, och haffwendis
 biistandt aff naadhæ och kierlighed kwnnæ thet for-
 hwerffwæ, att saadan tieniste och begang, maa hielpe
 25 oss effter døden aff hinder oc pynæ som forhaler
 wor ingang till glædhæ och salighedt, for woræ syn-
 der wij giorde oc forsømysæ wij ere befwndhen wdi
 i wor dødtz tiidt att wij haffwe ickæ effterfuld Chri-
 stwm och hans exempill som oss bwrðhæ. Nar thett
 30 er ickæ nock att settæ loffwæ till [hh2b] Christum
 wden wii holde hanwm oc saa met loffwæ.
 ¶ Och ther till siwnis fordi Christus att rode oss

Luce 16 huar hand saa siger, I schulle giøre eder wenner, aff syndig rigdom, att nar i haffwe brøst the kwnne eder anamme oc wndfange i the ewige bolige, Icke er heller thette kirkins omhygge for døde menni- schir ther fore digthet oc optaget, att orckeløsse 5 buger schulle ther mett faa ingang till simpell almw- gis gotz oc penninge, som eder poett then bugfyl- dere, klafferlige scriffuer, helst fordi, Att the helgen som haffue oss anfanget saadan gwdelig tienistæ, haffuer alsomenisthe icke søgtt wersins forgengelig 10 rigdom, eller welløst, Men haffue for Jesu Christi naffn scyldt rwndelig offwergiffuit, bode rigdom oc welferdt, som them ware rwndelig oc offwerflø- delige tilfalden, oc haffwe oc saa begeridt, saadan tienistæ effter syn dødt, Icke wore the heller aarcke- 15 løse bwge, men i theris gantsche leffnett odæ oc drwcke the sparlighe oc wore i alsomstørst arbeyde, hwilckedt theris scrifftelighe lerdom giffuer all wer- den tillkiende.

¶ Icke ere heller gode prester som leffue paa thenne 20 dag aarckeløsæ bwge, ther theris embede obenbare nock bewiisæ, som ere att dag[hh3a]lige tiene i Gwdtz hwss oc att stedtze bede for folckedt oc altid øffwe seg i Gwdz low oc idelige att lære theris al- mwge Gudz ordt. Men findis iblant them, nogre 25 wduelige oc forsømelige prester, som ere enthen aarckeløse eller offuerffødige, them welle wii, hwerc- kin orsage eller forsware.

¶ Paa thet siiste tha lære oss hellige doctores, att i blant then amyndelig begang, som høre till thet 30 gwdelig omhyggæ, for Cristen sielæ, ere icke al- somenistæ messins offyr oc bøner hwar wdaff pre-

sterne haffue nogen tymelig baade, oc thet retferdelige, som wii schulle klarlige bewiisæ modt nestkommende artichel. Men oc saa fastæ oc almwse, effter riige folkis dødt, hwar wdaff fattige folck pleye
 5 att faa baade hielp oc trøst, Oc fordi er icke thette omhygge for døde christen folck presters gerighedtz paafwndt, men salighedtz lerdings gode raadt Men thet som i mett beslutte edertt swar, wqwemmelige som alting, hør inthet till waar wiisæ.

- 10 ¶ I sige att the folck som [seg] till saadan tieniste forlade, ere falden fra Jesu Christi node som Pawlus siger fordi Christus er worden them wnøttig som seg fortrøste till theris eghen for[hh3b]schylding, Galatas 5
 Nar Pawlus om nogen rettelige granscher thet stæd
 15 taler emod the falsche apostele som haffde locked oc bedraget the Galate till the iødische gierninger thet er till besnydilsæ oc andre ceremonier wdi hwilcke the haffde saadan loffwe, att the meenthe seg met them att haffue forskylt Christi naade, oc tro.
 20 Och huar thet haffde varidt santt, tha vare naaden icke naade, och Christus som er naadens giffuere wore tha forgeffuis dødt. Och ther fore siiger han them att wære wdaff mett Christo, eller Christwm wære bleffwen them wnøttig oc them fordi wære
 25 falden aff naaden, hwar om wij talede noget widere, emodt then fierde artichel som war anrørindis besynderlige godhæ gierninger.

- ¶ Men her talis om the gwdelige gierninger, som leffwendis folck bewiisæ the affgangnæ effther dø-
 30 dhen, till hwilckæ gierningher om trøst och haab att haffwæ, nw war noghett berørdt, som er, the schwllæ troes att gaffnæ, icke till noghen ny wer-

schyldt, men till eeth wædherlaw, emodt then for-
 sømmilsæ, som the døø borth wdi, Nar the haffwe
 ickæ baaridtt Christhi kaarss ydheliigh, mett Chri-
 sto for een dagligh syndhæ baadt, som them bwrðhe
 [hh4a], och ere dog affdøde vdi Christi tro, mett 5
 anger oc hadt modt theris synder oc all gudzfortør-
 nilse. Men fordi att i Suermere pleye wdi alle gode
 gerninger att fordømme loffue oc till liidt, oc saa i
 them som ere Gwdz klaræ bwd oc befaling, tha
 welæ wij i thette stedt paamynde een Christen les- 10
 seræ, att thet er wden all fare nar wij saa fortrøste
 oss till wore gierninger ther ere giordt aff naadens
 oc kierlighedts biistandt, att wii alsomenisthe icke
 wdelyckæ naaden, ther alting werker wdi oss, men
 att wii till henne haffwæ baadhæ then første oc største 15
 trøst oc tilliidt, oc till woræ gierninger (om the maa
 siigis att wæræ wore nar the giøris aff naadhens bii-
 standt) een gantscke liden trøst, som tilforn war be-
 rørdt amodt then siettæ artichell. Hwar talett war
 om naaden oc mennischins frii willighe, oc thet 20
 2 Corin 3 giorde wii effterfølgindis sancti Pawli exempil, ther
 siiden han emodtt falschæ aposthele, haffdhæ for-
 swaridt syn apostelige befaling, oc berømet seg aff
 syne apostelige gierninger siitt embede till bestandt
 [siiger], Men saadhan loffwæ haffwæ wii till Gwdt 25
 formedhels Christhwm, ickæ fordhi wii æræ dweligæ
 till att tenckæ noget aff oss [hh4b] ligerwiiss som
 aff wor eghen magt, men all wor dwelighedt er aff
 Gwd. Oc wedt samme maade finde wij thet paa
 mange stæder i begge testamentt, hwore Gwdz hel- 30
 gen icke alsomenisthæ fortrøste seg till theris gier-
 ninger, mett loffwe oc tilliidt, men the oc saa siwnis

att welæ gaa i rettæ mett hanwm, fordi [han] haffwer
aff syn gwddommelige rwnhedt iett oc loffwet gode
gierninger ewig gwnst oc løn.

¶ I kwnne dog icke berøme eder ther aff at desse
5 twenne article ere edert paafwndt, fordi thet støcke
mod messins brug for leffwendis oc døde, er ett
gammilt kietterij, Arianorum oc Artotiritarum, Men
hwess i siige mod thet christelige omhygge for aff-
gangne sielæ, er alle theris wilfarilsæ som negte
10 skerdtzilldt.

¶ Then xxij. artichell.

OC fordi skeer thet att tinde oc andhen kirkins
renthe, som ligger till domkirker, closter, pre-
bender, oc andre theris liighe gwnstelige fwndatzer
15 ere een wretferdig opbørdt, mett hwilcken presters
oc closter[ii 1a]mendtz sckrømt oc gerighed haffwe
berøffwet mange Christen fwrsters oc herrers godtz,
grwndt oc eindom.

¶ Predicanternis Swar.

20 **A**Tt herrer oc almwgen, ere bleffuen beswigne,
paa peninge godz oc eindom, behøffwer ingen
bewiisning, ydermere endt som forskreffwett staar,
dog scal eder skee skiell effter eders begæring, om
ydermere bewiisning, nar i gode herrer till talæ paa
25 thette wort føge swar.

¶ Prelaternis gienswar.

Sandelige tha haffwe i møgett meer sagt endt be-
 hoff giordis, icke alsomenistæ i thet swar till
 nest forskreffne artichell men i alle andre artichels
 forklaring oc ther till met i allæ [ii 1 b] the forgiftige 5
 predidker oc bøger som eder parti haffwe forspredt
 offwer werden i nogre aar som ere i sanhed op-
 fylte met swyg oc bedregeri hwar met i saa øncke-
 lige beswige fattig almwge fra sind oc samwittighet,
 oc fra sanhed oc salighet att thet giørs icke behoff 10
 ydermere omtal, ey heller noger andhen forklaring,
 men wij høræ dog inthet wære aff eder anthen san-
 delig sagt eller fastelige bewiist, hwar fore wij wele
 oc saa tilltencke eder i framtiden nogre børlike
 swar, nar wij begynde att reppe thenne trettæ paa 15
 thet ny fordi hwess wij nw for tiidtz leglighedt giøre
 kortelige paa thet wij kwnne hente aff eder nogre
 ydermere swar, agte wij siiden att recke nogett wii-
 dere bode met størræ fliidt och alffworæ.

¶ Men fordhi att thettæ er then staalthæ och sckiønæ 20
 Helena ther wæridt haffwær orsaghæ tiill thettæ
 gantschæ oprør, som bestormer ickæ nw Troiam
 men thet menighæ klerckerij, theris godtz och wæll-
 fardt, hwilckedt baadhæ i och edre raadgiffweræ och
 tillscyndheræ meer ansee, endt nogher Gwdtz for- 25
 tørnilsæ, Christhends sandhed och gwdelighet,
 eller mennischins salighedt agte i gantsche ryngæ,
 Oc mange som ere gwdløsæ i brystett, welæ dog
 betecke och sckiwlæ wnder e[ii 2 a]dert euangelio,
 vold, kirckeroff, oc thet menige klerkeridtz plyn- 30
 deri, oc nar en part aff them fortrøster oc forlader

sig ther till, at alt thett er sandtt, som i sckriffuæ
om Gvdtz helghen, om sckierssild, om sacrament,
om prestedøme, om messen, oc om begang for aff-
gangnæ christen sielæ, tha wide the icke andett end
5 the mwgæ ware eder biistandige till at indfalde mod
clerckeriedt met roff oc tilltall.

¶ Oc nar wij haffwe nw forswarit och bewiist, och
ydermeræ wij welæ och schwlle, alle the ting at ware
vdi christendommen nøttigæ oc bestandigæ, oc thet
10 at ware Gwdz loff, ære oc tienistæ, som i kalle swig
oc bedrægerij, swo wele wij oc nw framdhelis be-
wisæ them som æræ Christenhedtz klærkærj, er søm-
meligh och børlig, hwess rænthe och opbørdt, the
nw haffwe och besiide.

15 ¶ Och mett thett førsthe som sagtt er emaadt then
treettindhe artichel att nar presthæns embedhe som
obenbare tien nogher menighedt er for thett ganschæ
folck atth were een tienere i the ting som schwlle
hwerffwis hoess Gwdt, tha er thett i alle maa[ii 2 b]de
20 bode børlig oc retferdig, oc ther met naturlig low
eendrectig oc eensindig, att folckett som han tien,
scal hannwm besørge met liffs føde oc klæde til eett
erlig opholdt, oc fordi war aldrig noget lanschaff
saa grofft, grwmp, wilt, eller wforstandigt, att thet
25 haffwer iw met obenbare skatt oc samlegge oppe-
holdet syne prester, i huore wrang oc whørlig theris
tro oc gwdelighed wæridt haffwer. Ther wij mottæ
nw paa thette stedt (om tiden kwnnæ till reckæ) klar-
lige bewijsæ aff mange hedinschæ historier, hwar
30 talis om preste renthæ oc opholdt, nar theris embe-
de och handell bescriffwis.

¶ Men paa thet wij schullæ icke lade winnisbyrdt

aff then hellige scriftt gaa forby, tha læse wij att Pharao konghæ wdi Egipti land som ickæ wiste aff andhen endt natwrlig low lod serdelis besørge allæ prester.

Gene 47 ¶ Saa scriffwis wdi Genesi, att Josep kiøbte thet 5
ganske Egipti land wnder konghen then tiid the wore alle trengde aff hwngers nødt, till att sæle grwnd oc eiedom. Oc fordi kom Josep all Egipten wnder konghens fadebwr wnder taghen presternis landt som konghen ha[ii3a]ffde them anwordt oc 10
giffwet, oc them lod han forgeffwis føde aff synæ lader oc keldere then stwnd hwngers nød stod paa i vij aar, oc fordi trengde them ickæ att sælie oc affhende theris land. Siiden wnder then screffne low (som er naturlig lows forbædring oc formering) tha 15
er thet samme stadfest, oc giffuett magt. Fordi Prester wnder Moysi low, haffde tiende, første foster, och første grøde, ther nest deell oc partt aff alle offyr till theris daglige føde, thet som bode aff laagen oc prophete bøger er saa witerligt oc obenbarlig, att 20
thet haffwer til bewisning inghen ydermere wmage behoff. Ther till met haffde the Jødische prester, ickæ alsomeniste tyende, første foester, bestegrøde, eller deel och part aff alle offyr men oc saa hwss oc stæder och anden eiedom attschilde fra andræ 25
legfolck.

Nume 35 ¶ Saa sagde Gwd til Mosen. Tw scalt biude oc befale Israhels børn att the giffwe Lewiter, aff theris land oc eiedom stæder til att boo wdi oc fortoo trintt omkring samme stæder till stolde oc fæmarck, att 30
the kwnne selfue boo i stæderne oc haffwe theris qwyg ther wden foræ paa marken oc i forstæderne,

Och fordi som ther scriffuis framdelis tha wor presternis stæder xlvij., ther Joswe effter Gwdtz bwdt lodt them tillscriffwe [ii3b] oc som Hieronimus scriffuer till Fabiolam tha haffdhæ thet Israelsche
 5 folck viij twsinde lewiter att fød hæ daglighe och thette er sckeett wdi eett Jødelandt som war ickæ saare wytt och stort, Men paa thett wij schwllæ och saa kommæ till naadhens low som fuldkommer och
 10 beslwttter, baadhæ natwrligh och screffwen low, och saa møghett meer stadtfæster them i thette stöckæ som hennis prestedømmæ er yppere endt theris.

Jossue 21

¶ Och fordi haffwer Christws (som er mestere och herre till naadens low) thet lærtt baadhæ mett ordt och exempill, att then som tien mett thett ewangelischæ prestedømmæ, tha scall han och leffwæ ther
 15 paa. Fordhi ther han wdsende synæ apostele, och discipele till att predickæ sagde han saa, I hwadt hwss i komme till, først siiger saa, Fredt wære i thette hwss och ther effter siger han framdelis oc i
 20 thet samme hwss schwlle i bliffuæ oc æde oc dricke hwad ther findis hoess them fordi een arbeydere er syn mad eller syn løn werdt.

Mate 10
Luce 10

¶ Framdelis biwder han saa, Giffuer keyserin thet keyserins er oc Gwdt thet hanwm hør till. Alt
 25 thet hør Gwdt till som er anthen giffwet eller schickedt Gudt till loff. Saa bødt han oc [ii4a] swo then spiidalsckæ mandt, att han schwlde offre presten then gaffwæ han waar hanwm effther loghen plictig. Swo
 30 priisthæ han och swo then wiidwæ som offrede i tempelett aff syn formwghæ. Framdelis then tiidt han foragtedhe theris tyendhæ, i thett att the for-
 sømmmedhe dom, mischwnhædt och trofasthætt och

Mate 22

Mate 8

Mar 12

- Mate 23 sagde fordi swo. Thettæ bwrde eder att giøræ, och
thett andett dog ickæ forsømmæ, Desligest læse wij
Luce 8 wdi then ewangelische historia, hworlunde att Chri-
stws haffde offte mett seg i selsckaff nogre riige
Luce 10 qwinner, som Martham, Mariam Magdalenam, Jo- 5
annam Chwsæ hwstru (som waar Herodis renthæ
Mestere) Swsannam och andre manghe, som tienthe
och besørgede hannwm aff theris godtz och pen-
Joan 12 ninge oc fordi læse wij oc saa att Christus haffdhe
Iwdam till een wdleggeræ ther fordi haffde pwngen, 10
till att bære wdi thett som skiencktis Christo och
hans discipele.
- ¶ Thet samme haffwe oc saa giort the helligæ apo-
stele oc ther vdi effter fuldt Christum bode met
Galata 6 exempil oc lerdøm. Saa scriffuer Paulus til the Ga- 15
later, Then som læris oc wnderwiisis i ordet han
scal giøre hanum deelactig aff siit gode ther ha-[ii4b]
nwm haffuer lærtt oc vnderwiist. Och till the Tes-
1 Tessa 5 salonicher siiger han swo. Brødre. wij bede eder, att
i bekiende them som arbeyde iblantt eder, oc som 20
ere eder forstandere paa herrins wegne, och vnder-
wijse eder, att i aff kerlighedt, haffue them i stor
agt oc ære, for theris embede, och leffuer mett them
fredsomlige.
- ¶ Och thet samme haffuer hand till the Corinthier 25
1 Corin 9 wijde oc klarlige nock huar han saa siiger, Hwem
figter nogen tiidt paa syn egen sool oc tæring? Eller
hwem planter een wingordt och æder icke wdaff
hans frwckt? Eller hwem røckter een hiordt, oc sw-
ber icke aff hiordenss melck? Eller mwnne ieg thette 30
haffue mennischelige sagt, Siiger ickæ logen oc saa
Deute 25 thet samme? fordi saa er screffwet i Moisi low, Thw

scalt ickæ knøtte for then oxis mwnd som tærsker,
 Munne Gwdt allene haffwe omhygge for øxn, eller
 han haffwer thet oc sagt for wor sckylt? fordi thet
 er oc saa screffwet for wor sckylt nar then som
 5 pløier sckal pløie paa ett gott haab oc then som ter-
 scker scall terscke paa haabett till att worde deel-
 actig aff fruckten. Nar wij haffwæ saaæt aandelig
 ting eder till gode, Munne thet wære saa møgett oc
 stoertt om wij høsthe aff [kk1a] eder tymælige ting
 10 igien?

¶ Thett samme beløber han summelige oc swo till 1 Timo 5
 syn discipel Timotheum. Framdelis hwar sanctus 1 Timo 3
 Paulus bescriffuer gode bispers villkaar till Timo- Titum 1
 theum och Titum, blant andre siiger han. At bispen
 15 scall wære een rwndt gestgiffuere. Men huore kan
 thett wære wden han haffuer rente læn oc forsiwn?
 Ydermere i then første Christen kircke, war alting
 menlig alle disciple.

¶ Swo siger Lucas, Swo mange som waare eyermendt Acto 4
 20 till hwss och agerlandt them saalde the, och lagde
 theris wærdt for the hellige apostolorum føder, och
 thet deeltis i blantt them som huer haffde behoff,
 huilcken seedt alle retsindige clostermendt endt nw
 beholde.

¶ Och i første Christen kircke giordis oc swo sam- Roma 15
 25 legge (ther Paulus offte taler om) ther war een skiød- 1 Corin 16
 ning mett almwse, kirckins tienere till behoff, I huess 2 Corin 8 oc 9
 stedt (siiden then skøning ær afflagdt) kirckins klerc-
 kerij, ær nw forseet mett prebender læn oc anden Gala [2]
 30 rente.

¶ Men maa well scke i wele saa siigæ. Som Christus
 war [kk1b] fattig født, saa wille han oc saa haffue

1 Corin 1 fattige apostele discipele oc tienere. Men (som apostelen siiger) the samme wore icke wiisæ the wore icke heller friiborne paa wersins wegne, Mwnne fordi wiisdom oc friihedt wære onde? Saa er icke heller riigdom ondt aff seg selff, Men Christws han 5 wille paa then tidt icke haffwe andre apostele, endt fattige, faakwndige oc wfrii, paa wersiins wegne, paa thett hans lerdom schwlde icke meer siwnis att haffwe biistandt oc framgang aff een wersliig magt, endt een gwddommelig krafft, Ellers haffde han icke 10 loffwet oc prist them, som ere i aanden fattige oc sagt them wære salige, ther the kwnne wære som ere legomlige riige i mange maade.

Mat 5

¶ Icke haffde han heller siiden bwdett att the schwlde bære madsæck, pwng oc swerd, Icke haffde han 15 heller hafft saa stortt kwnscaff oc omgengilse, mett Lazaro oc andre riige mendt, Icke haffde wij heller saa mange hellige bisper oc konger som haffwe forwiirkett baadhe halss och welfærdt, wdi kirkins och klærckeriidtz godtz rentis priwilegiere och rædtz 20 forswar, Hwem kandt fordhi nw icke see aff allæ dessæ ting, att prebendhær, Beneficier, Fwndatser, paa kirckins [kk 2a] rigdom hwadt heller thet er i eiedom eller rentæ er icke berøffwett mett sckrømp [for] preste eller mwncke gerighedt som i klaffere 25 løgnactige siige, Fordi een stoer part aff kirckins beneficiere ere fwnderede aff kirckins egne prelater.

¶ Een part aff kirckins forstandere haffwe oc swo wæridt swo drabelige oc hellige mend (hwess dygdt oc hellighedt som haffuer een winnisbyrdt aff Gudt 30 i hellige oc wnderlige gierninger) att the wore oc ere for wden all mistancke wære seg enthen till

Luce 22
Joan 11

schrømt eller girighedt, oc samme hellige mendt
haffwe bode brwget oc hafft i heffdt oc forswar sam-
me eiedom gotz oc rente, ther gwdelige mennischer
haffwe forlagt them oc theris effterkommere oc bør-
5 lige giffwet sckiøt oc affhentt wnder theris eiedom
oc forswar, them oc theris menige klærckerij till
eett erligt opholdt oc forsiwn, hwilckedt som er
bestandigt oc grundhett fasthelige i all low, natwr-
lig, scrifftelig, Men nar her om scal ydermere talis
10 i vor Christelighe troes bekiendilsæ, tha schwlle i
och ther findhe nogher andhen beschede paa kirc-
kins gotz oc rente.

¶ Framdelis och nar klærcke[*kk2b*]rijdtz gotz oc
rente ligeruiiss klerckene selffue, ere swo consecre-
15 rede till Gudt, att the maa icke siden komme til no-
ghen leeglig handell eller werdslig brugelse, wdhen
kirckeroffs syndt oc fare. Tha wogte seg vel huer
leegmandt frij eller wfrij, att handt icke bewaar seg
mett nogen kirckelige rentæ, att the schwlle icke
20 giøre kircke ran oc roff, befrøctindis hwess the an-
dett giøre ther fore Gudtz straff oc heffn, Læse seg
fram krøniker oc historier, tha schwle the formerckæ
hwore kircke ran oc roff haffwe icke nogen tiid wæ-
ridt wpynte men offte saa straffede oc saa timelige
25 her i werden att samme straff haffwer ragt till theris
effterkommere offwer fierde eller fempte slegt ther
wij kunne her lettelige bewiisæ hwar wij icke nw
hastede till enden met desse gienswar.

¶ Nar wij oc saa findhe hwore Gwdt haffwer pintt
30 oc straffedt the homodt oc forsmædilse som hed-
ninghe haffwe brwget oc giortt mod hedinsk gwde-
lighedt, som war dog bode falsck oc wrang, thet

bewiisis aff thet almenelighe sprock, som ther om i gammill tiidt war talett oc sagt Awrum Tholosanum.

¶ Thet i oc siige saa offte att mange ere fordi fattige att kirckin oc kirckins personer haffwe [kk 3 a] gotz 5 oc rente, er sagt wden all sckiellig sag och sagen ther till er bode klar oc skynbarlig for alle.

Luce 6 ¶ I gammill tiidt ther kirker oc closter bygdis oc begaffwedis, tha wor alle folck riige oc haffde nock swo att Gwdzt ord war fulkommet hoess alle ther 10 siiger. Giffwer oc eder scall gifwiis. Men nw twertt emodt siiden kirker oc closter nederbrydis berøffwis oc forstøris tha forarmis mange oc fattigdom findis i alle landt, hwnger oc diwr tiidt, ther icke andet er endt Gwdtz plage. Uden twiill tha wiill 15 Gwdt een tiidt heffne syne tieneris homodt modt theris woldsmendt, oc dog straffe them oc saa, wden the seg endt nw bekiende i mange støcker.

Luce 16 Thi er thet them oc saa raadeligt, att the see nøye till hwore kirkins rente brwgis ther the haffwe i 20 heffdt oc forswar, oc tencke att then tiidt scall komme nar herren worder sigindis till hwer aff oss gjør regensckaff for tiitt fogedij, oc then som haffwer møgett anammet aff hanwm søgis oc swo møghett. Kirckins riigdom att brwge till eett erligt opholdt 25 oc een tuctig herlighedt som hwer sømelig er effter syn statt, giffwe wij magt oc [icke] laste, som thet er icke heller lasteligt hoess erlige oc godhæ mendt. Men mysbrwger them noghen wdi [kk 3 b] homodt aarckeløshedt oc andhen syndig och wbørlig handel 30 thet wele wij icke forsware.

¶ Icke kwnne i heller forheffwe eder aff thette støcke

trætte, som hwn waare edert paaftvndt, men som hwn følger aff næst forschreffne artichel, saa er hwn oc saa gamble kietteris hadsche klafferii, som ere Ualdensium ther kalledis Pauperes de Lwgdwno, 5 Uicleuicorum oc Hwssianorum, ther for alle aff ett homodigt hadt haffwe mest knwrridtt modt klærckeriidtz gotz oc eiendom, oc wdi een partt effterfwldt nogre gamble kiettere som kallede seg, Apostolicos, thet er apostelighe mendt, Fordi thet 10 som desse sagde om alle christen folck, sige the om thet blotte klerckerij, Att inghen kan bliffwe salig, som haffwer och besiider noghen eindom, her i werden. Men ligerwiiss som edræ forfædre sammæ kiettere, wnder een sckrømtelig fattigdoms orsage, 15 stemplede effter godtz och riigdom, och waare hemelighe penninghe girighe, swo giøræ i och saa, effther følgindis theris exempill fliittelighe nock, och fordhi lære i folck att berøffwe andre och giffwæ eder.

20 ¶ Mett thett førsthe lodhe i edher nøydhæ mett een maadhelig ting. [kk4a] men nw er thet huer aff eder icke nock, som sex prester kunne tilfornet erlige leffwe wdaff. Swo møghett kan Mayæ nw meer fortæræ mett synæ hwalpæ, och end [kk4b] scall henne 25 tha fattis paa thet siiste. [kk4a]

¶ Tha eders Dalila icke enistæ som Samsons haffwer ragit eder siw haar vdaff, men hwn ragher oc dragher eders gandzæ haar wdaff, ther wdinden i sckwlde haffwe ethers styrcke. Thet er, hwn bortstæler, wndrycker oc forschyder ethers godtz oc 30 penninge, oc anden deell hwess i met forneffnde behendighet, till beggis ethers och ethers børns op-

Judi 16

Apoca 18

holdelsæ kwnne ribbæ oc sckrabe tilsammell. Tha
 hun befrychther sig Libellum repudij, ther ether
 wisseligen snarligen tilstwnder. Swo i met blysell,
 spot oc sckiendtzell, met wnderspottede ansigt som
 ther tilhører, oc alrede maa komme mangestetz 5
 sckeedt er, sckwlle tha sckillies att. Dog ligewell
 paa thet siistæ, schall hwn mett beggis eders aff-
 komme, ligerwiis then onde Jezabell sanctæ Hans
 omsckriffuer lidæ hwnger oc kwmmmer, sckrig, mod-
 gengilsæ och all forfylgelsæ, wden i snarligen gøræ 10
 plicht oc bood for slig eders store vildfarilsæ. [kk4 b]

¶ Then xxiii artichell.

Inthe ewigt løffte forpligter nogen conscientze oc
 closterleffnet er fordi eett swiig oc een wilfarilsæ
 huerckin eensindig met Christi lerdøm icke heller 15
 met sandt gwdelighedt.

¶ Predicanternis Swar.

THenne artichel bestaa wij oc swo om the løffte
 som icke ere befezte met scrifften som menige
 closter løffte ere oc wij bewiise hanwrm [i sitt første 20
 punct] met sancte Powels ordt i. Corintiorum vij.
 oc Galatas v. Effter thi Christus haffwer swo fritt
 oss tha maa wij iw icke holde hans welgierninger
 saa riinge eller foractelige att wij giøre oss selfwe
 wfrii igien mett saadane strenge oc ewige løffter oc 25
 hwo seg aff wanwitighedt haffwer her wdi forseett

oc forpligthet [111a] syn samwittighedt, tha haffuer han giort modt Gudtz befaling, wedt sancte Pouel, och ther fore er han ey plictig till att holde thet.

¶ Prelaternis gienswar.

5 **H**Er motthu christen læsere see en rett ødele slegt, hui mo vij icke swo sige? nar ødele foester sigis att haffue saadan natur att nar the fødís, tha dræbe the syn moder, swo vele nw i forderffwe oc forstøre closter, wdi huilcke oc paa huess kaast oc tæring
10 største parthen aff eder ere lerde oc opfødde, i schulde neppelige riide swo høge heste som i nw giøre hwar closter oc clostermendt haffde eder icke framdragett (dess wer att thet schulde nogen tiidt sckee).

¶ Hwadt giøre i nw andet i wtacknemmelige swyn,
15 endt riffwe hwl paa then sæck i ere mette wdaff, nar i bekiende thenne artichel, att were aller sandist (som eder poett haffuer sagt) ther er dog meer løgnactig endt løgen er selff, paa thet att nar closterleffnet vore forstørit paa [111b] alle steder oc closter neder-
20 slagne, eller forwanlede till andet werslig brug, tha schulde i icke met tiiden trengis till krubbe igien.

¶ Men aff huadt orme snedt, i ødele slegt thet giøre, wele vij nw grantsche oc ransage, Mett thet første, forti i kunne icke negte løffters forplictelse, ey hel-
25 ler negte at the schule iw holdis (ther naturin bekiender høuischet oc ære tilstaa, oc scrifften paa mange steder lær oc vnderwiiss) tha forfeyre oc formilde i edre ordt, och bekiende artichelen met saa sckiel, att han scall wnderstaas om the løffte som
30 icke haffue grund oc wdspring aff scrifften, hwore-

dane i sige closterløffte att wære, oc andre mange theris liige.

¶ Thi formercke wij, att wdi løffters forpligtelse, nar the ere dwelige aff børliche och retsindighe wilckaar, thett er nar the fødis aff Gwdtz ordt, æræ i offwer eens att the schwle holdis, thi fattis icke nw andet endt att bewiise hwar closterløffte æræ dwelige aff børliche wilckaar oc aff scrifften. 5

¶ Thi schwle alle saadane løffte (som hellighe lærere haffwe lenge forfaridt aff scrifft och scrifftens retsindighe mening) wære om then ting, som [112a] er høwisk, erlig, dygdelig, oc møielig, men dog icke bwden, Saadane ere try løffte som closterfolck nw almenelighe giøræ, som æræ kyskhedt, fattigdom, och lydilse. 15

¶ Till kyskhedt gaff Christus raadt wdi the trenne gyldingers historia hoess Matthewm, Paulus desligest i første sendebreff till Corinther, Till fattigdom, ligerwiiss som til een fulkommelighedtz wey raadde Christws thett wnge mennische, i samme stedt saa sigindis, Uiltu wære fwlkommelig tha gack oc i kiøb affhendt hwess thw haffwer, oc giff thet fattige folck, oc tha faar thw eiendom i himmelin, oc kom saa oc effterfølg meg. 20

¶ Saa læse wij att the første Christi discipale (ther christendommen war een wng plante) saalde theris eiendom effter thette Christi raat oc leffde aff en villig fattigdom wdi en meenlig brugilse, til klede oc føde, effter the hellige apostolorum forsiwn som anammede menighetz penninge oc indkomme. 25 30

¶ Saa raader oc saa Christus til lydilse siden han haffde talet om syn egen lydilse ther schulde ful-

- kommiss paa korsedt, saa sigindis, huosom wil komme effter meg han scal negte oc forsagge seg selff oc tage sitt kors oc følge meg. Forti [112 b] till een fulsom fulkommelighedt, tha er thet icke nock for
- 5 Gudt, att haffue forsaget eiedom i vduortis ting ther sceker met willig fattigdom, icke heller att haffue forsaget sitt eghitt legomme ther sceker met kysckhedtz lyffte, vdhen thet som er ypperst vdi mennischin oc swo forsagis, thet er mennischins eghen
- 10 villie huilckedt ther sceker met lydilse, oc then besynderlige som closterfolck loffue effterfølgindis Christi exempil, fordi Christus then tiid hans hoorde dødt oc pine var for dørren tha offuergaff oc op- Mat 26
lodt han sin villie till Gudt fader met een alsomstørst
- 15 fulkommelighetz lydilse oc badt hanum tree gange i saadan mening, myn fader er thet mweligt tha ladt thenne kalck gaa meg forbij men tha icke som ieg vill men som thu.
- ¶ Oc fordi siger Paulus att han var lydig ind till Phi 2
20 døden, oc besynderlige till korsins dødt, som wor then allerforsmædeligeste dødt, Oc effther thi att Christus desse trenne løffte som closterfolck pleye att giøre haffuer icke alsomeniste lærtt oc raadt sine discipele men haffuer them oc swo selff holdet, Mett
- 25 huadt dierffhedt taare i forløbne oc forsoerne mendt tha sige, att the haffue huerckin grundt eller feste wdi then hellige scrifft.
- ¶ Men Christus haffuer desse ting icke budett [113 a]
mett saadane vilckaar som the nw brugis aff closter-
30 folck men gaff ther till raadt ligeruiiss som till thet ther er erligt oc møieligt, oc fordi kan hwer christen oc sckiels mandt her vdaff besinde oc forstaa att

closter løffte ere sckickelige oc erlige gjorde i then handell som er hōwisck tucktig, oc erlig oc mōielig dog han er icke buden.

¶ Men nar i sige att the ere wmōielige huo som agter oc anseer naturin oc hennis sckrøbelighedt. 5
Saa ære oc swo Gudtz budt wmōielige at holde om mennischin forladis vnder naturlig magt, men bode løffte oc budt bliffue dog icke alsomeniste mōielige men saare lette aff naadens oc kierlighedtz biistandt, ther icke gierne sōnis them som ere aff een from oc 10
retsindig mening. Thet er bōrligt effter sancti Pauli raadt, at huer saa fortrøster seg till Gwdt, att som han haffuer vdi hanum begynt een godt gierning suo vill han henne oc fulkomme indtil Jesu Christi dag. 15

¶ Nw vele vij hørre eder bewiisning, Then første part sige i att Paulus bewiiss i. Corintiorum vij oc Galatas v. Oc om vij forstaa eder rett, tha mene i disse twenne steder. I ere kiøpte for eett wærdt, bliffuer icke fordi mennischins træle Oc, Staar fast, 20
oc lader eder icke forbin[ll3b]de vnder trelldom igien, forti i vdlegge begge disse steders krafft oc mening nar i saa sige, effter thi Christus haffwer saa friit oss, tha maa wij iw icke holde hans welgierninger saa ringe eller foractelige, att wij giøre 25
oss selffwe wfriij igien met saadane strenge oc ewige løffter. Hwadt giøre dog disse steder modt closter løffte? hwij sckemme i eder icke att sette bryller paa simpel folckis nesse met saadant sckalckhedt oc kaagil, ligerwiiss som then schulde aldrig komme 30
ther kan blotte oc bare swig oc bedregerij.

¶ Paa the twenne steder taler apostelin skinbarlige

om Moisi low trældom, oc nogre legomlige ceremoniers tyngsill och beswaaring till hwilcke falsche apostele oc predicker (som i ere wdi mange maade) altidt lockede och raadde them som wore forsnymen
5 komne vnder then ewangelische loffwe, som till forneth war berørt i wortt gienswar, modt eder fierde artichel, fra hwilcken trældom och beswaring sanctus Paulus lær oss paa mange andre steder oc saa att wære forløste, siden thett ewangelische sckyn haff-
10 wer all werden opliust och the Jødische figwre ere krøbne i skiwl.

¶ Hwadt clostermendt findis nw som rette seg [114a] effter the Jødische Ceremonier? nar alle nw wiide, att the ere icke allene døde oc wdwelighe i seg
15 selfwe, men oc saa alle andre dødelighe, som them enthen holde eller brwge wdi noger Jøde mening, Oc fordi er icke closterleffnet Christendoms friihedt modstandigt, ey heller Christo wtacnemmeligt, Men the heller twert emodt forde oc fremme Christen-
20 doms friihedt, oc forcklare modt Christum een stoer tacknemmelighedt nar thet icke alsomeniste følger hans bwdt men oc hans raadt.

¶ Uij tale eller meene ickæ nw hworedantt closterlæffnett er paa manghe stæder, men hworedant thett
25 bwrde att wære, och haffwer wæridt i gammill tiidt, Forthi wij agte och ansee closterlæffnett aff syn børlighe wilckaar, och ickæ ther wdaff att i och edræ lige haffwe nogher stwndt leffwet ther wnder i sckrømt, wrang gwdelighedt, och eet lønliigt
30 sckalchedt.

¶ Closterleffnet er hwerckin dweligt eller wdweligt aff folckedt (dog thett haffwer ære aff gode mendt)

men folck er gott och frompt aff closterleffnedt, om
 thett sckicker seg effter the godhe wilckaar, som
 [114 b] ere closterleffnet bode hørlige oc børlige, och
 fordi er ett rætt closterleffnet icke modstandigt vor
 Christen friihedt, Oc nar christen friihed som till 5
 forn sagt er modt then anden artichel er icke andett
 endt eett frelse oc een forløsning, aff syndt, then
 euige dødt, dieffuelin oc Moisi low, giffuen oc giordt
 formedels Christum, oc thet gode bwdsckaff som
 nw kaldis then euangelische naade oc troo, ther icke 10
 andett er (summelig att sige) om vij vele forstaa een
 retsindig friihedt endt een naade eller kierlighedt
 formedels huilcken aanden haffwer legommeth oc
 kiødet vnder lydilse vdi een willig wnderdanighedt,
 huem kan nw sige (wden then som kiødt oc blodt 15
 haffuer platt forblindett) att closterleffnett kan thenne
 friihedt forkrencke formindsche oc vndertræde, oc
 henne icke meer, att formere forde oc fræmme? oc
 helst fordi att closter leffnet haffwer icke swo mange
 orsager tiill att forspilde friihedt, som thet seluoldt 20
 seg er myndigt aff een løsactig willie. Thet løffte
 forthi som noghen haffuer giort, oc er hwerckin
 dorligt æller emodt een retsindig tro, maa inghen
 bryde forlade eller offuergiffwe.

¶ Then fordi som seg forpligter vnder closterløffte 25
 han gjør thet icke aff vanwittighedt som i klaffere
 wele sige, nar han er kommen til sckiels alder, men
 aff stoer wiisdom ther alsomeniste [mm 1a] findis oc
 rettelige besiidis wdi eet gott closterleffnet, Een stor
 part aff the beste oc visiste mendt som Christen- 30
 dommen haffuer hafft siden the hellige apostele ere
 affgangne, tha haffue the weridt vnder closterleffnet,

Icke haffwe the heller thet giort emodt Gudtz raadt, som i sige, men effter Gudtz raadt oc mange aff Gwdtz synderlige befaling.

¶ Hwosomhelst forti ther er forplictet vnder løffte, 5 oc samme løffte bryder, forkrencker oc offuertræder, tha haffuer han syn fordømmilse som apostelin siger om the vnge widuer, ther giffte seg siden the haffde seg met løffte forpligthet vnder kyskhedtz leffnet. 1 Timo 5

¶ Then xxv artichell.

10 **O**C forti schulle alle closter forstøris oc nederbrydis, oc alle løffte forløsis, nar the ere saa vgudelige, att the kwnne inghen forplicte.

¶ Predicanternis Swar. [mm1b]

15 **I**A saadane wgudelige oc geckelige løffte maa oc schule løsis oc forladis, effter thi ett geckeligt oc vantroet løffte teckis icke Gudt, Eccle v. Men huadt ther scall siden bliffue aff saadane store mwre, som munckene haffue met løghn opbygt thet staar til landz herrer oc furster, The kunne vell skickis till 20 første christelig brug collegia, hospitall, eller anden Gwdtz ære, oc fattige christne mennischirs gaffn, saa att man tørff icke forti nederbryde them.

¶ Prelaternis Gienswar.

HEr høre wij nw ett santt stöcke lerdøm som er
 att geckelige oc wantro löffte maa oc schule
 brydis oc igienkaldis effter Gudtz low forti saadan
 löffte teckis icke Gudt Eccle v. dog thenne scrifft 5
 giordis icke nw behoff nar inghen er swo daarlig
 att henne negter, och inghen swo wanwittig, att iw
 henne wedt, Och fordhi schwldes i strax bewiist att
 closterlöffte ere [mm2a] geckelige oc wantro, forti
 thet wor then hale som bwrde att følge saadant ett 10
 hoffuett. Men nar i kwnne thet icke giøre, tha lode
 i hoffuedet till siwne, oc halen bliffue i barmen
 igien.

¶ Saadane slange sniidt bruger thenne ødele slegt,
 till att dræbe closterleffnet syn moder, Men wij vele 15
 tha først kortelige beløbe edre ewangelische smykke,
 huar met i pleie stwndum att prampere, thet er
 klafferij skendtz ordt oc tale, Oc i sanhedt, som i
 paa mange steder giffue till kiende att i haffwe icke
 eet enfoldigt øge, thet er een retsindig mening, saa 20
 giøre i thet aldermest paa thette stedt, ther eder
 poett haffwer giortt møgett wiidere, i syn latine endt
 eder dantsche indeholder, oc haffuer met faa ordt
 giffwett till kiende, att eder mening er i trenne mode
 forgifftiig. Hwem kan icke først besinde edertt ha- 25
 delige smyer, nar i sige them haffue saa kaastelige
 closter, att the vdi skionhedt oc herlighedt maa
 seg berømme met kongelige oc furstelige palatz.

¶ Men siger oss dog hwadt syndt thet er, att gode
 mendt som bede for all werden natt och dag, haffue 30
 gode oc stercke steenhwss ther een tiidt opbygde

kunne lenge ware, Forti hwess the haffwe andhen
herlighedt, mett hofferdig smykke, och wnøttig kaast
och tæring, [mm2b] thet giffue wij inghen magt,
Storhedt oc viidhedt till mange folck oc personer
5 haffwer dog inghen straff, eller noghen hoffwit last,
Ther nest sige i løgnere att the ere met løghn op-
bygde som gott Christet folck haffuer welwilligen
Gwdt oc gode helgen till loff oc ære, opbygd oc
bekaast, oc mange ere icke alsomeniste bygde oc
10 forbædrede aff christen furster herrer oc ridderscaff,
men oc saa aff paffuer, bisper, oc andre kirckins
forstandere, ther oc saa haffue weritt aff closter vd-
kaarede, oc wore drabelige mendt bode aff leffnet
oc lerdom, oc wore for vden al mystancke, wære
15 seg enthen om vildfarilse, falskhedt, swig eller be-
dregerij, Them ansee wij, oc closter oc closterleffnet
effter theris første begyndilse oc mening, oc icke
huadt een eller andhen som stryger om lande, haffue
bedreffwett aff wdygd oc skalckhedt, att nogre
20 sckalke fordragis noget orden oc closterleffnet till
ære, thet er kierligt oc christeligt, men att closter-
leffnet scal nyde sckalke ontt er bode whørlig oc
wbørlig.

¶ Gwdt er icke forti wredt i thenne tiidt, att closter-
25 løffte ere till, eller mwncke ere muncke, men forti
att closterløffte icke holdis, oc muncke icke christe-
lige leffue, som theris forfædre gjorde for them, tha
er Gudt vredt i thenne tidt oc tillstæder att the nw
fordriffwis, berøffuis [mm3a] oc foriagis, oc ther
30 met følger somme som aff scalkhedt haffwe ther
effter lenge bytt, oc somme paa mynder han ther
met till theris eghen bekiendilse, som han best kan

aff onde ting wddrage thet som gott er, Men theris ondt skaff vill tha icke orsage enthen kietterij eller kirkeroff, som Jødernis synder haffue platt inthet orsaget, enthen Salmanasar, Nabuchodonosor eller Sennacherib, met andre Jødernis forfølgere oc for- 5 derffueræ.

¶ Men thenne klage om closterbygning, er edre forfædris gamble klage, thet er, waldensium wichleuicorum oc hussianorum, Till hwess knwr oc klage, Thomas waldensis haffwer lenge siden merc- 10 kelige oc rundelige swaridt, i sin siete bog, xix titell, oc cxlix capittell.

¶ Men wij vele eder icke andhen pyne ønsche for thette hadt oc thenne affwindt, en then Socrates pleyde att ønsche alle affwindtzfulde folck, Thet 15 er, att i haffde hwunderde øgne i alle landt oc kwnne saa besee alle closter, oc tha schwlde i see eder harm paa mange closter som ere skiønere bode met bygning oc rente, endt the som i haffwe seet, her vdi Danmarck. 20

¶ Ther nest scriffue i vare vdi herrenis hender att forvandle samme closter enten till scholer, eller [mm 3 b] till hospitall, eller oc till andhen christelig brwgilse, Hwem kan icke nw forstaa, att thenne tale er ey ett forgifftigt smiiger, huar met i vele be- 25 drage christne herrer oc furster bode wdi kircke ran oc tyrannij? Ther som the haffde end selfue opbygdt nogre closter, oc een tiidt skickedt oc wiigdt them till Gudtz loff oc tieniste, forti the nw høre Gudt till aff ett synderligt wilkaar, tha maa the icke tagis 30 them, fra vden tirannij kirckeran oc roff, i huore wskickelighe mwncke the ere, nar the schule heller

- om the ere onde trengis till att erlige leffue, endt
iagis fra closter oc berøffuis fra gotz oc eiendom.
¶ Hwo som forti vill enthen bygge scholer, eller
hospitall, eller giøre noghen andhen godt gierning,
5 han scal effter viismandtz raadt bygge oc stiigte aff
siitt eghet gotz Saa siger han. Hedre Gudt aff tiit Proue 3
eghet gotz, forti som then samme siger, Ugudelige Proue 15
mendtz offer ere for herren wederstyggelig, Oc vdi
Ecclesiastico scriffuis ther saa. Then som offrir aff Eccle 34
10 vretferdigt hans offir er besmiittet, Uretferdige
mendtz gaffuer them agter icke then aller høieste,
icke anseer han heller theris offer oc for theris off-
ris mangfoldighet vil han icke forlade theris synder,
huo som giør offer aff then fatigis gotz er ligeruiss
15 som then ther offrir [mm4a] sønen for syn faders
ansigt, Oc forti ere the møgett myndre orsage, oc
møgett meer fortørne Gudt, som met veldig magt
tage closter till sitt eghet behoff oc them foruandle
fra Gudtz loff oc tieniste oc till ett werdtlig mis-
20 brwg, Oc forlade seg ther wisselig till, att thet wor-
der icke lenge wpynt enthen paa them eller theris.
¶ Och hwar the icke røris till affladt aff hedinsche
exempil oc sprock om thet Tolosanische guldt, tha
forglemme seg dog icke the exempill som wij læse
25 i then hellige scrifft, om Achab oc Baltazar, hwore 3 Reg 21
then ene magtelige til weldede seg then gode mandtz
Nabotz wyngordt, Oc then anden drack i siitt gese-
budt vdaff the sølffkar och guldkar som hans fader
Nabuchodonosor haffde røffuet aff Gudtz hwss oc
30 tempill i Hierusalem, oc besinde well huadt heffn
och plage ther effter gick, Desligest aff andre mange
historier som findis bode i hellige scrifft, oc andre
hellige mendtz bøger.

¶ Oc paa thet siste, nar i giffue saa skiøling offuer closter, nogre aff herrene till ett gott behaff, huem kan icke forstaa eder hemmelige gerighetz mening om han haffuer ellers enthen syn eller skiel, nar i vellæ wide att herrene kunne them icke selffwe alle
besiide tha schwlle the eder [mm4b] offuergiffuis
till bolig vnder thet skyn at i schule holde ther scholer, thet er att saa oc lære ther kietterij, oc leffwe i syndt oc seluoldt, vden all børlig straff tuckt oc ære.

¶ Men hwore kan oc thette være bestandigt att ther kan stiigtis ny scholer, oc saa mange serdelis, Nar eder seckt haffuer tilfornet fordømppt alle scholer, oc synderlige the store och beste, ther oc haffwer met syn skadelige oc forgiffthige fliidt saa møget bekommet, att een part nw fast forødis oc forderffuis, saa att ther fore er alle drabelige konster oc nøttighe lerdomme forsmæede oc foractedede, oc inghen lerdom nw forti ansees, vden han er paa vor groffue oc brede dansche wdseet, ther saare ilde befalder seg vdi een blott oc bar historia endt sye wdi diwbe swenke oc figurlige omslag, som bode scriffthen oc andre konster pleye att brwge.

¶ Icke er thet heller hwermandtz embede, att stigte oc opreyse store scholer, nar thet hør them till, som ere gantsche Christendoms forstandere. Icke maa heller huer oc een lære vdi obenbare scholer, hwadt them løster, som i pleye att giøre wdi edre hytter oc wraar, Men then bør at lære fra seg syn konst, oc ther vdi icke offuertræde, som er aff the ypperste oc beste i samme [nn1a] konst, effter ett langt oc flitigt arbeygde, som er giordt met øffwilsæ, wegt, oc wmagæ, forsøgt prøffuett oc randsagett.

¶ Thet som i nw gøre, oc edre tw eller try aars mesterlinge met eder, som er, at i met werdzlig magt besidde scholer oc holde weldelighe lerdhæ mendz sæde, oc ther wdaff leræ oc sigæ hwad eder løster, 5 haffwer wden tuiffwell warit en stor orsage til then wdygd oc sckalckhet, som nw besiidder mange men- niskirs armæ conscientzer.

¶ Swo siger icke Hieroni till Rusticum monacum hwar han swo skriffwer. Thw sckalt thet vdi lang 10 tiid leræ, ther thw sckalt siden leræ fra tig. Men i thenne tiid wele i alle ware mesteræ, før end i bliffwe fromme discipele. Oc dog i siwnis at haffwe een christelig metønck offwer the kranckæ oc siwgæ menniscker, nar i raade them till godhæ, At somme 15 closter sckwlle forwandlis till hospitall, wij tha be- frøchte, at thet er then gamblæ Jude klaghe mod Magdalenam, nar ther er ett stort wild hoss. Hiero ad Rusticum
Mat 26

¶ Thet er well ett sckiønt sckyn for simpel folck som icke haffwer lerdt at kende schalckhet, men 20 wor herre kan tha icke bedragis. I scwlle tha icke glemme Jude affgang oc endeligt, han hengde sig sielff och brast i tw, swo att hanss indelffwæ [nnib] weltæ wdaff hannwm. Men at eder poett vdi syn latinæ ydermeræ end eder danscke indeholder, haff- 25 wer swo hadzchelige kaldet closter aarckeløsæ bw- gesckiwill. Hwem kan icke nw merckæ at som an- dhet møghett, swo er oc thet sagt aff ett hoffmodigt tratz oc ett fordømeligt had. Gode clostermend eræ ingen tiid orckeløsæ, oc i blandt the onde kan dog 30 findis then, ther swo møghett leer haffwer graffwet, oc brødt møg paa wognæ, som enchten same eder poett eller nogre aff edert selscaff. I kwnne icke

andett end ware eder sielffwe ligæ, oc forti som i
 eræ aff natwren hoffmodige oc stoltæ, swo falde
 eder ord aff mwnden oc swo saaræ spottelige. I mwæ
 loffwet at Gwdz wredæ i thenne tiid haffwer giffuet
 eder swo stort eet mod at i mwæ swo forgewis off- 5
 wersckende alle oc swo dierffwelige fordømmæ alle.

¶ Men som tilffornet sagt er, wij forsware gerne
 closterleffnet, men icke alle clostermend. The gode
 scwlle icke foragtis for the ondhis sckyld, men hel-
 ler scwlle the onde nyde the gode got, oc wnder- 10
 dess læris oc vnderwisis, och icke beklaffis eller off-
 uersckendis, thet hører til een retsindig kerlighed.

Men thet er tha icke e[nn 2a]dert første paafwnd at
 beklaffe oc besckieldhæ closterleffnet (wden hwess
 thet er almenligtt at alle forløbne mwncke pleyæ 15
 swo at gøre) Forti Jouinianus, Uigilantius, Lampe-
 tius, Ualdensis, Uichleffus, Hwss, oc andre mange
 gamble ketteræ, haffue thet giordt for eder thet i
 gerne effterfølge, icke alsomeniste wdi thette støcke
 lerdom, men oc swo i manghæ andre. Eder ganscke 20
 handell forti, er icke andet end een menge oc een
 forblending tilhobe kommen aff ondt oc gott, thet
 onde haffwe i draget wdaff gamble ketterij, oc thet
 godhe aff gamble hellige mendz bøger. Aff edert
 eget haffue i plat inthet tillagt eller paafundet vden 25
 nogre offwer ordt, storachtighe løgner, sckøgesprock,
 oc sckiendz talæ, hwar mett i smykke, forbløme,
 glindre, oc ameleræ eder ganscke lerdom, at thet
 scall siwnis nytt, som er dog gammelt oc forsliitt.

¶ Then xxvi Artichell.

HAffwer oc mester Hans Tawsøn tiltaget sig bishops magt, att wyæ prester oc schicke predicanter, ther nw i blant them brwgis for christelige
5 prester. [nn 2 b]

¶ Predicanternis Swar.

THet klagemol swarer han svo till, at han icke haffwer wigdt prester, thi thett hører Gwd till allenistæ. Men dwelige lerte oc schickelige personer, haffwer han well forclarit almwgen, oc aff menige christen folckis williæ oc begering haffwer han oc andre christne mend, mett een almennelig bøn till Gwd oc henders paaleggilsæ, samtøcht them at predicke euangelium, oc tienæ then hellige christne
10 kirckæ, met sacramenter oc anden tilbørlig tienistæ. Oc thet kender han sig at haffwe giordt met christeligt sckiell, effter Apostelers lerdøm oc exempill, oc met svo møget dess støre sckiell, at the som thet scwldede gøeræ, eræ forsømelige hær wdi.

20 ¶ Prelaternis Geenswar.

HEr till haffwe wij trachteritt nogre stycke lerdømme, som i haffwe wchristelige lærdt, men nw giffwe i oss orsage till att talæ om eder handell och gerning, wdhi hwilcke endog i møghet negthæ
25 oc icke bekende som eder seed er, nar i talæ eet hoss edert selscaff, oc eet an[nn 3 a]dett forklare hoss the ther wiiseræ och meer forstandige eræ. Men

effter thi at the følghe dog aff eder lerdømme nar the rettelighe besindis oc randsagis, tha welæ wij hær wdi icke saare bekwmræ oss. Oc dog att thette geen-
 swar er wiidelighe nog trachteret emod allæ the for-
 skreffne articlæ som eræ fra then twolfftæ oc till 5
 then sextende, wij welæ hannum dog nw kortelige
 beløbæ.

¶ Først siger mester Hans at han haffwer icke wiigdt prester, oc nar han lader sig at ickæ forstaa wor me-
 ning, tha wele wij oc swo betalæ hannwm met syt 10
 eghet. Uij haffwe thett icke klaget at han wiigde
 prester, nar wij wel widhæ at han thet icke kan gøre
 om han end gerne wilde, forti han er icke bisp, han
 er icke helder aff then hellige kirckis samffwnd, men
 een affsckaaren oc død leem fra Jesu Christi aande- 15
 lighe krop, thi kan han bedraghe folck ther met,
 men prest worder ther icke aff.

¶ Thet haffwe wij forti klaget, at han dierffwelige
 oc wrædelige tog sig till then magtt han icke haffde,
 och wilde gøre thett han ickæ motthæ oc ey helder 20
 bwrde. Oc thet han haffwer forti giordt, er syn scka-
 beræ ligtt. Een kettheræ gør en anden, och ett sckab-
 bitt øg [nn3b] klaaer eet andet. Men nar i sige at
 Gwd wyer allene prester, tha giffwe i till kende att
 i eræ saare sckrifftkloge, oc alting tale aff stor diwb- 25
 het, ligerwiis som en ting kwnne icke werckis aff
 flere sckabere mett atskillighe sckiell och wilkaar.

¶ Gwd er then ypperste werckere, ligherwiis som
 en herre, mestere och sckabere till alting, oc icke
 allene till syne sacrament. Men bispen er dog en 30
 besynderlig tieneræ till thette sacrament som kaldis
 wielse, oc hellighe bøner oc ønscher met Gwdz

naffns paakald, oc henders paalegge, eræ till same wielse ett redsckaff, ther nest er Gwdz naade som giffuis met wielsen same sacramentis retthe fandt-zwn. Swo ere prester wiigde oc consecrerede i then
5 hellige kirckes siden the hellige apostele ere affgangne, som till forneth bewist er. Att sware besynderlige till thet loff oc priiss som i giffwe hwer andre, wdi lerdom, hellighet, dwelighet, oc schickelighet, gøris icke nw behoff paa thenne tiid. At kettere priisæ
10 ketteræ, agte oc loffwe, er icke nytt men gammelt, och forthi maa then grydhe och hennes laag well lignis oc ware tilhobe. Quia similes habent labra lactucas. [nn4a]

¶ Uij thet fwldkommelige meene och tro, att wden
15 then hellige christen kirckis selschaff oc samfwnd, findis hwercken hellighet eller dueligheit, ey heller rætt salighetz lerdom, som ydermere bewiist er wdi wortt geenswar till then første artichell. Oc hwar the haffde end warit baade hellighe oc lerde, the
20 motte icke end tha gøris till presther aff then meenighe mandz willie oc samtøcke, wden obenbare biscops wielse som tilfornet bewiist er i wort geenswar mod then trettende artichel. Huar oc er bewiist at i haffwe met eder hwercken lerdom eller
25 exempil enchten aff apostell eller nogre apostelighe mend som ware apostolorum førsthe discipele. Hwercken war Mathias Paulus eller Barnabas, Timotheus eller Titus, nogen tiid kallede eller samtøchte aff noger menighet. Ey helder noger tiid
30 siden, wden thett haffwer waridt siden samburdt oc stadfest aff christendoms bisper oc forstanderæ met the wilkaar som tilfornet eræ fortalde. Oc aldrig

scall thet findis enchten i exempill eller christelig historier, at fra begyndelsen nogen war agthet oc holden for prest, wden han war wiigdt ther till aff en wiigdt oc consecrerit bisp, wden hwess ketteræ haffwe sig fordristet aff hoffmod oc tratz till at gøre som the oc nw i wor tiid haffwe giordt. [nn4b]

¶ Om thet affgwdij som i sckriffwe, at swodane wiigde presther aff eder bedrage folckett wdi effter wor meening, scwlle i met tiden faa eet børligt swar, oc simpell folck een christelig wnderwiissning, forti the haffue henne saaræ behoff.

¶ Men hwo som løsther at widhæ hwad handell thet er at brwge legmend for prester som i gøre, tha sckall han findhæ at thett er ingen ny handell hoss kettheræ, ther wij kwnne formercke hoss Tertullianum en gammell lærefadher strax effter the hellige Apostelæ, nar han sckriffwer hær om i swodan mening. Theris preste wiigilsæ (siger han om kettheræ) eræ wrædeligæ, løssachtigæ, oc wbestandigæ, nw sckicke the ther till wngæ christen, nw them som henge wti werdzlig forplichtilse, nw them som eræ rømbde fran oss, at the scwlle waræ them forbwnden for then æræ them gøris, forti the kwnne icke bekommet met sandhet. Paa ingen stæd kan nogher sig swo snart forbeddræ som hoss forræderæ, nar thet er en stoer forskylding at ware i blandt them. Oc forti haffwe the i dag een bisp, oc i morgen en anden. Then som i dag er tieneræ, han er i morgen leseræ. Then som i dag er leegmand, han er i morgen prest, Forti hoss them befalis legmend preste embe[oo1a]de. Mwne icke edre preste schick oc tilsæt, aff swogammel en mand wiiss oc lerdt i thesse ord formalis met syn retthe farffwe.

¶ Then xxvii Artichell.

OC haffwe the serdelis i Wiborg, ført band offwer alle them som holde, bruge, eller høræ messe effther gamblæ christendoms schick oc wanæ,
5 dog the ere sielffwe bandsette aff kirckins prelater, keyseræ och mange christen furster, Oc haffue the oc suo [paa] kaldet hielp aff Borgmestere oc raad, till at forfølge same band.

¶ Predicanternis Swar.

10 **T**Her sware the dannemend aff Wiborg swo till. At them trennelwnde wrædelige paa sigis i thenne artichell. Først, att the scwlle ware bandz mend, thi aldrig noget christeligt band er offwer them liwst, for tilbørlig sag, oc i tilbørlige maade.
15 Men the widhæ att alt wrædeligt band er en benedidilsæ for Gwd. Mat v. oc Ps c. viij. Icke [oo1b] haffue the heller bandsæt nogre som høre messe eller paakaldett noger werdzlig magt at forfølge noget band, som the haffwe god bewiissning paa met menige byes breff oc segell. Dog bestaa the friit att the
20 haffwe bandsett nogre hardenackede oc wlerde messæ presther, som mett wchristelige messer forhaanede then hellige euangelische lerdom, oc besckemedhæ fattige eenfoldige christne. Them effter lang
25 paamyndilse oc christelig wnderwiissning vdi broderlig kerlighed aff scrifften, haffwe the met then hellige kirckis atspørilse, samtøcke, och beiawilsæ, wdewcht aff then hellige kirckis samfwn dt, i Wyborg effther Christi lerdom Mat xviii. oc S. Powels

exempill i. Timo i. swo lengæ till the anderledis retthe sig.

¶ Prelaternis Geenswar.

FOrthi at eder poett icke alsomeniste i thette swar, men och swo vdi andre fleræ, haffwer skreffuet 5
noget wiidere end eder danscke indeholder, enchten aff eder egen befalning, eller oc at forløste sig ther met, oc giffwe till kiende at han kwnne end haffwe meer giordt om thet ware aff nød. Tha scall eder wede[002a]faris thet same igen, swo at wore la- 10
tiniskæ swar scwlle oc ware, oc nw ere paa thenne dag baade wiidere oc rwnderæ, end thesse danske swar wij lade nw først wdgaa. Oc thett scall och gøris eder till gode, att eder handell scall then meenige mand icke blottis for møget, indtill swo lenge 15
wij see hwore i edher retthe oc besinde effter thesse geenswar, ellers scwlde wij anderledis reedhit i gorde till eder end wij haffwe nw giordtt, oc haffwe i mange støcker meer agtet wor eræ oc lempæ end eder for-skyldinge. Oc hwar som i haffde icke meer søgtt 20
effter wor forderffwe end wij effter eder, tha haffde i baade anderledis screffwet oc predicket endt i giordt haffwe.

¶ Oc som eder poett nw skriffwer i thettæ swar, at wij haffwe paa Uyborgs predicanther i wor arti- 25
chell skreffwett trenne løgner. Tha giffwe thet Gwd at wij haffde eder liwget opaa i alle the article som wor anklaghe beslwter oc berører, oc at hwn ware icke for møgett sandtt. Till dess ware wij i thet støckæ gierne løgneræ, att i ware christne mend, aff 30
sind, sckiell, oc meening.

¶ Suo vele wij dog kortelige beløbe thesse løgner, om the ere suo vbewislige som i mene. [002b] Mwnne thet ware løgen att Morthen Lwter oc alle hanss tilhengeræ i lerdom, sind, oc mening, er icke
5 rettelige sætt i band? Først er baade han oc i oc alle gamble kettheriis opheffweræ, och ny kettheris paa-finderæ bandz mend, aff all sckreffwen low oc rætt før end i nogen tiid obenbare forkyndis at ware i band.

¶ Ther næst lod Leo decimus then Romeræ bisp,
10 eet hoffwett, forstandere, oc dommere for then menige christendom, obenbare forkynde met sckriff offwer eder same band som i ware faldhen wndher, aff same magt, som alle hardnackede kettheræ ere wdaff i gammell tiid bandsetthe. Ther næst lod han
15 føre same band met christelige oc børlige wilckaar, forskreffne aff Christo oc Paulo, nar han lod them icke bandsetthe før end the een tiid, anden tiid oc tredia, ware then hellige kirckis paamyndilse oc atwardsill offwerhörighe. Forthi, i oc alle Lwthers
20 tilhengeræ ware icke allenæ paamynthe aff sckreffwen low, men och swo aff thet Rhomere sæde, oc mange christendoms retsindige lærefedde, leffwendis oc dødhæ.

¶ Ther næst ere i bandsettæ for then sag som [003a]
25 effther scriffthens wnderwiissning, er en rætt bandz sag. Swo siger Christus hwar han taler om en broderlig straff. At ther som hwn icke agtis, tha scall han som straffelig er kyndis obenbare for kircken. Oc hwess han icke tha retther sig oc lyder kircken,
30 thet er Christi menighetz samffwndt, tha sckall man waræ hannwm wbewaridt oc agthe hannwm for een hedning, oc en obenbare wdeederæ.

¶ Men hwad ketthere haffwe noghen tiid swo møghet forsmat oc foragtet then gantscke christendom oc christendoms lerdom, feddre och forstandere, apostele, martires oc confessores, met hordhet, wlydile, modstand oc fortraadhenhett, end eder beswæring och forbaandt haffwer giordt. Thenne magt haffue forthi the hellighe apostele brwget mod ketthere oc them bansett.

1 Timo 1 ¶ Swo sckriffwer Paulus till Timotheum. Somme haffwe oc suo kasthet troen, vdi hwilcket tall Hy- 10
meneus oc Alexander ere och swo befwnden, ther ieg haffwer forthi antwordet dieffwelin, paa thet the
Titum 3 scwllle swo lære att icke meer bespotthe. Till Titum sckriffwer han [003b] swo. Een kettheræ (thett er then som er partiisck met tro oc lerdom) een oc 15
anden tiid paamyndt scalt thw fly, widendis at hwo suodan er, han er forbiistrit. Hwar met apostelen giffwer klarlige till kende, at wij scwllle waræ een ketthere wbewarit som eet bandz menniske, nar han er een oc anden tiid paamynt til beddring oc 20
will dog icke bekende sig.

2 Joan 1 ¶ Thett same haffwer Joannes oc swo nar han siger, I hwo som kommer till eder och fører icke thenne lerdom (som er en menig christen lerdom) i scwllle icke anamme hannwm vdi edert hwss, oc icke helse 25
hannwm. Forthi then som helser hannwm, han er deelachtig vdi hanss onde gerninger, ther Joannes sielff met exempill oc gernig bewiiser. Forthi som Policarpus martir oc sancti Joannis discipel haffwer sagt. At ther Joannes euangelista var kommen vdi 30
bastwæ hwar Cerinthus ketthere war indhen fore, tha gick han hiem igen wbadhett oc sagdhe. Ladher oss

fly brødre, att then badstwæ som Cerinthus Gwdz oc sandhedtz vwen badher wdi, sckall icke faldhæ opaa oss. Hwar aff wij mercke kwnne, huore the hellighe apostelæ haffwe altiit handlett met kettheræ. [004a]

- 5 ¶ Men at i ere swodane kettheræ, om the haffwe noghen tiit warit till, hobis oss nw at ware alle them widerligt som haffwe læst oc offwerseet met grantsche thesse wore geenswar. Haffwer forthi noget band warit retthelige oc børlige fførdt fra begyndil-
- 10 sen, wden twill tha er thette retthelig førdt mod eder nar ther var aldrig suo møgett brødt till band aff nogre ketthere som i haffwe ther til brødt.

- ¶ Oc forthi er thet sqwalder oc snack i sige, At Uyborgis kircke (i scwlde haffwe sagt Satane for-
- 15 sambling) well weed, at wretferdig band eller maledidelsæ er een benedidilsæ. Forthi the stæder som i føre i retthe Mat v. oc ps c. viii. lyde icke om band, men om maledidilsæ oc forfylling mod Christum oc christen folck, aff iøder, hedninge, oc andre wantro
- 20 menniske, hwordane wij haffwe lerdt att i eræ, swo at eder maledidilsæ ther i wanwitthelige oc wforstandelige kalle band, er sandelige benedidilsæ, dog at thet som staar ps c. viii. er then forrædere Judam besynderlige anrørendis. Oc hwar thet ware icke
- 25 anderledis bewiisligt att i vare sandelige i band, Tha gør eder egen handell thet wiiss, forti i ere siden falden aff eet ketterij oc vdi eet andet [004b] och aff een wdygd och wdi en anden, oc end nw forargis i daglige iw meer och meer som haardhe halsæ och
- 30 forstockede hiarter altiit pleyæ at gøre.

¶ Ther næst sigher eder poett oss at liwgæ nar wij sighe, at the oc swo setthe i bandhæ them som hør-

dhe then Rhomere messæ. Haffwe the thet icke giordt om the haffde magtt at setthe i band, tha haffwe the met bandhe icke retthelighe handlett nar them bør en pynæ som ere i same handell met gerning oc samtøcke eensindighe och eendrechtighe. Thett giørs icke forthi behoff att setthe oss briller paa næse. Uij tacke Gwd at wij kwnne noghet andet sckønæ, Oc forthi dømme wij icke noget ting effther ord oc talæ alleene, men och swo aff handell oc obenbare gerning. 5

¶ I ginghe till them som i tordhe røre wed oc badhe met trwff oc formaning, at the sculdhe gaa wd aff kircken hwar messæ war holdhen oc sagdis, forthi the giordhe dødhelig synd oc bandz gerning om the hørde messæ. [pp1a] 10

¶ Om messen oc hennis ydermeræ forklaring oc meening, sckall som sagt er omtalis wdi wor christen troes bekendilsæ. Men paa then swenck eder poett haffwer giortt om then Romere messæ oc førstæ christendoms messebrwg, sckall edher antwor- 15
dis wdi wore latinsckæ geenswar som wedbør. Nw paa thet siisthæ sige i oc swo ware løghen om then werdzlighe magtt i scwldhe haffwe brwghett, som wij edher paasagde, ther i met breff oc segel well trøsthe at bewiisæ om behoff giordhis. Kwnne i thet 20
faa besckreffwet, tha haffwe i gott køb paa bleck oc papyr oc wox vdi Uiborg. Sigher oss forthi met hwad magt i haffwe forødt messer oc Gwdz tienistæ vdi then gantsche by, oc forderffwet icke alsomenisthæ nogre klosther, men oc swo sogne kircker, oc 25
nw siden herredaghen er holdhen i Københagen, oc swo domkircken forstørit ther samestedtz. 30

¶ Nar i kwnne faa beskreffwet at thettæ er icke giordt, tha kwnne i gøre oss wiiss, at edert formaledidede band er icke forfwldt mett werdzlig magt oc weldhæ. Uij taghe hwercken ordt eller breff mod
5 obenbare handell och gerning. Oc nar then forsamb-
ling som i holdhæ oc agthe for Uyborgs kircke er ketthersck [pp1b] met edher oc i met henne, tha maa hwn huercken bæræ witnisbyrd eller giffwæ breff ther bestandighe scwlle ware, om the end mot-
10 the bære witnisbyrd i theris eghen sag, som the dog icke mwæ, nar thett er emod all rætt och sckreffwen low.

¶ Blindher oss icke forthi swo saaræ, men retther edher heller sielff met thet snariste, bodhe mod Gwd
15 oc then fattighe almwge ther i haffwe swo schammelighe bedraghet fra sind oc sckiell, fra rædhelighet oc salighet, till at samtøcke the kirckeran oc roff som i giordt haffwe, ther i kwnne them ingelwndhe tilsthaa oc bestaa enchten for Gud eller men-
20 nischin, ellers will thet een tiid dyræ nog betalis, swo at i met tidhen scwlle fornømme, att inghen ting er swo sand som thette almennelighe sprock, Ett ondt raad er syn raadgiffuere werst.

¶ Men nar i paa thet siisthe tilstaa, att i haffwe sætt
25 i band nogre vlerdhe oc hardenackede prester, Tha siger oss aff hwad magtt i haffwæ thett giordt, och hworæ i kwnne thet bestaa, nar i eræ nw bewiisthæ att ware kettheræ, om the haffwe noghen tiid waridt till fra be[pp2a]gyndhilsen, oc att i eræ forthi
30 wdhen for then hellighe kirckæ, oc ther faræ wild, nar then retthe hellighe sandhe apostelighe och menighæ kirckæ som bewiist er wdi wortt geenswar

till then første artichell kan icke findis hoss edher,
 effther thi inghe aff hennis retsindighe wilkaar kwnne
 findhis wdi edre hytther. Men nw er band eet aff-
 ckiørdt fra christen mennischers samfwnd, oc eet
 wdkast aff oc forwdhen then hellighe kirckæ. Oc
 effther thi i eræ selfwe affsckorne, oc wdkasthe mend
 aff same kircke, hwore kwnne i tha affsckeræ oc
 wdkasthe andre? I sandhet icke anderledis end then
 som bestedt wden for eet hwss, will then wdsckiwdhe
 som indhæ er.

¶ Uij tale hær inthett om skreffwen rætt, aff kircke
 eller keyserlow, nar wij well widæ at i som oben-
 bare retferdighetz fiendher icke alsomenisthe for-
 smaa all kirckelow, men hwore i tilfornet haffwe
 them obenbare forbrendt. Ladher nw och swo ware,
 at i ware end nw kirckins lemmyr oc icke selfwe i
 bandhæ, huem haffwer tha giffwet edher magtt off-
 wer Uyborghe presther? eller hwem haffwer giordtt
 edher till theris dommeræ? eller hwem gaff edher
 rætt oc magt till at bandsetthe them. [pp 2 b]

¶ Oc som i siighe paa theris wegnæ, hware the fritt
 bestaa att the haffwe bandset nogre hardenackede oc
 wlerdhe messæ presther, som met wchristelighe och
 vgwdelighe messer forhaanedhe then hellige euan-
 gelische lerdom oc besckemmedhe fattighe enfoldi-
 ghe christnæ. Først att sighe, om thette som sagtt er
 waræ baadhe retferdigt oc sandt, som thet er baadhe
 wretferdigt oc løghenagtigt, Men nar i haffwe dog
 inghen magt at bandsetthe, tha er iw edhert band
 vdweligt oc platt inthett, oc all saghen er baadhe
 wretferdig oc løghenactig, er tilfornet bewiist emod
 then xix. och xx. artichell, och sckall ydhermeræ
 bewiis offwer wor christen troes bekendilsæ.

- ¶ Uore messer eræ hwercken wchristhelighæ eller
vgwdelighæ, men aff møghen och stoer frwcht baa-
dhe christelighe oc gwdelighe. Icke findhis heller
i them nogher spott eller forhaanilsæ emod then
5 euangelische lerdom, men meer then euangelische
lerdoms hellige brug oc dyrckilsæ. Icke ere heller
nogle simpell mennischer ther offwer besckemmedæ,
men then menighe christen mand haffwer ther aff
stoer fordeell oc werdsckyld. Oc er noghen ther off-
10 wer besckemmet, tha er then besckemmilsæ icke
[pp3a] giffwen, men taghen aff the ting som them
bwrðhe at bekendhe hoss Gwd met tack, loff oc
æræ, ligherwiiss som the phariseyer waræ beschem-
medhe aff the gerningher som Christus giordhe aff
15 syn himmelscke faders befaling. Om hwilcken be-
sckemmilse Christus suo taler. Salig er then som Mat 11
wdi mig icke besckemmis. Oc Paulus till the Corin- 1 Cor 1
thier. Men wij (sigher han) predicke Christum at
ware korsfest iøðherne till beschemmilsæ, oc the
20 Grecker till eet geckerij, men dog them baadhe iø-
dher oc grecker som eræ wdwoldhe, predicke wij
Cristum at ware Gwdz magt oc wiissdom.
- ¶ The presther forthi som i meene att waræ band-
setthe, the eræ icke i bandhe, icke ere the heller
25 wlerdhe som i sighe, men retthelige vndherwiiste
aff Cristo, Cristi apostele oc hellighe propheter, som
haffwe them atwaritt, at i oc edre lighe forløbne oc
forsorne christen scwldhe forstøre werdhen i syne
siisthe daghæ. Oc forthi ware the icke hardenackedhe
30 men trofasthe oc warafftige mend, well widendis
thet som Cristus sagde mod falscke prophether oc
lereræ, som sculde komme oc berede Antichristi

Mat 24 wey, och raaddhe them forthi till warafftighett, swo sikhendhis. [pp3b] Then som bliffwer warafftig indtill enden han wordher salig.

¶ Framdhelis nar i forfeyræ edher sag ther met, at i haffwe holdett oc brwghet i same band at føræ, 5
 eet rætt christeligt schick, oc som i sighe, them haffwe i band sett effther lang paamyndilsæ och christelig vndherwiissning i brodherlig kerlighet, aff scriffthen met then hellige kirckis atspørilsæ, samtøcke oc beiawilsæ, forthi the wildhe icke off- 10
 wergiffwe wildfarilsæ, oc omkring faldhæ till sandhedtz wey, oc andhet møghet som bodhe i oc eder poett haffue geckelige sckreffuet.

¶ Først, om i end haffwe holdett i same band att føræ rette schickæ och manering, hwatt tha? Mwn- 15
 ne thett haffwe noghett paa sig, nar i haffwe inghen magtt att bandsetthæ, Och haffdhe i end magtt, tha haffdhe i platt inghen sag. Och haffdhe i haffdtt noghen sag, tha ware icke same presther aff eder tro eller samfwnd, icke haffdhe the heller warit, men 20
 i haffwe theris tro baadhe kast och forløbett. Eller hwem haffwer noghen tiid hørtt att Christi apostelæ bandsetthæ iødher eller hedninghe som aldrig anammedhe Cristi tro ther the besynderlige predickede och lerdhæ. [pp4a] 25

¶ Swo wele wij dog grandtsche edher atwardsill och paamyndilsæ, ther i swo kaldhe. Thett som i kaldhe een kerlig och salig paamyndilsæ, thett war icke nogen christelig atwardsill eller vndherwiissning, men thett war een farlig och syndig frestilsæ, met 30
 hwilcken Gwd aff syn retferdighe tilladilsæ wilde prøffwe oc randsage syne om the vare fastæ.

¶ Forthi ther maa tha kettherij ware till, att the som 1 Cor 11
eræ vdwoldhe kwnne obenbaris blandt edher. Thet
war forthi een freesthilsæ som sagtt er, icke att the
schwldhe forladhæ wildfarilse oc komme till sand-
5 hett, men meer att the schwldhe forladhæ sandhett,
och faræ wild mett edher wdi manghe syndige weyæ.
Nar thett er nw bewiist i manghe maadhæ, och
schall ydermeræ om behoff gøris, att een rætt chri-
sthen sandhett findis icke hoess edher, Men hoess
10 oss och then hellighe kircke som waridt haffwer
wdi tro och lerdom retsindig och eensindig fra the
hellighe apostelæ oc indtill thenne tiid. Och forthi
bwrðhe the prester icke att bandsetthis, men att loff-
wis oc prisis nar the som wittighe slangher haffwe
15 theris ørhyn tillwchtt, att the schwldhe edre for-
giff[pp4b]tige raad icke høræ. Icke er heller bandz
magt hoess edher, men hoess the presther som i
band setthe. Icke er heller folckett christett som
eder tilhengher, men ketthersck mett edher och i
20 mett them. Icke eræ heller the Swermeræ i Uyborg
Gwdz kircke som i sighe, men the ere Satane for-
sambling, och een forbandet kircke som nw er klar-
lighe bewiist for alle retsindighe lesßeræ. Och forthi
haffwe i hwerckin efftherfwldt Christi eller Pauli
25 exempill i thetthe band att føræ som i falschelig
sighe.

¶ Forthi Christus bød att then schwldhe setthis i Mat 18
band, som effther christhelig atwardsill wildhe icke
lydhe och høræ then hellige kircke. Men then som
30 edher forsmæer oc hører icke, han forsmæer icke
then hellighe kircke, men helffwedis kircke och for-
sambling. Paulus desligest bandsetthe kettheræ och 1 Timo 1

sandhedtz fiendher och modstandheræ, men thesse prester som i haffwe bandsett, eræ icke kettheræ, men eræ sandhedtz efftherfølgeræ, mett retsindig tro och meening, och then hellighe kirckis lydighe och wndherdanighe børn. Thi haffuer wor artichell icke wblwelighe liwghett som edher Poett wblwelighe sckriffwer, [pp 5a] men thet sandelighe fortaldt, som i haffwe wchristelighe oc wrædelighe giordt, handlet och brwghet. Oc nar fundamentet till eder vildfarilsæ, och swmmelighe i thenne meening, at then sandhe christen kircke findis alsomenisthe wdi edhert samfwnd, men er ther dog icke, som er nw alle widherligtt ther thessæ wore geenswar haffwe læst met een christelig grantsche. Tha mwæ i nw forstaa, at eder maledidelsæ er een sand benedidilsæ, oc eder band at ware een rætt salighet, ther Christus hoss Joannem sagdhe, at hanss discipele sculdhe offwergaa.

Joan 16 ¶ The scwllæ (sigher han) foriaghæ edher fra theris samfwnd, thet er, the scwlle edher bandsetthe effther theris meening, swo att i scwlle ware theris samfwnd vwerdighe. Men mod thet hoffmod oc foragt trøsther han them hoss Matheum oc Lucam oc Mat 5 sigher swo. Salighe eræ i nar mennischer hader edher, Luce 6 forbandher edher, oc forfølgher edher, frasckillier edher, breydher oc forargher edhert naffn till ondhe for mennischins søns sckyld. Glædher och frøgðher edher, forthi edher løn er stoer i hemmelin. Ther Gwd werdis at giffwe bode oss och edher (om i ellers wele børlighe om [pp 5b] faldhe ighen till christendoms samfwnd, ther wij edher ønschæ offwer altt) formedels syn søn wor herræ Jhesum Christum,

ther for wor sckylt war forbandhett, spotthett, oc foragthett, dog han er welsignett och benedidhet altiit oc ewindeligh. Amen.

¶ Ett gott oc nytteligt raad.

- 5 **T**Het er raadeligt alle gode christne at fly oc scky these Lwtheruler, thett er these Lwtherscke kettheræ som wij nw haffwe fanget hær i landenæ, oc kalle sig the Euangelischæ predicanter. Helst forthi, the eræ bandz mennische, oc wdelwgtæ fran
10 alle christhen mennisckis samfwnd, indtill suo len- ghe the gøre plychtt oc bood met angher och rw- elsæ, oc taghe orloff aff theris patrone dieffwelen, oc wendæ sig omkring igen till theris Gwd oc scka- beræ Christum. Man sckall i sandhet widhe, at the
15 faræ met inthet andet end løgen oc herrenschedt, oc giffwe fattige simpele mennische then lerdom som er mod Gud, mod then hellige sckriff, oc mod wor hellige christen tro, som sanctus Gregorius siger om them, wdi then bog som kallis Moralia Gregorij,
20 wdi then v. bog, oc i thet xi. capitill. Ketthere the haffwe thet for eyedom, at the blende thet gode iblandt thet onde, paa [pp6a] thett att the kwnne beswige them som theris predicken høre. Sagde the altiit wsanningen, tha bleffue the snart begrebne
25 vdi theris ondsckaff, swo at the icke kwnne fremme theris williæ, sagde the oc altid sanningen, tha ware the icke kettheræ, men the menge thet gode i blant thet onde, met thett gode drage the folckit till sig, oc met thet onde beswige the oc forgiffue mange

Sermone 66 simpele menniscker, swo siger han. Men then meg-
 tighe lærefader sanctus Bernardus wdi then bog som
 han sckriffwer offwer Cantica canticorum siger swo.
 Kettheræ, the kwnne icke offwerwindis mett noget
 gott sckiell, forti at the thet icke forstaa, icke wele 5
 the och straffis met hellige lerefedris ordt, forti att
 the icke welæ tage wed them, icke welæ the och
 tage wed god wnderwiissning, forti at the eræ om-
 kring wende fra Gwd, thet er forsøgtt at the wele
 heller vdwellie at dø end omkring wendis igen, 10
 theris ende er fordømslæ oc theris siistæ er helff-
 uedis ild, suo siger han. Dog suo alle gode christne
 mennische, beder for them till Gwd, at han will
 wndhe them naade oc sind till een god omkring
 wendilsæ. Men wele the forherdis i theris ondsckaff, 15
 tha bliffuer theris løn thet som staar siist i Pater
 noster, thett er Altt ondt Amen.

Per d. P. [Skjold med en springende Ræv] R. M. d. xxxiiij.

TEKSTKRITIK

1 Undervisningen imod Messe-Dræbere (1531) er tabt, men Dele deraf er paa forskellig Maade bevarede. *Olivarius* har i sin Bog „*De vita et scriptis Pauli Eliæ Carmelitæ*“ (1741) paa flere Steder givet et kort Referat af Indholdet og adskillige Prøver deraf. Titelen kendes foruden fra *Olivarius* ogsaa fra en Optegnelse af *Terpager* (se *Aarsberetn. fra Det store kgl. Bibl.* II, S. 361), og i *Hans Tausens* foreløbige Svar (optrykt i *Smaaskrifter af Hans Tausen* ved H. F. Rørdam, 1870, S. 95 ff.) aftrykkes P. H.s Kapiteloverskrifter, foruden at der er mange mindre Citater. Hertil kommer 2 Korrektursider, ovenfor S. 5,22-6,15 og 7,11-8,3 (se Aarbog for Bogvenner, VII, 1923, S. 122 ff.). I Marginen til vort Aftryk henvises til Kilden til de enkelte Stykker, saaledes at [] sættes om Henvisninger til den ikke benyttede Kilde, hvis der er flere. Ved *Taus.* henvises til Originaludgaven, som overalt er benyttet, men i Parentes tilføjes Sidetal i Rørdams Udgave. Kursiverede Stykker er Udgiverens *Referat* af Kilden, alt andet er ordret Citat af Kilden, men da denne ofte selv er refererende, er her nedenfor givet Henvisning til andre Udtalelser af P. H., som stemmer med den refererede.

1 Titelen er her gengivet efter *Terpager*; *Olivarius* (S. 118) har den ordret men ikke bogstavret enslydende. Afvigelserne er: *L. 1* Vnderviisning. | *L. 4* emod .. Messedræbere. | *L. 5* met et .. | 4,4 jfr. III, 113. | 4,8 jfr. III 127,13. | 4,10 jfr. III, 109 ff. | 4,19 jfr. III, 113 ff. | 5,1 jfr. III, 113. | 5,10 jfr. III, 122. | 5,18 jfr. III, 132. | 6,16 jfr. II, 249 f. | 6,24 Gangrense] Grangense *Taus.*, jfr. III, 124. | 7,20 Det fremgaar af denne Kapiteloverskrift, at *Hans Tausen* har flyttet Numereringen op (*Suar paa thet tredie capittel*), medens P. H. har haft den sidst i Overskriften efter Indholdsangivelsen. Den samme Ændring har *Tausen* da sikkert ogsaa ellers foretaget. |

7,21 indsætt] *Taus.* indseet. | 7,24 predicanter] pridicanter *Orig.* | 8,3 stoppe efter ordet, jfr. III, 120,24. | 9,20 jfr. III, 118,31 ff. | 9,24 jfr. III, 123. | 10,11 een] en med *Streg over, Taus., ligesaa* 12,1 (bis); 12,13. | 11,7 børligt] borligt *Oliv.* | 12,5 andet] ander *Taus.* | 13,6 efter *Terpager; Oliv.:* Trycht i Aarhus hos herr Povel Ræff fødsel ... i Aprilis maaned.

15 Bogen om Canon i Messen (1531) er trykt hos Hr. Povl Reff i Aarhus. Medens den første Del er et selvstændigt Arbejde af P. H., er selve Afhandlingen om Canon, som P. H. da ogsaa selv (S. 26 øv.) angiver, en paa sine Steder ret fri Fordanskning med betydelige Udeladelser af et latinsk Skrift, „*Pro sacrosancta missa adversum hæreticos et schismaticos miscellanea*“ af den tyske Prælat *Fridericus Nausea Blancicampianus* (Moguntiae 1527). Dette Skrift har paa enkelte Steder været til Hjælp til Rettelse af Fejl i Marginalhenvisningerne. De benyttede Dele er Originalens S. 86-120 og S. 69-80.

Til Grund for Udgiven er lagt det fuldstændige Eksempplar i Hjelmstjernes Samling (238, 4to), jfr. Lauritz Nielsen, Dansk Bibliografi S. 42 og Noten nedenfor til S. 35. Originaltrykket betegnes i Noterne som *O*, det latinske Forbillede som *Bl.* I Aftrykket er gennemført stort Begyndelsesbogstav i Egennavne og i Ordet Gud. Enkelte Kommaer er tilsatte af Udg., især i Linieudgang, og enkelte slettede eller flyttede.

14-15 Aarhus 1531 er tilføjet af Udg. (se S. 109 ned); i *O* staar *Citatet S. 15 paa Titelsiden under Titlen, og nederste Halvdel af Titelsiden fyldes af et stort dansk Rigsvaaben med Skjoldholdere.*

21,27 skalckhedt] sckachhedt *O.* | 22,22 euighe] eughe *O.* | 25,6 fordi] fodi *O.* | 25,18 Gudelighetz] Gudelighehtz *O.* | 27,20 dygdighe] dygdihe *O.* | 29,6 ydermere] ijdermere *O.* | 29,12 seedijr] seedyr *O.* | 29,29 edher] edhrr *O.* | 30,18 forstørede] fostørede *O.* | 34,3 mandoms] mandons *O.* | 34,5 maanijdt] maanydt *O.*

35 I det benyttede Tryk følger efter Dateringen S. 34 et tomt Blad [C4]. Derefter er indsat den her trykte Halvtitel, som iflg. Lauritz Nielsen egentlig er *Bl. O4*, men sikkert beregnet til at anbringe her, naar det følgende skulde danne en selvstændig Bog. Betegnelsen *C4* er altsaa ikke helt rigtig.

39,27 Esa. 52] *Saal. rigtigt* (52,11) *O.*, *Bl.*: 58. | 41,3 1. Tim. 2.] *Rigtigt* (2,1 f.), *Bl.*: 4. | 41,13 trengsill] *trensill O.* | 42,5-6 Hwilcken . . Men] *O har hwilcken og ny L. ved Men.* | 42,24 Fordi] *ny L. i O.* | 43,12 forglem] *forgelem O.* | 43,27 løsen] *i O er der Streg over n, ligesaa* 45,25. 26. 28. 31; 46,10. 18; 47,5. 9. 12. 15. 25 osv. | 44,13 Mat. 9] *Rigtigt; Bl.*: 10. | 44,15 Matt. 20] *Matt. 02 O, mgl. hos Bl.* | 44,18 Gal. 6] *tilf. efter Bl.* | 44,28 1 Thess. 4] *tilf. efter Bl.* | 45,2 offrijr] *offiyr O.* | 45,4 salighet. Kaldis] *salighet, kaldis O.* | 45,14 Kiettere] *Kiettetere O.* | 45,30 krafttig] *kratffig O.* | 45,31 Matt. 22] *Matt. 20 O og Bl.* | 46,8 Psalm. 129] *Rigtigt; Bl.*: 126. | 46,14 1. Ti. 2] 1. Ti. 3 *O og Bl. urigt. (2,4).* | 47,9 gierninger] *gieninger O.* | 47,24-26 *O har ¶ og ny L. ved El-ler, ikke ved Till.* | 47,33 sckalcke.] *sckalsck., O.* | 49,14 tabernachel] *tabenachel O.* | 50,11 Exodi 32] 23 *O.* | 50,15 offn] *Streg over n i O.* | 51,15 fuldkommeligt] *fudkommeligt O.* | 52,2 Thette] *nyt Afsnit i O.* | 53,3 Esa. 8] *tilf. efter Bl., som derefter ogsaa har Rom. 9. 1 Pet. 2.* | 54,12 Jo. 20] *Rigt., men Bl.*: 21. | 54,25 mijne] *myne O.* | 55,16 persoen] *Streg over n i O.* | 56,22 sacramentt] *sacrmntt O.* | 57,23 He. 13] *Saal. Bl.*; He. 31 *O.* | 57,23 Lu. 23] *Saal. Bl., Lu. 24 O.* | 58,16 Ro. 1] *Saal. Bl.*; Ro. 2 *O.* | 58,22 mening.] *meninge O.* | 61,10 behaffweligt] *behaffwligt O.* | 61,14 naffn] *Streg over n i O.* | 61,15 saa. Offriyndis] *saa offriyndis O.* | 63,20 Esa. 53] *Saal. Bl.*; Esa. 35 *O.* | 65,9 Him-melsche] *Himelsche O.* | 65,18 emellom] *emellon O.* | 65,29 Oc anammis] *Her har O ikke nyt Afsnit.* | 70,12 *Her har Bl. Randnote: De conse. dist. 1. ca. uisum.* | 71,2 forløst] *foløst O.* | 71,22 gaffne *Streg over n i O.* | 71,26 forløsen] *se til 43,27.* | 71,28 capi. 7] *Saal. Bl. rigtigt; capi. 6 O.* | 72,1-14 og 30-73,14 *er P. H.s eget Arbejde uden tilsvarende hos Bl.*; 72,11 *flg. hentyder til danske Forhold (Haderslevordinansen).* | 72,22 begyndilsen] *Streg over det sidste n i O.* | 72,25 mes-sedræbere] *canonemasticem Bl.* | 73,25 rwnde begaffuer] *lat. largitor (altsaa Subst.); jfr. S. 75,12.* | 74,7 Himmerigis] *Him-meris O.* | 74,23 sijn] *syn O.* | 75,23 Jo. 14] Jo. 16 *O og Bl.* | 75,26 Oc] *oc O.* | 75,27 børn] *Streg over n i O.* | 76,7 Men] *¶ og nyt Afsnit i O.* | 76,24 læszere, hwore] *læszereh,*

wore O. | 79,12 embitzmand] artifex Bl. | 79,14 propheeten] prophetehn O. | 79,30 welsignilse] wilsignilse O. | 80,2 sønnen] *Streg over det sidste n i O.* | 81,10-11 O har: hannwm, Saa siger uden *Linieskifte.* | 82,9 nærwærendis] nærwæendis O. | 83,28 weijen] *Streg over n i O.* | 84,7 løsen] *se til 43,27.* | 86,2 børn] *som 75,27.* | 86,31 sacramentett] sacramentett O, jfr. 56,22. | 87,9 Her begynder det andet Stykke af Bl. (S. 69-80). | 87,26 korn] *Streg over n i O.* | 88,11 offijr .. Oc] offijr, Oc sette ... Herren oc O. | 88,20 begyndilsen] *Streg over det sidste n i O.* | 90,8 Randnote hos Bl.: De summa Tri. et fide .c. Firmiter credimus. | 91,7 afftenen] *Streg over det sidste n i O.* | 92,4 Psal. 18] *saal. Bl.;* Psal. 16 O. | 94,8 Thēn] Tñhen O. | 94,16 giøre] gjøre O. | 96,10 1. Cor. 11] *saal. Bl.;* 1. Cor. 9 O. | 97,20 1. Cor. 11] *mgf. i O, tilf. efter Bl.* | 100,14 offrijr] offijr O. | 102,21 schoffwen] *Streg over n i O.* | 102,25 creatur] cretaur O. | 103,23 wdgiwdilse] wgiwdilse O. | 105,4 ff. har Bl. to Randnoter: L. cum hic status. Parag. ait ff. de dona og L. 1. ff. detest. L. 3. ff. de Adimen. legat. l. nec nos C. de Capt. | 106,1 Then] *Streg over n i O.* | 106,1 tolfte] toffte O. | 106,23 synden] *Streg over det sidste n i O.* | 108,11 Gwdtz] Gwdt, O. | 108,26 lærefædris] læ-fædris O. | 109,19 Aar effter] Aar. effter O.

III I Svaret til Hans Tausen (S. 12-13) bebuder P. H. to nye Bøger, *menige Danmarks Riges Bishops og Prælaters Gensvar*, som de lader *straks* udgaa, og den *Underskede ... paa deres kristen Tros Bekendelse*, som de lader ogsaa *med det snarest* udgaa. Den første udkom to Aar senere (se til S. 113), den anden kom maaske aldrig i Pressen og er i hvert Fald nu ukendt, men at den har været kendt, antydes maaske i „Om den Lutherske Handel“ (V, S. 26,30). At det endnu 1533 har været Hensigten at lade den trykke, fremgaar af Udtalelser i *Bispernes Gensvar* S. 126,21 ff. og 205,23 ff., hvor det meddeles, at Bisperne vil lade den trykke „nu straks næst efter disse vore Gensvar“ eller „med det første“. Er den bleven trykt, har det ialfald ikke været før efter Gensvaret.

Titelen maa have været omtrent *Danmarks menige Bishops og Prælaters Underskede og Bevisning paa vor christen Tros Bekendelse* (jfr. endnu S. 29,5 og 159,14). Af Henvisninger fremgaar det, at

Bogen bl. a. skulde behandle Spørgsmaalene om Paakaldelse af Helgene (S. 205,23), de syv Sakramenter (S. 210,14), Præsternes og Munkenes ugifte Stand (S. 259,14), Messeofferet og Messehøren (S. 263,15, 272,24 og 314,16), Kirkens Gods og Rente (S. 187,9), Præstevielse (S. 308,7). Om disse Stykker væsentlig har skullet være Gengivelse af *Confutatio* (se nedenfor) eller delvis bygge paa Skriftet mod Malmøbogen, som jo ogsaa har behandlet nogle af disse Spørgsmaal, kan ikke afgøres.

At Paulus Helie har været betroet med Udarbejdelsen af denne Trosbekendelse, er mere end sandsynligt efter den Maade, han stadig omtaler den paa.

113 *Bispernes og Prælaternes Gensvar til de lutherianske Artikler* var, som foran omtalt, allerede bebudet som snart udkommende i 1531. At det i sin danske Form er udarbejdet af Paulus Helie, fremgaar ikke blot af hans Omtale af det i Svaret til Hans Tausen, men ogsaa af stilistiske Kendemærker og i de mere selvstændige Dele af Selvцитater. Ogsaa ortografiske Egenheder kan ofte skønnes trods Bogtrykkerens afvigende Retskrivning.

Skriftet er i moderniseret Sprog udgivet af F. J. West: *De danske Biskoppers Gensvar til de lutherske Artikler af 1530* (Kbhvn. 1917).

Skriftet er paa nær Indledningen udarbejdet paa Grundlag af „Tertius Congressus“ (Udg. S. 87-257) i den latinske *Confutatio Lutheranismi Danici*, som 1530 er udarbejdet af en indkaldt tysk Teolog og Humanist, maaske Nicolaus Herborneus, hvem de ellers aldrig hos Paulus Helie forekommende Citater af Oldtidsforfattere skyldes. *Confutatio* er udgivet af P. Ludwig Schmitt i Quaracchi ved Firenze 1902.

Udgaven af *Gensvaret* er efter det fuldstændige Eksempplar af de to, som findes paa Det kgl. Bibliotek, mod Slutningen, hvor nogle Ord er bortskaarne, suppleret efter det andet Eksempplar. Ligesom ellers er nogle Skilletegn tilsat eller flyttet og Egennavnes Skrivning med stort gennemført uden Bemærkning. Ligeledes er *n* for *u* og omvendt rettet uden Bemærkning. Biskoppernes Klageposter og de evangeliske Predikanter's Svar er ikke oversatte efter *Confutatio*, men tagne fra en dansk Tekst, som uden at være identisk med den dog staar nærmere den viborgske end den malmøske.

Et enkelt Sted (Udeladelsen af *ladet* S. 249,24) tyder paa, at den danske Form, P. H. har benyttet, er den samme, som ligger til Grund for den latinske Tekst i *Confutatio* (jfr. dog S. 262,26). De danske Tekster er udgivne af H. F. Rørdam i „Skrifter fra Reformationstiden“ Nr. 1: „Danmarks christelige Prædikanter Gjensvar paa Prælaternes Klagemaal“ (Viborg-Formen, 1885) og Nr. 4: „Malmø-Beretningen om Religionsartikler og Forhandlinger paa Herredagen i Kjøbenhavn“ (Malmø-Formen, 1889). Reelle Afvigelser, men ikke Stavevarianter, i disse to Former anføres i Tekstkritikken.

Udgaven 1533 betegnes ved *O*, Viborg-Formen ved *V*, Malmø-Formen ved *M*, og *Confutatio* ved *C*. Wests Udgave er en enkelt Gang citeret som *West*.

113 Aarhus 1533] *tilf. af Udg.* | 115,14 forbiistridt] forblistridt *O*. | 118,10 Luthers „Stamtavle“ findes ogsaa i *Optegnelsesbogen* (nærv. Udg. VI. Bind). | 118,15 Oecolampadius] Occolampadius *O*. | 118,16 Capito] Capiro *O*. | 119,19 fennickedregere] fennicktedregere *O*. | 119,31 hannum] hamum *med Streg over det første m O*. | 121,21 kirckæ. Siden] Mellem disse to Ord er en Linies Mellemslag i *O*, vist ved Forskydning af Satsen. | 121,29 greffwer] geeffwer *O*. | 122,3 landzlow, vti] landzlow Uti *O*. | 122,24 naadegaffwer] saal. *West*; naade, gaffwer *O*. | 122,32 bwdsckaff] bwdffckaff *O*. | 123,10 liiffs] lilffs *O*. | 123,31 met] mot (møt?) *O*. | 126,11 kwnne] kwme *med Streg over m O*. | 126,13 christelig] christeliff *O*. | 127,19 tro] christen tro *V, M C som her*. | 129,21 Oecolampadianer] Occolampadianer *O*. | 130,4 hwnderdhe] hwndetdhe *O*. | 130,15 hedningers] heningers *O*. | 131,10ff. er en noget tung Omskrivning af *C*, S. 90 ned. | 131,18 retsindige] retsindge(?) *O*. | 131,21 grundelige] grundeelige *O*. | 132,14 kirckis] kirekis *O*. | 132,23 menniskers] nenniskers *O*. | 133,13 skrømpterij] skrønpterij *O*. | 134,31 skrømptelige] skrømpptellge *O*. | 135,8 siger] sigeer *O*. | 137,22 allæ] alla *O*. | 137,22 hellige] hellge *O*. | 139,19 O thw] ny Linie og ¶ i *O*. | 139,19 sskrømptere] sekrømptere *O*. | 139,32 skalt] fkalt *O*. | 140,23 Cain] Caim *O*; ligesaa 196,9. | 141,8 christen] chrsten *O*. | 141,10 afskorne] affkorne *O*. | 141,20 optencktt] optencktr *O*. | 141,21 hwssither] herefter Komma i

O. | 141,23 hellighe] hellrghe O. | 141,25 forspreedt] forspreedt O. | 142,1 hwercken] hwetcken O. | 142,16 sedwaner] saal. O og C; M og V har: oc gamble s. | 142,18 prelatedømme] prelatedømme O. | 142,22 ere oc] jo M V. | 142,24 holdis] holdis O., sker (gudelige M) M V. | 142,25 loffuæ] loffua O. | 143,4 ware] saal. O V; M: bliffue. | 143,19 wnderstaas] wndetstaas O. | 143,27 att] aat O. | 145,24 Deutro 17] 1 er bortskaaret i O. | 145,27 binder] bindee O. | 145,32 marckæskiell] marekæskiell O. | 147,7 sckrømpteligt] sckrønpteligt O. | 147,18 Tha] Ny L. og ¶ i O. | 147,19 at leræ] atle ræ O. | 148,2 mennisckin] nennisckin O. | 149,3 Hebre 13] Hebre t3 O. | 150,4 eræ] etæ. | 151,1 naadelig] naddelig O. | 151,11 kerlighet] kerlihet O. | 152,2 Arrianer, Lampetianer] Aerianer, Lamperianer O. | 152,19 oc] ac O. | 152,24 beschicket] beschickct O. | 153,5 Dette Stykke er et selvstændigt Tillæg af P. H. | 153,26 christelighæ] christelghæ O. | 154,5-6 giffwes] saal. M V; giffwer O. | 154,6 end oc] saal. M V, jfr. S. 160,24, quoque C; end mgl. i O. | 154,10 retferdighet] retferrighet O. | 154,25-26 sckriff? .. sckwillæ] sckriffæ .. sckwill? O i to Linieudgange. — 155,3 Som .., swo] som ... Swo O. | 155,8 forfalscke] forafsccke O. | 155,10 Apoc. ultimo] saal. C; Luce ultimo O. | 155,19 Hoess] hoess O. | 155,28 bekendilse] bekendise O. | 156,12 himmerigis] himerigis O. | 157,16 retferdig? Oc] Mellem disse Ord en tom Linie (som 121,21). | 157,31 staar] staat O. | 159,9 samfwnd] samfwng O. | 159,11 ther] thet O. | 159,20 Men] Ny L. og ¶ i O. | 159,24-25 Manghæ .., haffwe] manghæ ... Haffwe O. | 160,4 himmerigis] himerigis O. | 162,10 fyldest(1)] fyldelt O. | 162,10 Thet] Ny L. og ¶ i O. | 162,11 ieffnchristen] Streg over det første n i O. | 162,18 ieffnchristen] Forkortelsesstregen for det første n staar over e. | 164,6 fortrøsther] forrøsther O. | 164,19 kerlighett] kerlihhett O. | 164,32 Timotheum] Timtoneum O. | 166,11 at] at han O. | 167,26 atspordt] acquisitam C. | 168,3 Men] ¶ i O. | 168,5 retferdelige] retferdeelige O. | 168,6 Hwilcken] Hwilkcen O. | 169,20 gerninger] gerninher O. | 172,12 theris .. met] gentaget i O. | 172,13 fordømdt] fordømde O. | 174,3 besyn-

derlighæ] bseynderlighæ O. | 174,27 framdelis] frandelis O. | 176,31 fick] sick O. | 177,8 Psal 152] Trykfejl her for Psal 52(6). | 177,28 nogen] nogeen O. | 179,15 paafinderæ] paa-findeeræ O. | 179,28 kettherij] ketttherij O. | 180,8 oc] præ-terea C, oss io *MV*. | 180,18 Joan vi.] *Saal. MVC* og S. 186,6; Joan i. O her. | 180,20 See] vist Fejl for Saa, jfr. igitur C, soo er io V; M. har: See er ey gudt .. | 182,9 mening] neming O. | 182,26 williæ] willlæ O. | 183,32 kortelige] brevissime C; ketterlige O. | 184,5 han (3)] hanss O. | 184,6 vanwittig-hett] vanwittihhet O. | 184,27 fuldekommer] *Saal. O, vel Fejl for* fuldckommer. | 185,6 forekommende] forckommende O. | 186,16 icke] ic-cke O. | 186,19 A] utydeligt i O, dog næppe I. | 186,30 gerninger. Udi] gerninger, vdi O. | 187,6 gwddommelige] guddommenlige O. | 187,12 løff som] løfsom O. | 187,31 sckyld] sclyld O. | 188,6 [N 3b] herefter gen-taget ler och i O. | 189,12 menniskets] *skrevet* menniskzs i O. | 190,20 forwandlede] *Herefter ventes et til el i, men det er vel kun en slavisk Gengivelse af C: homo novus effectus.* | 193,23 som Paulus] som. Paulus O. | 193,24 han). Her] han) her O. | 194,1 haffwe] haff-ffwe O. | 195,14 oc (1)] ao O. | 195,26 gerningher] gerninngher O. | 196,8 sind] fiid? meget utydeligt. | 196,9 Cain] *se til 140,23.* | 196,14 icke] ikce O. | 196,24 bekender] confundamini C. | 197,7 swodan] swodan O. | 197,16 synder] syndeer O. | 197,27 forladt. Udi] forladt vdi O. | 199,19 sielff] sieelff O. | 200,1 flittelige] flittlige O. | 200,2 Epicurei] Epicuri O. | 200,13 ander-ledis] andetledis O. | 200,24 samtøckis aff] samtøckis, at O. | 200,27 Forti] *Ny L. og ¶ i O.* | 200,27 forbiuder] forbinder O. | 201,3 troo] traa O. | 201,14 høffwisckhet] høff-wisckhet O. | 201,17 wildfarilsæ] wildfarilsæ O. | 204,18 leffuende] *saal. VM, qui in hac mortali carne nobiscum conver-santur C; mgl. i O.* | 206,17 swo] *Herefter har MVC Jo. 15., som vel kun ved en Fejl mangler i O.* | 209,1 scri-] udfaldet i O. | 209,22 alsomeniste] alsomemiste O. | 210,7 en] *mgl. i MV.* | 210,8 naade .. formedels] *Saal. OM, mgl. i V.* | 210,10 een] saadanne VM. | 210,27 wildfarilsæ] wildfarislæ O. | 211,10 hellige discipele] discipele M, disciple thy helige V. | 211,13 wij] *saal. VM C, mgl. i O.* | 211,12 drwcke] *saal. ogsaa VC, dricke*

M. | 211,21 bør] att anamme tilføjer *M.* | 211,22 andre] som icke ere Christi discipule tilføjer *M.* | 212,2 artichell] arichell *O.* | 214,12 befindis] besindis *O.* | 214,13 atschildt] atschidt *O.* | 216,9 bød] bad *O.* | 216,15 besckriffwer] besckriffwer *O.* | 216,20 vsuridt] vsuridt *O.* | 216,25 anseendis] ansendis *med Streg over e O.* | 219,7 euangelische] euangelihische *O.* | 221,10 ther] thet *O.* | 222,20 oc] od *O.* | 223,18 oc v. Ja.] *Saal. OM og (et v. Et) ogsaa C; oc sanct Jac. v. V.* | 224,2 synderlige] syndeerlige *O.* | 226,15 formedils] formeldis *O.* | 226,21 Christus] Cchristus *O.* | 226,25 Till] *Ny L. og ¶ i O.* | 228,8 wnderscheder] wnrdescheder *O.* | 232,2 wildt] wilde *O.* | 232,7 Swo] *Ny L. og ¶ i O.* | 233,15 findhis] findihs *O.* | 234,3 prestedømme] prstedømme *O.* | 234,15 forsckiwdis] forsckwdis *O.* | 236,24 Och] *Ny L. og ¶ i O.* | 237,4 sckriff] sckiifft *O.* | 239,10 synder] syndeer *O.* | 240,25 ther] thet *O.* | 241,8 bød] bod(?) *O.* | 242,20 oc] ob *O.* | 242,32 thet] thee *O.* | 243,2 Joaen] Joae *O.* | 244,4 tha] dog *MV.* | 244,5 wescket] *saal. V, wescket O, vkeyst M.* | 244,6 almyndelige] *saal. MV, amyndelige O.* | 244,7 embede] preste embede *MV.* | 245,1 sckynde] *Fejl for sckynde?, C: segregare.* | 245,19 handell] handeell. | 246,31 sckriffckloge] sckriffckloge. | 249,15 I thet the] thet *MV, hoc est C.* | 249,24 leræ] nunc docere *C, ladet lere VM.* | 250,15 som] quem ad modum *C.* | 253,13 Thet] Tthet *O.* | 253,20 Gwdz] *saal. ogsaa V, Christi C, mgl. M.* | 254,31 eder faldet] edet falder *O.* | 255,8 tilhør, er] tilhør. Er *O.* | 255,28 klerckeriidt] klerckeriidez *O.* | 257,6 indscwd] indstckwd *O.* | 257,32 sacrament] sacracrament *O.* | 258,9-10 altiidt som] altiiddisom *O.* | 258,28 som] oc *O.* | 258,21 Quintilianorum] *rettet efter C; Quintianorum O.* | 258,24 affganger] affganher *O.* | 259,6 eenlig] *saal. MV, eenig O.* | 259,12 sand] *saal. MVC (veram); mgl. i O.* | 260,25 enlig] erligt *O, rettet efter MVC (caelibatum).* | 261,1 beknøtte] *saal. OV, besmitte M.* | 261,3 wduelig] *saal. OV, mgl. C, vwillig M.* | 261,5 Timo] Ximo *O., rettet efter MVC.* | 261,6 witerligt] *saal. OVC; vndeligt M.* | 261,9 Forti] Foorti *O.* | 261,17 Ther] *Ny L. og ¶ i O.* | 262,22 thett] thttt *O.* | 262,26 wore] *saal. OV; verdzens*

MC (mundi) | 263,1 tilbøjelighet] *saal. MV*, concupiscentias
C, tilbørighet *O*. | 263,4 afførdt] *oss tilf. V*, afflædt aff *M*. |
 263,24 Artichell] Attichell *O*. | 264,12 betencke] betendke
O. | 264,17 i] medt *MV*. | 265,8 kirckins] kirkenis *el.*
 kirkcnis *O*. | 265,18 Christus] Christuo *O*. | 266,30 syn-
 der. Thet] synder, thet *O*. | 266,31 oc] oc oc *O*. | 267,19
 offer] osier *O*. | 268,25 weder] wedeer *O*. | 269,2 i] *mgl.*
i O. | 269,6 tilkommende] tilkomende *O*. | 269,8 anamme]
 aname *O*. | 269,9 frelsis] Frelsis *O*. | 269,17 ther] *vist*
Fejl for thet. | 269,19 gaffn] *Streg over n i O*. | 269,23
 nysindum] ɔ: 9 *Gange*, novies *C*. | 270,2 gaffner] *Streg over a*
i O. | them] then *MV*. | 270,21 gaffner] gaffwer *O*. |
 270,26 sacrament] *delvis ulæseligt i O*. | 270,26 Agtis] agtis
O. | 270,27 gaffner] gaffwer *O*. | 271,3 anammer] anāner
O. | 271,13 Thette] *Ny L. og ¶ i O*. | 271,16 besluttedis]
 be- *i Linieudgang O*. | 271,23 wmaadelig] wnaadelig *O*. |
 271,23 og 24 kwnne] *Streg over det første n i O*. | 272,2 Chri-
 stus] Christum *O*. | 272,5 gaffnede] *Streg over a i O*. | 273,2-3
 gwdelighe] *saal. MV*, gwdelighedt *O*. | 273,10 thet] tha *V (M*
afvigende). | 273,14 seg] segt *O*. | 273,26-27 sandhetz]
 sandhezt *O*. | 274,3 icke] *mgl. i O*. | 274,4 Gwdtz] Gwdzt
O. | 274,11-12 offuerwundett] offuerwundeett *O*. | 275,14
 bedragere] bedrage *O*. | 275,19-20 mening] mennig *O*. |
 275,20 tro] traæ *O*. | 275,30 settæ] siettæ(?) *O*. | 276,12
 naffn] *Streg over n i O*. | 276,15-16 aarckeløse] aarckeløss *O*.
 | 276,18 scrifftelighe] serifftelighe *O*. | 276,22 Gwdtz]
 Gwdzt *O*. | 277,6 gerrighedtz] gerrighedzt *O*. | 277,7 sa-
 lighedtz] salighedzt *O*. | 277,10 seg] *mgl. i O*. | 277,27
 Men] Meer *O*. | 278,17 wæræ] næppe waræ *O*. | 278,19
 amodt] a *utydeligt i O*, men næppe *i eller e*. | 278,20 Hwar] *Ny*
L. og ¶ i O. | 278,25 siiger] *mgl. i O*, som har *ny L. og ¶* |
 279,1 han] *mgl. i O*. | 279,7 Arianorum oc Artotiritarum]
 Aerianorum oc Arrotritarum *O*. | 279,18 grwndt] *mgl. i M*.
 | 279,22 forsckreffwett] til forne *V*; *i scriften M*. | 280,6
 predidker] predtdker *O*. | 280,10 giørs] giøis(?) *O*. | 280,15
 trettæ] rettæ *i Liniebegyndelse O*. | 280,23 godtz] godzt *O*.
 | 280,26 gwdelighet] gwlight *O*. | 280,30 klerkeridtz]
 klerkeidtz *O*. | 281,9 nøttigæ] nøttigæ *O*. | 281,11 fram-

dhelis] Framdhelis O. | 281,14 besiide] besinde O. | 281,27 Ther] Ny L. og ¶ i O. | 282,2 Pharaos] Pharo O. | 282,23 bestegrøde] *maaske* beste grøde O; primitias C. | 282,27 til] till O. | 283,2 Gwdtz] Gwdzt O. | 283,6 thette] thtette O. | 283,15 leffwæ] loffwæ O; victitent C. | 284,1 Thettæ] Ny L. og ¶ i O. | 284,8 godtz] godzt O. | 284,15 Saa] saa O. | 284,16 Then] then O. | 284,22 att] aht O. | 284,25 haffuer] demonstrat C. | 284,31 Siiger] Ny L. og ¶ i O. | 285,11 1 Timo 5] 1 Timo 1(?) O. | 285,19 Acto 4] Acto 2 O. | 285,26 1 Corin 16] 1 Corin 19 O. | 285,29 Gala 2] Kapiteltal mgl. i O, tilf. efter C. | 286,1 Men] men O. | 286,15 Icke] icke O. | 286,16 Joan 11] saal. O, Joan. 9 Curigt. | 286,25 for] mgl. i O. | 286,32 seg enthen] sege nthen O. | 287,21 og 288,10. 15 Gudtz] Gudzt O. | 287,21 heffn] Streg over n i O. | 287,32 thet] ther O. | 288,2-3 Tholosanum] Tholosaminansis O. | 288,5 gotz] gozt O. | 288,11 Men] men O. | 288,25 Kirckins] kirckins O. | 288,27 icke] mgl. i O. | 289,10 folck] fock O. | 289,18 berøffwe] brøffwe O. | 289,20 Mett] Men O. | 289,23-25 Swo ... siiste] Staar i O efter det af P. H. tilføjede Stykke 289,26-290,11, men slutter sig i C nøje til det foregaaende. C har Elsa for Mayæ. | 289,27 siw haar] Judic. 16,19: rasit septem crines (Buhl: Haar-fletninger) eius. | 290,2 Libellum repudii] Deut. 24,1 (Skilsmissebrev, jfr. Matth. 5,31; 19,7). | 290,20-21 i sitt første punct] mgl. i O, tilf. efter MV, jfr. S. 294,16. | 291,21 icke] urigtigt? Stedet er tilføjet af P. H. | 292,4 retsindighe] retsindigge O. | 292,11 mening) wære] mening, wære O. | 292,18 till Corinther] till, Corinhter O. | 292,23 himmelin] himelin O. | 292,28 fattigdom] fattgidom O. | 293,3 meg. Forti] meg forti O. | 293,7-8 kysckhedtz] kyshedtz O. | 294,3 ¶ Men] Ikke nyt Afsnit i O. | 294,6 Saa] ¶ og ny Linie i O. | 295,5 komne] komme O. | 296,4 ett rætt] ettr ætt O. | 296,6 forn] Streg over n i O. | 297,17 bliffue] vorde VM. | 297,18 haffue] saa tilf. VM. | 297,18 løghn] Streg over n i O. | 297,21 gaffn] ligesaa. | 298,25 forgifttiig. Hwem] forgifttiig, hwem O. | 298,27 herlighedt] herliggedt O. | 299,6 løghn] Streg over n i O. | 300,21 herrenis] herrens O, procerum C. | 300,22 forvandle] forandle O, convertere C. | 300,25

ey] *mgl. i C.* | 301,5 bygge] byg i *Linieudgang O.* | 301,6 han. Hedre] han hedre *O.* | 301,9 Then] ¶ og ny *L. i O.* | 302,32 forsøgt] forsøgt *O.* | 303,6 skalckhedt] salckhedt *O.* | 303,25-26 aarckeløsæ bwgesckiwll] otiosorum ventrum latibula *C.* | 303,30 leer] leert *O.* | 304,16-17 Lampetius] Lamperius *O.* | 305,4 christelige] christen *MV.* | 305,6 Thet klagemol] Ther *MV.* | 305,10 forclarit] for tilf. *MV.* | 305,11 og 14 christen] *mgl. i M.* | 305,16 kender han] kiende the *MV.* | 305,22 haffwe] haffwt *O.* | 305,26 forklare] respondentes *C.* forklage *O.* | 305,27 ther] there *O.* | 306,8 wiigdt] wugdt(?) *O.* | 306,9 wor] woi *O.* | 306,15-16 aandelighe] aandeligge *O.* | 307,12 similes] *saal. C.* humiles *O.* | 307,24 lerdom] letdom(?) *O.* | 307,29 menighet] menlighet *O.* | 308,17 i] utydeligt i *O.* | 308,24 ingen] ringen *O.* | 308,28-29 tieneræ .. leseræ] diaconus .. lector *C.* | 309,6 Oc] Ny *L. (men ikke ¶) i O.* | 309,7 paakaldet] *saal. MV, jfr. L. 18 nedenfor, kaldet O.* | 309,12-13 bandz mend] = *V, M* har bandz kroppe eller menniske. | 309,16 for] hos *MV, apud C.* | 309,17-18 bandsæt .. eller] *mgl. i M.* | 309,18-19 noget band] nogen *MV.* | 309,22 wchristelige] theris wchristelige och wgudelige *MV.* | 309,25 oc christelig wnderwiissning] *mgl. i M.* | 309,29 lerdom] och vnderwiissning tilf. *MV.* | 310,1 till] *mgl. MV.* | 310,21 effter] efftr *O.* | 311,29 kircken] kirkcen *O.* | 311,31 wbewaridt] Streg over a i *O.* | 312,5-6 beswæring och forbaandt] coniuratio *C.* | 314,32 forstørit] forførit *O.* | 315,24 Men] Ikke nyt Afsnit i *O.* | 315,25 Tha] ¶ og ny *L. i O.* | 316,18 giordtt] Herefter Bindestreg i *O.* | 318,2 Then] ¶ og ny *L. i O.* | 318,4 Framdhelis] Ikke nyt Afsnit i *O.* | 318,15 rette] thette *O.* legitimus *C.* | 319,25 thetthe] thettthe *O.* | 320,4 lydighe] lydigge] *O.* | 320,24 Luce 6] Luce 9 *O.* | 320,26 forargher] foragher *O.* maaske Fejl for agter. | 321,23 høre. Sagde] høre, sagde *O.* | 322,2 lærefader] lærfader *O.* | 322,16 theris] there *O.*